

II. PARS
ANTIQVITATVM ROMANARVM

ſeu

Topographia Romanæ Vrbis Iam inde ab V. C. ad noſtra vſq; tempora, maxime quando in ſummo flore fuit, accuratiſsima: Plateæ eiuſdem cum ædificijs & magnificis ſtructuris publicis, effigiatę & ordine digeſtæ, Deſcriptio perſpicua ſingulis figuris appoſita.

Mariani in-ſuper et Onuphri Topographia eiusdem Vrbis.

à I. I. Boiſſardo V. primum ad Theodorum de Bry missa, qui ad vivum ea in ære efficta, elegantiſsimo artificio illuſtravit

Omnia recens apparata & foras data ab eodem Theodoro de Bry Leodienſe

Francfordij. A°. M D XCVII.

IN EFFIGIEM

IANI IACOBI BOISSARDI VESVNTINI, PETRVS LEPIDVS METENSIS, Regiorum negotiorum ſummus Procurator apud Mediomatrices, Virdunenſes, & Tullianos.

Hoſpes, qui vagus in ſcientiarum
Hortis expatiaris, vt Mineruæ
Doctas ingenium excolas per artes;
Quem tu conſpicis heic breui tabella

(:) 2 *Expreſ-*

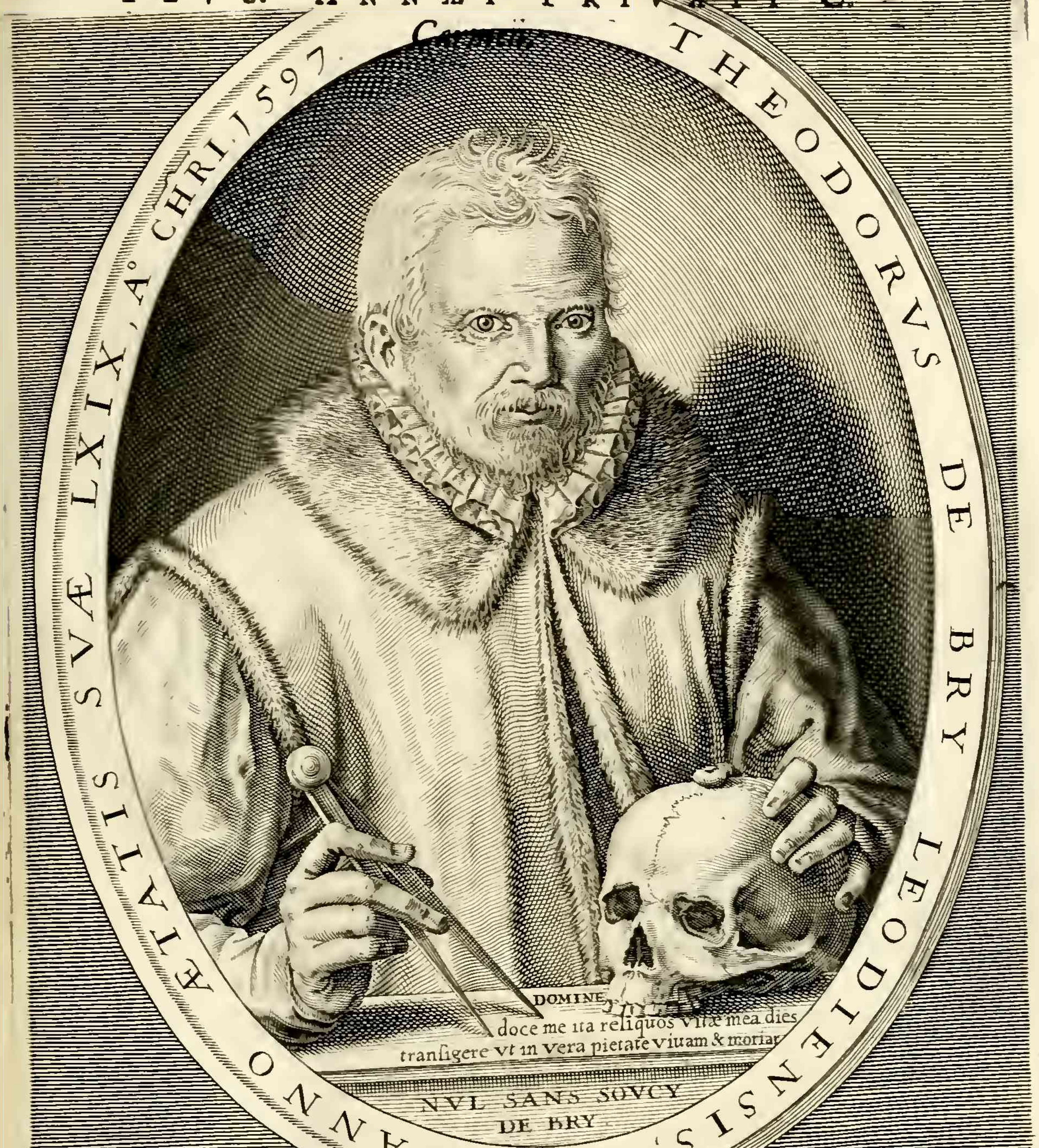
Expreſſum Bryii arte penicilli,
Ille eſt Sequanici ad Dubis fluenta
Boiſſardo genitus parente vates,
Phœbo & Caſtaliis Deis amatus.
Ille eſt qui facili ſtylo & colore
Vrbes OEnotriæ, & ſitus locorum,
Portus, valla, pharos, lacus, cauernas,
Montes & fluuios ſcaturientes,
Diuerſosque habitus manu erudita
Deſcripſit, ſtatuasque, imaginesque,
Et priſci monumenta cunctá ſæcli,
Impenſisque laboribusque magnis,
Publicam vtilitatem vt adiuuaret,
Solers edidit artifex, typisque
AEuiterni operis Theodorici
Libro hoc propoſuit tibi intuenda.
Tu de te meritis bene has repende
Grates, vt ſtudium vtriusque vultu
Sereno excipias, probesque. Virtus
Illorum expedit vnicum hoc, nec vltra.

IN EFFI

IN EFFIGIEM

THEODORI DE BRY LEODIEN. SCVLPTORIS PRAESTANtiſſimi.

TEVC. ANNÆI PRIVATI C. Carmen.

SI prior eſt ætas mirata, toreumata cœli
PHIDIACI, *doctasque manus celebreſque labores*
ZEVXIDIS, *aut ſi quos dederit diuinus* APELLES.
Ecquid erit noſtris ſua gratia caſſa Magiſtris!
Quos nec ab ingenio, ſeclum hoc, nec ab arte minores
Protulit, aut labor ad meritos euexit honores.

Aſpice quam præſens THEODORI *induſtria multos*
Exuperet, palmamque vſu præuertat & arte;
Dum Podagræ *nodis tophisque innexus inultæ*
Tot monumenta parat magnum celebranda per orbem,
Iamque ſenex plane, ſibi tot vernantibus auſis
Immortale facit nomen, ſeque abdicat vmbris.
Ille & *inacceſſas Nabathæa per æquora gentes,*
Atque alio penitus terras ſub ſole iacentes
Expreſſit ſcalpro, moreſque habituſque DEOSQVE
Informes, nudas gentes & prælia cruda,
Arte noua effinxit, ſigniſque inſcripſit ahenis.
Ille Getasque Scythasque *truces; Regeſque Duceſque*
Pannonios, *ſtructasque acies & ſceptra* RODVLPHI
Cæſaris, *Auſtraſiæque Duces, magnoſque penates*
Magnifico inſculpſit operi inſignique labori.
Ille tot aratis Emblemata *publica ſignis*
Protulit, ingenuos formans in imagine mores,
Erudiensque animos deſcriptis ære figuris.
Iamque recens adeo, quo non præclarius vllum
Extat opus, ſtudio nocturno, operaque diurna
Confectum, artificiſque impenſa & ſumptibus amplis
Exactum, quo ſe ter maxima ROMA *ſtupendam*
Exhibet, atque nouis iterum Natalibus exit.
Nec ſeſe formis ſeptem pulcherrima ROMA
Iactarit, quantum monumentis vndique priſcis
Fulſerit, antiquis paſſim celebrata Coloſſis,
Thermis, magnificis Regionibus, Amphitheatris.
Omnia quæ medios inter nunc publica ſoles
Edita, & artificem THEODORVM *ſculpta fatentur.*
At tibi digna tuo quænam Boiſſarde *labore*
Præmia Dii dederint merito? qui cuncta perita
Ipſe manu præſcripta notas & præcipis Autor.
Non tua lethæis mergetur ſama ſub vndis,
Orbis & Vrbis opus totus mirabitur iſtud,
Par quod amicorum Boiſſardus *& ille* Bryæus
In medium ſocio modo propoſuere labore;
Ambo ſenes ſeptem numerantes luſtra ſenectæ,
Ambo nodoſa diſtorti membra podagra.
Viuito ſorte noua ter florentiſſima ROMA,
Cumque tuo felix operum Boiſſarde Bryæo,
Pro tantis meritis Superos ſperate fauentes.
Pergite in Exemplum ſeros ornare Nepotes,
Nomen & æterna de poſteritate mereri.
Ecquid in Exemplum laus hæc referenda probandum
Nimirum ſtudii tantum, tantumque operarum
Decrepitos potuiſſe ſenes tolerare? quid obſtat
Vt ſimili ſe laude ferant de more minores.
Hæc igitur præſens, quam cernis amice, tabella
Effigiem illius THEODORI *cominus offert:*
Tu grates illi pro exhauſto ſolue labore,
Illius vtque opera quoque deinde fruare, ſenectam
Sculptori vegetam lætamque precare benignus.
Tum ſi fata diem component ſera ſupremum,
Vt menſis Diuum & iucundo Nectare viuat,
AEternumque ferat poſt vltima funera Nomen.

TOPO-

TOPOGRAPHIA ANTIQVAE VRBIS ROMAE, EX IO. BARTHOLOMAEO MARLIANO PATRITIO Mediolanenſe præſenti inſtituto accommodata.

CAPVT I.

DE SITV VRBIS.

QVONIAM, quicquid in rerum natura exiſtit, neceſſe eſt in certis finibus contineri, certoque determinari loco: ideo facturus operæ pretium mihi videor: ſi, quemadmodum ſolent Coſmographi, priuſquam ad ædificiorum Vrbis declarationem aggrediar, pauca quædam de ſitu ipſius attigero. Quod haud ſcio cur à cæteris in hoc ſcribendi genere verſatis ſit prętermiſſum: niſi forte præſentibus hominibus, temporibusque tantum ſatisfacere cupientes, huiuſmodi laborem ſibi ſuperuacuum fore ſint arbitrati. Me autem, quem haud ingratum etiam futuris, exteriſque nationibus præſtare oportet, ſumma ope niti decet, vt ab illis, quacunque ratione, omiſſa, diligenter explere valeam, ne Luciani fabulam quandam imitatus, in aëre, aranearumque campo ædificia ipſa inſtauraſſe, vel potius ſparſiſſe iudicer. Quare cum nobis, ſicuti poëtis, nõ liceat, etiam in re ardua & difficili, à Deorũ immortaliũ inuocatione, licebit ſaltẽ ab illorum domicilio, id eſt à Capitolio, auſpicari.

Capitolinus igitur Mons maiorem vbi oſtendit latitudinem, ſecundum pedis Romani antiquam menſuram, octingentos non excedit pedes: longitudo vero proſpiciens occaſum æſtiuum, mille & quingentos. habet autem vtrunque cornu in hemicycli formam, & in orbem ſeptem ferme ſtadia amplexatur, à quo, ſecundum longitudinem, conualle eiuſdem, vel paulo amplioris latitudinis diſterminatur mons Palatinus: qui vno latere pedum ſexcentorum huic ita imminet, vt Capitolium vtrunque vltra ipſum porrigat cornu. Secundum vero latus eiuſdem in ortum æſtiuum vergens, eſt primo pedibus centum prolixius. A tertio, ortum hyemalem, Cœliumq; montem reſpiciente, duplici fere longitudine ſuperatur. Quartum, cæteris omnibus maius. Circum continet Maximum: è regione vero Auentinum ſpectat. Conſtituens itaque quadrangulum quatuor laterum inæqualium, mille & ducentos paſſus continet Palatinus. Ad ſecundum latus cuius iacet planicies, quæ à capite fori Romani ad extremam collis Quirinalis partem in Suburram vergentem, quingentis perficitur pedibus, interdum tamen latitudo hæc variatur. Longitudo autem comprehenſa ab vtroque fron-

te inter

te inter Capitolium, forum Neruæ, & Cœlium montem: atque hinc ab eodem Cœlio, & Palatino: inde vero à Suburra, & Eſquiliis, quod S. Marcellini ædem attingit, mille prope adimplet paſſus. Ad alterum autem Capitolij cornu, altera eſt planicies, quæ apud Marcelli theatrum vnde principium habere volumus, ab ipſo monte ad Tyberim in quingentos extenſa eſt pedes: mox vero, è regione conuallis, de qua in principio egimus, quia fluuius ipſe curſum oblique flectit, Auentinuſque mons à Palatino recedit, latius diffunditur, coarctatur deinde inter eoſdem montes, ſecundum variam eorum formam, vſque ad Cœliolum, vlterius vſque ad portam Capenam, ipſa tantum via Auentinus à Cœliolo dirimitur. Longitudo à dextera Tyberim, & Auentinum: à ſiniſtra Capitolium, Palatinum, & Cœlium habet, milleque paſſibus vix tranſigitur. Capitolij, Palatinique montis ſitu deſcripto, hiſque campis, terminiſque circumſepto, cum Cœlius tertius vrbi fuerit additus, tertio ordine iure ſequi videtur. hic enim planicie Pyramidis formam ita conſtituente, vt baſis quingentorum pedum prope amphitheatrum ſit, à Palatino diſiungitur. in ea autem eſt via Appia, quæ apud Circum Maximum ſola Cœlium à Palatino diſterminat, tenditque ad portam Capenam, relinquens à ſiniſtra inter Cœlium & Cœliolum vallem pedum ſexcentorum latitudine, ſecundum eandem viam: nam ad portam Gabiuſam circa dimidiam partem anguſtior videtur. Longitudo à via Appia vltra eandem portam progrediens, ſtadia quatuor continet: ſuccedunt deinceps mœnia ad ſtadium, quæ ad portam Aſinariam vſque, cum Cœlio iunguntur, Cœliolus igitur hac valle, via Appia ab ortuque æſtiuo, atq; hyemali mœnibus Vrbis clauditur, ambit autem prope mille paſſus. Sed ad Cœlium reuertamur. hic ab ipſa Aſinaria, ſecundum muros Vrbis, in ortum æſtiuum per quatuor fere ſtadia fertur: occurrunt deinde muri à fronte ad ſtadia duo, vſque ad portam Neuiam: à qua redeũdo in occaſum æſtiuum via Labicana ab Eſquiliis diſpartitur, mox etiam à fronte apud S. Marcellinum ſeſe offerens ad Amphitheatrum vſque progreditur: ambit autem duo mille, & quingentos paſſus: variaturque eo modo, vt nulla certa forma ei conſtitui poſſe videatur, quemadmodum nec ſequentibus. Nam Auentinus quartus in ordine duos montes complecti videtur, parſque ad Tyberim latior ad dimidiũ ipſius montis ſecundum longitudinem à Tyberi ad mœnia exiſtentem, oualem formam conſtituere videtur: mox enim prope portam Hoſtienſem ſcinditur via obliqua, quæ ad angulum circi Maximi, & Cœlij montis ducens, à dextera alteram Auentini montis partem reliquit, diuiſam à Cœlio via Appia vſque ad portam Capenam, à qua ad Hoſtienſem muri interius ſenſim curuati à meridie ortuque hyemali hanc includunt. Ambitum autem totius Auentini non magis ex noſtra dimenſione, quam ex verbis Diony. libet oſtendere, qui tertio libro ſic ait: Ancus Auentinum collem modice editum, in orbem ſtadia ferme decem & octo complectentem muro cinxit. In decimo tamen haud minus duodecim ſtadiis eſſe tradit. Sed huius diuerſitatis dubium tollit ipſe dũ ſubiungit. Non enim totus M. Valerio, & Spurio Virginio Coſſ. habitabatur, ſed erat publicus, & ſyluarum plenus. Habet autem Auentinus ab occaſu ſolis hyemali campum late patentem quadrangulum quatuor laterum inæqualium conſtituentem: quorum primum in meridiem vergens ſex propemodum continet ſtadia, & quinque in occaſum: Vrbiſque mœnibus ambo cinguntur. ſecundo oppoſitũ parum minori tranſigitur ſpatio; quatuor vero ſtadiis quartum Tyberim, inter hunc ipſum campum, & Tranſtyberinam regionẽ fluentem reſpiciens. Sequebatur recto ordine Ianiculus mons, verum cum ab Anco Martio, non inopia loci, ſed ne aliquando arx hoſtium eſſet, additus ſit Vrbi, commodius relinquetur ad eam partem, quæ Tranſtyberinam regionem percurret: ad Exquilias igitur tranſeamus, quas à meridie via Labicana, ab occaſu vero æſtiuo

valle inter Cœlium, Palatinum, & ipſas Exquilias poſita, diuiſimus. A Septentrione autem Suburra, & deinceps vicus Patricius à Viminali colle, vſq; ad thermas Diocletiani, dirimunt: vlterius enim iunctę cum eodem colle vſque ad mœnia videntur: ſecundum quæ in portã Exquilinam latius diffunduntur, ambitus autem quatuor millibus paſſ. vix perficitur, nullam certã habens formã, vallesq; interdum breueis includuntur, vt iure optimo Var. Exquilias ipſas duos eſſe mõtes dicat, in pluresq; diuidat partes. At Viminalis collis ab occaſu Quirinalem reſpicit: interiacet autem circa ſtadium Suburra, quę plana appellatur; deinceps à Septentrione, inter eoſdem colles, vallis Quirinalis, quatuor iugerum latitudine, longitudine vero ſtadiorum duorum cum dimidio. Mox enim Viminalis, vt cum Exquiliis, ita cum Quirinali, vſque ad mœnia iungitur, vt nullo modo dirimi poſſe videatur, quod accidiſſe arbitramur, quia montes iactis fornicibus ſunt æquati, & nedum depreſſis locis ſuperimpoſiti ſunt ampliſſimi fornices, verum ipſis etiam montium viſceribus excauatis, perfoſſisq; tota penè Vrbs (vt ait Plinius) penſilis facta eſt. In orbem autem Viminalis ipſe duo millia, & quingentos continet paſſus; oblongam, ſicuti Quirinalis, habens formam, ſed latitudo variatur. Quia demonſtratum eſt quid habeat Quirinalis à dextera, conſequens eſt reliqua percurrere. A ſiniſtra enim recta à turri Militiarum ad ſtadia quatuor, planam Vrbem ad occaſum pertinentem, deſpicit; tertio verò latere, ad ſtadia ſex, collem Hortulorum, in Aquilonem conuerſum. interiacet autem vallis latitudine, vbi maior, quatuor iugerum, ad portam Salariam vſque propemodum producta. Circuit Quirinalis millia paſſuum ferè tria. Sex, ſecundum Var. Vrbis montibus, atque vna conuallibus iam oſtenſis, his collem Hortulorum, quanquam extra antiquum fuit pomerium; addere, non abſurdum opinamur; vt omnes partes Planæ Vrbis melius intelligantur, faciliorq; ſit cognitio eorum, quę ſuis locis veniũt declaranda. Is igitur collis valli Martiæ inter ſeſe & Tyberim iacenti, ad ſtadia vltra tria plurimus incumbit: cuius longitudo à porta Flumentana ad Collatinam, ſecundum muros Vrbis cęteris lateribus eſt longior; nam millibus paſſibus vix perficitur; & in medio ſui ad inſtar curuati ad cubitum brachii exiſtit. quanto enim magis ad Collatinam accedit, eo ampliorem præbet campum; & in orbem ſtadia decem & octo, plus minus, amplexatur. Tempus eſt iam in Planam vrbem deſcendere; quæ à Capitolio inchoans ad portam Flaminiam nunc terminatur, ab ortu æſtiuo, ſiue Septentrione, curriculo octo propemodum ſtadiorũ, Quirinali, Hortulorumq; colle ſepta, ab occaſu verò paulo maiori ſpatio Tyberi alluitur; ideo maiori ſpatio diximus propter ripas ipſius fluminis retortas. Quod ſi ab ea parte collis Hortulorum, quæ Domitiani Naumachiæ imminet, lineam rectam deduxerimus, ſtadiis duobus peractis, ad ripam eiuſdem flum. eregione molis Hadriani perueniemus; quatuorq; laterum inæqualium, paſſuum vltra tria millia complectentem, quadrangulum conſtituemus, relinquetur autem extra vallis Martia, quanta eſt inter collem Hortulorum mœnia Vrbis, & Tyberim. cuius latitudo, quò magis accedit ad portam Flaminiam, eo magis arctatur. Reliquum erat in Transtyberinam regionem tranſire, ſed prius videndum eſt, quo curſu ipſam ab Vrbe Tyberis interſecet. Hic enim Vrbis ingrediens, murorumq; extremã partem, Flaminiamq; portam à ſiniſtra relinquens, quanta eſt vallis Martiæ longitudo, fluxu parum obliquo, & retorto defertur; mox verò ſenſim à Septentrione in occaſum cõuerſus, hemicycli formam conſtituit, cuius conuexum Vaticanus, concauum verò Martius exiſtat campus deinceps, infra molem Hadriani, ad priſtinũ curſum redit, vſq; ad primas Auentini radices; vbi oblique in meridiem verſus defluens, haud longè à porta Portuenſi, Vrbem egreditur. At ipſius regionis ſitum aggrediamur. prius tamen ſciendum eſt Ianiculi montis partem vltra dimidiam, intra mœnia non

eſſe comprehenſam. Ea autem pars quæ à campo Vaticano ad ſtadia tria in meridiem eſt extenſa, flumini quidem adiacet; reliqua verò muris clauſa, quanto magis fertur ad exitum eiuſdem fluminis, latiorem relinquit campum. Muri enim Vrbis ab ipſo flumine recta in occaſum per ſtadia tria aſcendunt, mox per dorſum ipſius Ianiculi, totidem fermè peractis in æqualem deſcendunt planiciem, inde breui ſpatio ad exitum Tyberis perducti cum fluuio ipſo rhombi formam propemodum conſtituunt, cuius latior pars à porta Aurelia incipiat, deſinat autem ad portam S. Mariæ nunc Ægyptiacæ. Ea autem pars Ianiculi, quæ eſt muris circundata, quinque continet ſtadia. Ambit autem tota hæc tranſtyberina regio cum Ianiculo millia paſſuum circa tria. Hæc de ſitu Vrbis: cui & collem & campum Vaticanum addere non inconueniens eſſe duximus Dictum eſt enim Ianiculi partem à campo Vaticano initium ſumere; ſupra quem campum verſus occaſum, collis eiuſdem nominis attollitur, qui duo porrigit cornua; vnum ad Ianiculum, alterum in Septentrionem, arcumque maximè intenſum efficit, cuius conuexum mille paſſus complectatur. Ab ipſo verò colle diffunditur ad Tyberim planicies longè, lateq; patens, à ſiniſtra montibus cincta, qui in longitudinem ſtadia circa decem producti; cum Tyberi efficiunt latitudinem variam; quam totam, quanta his collibus adiacet; Vaticanum appellant campum. In hac autem dimenſione quantum laboris ſumpſerimus, ne quiſpiam magis mihi credat, (inquit Marlianus) quàm ANTONIO Alegreto, & ANNIBALI Charo iuuenibus multiplici virtute ornatis, ac LVDOVICO Fabro Faneſi viro probo, egregieq; docto, qui eiuſdem laboris participes fuere. Et ſi aliquis nimis ſeuerus rerum, æſtimator hanc vel illam non probet menſuram, tanquam certis ſtadiis, aut numeris rectè non ſit deducta: ob eam rem deſinat mirari, quòd forma Vrbis adeò eſt mutata, vt priſtini ſitus veſtigiũ vix retineat, neq; Romulus ipſe, ſi reuiuiſceret, vbi ſuam poſuiſſet Vrbem agnoſceret, quod accidiſſe certum eſt propter ædificiorum ingentes ruinas; quibus plurimis in locis montibus valles ita ſunt æquatæ, vt vbi montes ipſi incipiant, aut deſinant, non facilè poſſit dignoſci. Arbitramur tamen vel ſic, hanc deſcriptionem non inutilem fore iis, qui Vrbem non viderunt: & etiam iis, qui eam contemplati ſunt. Quia cum multa priſca per ea, quæ nunc ſunt, exponantur, eaq; dominum mutent, aut corruant vetuſtate: cum ipſis ſæpe priſcorum ædificiorum cognitionem amittimus. quod accidere nequaquam poterit, ſi ex ſitus deſcriptione, ſingulis rebus proprium locum, quoad fieri poterit, aſſignauerimus.

CAP. II.

De primis cultoribus, & conditoribus Vrbis.

VRBEM Romanam in occiduis partibus, iuxtaq; Tyberim flumen poſitam, atque centum & viginti ſtadiis à Tyrrheno mari diſtantem, barbari Siculi primi omnium tenuere. Antea verò neq; vt habitata ſit, neq; vt deſerta fuerit, quod dicamus nihil certi habemus. Mox autem Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquiſitionẽ agri melioris ſponte huc profecti, his expulſis, locum occuparunt. Quibus deinde Pelaſgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Theſſalia admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis, fuere. Permanſerunt autem in his ſedibus vſque ad bellum Troianum, priſcam illam Aboriginum appellationem ſeruantes. Horum autem regem Saturnum fuiſſe memorant, qui Cretæ rex habens cum Ioue filio, de agris contentionem bello expulſus, in Italiam venit, & cum vſus vinearum, & falcis Ianũ docuiſſet, ab eo in partem Imperii eſt admiſſus,

miſſus, cæterum Iano defuncto ad eum ſolum imperium forte peruenit. Annis deinde ſexaginta, ante res Troianas, ferunt Arcades ex vrbe Palantio exeuntes, ſedemque duce Euandro quærentes, atque in hunc locum, vbi nunc Roma eſt, delatos à Fauno Aboriginũ rege, & benigne ſuſceptos eſſe, & agri portionẽ accepiſſe, illoſq; colle haud procul à Tyberi diſtãte electo, ſtruxiſſe caſtellũ, Palantiumq;, à metropoli eorum in Arcadia, appellaſſe. Paucis vero annis interpoſitis aliam claſſem Græcam, ducente Herc. eandem tenuiſſe regionem, ex hiſque quoſdam miſſionẽ ab eodem Herc. precatos in colle, qui tunc Satur. dicebatur, poſuiſſe ſedem. Hos Peloponẽnſes, Phanetas, & Epios, qui ex Elide, fuiſſe comperio: quib. nullum erat amplius deſyderiũ reditus, euerſa eis patria ab Hercule. Hi aliquantulũ temporis rem ſuam ſeparatim adminiſtrarũt: cæterum haud ita multo poſt victum, leges, ſacra cum Aboriginum ſacris cõferentes, ſicuti Arcades, & prius Pelaſgi fecerant, ciuitatis eiuſdẽ participes facti ſunt. Secunda vero ætate, poſt Herculis profectionem, Lati. ex filia Fauni, authore Trogo, vel vt alii dicunt, ex Hyperboride ſtupro cõceptus, Aboriginũ rex fuit: quo regnante Æneas poſt Ilii direptionem, in Italiam cum appuliſſet, prælio ſtatim exceptus eſt: cumq; in aciem exercitum duxiſſet, ad colloquium vocatus, tantam admirationem ſui Latino præbuit, vt in ſocietatem imperii receptus, Lauiniaq; in matrimoniũ ei data, gener aſciſceretur. Hic deinde Aborigines, Troianoſq; cõmuni nomine Latinos nominauit. Poſt hæc vtriuſq; bellum aduerſus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit, in quo Turnus & Latinus interierunt. Quare Æneas, ſoceri regnum ſuſcipiens, quarto anno imperii ſui in bello aduerſus Mezentium Hetruſcorum regem, occubuit, in cuius locum Aſcanius filius ſuccedens trigeſimo anno, poſt Lauinii conſtructionem, Albam condidit. Anno deinde octauo & vigeſimo, mortuo Aſcanio, eius frater Syluius, poſt mortem Æneæ ex Lauinia natus, imperium accepit, cumque vndetriginta imperaſſet annos, Æneæ Syluio filio reliquit, hic vero poſt vnum & triginta, Latino Syluio: Latinuſque poſt quinquaginta Albæ, qui vndequadraginta illud tenuit: poſt eum viginti quatuor Atys, deinceps Capys viginti octo; inde Capetus tredecim, & Tyberinus poſtea octo. Tyberino ſuccedẽs Agrippa, quadraginta regnauit annos: Romulus deinde vndetriginta, poſt hunc triginta, & ſeptem Auentinus, qui Procæ imperium ipſum per manus tradidit. Proca viginti & tres imperauit annos, Numitoremque & Amulium procreauit. Amulius duos & quadraginta annos regnum, quod Numitori fratri ſeniori debebatur, haud iure occupans, filiam eius Rheam, ne quis vindex regni ſexus virilis ex genere Numitoris oriretur, Veſtę ſacerdotem fecit, quę duos pueros incerto ſtupro an ex Marte conceptos, enixa eſt, quos Amulius exponi iuſſit. Sed fortuna origini Romanæ proſpiciens, pueros lupę alendos obtulit, quę cum ſępius ad paruulos, veluti ad catulos, reuerteretur, rem Fauſtulus paſtor animaduertit, ſubſtractoſque feræ, cum Accæ vxori, quæ meretrix erat, nutriendos dediſſet, grandiuſculos inter greges pecorum agreſti deinde vita nutriuit. Quod autem à lupa dicantur educati, fabuloſum figmentum eſt, ad celandam authoris Romani generis turpitudinem: nec incongrue factum eſt, nam & meretrices lupas vocamus, conſtatque hoc animal in tutela eſſe Martis, iuxta illud. *Martius à ſtabulis rapuit lupus.* Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Romo, ſiue Romulo fuere. Adultis inter paſtores de virtute quotidiana certamina, vires, & pernicitatem auxere. Igitur cum latrones à rapina pecorum frequenter ſumouerent, Remus ab his captus regi offertur, criminique datur quaſi greges Numitoris infeſtare ſolitus eſſet. Tunc à rege in vltionem Numitori traditur, qui adoleſcentia iuuenis permotus, in ſuſpicionem expoſiti nepotis adducitur: & cum eum nunc lineamentorum filiæ ſimilitudo, nunc ætas expoſitionis anxium teneret, Fau-

ſtulus cum Romulo ſuperuenit, à quo origine cognita puerorum, facta coniuratione Amulium interficiunt, Numitoriq; auo regnum reſtituunt. Sequenti vero anno regni Numitoris quadringẽteſimo trigeſimoſecundo (vt tradit Cato) poſt Ilium captum, duodecimo Cal. Maias hora poſt ſecundam, ante tertiam, Romam, vbi expoſiti fuerant, condiderunt. Et quanquam vt de tempore, ita de cõditore, mira inter ſcriptores varietas exiſtit, communis tamen opinio Romulum Martis filium vrbis authorem habet. Vnde Cicero de nat. Deorum. *Principio vrbis parens Romulus non ſolum auſpicato, ſed ipſe etiam optimus augur fuiſſe traditur.* Solinus etiam poſt nonnullorum varias de vrbis authore opiniones ſubdit. *Verius tamen putant à Romulo conditam Romam eam, quæ quadrata dicta eſt.* Ser. autẽ grammaticus de Vrbis origine anceps, *Conditarum*, inquit, *vrbium diſſenſio inuenitur, adeo vt ne vrbis quidem origo diligenter poſſit agnoſci.* Nam Sal. dicit. *Vrbem Romam, ſicut ego accepi condidere, atque initio habuere Troiani & cum iis Aborigines.* Alii ab Euandro, ſecundum quos Virg.

Tunc rex Euandrus Romanæ conditor arcis.
Alii Romulo vt,
En huius nate auſpiciis illa inclyta Roma.

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, non mirum ſi in aliarum opinione dubitatur; vnde nec hiſtoricos, nec commentatores, varie dicentes, imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas in multis creauit errorem: & plerique fundant, plerique augent, & ad ſe tranſierunt nomina. Nam Romam etiam Romulus feciſſe dicitur, quam ante Euander condidit. Romulum autem, non Remum, Romanæ Vrbi, & Ciuibus nomẽ dediſſe ferunt: quia captatis auguriis Remus prior ſex vultures vidit, Romulus mox duodecim, quæ res, cum vnus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in quo extincto Remo, à Romulo Romani ſunt denominati.

CAP. III.

De Forma, & Magnitudine Vrbis Romuli.

VRBIS nouæ figuram quadrangularem Romulum deſignaſſe, author eſt Plut. & Dionyſ. Quadratam Romam appellatam tradit Solinus, eo quod æquilibra foret poſita. Sed vt de forma certa eſt opinio apud ſcriptores, ita de ambitu, quibuſque terminis finiretur, incerta & varia. Liuius enim refert Romulum Palatinum primum, in quo erat educatus, muniuiſſe: & Gellius antiquum pomerium ab Romulo inſtitutum Palatini montis radicibus terminatum. Secundum hos bene procedit, quod ait Corn. Tac. Capitolium Romanumque forum à Tatio rege Sabinorum Vrbi additum; cuius verba ſunt hæc: *Initium igitur, & quod pomerium Romulus poſuerit noſcere, haud abſurdum reor.* Igitur à foro Boario, vbi æreum tauri ſimulacrum aſpicimus, quia id genus animalium aratro ſubditur, ſulcus deſignandi oppidi cœptus, vt Magnam Herculis arã amplecteretur. Inde certis ſpatiis interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Conſi, mox ad Curias veteres, tum ad ſacellum Larium, forumque Romanum, Capitolium non à Romulo, ſed à Tito Tatio additum Vrbi creditur. Sicque manifeſtum eſſet Tatium deducto muro à ſaxo carmentali in occaſum ad viam, quæ nunc haud longe abeſt à Tyberi; inde in meridiem vſque ad Circi Maximi partem extremam, conuerſoque mox in ortum æſtiuum paulo vltra Amphitheatrum, hincque ad forum Neruæ, & tandem ipſum murum cum altero cornu Capitolii coniungentem, Capitolinum, & Palatinum montem incluſiſſe. Sed cum conſtans ſit opinio Carmentalem portam ad radices Capitolii ſitam, in noua Vrbe à Romulo comprehenſam, Liuiuſque

in bel-

in bello aduerſus Sabinos Capitolium Vrbis arcem fuiſſe oſtendat: cumq; in Vrbis ampliatione poſt Romuli mortem quid, quoue tempore, & quibus regibus additum ſit commemorans, nullam de Capitolio, tanquam de primę Vrbis parte, faciat mentionem, exiſtimamus vrbem à Cor. deſcriptam non magis Tatii regis, quam Romuli eſſe monimentum; nec obſtat quod Liuius dicit Romulum primum Palatinum, in quo erat educatus, muniuiſſe; in eo enim verbo primum, vim eſſe hanc opinor, vt munito prius Palatino, vrbem condiderit: Sicut eodem in bello ipſe Romulus teſtatur, dum precatur Iouem, vt ſuorũ fugam ſiſtat. Hic, inquit, in Palatio prima vrbis fundamenta ieci. Si prima, ergo alia poſtmodum iecerat fundamenta vrbis, illius dico, quam, cõtra eiuſdem Cor. opinionem, incipere à ſylua, quæ erat in Area Apollinis, & ad ſupercilium ſcalarum Caci, vbi poſtea fuit porta Tergemina finire, legi apud Solinum. Quod mox ab eodem Romulo, & Tatio aucta fuerit, nullum huius rei authorem habemus, niſi Diony. quem ita loquentem audiamus. *Romulus & Tatius vrbem ſtatim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adiicientes, Quirinum & Cœlium, ſeparanteſque habitationem alter ab altero in propriis locis vtrique vitam agebant. Romulus quidem Palatium occupans, & montem Cœlium Palatio propinquum: Tatius vero Capitolium, quod ab initio cœperat, & quirinalem rupem: forumq́; ibi conſtituerunt, quo nunc etiam Romani vtuntur.* Quanquam Ser. ait Alios dicere Romulum ſeptem colliculos ab initio incluſiſſe, alios velle hos ipſos, qui nunc ſunt à Romulo incluſos, id eſt Palatinum, Capitolinũ, Quirinalem, Auentinum, Cœlium, Viminalem, Eſquilinum, & Ianicularem, aliis tamen nominibus appellatos, quæ mutata ſunt poſtea. In quo à Liuio apertiſſime eos diſſentire inferius, vbi de vario Vrbis ambitu loquimur, apparebit. Præterea dicimus, non veriſimile eſſe, paſtores, rebus adhuc anguſtis, tantum campi, in tanta hominum paucitate, complexos eſſe: cum Plut. velit mille domos tantum fuiſſe, Dionyſiuſque cum conditoribus Vrbis non plures tribus peditum millibus, & pauciores equitibus tercentis.

CAP. IV.

De Portis Vrbis Romuli.

DE portis autem vrbis Romuleæ ſic habet Plinius. Vrbem tres portas habentem Romulus reliquit, aut (vt pluribus tradentibus credamus) quatuor. Harum nec nomina, nec locum ipſe ponit: communis tamen eſt opinio eorum, qui tres tantum à Romulo ferunt relictas fuiſſe, Carmentalem, Romanam, & Pandanam, Carmentalemq; à matre Euandri denominatam, à dextera ſub Capitolio inter ſaxum Tarpeium, & Tyberim: eregione ædiculæ diuæ Chaterinæ nunc dirutæ; & verſus circum Flaminium, vt inquit P. Victor: quam Blondus ad primas Auentini radices ponit, & præter hiſtoriæ fidem, Liuiiq; authoritatem ipſum collem in vrbem Romuli comprehendit: dumq; huic ſuæ vrbi portas accommodare, veriſimilemq; ſuam opinionem efficere conatur, alio ipſas portas, quam fuerant, traducit, & ex vno in alterũ labitur errorem. Liuius enim ipſe ſeptimo belli Pu. loquens de vico Lugario, clare docet Carmentalem portam fuiſſe ſub Capitolio, ſed apertiſſime Plut. in Camilli vita: Ad Carmentalem, inquit, portam Pontinus contendit, vt quid ageretur per ſilẽtium ſpecularetur; nam huic Capitolium maxime directò incumbit: & Solinus his verbis. *Pars infima capitolini montis habitaculum Carmentæ fuit, vbi & carmentale nunc fanum eſt, à qua Carmentalis portæ nomen eſt.* Eodẽ modo & Sex. Po. qui templum Iani fuiſſe extra ipſam portã apud Marcelli theatrũ tradit. Alia eſt ratio hanc portam non fuiſſe prope Auentinum. Quod Vir. inducit E-

uandrum ab ara Maxima in Palatinum progredientem monſtrare Herculi portam Carmentalē, quæ nimirum, ſi ad radices Auentini, poſt fuiſſet relicta. Huic autem portæ Sceleratæ poſtea nomē fuit, quod per eam egreſſi Fabii ad Cremeram Flu. ex lacu attingente Bacchanas orientem, omnes interfecti ſint. Vnde idem Sex. Pomp. refert religioni eſſe quibuſdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani, quę erat extra ipſam, ſenatum haberi, quod ea egreſſi ſex & trecenti Fabii, apud Cremeram omnes interfecti ſint, cum in æde eiuſdem Iani. S.C. factum eſſet, vt proficiſcerentur. Sed ad reliquas veniamus. Romanam in hortis ædis diuæ Marię nouę haud procul ab angulo Palatini, qui amphitheatrū ſpectat, fuiſſe innuit idem author, cum ait: *Romana porta inſtituta eſt à Romulo in infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus in quadraturam formatus eſt.* Appellata eſt autem Romana à Sabinis pręcipue, quod proximus aditus erat Romam; ſunt tamen qui Mugoniā, quæ & Trigonia à tribus angulis eſt denominata, ibi reſtituant, quibus ſi aſſentiri volumus, dicemus à Romulo prius Romanę, deinde ab euentu, hoc eſt à mugitu boum, vel quod per eam boues introducerentur, Mugoniæ nomē ſortitam eſſe. Sequitur Pandana, dicta, quod rebus illatis in vrbem panderetur, eidem & Liberæ, & Romanulę nomen fuit, quam prope Velabrum fuiſſe probant quæ ſequuntur Var. verba. Laurentalia ab Acca Laurentia; huius ſacrificium fit in Velabro, qua in Nouam viam exitur, vt aiunt quidam ad Sepulcrū Accæ; qui locus extra vrbem antiquam fuit, non longe à porta Romanula. Exiſtimamus autem Romanulæ nomen adeptam, poſtquam Romana Mugoniæ ſumpſit cognomē. Miror autem Blondum & Fuluium, Var. authore, velle hanc fuiſſe non Romæ, ſed Saturniæ vrbis, qui dum probat Saturniū oppidum fuiſſe prope Saturnium montem, ſic ſequitur: Eius veſtigia nunc manent tria, quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturnia porta, quam Iunius ſcribit, ibi, quam nunc vocant Pandanā; quæ vltima verba innuunt, Pandanam fuiſſe à Romulo conſtitutam, eo in loco, vbi prius in Saturnio oppido, fuerat Saturnia. Qui vero volunt Romulum vrbem quatuor portarum reliquiſſe, quartam ad radices Viminalis ſtatuere; ab euentu poſtea dictam Ianualem. Nam bello Sabinorum, cum Romani eam claudere feſtinarēt, quia in ipſam hoſtes irruebant, poſtquam eſt clauſa, mox ſponte patefacta eſt, cumque iterum, ac tertio idem contigiſſet, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, cuſtodes ſteterunt, cumque ex alia parte acerrimo prælio certaretur, ſubito fama pertulit fuſos à Tatio Romanos: quam ob cauſam, qui aditum tuebantur territi profugerunt, cumque Sabini per portam patentem irrupturi eſſent, fertur ex æde Iani per hāc portam magnam vim torrentium vndis ſcatentibus erupiſſe, multaſq; perduellium cateruas, aut exuſtas feruenti aqua, aut deuoratas rapida voragine deperiiſſe, ea re placitum, vt belli tempore, veluti ad vrbis auxilium, fores Iani reſerarentur. Hęc autem porta opportuno loco fuerat ſita, tamen cum conſtans ſit opinio, pomerium Romuli ad radices Viminalis non perueniſſe, nullibiq; legerimus Iani templum eo in loco ſteтiſſe, credimus Romulum tres tantum inſtituiſſe portas; qui numerus, in vrbe adhuc parua, publico vſui ſatisfacere poſſe videbatur.

CAP. V.

De vario ambitu & mœnibus Vrbis.

CVM Romulus, Vrbe noua cōſtituta, quæ ad Deorum religionem, hominumq; iura pertinere videbatur, curaret, Romam interim alia, atq; alia loca appetebant, vt Vrbs in dies amplioribus munitionibus creſceret, cum in ſpē magis futuræ multitudinis, quam ad id hominum, quod tum erat, eam munirent. Victis poſtea Sabinis, & ex duabus vna facta ciuitate, etiam

iam hominum multitudine aucta eſt, moxque Alba euerſa, duplicatoque ex illius ruinis ciuium numero: Tullus Cœlium Vrbi addidit, Exquiliasque, authore Liuio, auxit. ex quo coniicimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, vallibusque adiacentibus, & foro proximioribus domos ſtruxiſſe. Quæ loca cum iam eſſent occupata, deuictis Albanis Tullum addidiſſe Cœlium, Exquiliasque, nondum Vrbi adiectas, auxiſſe. Secundam autem Vrbis ampliationem capto Politorio, omnique multitudine Romam traducta, fecit Ancus, qui cum circa Palatium ſedem veteres Romani, Sabini Capitolium, atque arcem, Cœlium Albani impleuiſſent, Auentinum nouæ multitudini conceſſit. Multis deinde milibus Latinorum in ciuitatem acceptis Ianiculum quoque Vrbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum in Tyberim facto, Quiritiumque foſſam in planioribus Vrbis circunduxit. Hinc conſtat Auentinum non fuiſſe Vrbis Romuli partem, vt putauit Blon. minus diligenter Liuii verba conſiderans. qui etiam primo decadis quintæ Auentinum ipſum extra Vrbem ſic collocat. Aediles extra portam Tergeminam in Auentinum porticum ſilice ſtrauerunt. eodem modo & Gellius, eius verba hæc ſunt. *Auentinus ſolus, quæ pars non longinqua, nec infrequens eſt, extra pomeriũ eſt, neque Ser. Tullus, neque Sulla, qui proferendi pomerium titulum quæſiuit, neque poſtea Diuus Iulius, cum pomeriũ proferret, intra vrbis fines incluſerunt.* Cauſam eſſe ait Meſſala, quod in monte Remus vrbis condendæ gratia auſpicatus, aues irritas habuerit, ſuperatusque à Romulo in auſpicio ſit. Iccirco omnes, qui pomerium protulerunt, montem iſtum excluſerunt, quaſi auibus obſcœnis ominoſum. Authore poſtea D. Claudio receptum, & intra pomerii fines obſeruatum eſt. Tarquinio autem Priſco, qui vrbem muro cingere parauerat, mortuo, eam curam Ser. Tullius ſuſcepit, & Viminalem, Quirinalemque quinque collibus addens, vrbis ambitum ampliauit. Muros verò ruderibus, vilibusque ſtructuris ædificatos Tarquinius ſuperbus primum cœpit ſaxis magnis formatis ad regulam extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romuleæ paulatim, & nomen, & vſum amiſiſſe videntur, licet Carmentalis diutius ſuum retinuerit. Et conſtructio vrbis regum tempore vlterius, vt teſtis eſt Dion. nõ proceſſit, non permittente numine, quanq̃ omnia circũ vrbem erant habitata. Nam cum antiqui vellent vrbis mœnia, quæ Collinam nõ excedebant portã vſq; ad Miluium ponte producere, prohibuere aruſpices, quia non licebat in vrbe comitia facere, & milites legere. hinc. Cic. ad Atticũ. *Sed caſu, inquit, ſermo à Capitone de vrbe augenda à ponte Miluio ad Tyberium: pauci ſecundum montes Vaticanos, campum Martiũ tum ædificari, illum autem campũ Vaticanum fieri quaſi Martium.* Quare arbitror magna parte vrbis planę ædificiis occupata, Senatum ſæpe agitauiſſe de transferendo campo Martio in Vaticanum, nunquam tamen id comprobatum eſſe. Quod autem Blon. velit eum, quem nos collem Hortulorum dicimus, Quirinalem eſſe, falſum eſſe oſtendit Appianus, cum ait Syllam vlterius progreſſum excercitum in campo Martio ante vrbis portas ſtatuiſſe, & cum hic collis Campo Martio immineat, nimirum neceſſe eſt recepto, ſecundum nos, colle Hortulorum, vt etiam idem campus in vrbem, contra omnium opinionem, ſit receptus. Non tamen Fuluii approbamus ſententiam, qui quicquid campi inter Capitolium, & Tyberim eſt, Martium appellari, murosque vrbis Capitolium non exceſſiſſe, putet. Nam etſi hoc verum eſt tempore regum, quod dubito, vltra tamen ipſum montem Conſulum aut Imperatorum tempore muros proceſſiſſe opinor. Plurimis enim authoribus crediderim, Flumentanam portam antiquiſſimam eſſe: quod ſi, ſecundum Blond. opinionem, ſortita eſt nomen, quod per eam aliquando Tyberis fluxerit, mœnibus montes non excedentibus, non video vbi locorum ipſa poſſit collocari, vt Tyberis per eam labi potuerit. Præterea non dicimus theatrum Pompei, thermas Agrippinas, Mi-

neruæ

neruæ templum, circum Flaminium in campo Martio: ſicut Ouile, villam Publicam, & multa alia. Quare arbitramur partem vrbis Planæ, priſco etiam tempore, fuiſſe intra vrbem, deducto videlicet muro à Collina ad Tyberim, e regione murorum ab Anco in Tranſtyberina regione collocatorum, Flumentanamque portam, vbi nunc eſt, longo tempore poſt tranſlatam. Nec obſtat quod iſti falsò referunt: Martium campum appellatum, quicquid inter Capitolium & Tyberim eſt; cum Liu. dicat quicquid inter vrbem & Tyberim, quòd ſecundum noſtram opinionem, bene procedit, cui etiam P. Vic. ſuffragari videtur, viam Latam, forum Suarium, Pilam Tyburtinam inter montes & Tyberim iacentes in ſeptima vrbis regione ſtatuens. Plin. autem tradit ambitum vrbis ſuo tempore mil. paſ. xx. fuiſſe. Vopiſcus verò Aurelianum Imper. muros vrbis ſic ampliaſſe, vt l. propè milia eorum ambitus teneret. Sed Marcel. dubitationem tollit, cum in quit, Vrbs Roma eſt, quæ muro cingeretur, vt Alphenus ait. Roma eſt etiam quantum continentia ædificia eſſent. Plin. itaque, dum. xx. mil. paſſus ſcribit, & Vopiſcum, dum quinquaginta, Romæ, & ædium continentium conſideraſſe dicimus ambitum. Sciendum autem mœnia vrbis ſæpe à barbaris aperta, & à maioribus inſtaurata ambitum varium habuiſſe. Magnam verò partem Honorium & Arcadium reſtituiſſe, vetus in marmore ſupra portam Portuenſem inciſus hic index oſtendit.

IMPP. CÆS. DD. NN. INVICTISSIMIS PRINCIPIBVS ARCADIO ET HONORIO VICTORIBVS ET TRIVMPHATORIBVS SEMPER AVGG. OB INSTAVRATOS MVROS ET TVRRES EGESTIS INMENSIS RVDERIBVS. E' SVGGESTIONIBVS. V. C. ET INLVSTRIS MILITES ET MAGISTRI VTRIVSQVE MILITIÆ AD PERPETVITATEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT.

Ambitus autem Vrbis noſtro tempore vix paſſus mil. tredecim implet. Mœnia verò vtrum in ipſo permaneant priſco veſtigio veteris fundamenti diu anceps fui. Non enim mihi perſuadere poteram, antiquos ita diſtortos, quemadmodũ nunc cernuntur, muros poſuiſſe. re deinde diligentius conſiderata, inueni ſitus ipſorum optimam eos habuiſſe rationem. quia ſi orbicularem, aut quadrangularem, vel quamlibet aliam certam formam Vrbis conſtituere voluiſſent, eueniebat, quod muri interdum per montium crepidines ducti, interdum vero per valles montibus extra relictis facile, per foſſa, & excauata parte montis appoſita, ab hoſtibus euerti potuiſſent, aut valle intus exiſtente, ex montibus vicinis, ſuperioriq; loco ciues opprimi. Quare ſecundum montium circuitum, perq; ipſorum radices deduxere muros, ita vt, vbi accliuis fuiſſet locus, per mediam ferè accliuitatem dirigerent, iacerentq; intro effoſſam terrã, donec montem ipſum æquarent, ne aqua defluens muros lædere poſſet. Si quis autem dixerit, inter Collinam, Numentanamq; portam, rurſusq; inter Aſinariam, & Gabiuſam, & alibi, etiam per valles mœnia deducta, reſpondemus, ideò factum, quia extra non erat mons, qui Vrbi immineret, breuiſſimasq; eſſe valles, quæ ſi extra relictæ fuiſſent, muris radicibus montium appoſitis, deformem, & multis in locis inutilem, Vrbem reddidiſſent. Quapropter credimus ſuper fundamentis priſcis muros nunc exiſtentes, extructos eſſe. Quid enim erat cur ij, quibus muros inſtaurandi, non ampliandi fuerat cura, noua vt iacerent fundamenta, cum priſca longe minorem impenſam, & laborem deſiderarent?

CAP-

CAP. VI.

De Pomerio Vrbis.

POMERIVM verbi vim ſolum intuentes, poſt mœnium interpretantur eſſe, eſt autem magis circa murum locus, quem in condendis vrbibus quondam Hetruſci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato conſecrabant, vt neq; interiore parte edificia mœnibus continuarentur, & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpatiumque neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod poſt murum eſſet, quam quod murus poſt id Pomerium Romani appellarunt. Liuius. Sæpe tamen pro totius vrbis ambitu, locoque certis finibus præſcripto accipitur. Gellius enim tradit Pomerium facere finem vrbani auſpicii, ibique nonnullos cõmemorat, qui Romanum propagarunt Pomerium. Sed poſt Syllam fere omnes gloriæ, honoriſq; magis cupiditate, quam neceſſitate adducti, id facere, inter quos numeratur Claudius Imperator. Cor. Tac. Pomerium, inquit, auxit Claudius more priſco, quo iis, qui protulere imperium, & terminos vrbis propagare datur, mox ſubdit. *Et quos tum Claudius terminos poſuerit facile cognitu, & in publicis actis perſcriptum.* Quod enim Pomerium propagauerit, multa extant exempla, vt in tabula Ænea in Lateranenſi baſilica ſita, cuius rei caput hoc eſt.

VTIQVE EI FINIS POMERII PROFERRE CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT CLAVDIO CÆSARI AVG. GERMANICO.

Et in lapide tiburtino effoſſo ſuperioribus annis apud Cloacam diuę Luciæ, cuius titulus eſt huiuſmodi.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR. AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII. IMP. XVI. COS. IIII. CENSOR. P. P. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMERIVM AMPLIAVIT TERMINAVITQ.

Sed tamen quos terminos Pomerii poſuerit, nullibi inuenies. Vopiſcus vero ſcribit Aurelianum Imperatorem adhibito ſenatus conſulto muros Vrbis dilatauiſſe, neq; tunc quidquam addidiſſe Pomerio, ſed poſtea cum non liceret, niſi ei, qui agri barbarici aliqua parte Ro. Remp. locupletauiſſet, Pomerium propagare. At tam varia eſt de Vrbis ambitu, atq; Pomerio opinio, vt nemo poſſit ſingulis quibuſque temporib. proprios fines determinare. hinc ait Dionyſ. Si quis velit Romæ magnitudinẽ exquirere, nullum habebit ſignum certũ, quo dignoſcatur quouſque ſit hæc vrbs progreſſa, aut vnde eſſe non amplius vrbs incipiat. Legimus autem ſecundum viam, quæ eſt ab Vrbe ad Otriculi pontem, omnia ædificiis fuiſſe plena. Vnde Ariſtides ipſius Vrbis incredibilem oſtendens magnitudinem, in hunc loquitur modum. Deſcendit hæc vſque ad mare, vbi Commune emporium, communiſque omnium, quæ terra proueniunt, diſpenſatio, quacunque in parte eius Vrbis conſtiterit quis, nihil prohibet quominus ſit pariter & in medio: quidquid nunc Italiæ reſtat, completum iri vniuerſa mihi videtur: vnaque futura vrbs perpetua in Ionium mare protenſa.

CAP. VII.

De portis antiquis, quæ hodie non ſunt.

QVEMADMODVM ambitus Vrbis varios terminos conſecutus eſt, eodem modo & portæ: quarum nonnullæ in Pomerii ampliatione intra vrbem relictæ, & vſum & portarum nomen licet amiſerint, multæ tamen translatæ priſtinum retinuere, multæ etiam nouum adeptæ ſunt. Et quanquam aliqui Ser. Tulli, Auguſti, Aurelianique temporibus auſi ſunt, certo numero poſito, proprium & nomen, &

locum illis conſtituere: nulla tamen ratione, nulloue authore, quod ſcripſere comprobarunt. Plin. autem quatuor & triginta ætate ſua fuiſſe prodidit, eius ſunt hæc verba: *Mœnia eius colligere ambitu Imperatoribus, cenſoribusque Veſpaſianis, M. P. XIII. complexa montes VII. ipſa diuiditur in regiones XIV. Capita ſingularum, CLXXV. eiuſdem ſpatii menſura currente à capite fori Romani ſtatuto ad ſingulas portas: quæ ſunt hodie triginta, & quatuor, ita vt duodecim portæ ſemel numerentur, prætereanturque ex veteribus ſeptem, quæ eſſe deſierunt.* Efficit paſſuum per directum XXX. M. D. LXV. Ad extrema vero tectorum cum caſtris prætoriis ab eodem miliario per vicos omnium viarum menſura colligit paulo amplius LXX. M. paſſuum. Cum ſermonem forte haberemus de portis antiquæ Vrbis cum viro præclariſſimo, IOANNE GADO Ca. ap. clerico integerrimo, incidiſſemuſque in verba illa. Ita vt duodecim ſemel numerentur, prætereanturq; ex veteribus ſeptem, quæ eſſe deſierunt, rogauit me ille, vt eſt omnium bonarum artium ſtudioſiſſimus, quid eo in loco ſibi vellet Pli. Ego vero qui haudquaquam mihi aſciſco eam ſapientiam, vt de re dubia, & difficili ex improuiſo reſpondeam, ſententiam meam in aliud tempus diſtuli. Igitur aggreſſus hunc tractatum, quo me ære alieno eximam, eam in medium adducere non grauabor. Vnde ſciendum eſt, ex ipſis portis aliquas eſſe, quæ duo & plura habuere nomina, quas vult ſemel numerari. Veluti hæ.

Flumentana, ſiue Flaminia.
Quirinalis, ſiue Agonenſis, vel Collina.
Numentana, ſiue Viminalis.
Ianualis, ſiue Sabiuſa, quæ ducebat in Sabinos.
Eſquilina, ſiue Taurina.
Neuia, ſiue Labicana.
Cœlimontana, ſiue Aſinaria.
Capena, ſiue Appia.
Tergemina, ſiue Hoſtienſis.
Portuenſis, ſiue Naualis.
Ratumena, ſiue Veientana.
Triumphalis, ſiue Vaticana. His ſemel numeratis ſi

Carmentalis,	Querquetulana,
Mugonia,	Raduſcula,
Pandana,	Saginalis, &

Sancualis, quas antiquiſſimas eſſe nemini dubium eſt, prætereantur, relinquentur ſequentes.

Collatina,	Catularia,	Salutaris,
Interaggeres,	Laurentina,	Mutia,
Tyburtina,	Fontinalis,	Piacularis,
Gabiuſa,	Lauernalis,	Præneſtina,
Latina,	Ferentina,	Libitinenſis,
Aurelia,	Minutia,	Valeria.

Tarpeia, quibus ſi duodecim, quas dicit ſemel numerandas, addiderit, ad numerum XXXIIII. portarum, tres tantum deerunt, quas nullibi inuenimus. Quinimo nec apud antiquos ſcriptores mentio eſt de tribus vltimo loco poſitis. Inſuper non Plin. ætate, ſed diuerſis temporibus prędicta nomina portis impoſita eſſe arbitramur: Pliniumque cum ait, ſunt hodiæ portæ vrbis triginta & quatuor, non ſolum de portis Vrbis: verum etiam de iis, quæ erant in ſuburbiis intellexiſſe, cum appellatio Vrbis continentibus ædificiis finiatur; quanquam apud Plin. ſunt qui legunt XXIIII. De porta autem Ferentina ſic meminit Plut. *Romulus expiationib. ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portã obſeruari tradunt.*

Anti-

Antiquarum autem portarum etymologiam docet Var. & Sex. Pomp. quam hic ſi poneremus, cum illarum nullus vſus, neque veſtigium extet, ſuperflua certe videri poſſet.

CAP. VIII.

De portis antiquis, & mœnibus quæ nunc ſunt.

AMBITVM Vrbis à nobis iam dimenſum, mœnibus & portis, quæ nunc extant, tempus eſt circundare. Exordiamur autem ab occaſu hyemali, Tyberiniq; fluminis ripa: à qua muri c.xx. paſ. producuntur, priusquam Flumentanam portã attingant, denominatam, vt Blon. velle diximus, quod Tyberis per eam aliquando laberetur in Vrbem. Ipſa, inquit, indicat poſitio, qa nulla, inter omnes vrbis portas, ita Tyberi eſt appoſita, vt eam aliquando is fluuius potuerit influere. At ex verbis Apiani ſupra de Campo Martio allegatis patet hanc alibi fuiſſe, cum Flumentanę ei nomen erat. Procopius in loco editiori eam ponit: Liuii etiam verba innuunt olim à Capitolio procul eſſe, quæ hæc ſunt. Ita prædicta die in Petilinum Lucum, extra portam Flumentanam, vnde conſpectus in Capitolium non eſt, concilium populi indictum. Quod ſi Campum Martium extra vrbem relinquimus, non video quomodo Apiani cum Liuii conueniant verba: At cum dictum ſit mœnia, quæ Collinã portam non excedebant, deducta olim per vrbem planam, vſq; ad Tyberim, e regione ſcilicet murorum ſtructorum ab Anco in Tranſtyberina regione, exiſtimamus portã ipſam in ripa eiuſdem fluminis, haud procul à ponte nunc Xyſti, tunc poſitã eſſe: aut certè in fine viæ Latæ, & in principio Flaminiæ, Flumentanæq; ſortitam nomen, quod ad fluuium pertineret, non autem quod per ipſam fluuius in vrbem laberetur. Cic. quidem ad Atticum ſcribens tanquam de porta Vrbis antiqua ita meminit. *Neſcio enim cur cum portã Flumentanam Cælius occuparit, ego Puteolos non faciã meos.* Qui verò extra antiquum pomeriũ ipſam ſtatuere, mœnia in quibus nunc eſt, à Beliſario condita putant, nos verò nõ condita, ſed ſuper aliorum murorum fundamentis inſtaurata, eaq; multo tempore ante Beliſarium fuiſſe; mœnibusq; Collinam portam non excedentibus, ampliatis, Collatinaq; addita, Flumentanam eo, vbi nunc eſt, translatam, aut certè extra pomerium triumphalem arcũ fuiſſe. Sed eo in loco, vbi nunc eſt, porta ne fuerit, an triumphalis arcus, in medio relinquo. Flaminiæ deinde traxit nomen à via, quam Flaminius ſtrauit. Porta Populi nunc dicitur. ab hac mur. per collis Hortulorum radices paſ. vltra mille adimplentes, Collatinę iunguntur Portę, cui à Collatia oppido propè Romam, in quod aliarum ciuitatũ opes fuere collatæ, nomen inditũ eſſe ſcribit Sex. Pomp. Liuius Collatia, inquit, & quidquid circa illam agri erat Sabinis ademptũ. Seruat quoq; ętas noſtra morem appellandi in Collatia quidquid e regione eius portę habet ager Romanus. Pincianam nunc vocant à proximo Pincii Senatoris olim Palatio, cuius veſtigia licet extent, marmora tamen ad ornamentum poſita Theodoricus Oſtrogothorum Rex Rauennam miſit, auth. Caſſiodorus. Sita autem eſt in eodem Hortulorum colle, &, vt Flaminia, Aquilonem ſpectat. Interiectis deinde ſtadiis ſex peruenitur ad Portam Quirinalem; priſcis temporibus ita denominatam, quod ea in collem Quirinalem iretur, ſiue quod proximè eam Quirini Sacellum. Agonenſem etiam, quod in Quirinali eſſet, qui, veluti ſine angulis, Agonos appellabatur, dixere portã. Quod autẽ poſtea à Quirinali mutatum ſit nomen in Collinam, docet Var. Salariæ nouiſſimè, quod adhuc immutatum retinet, nomen eſt conſecuta; quia per eam Sabini ſal à mari in vrbem deferebant. ortum æſtiuum proſpicit, ſicut Viminalis, quæ quarta in ordine ſtadiis quinq; diſtat à Collina. Viminalis autem eſt nuncupata, quod ibi

viminum ſylua fuiſſe videtur, vel à Fano Iouis Viminei: cui portæ (authore Liuio) Ficulenſi nomen etiam fuit, à proximo extra ipſam loco, vbi figlinæ olim fiebāt. Nunc S. Agnetis, & Numentana dicitur Porta. Hanc prope Salariam fuiſſe probat Suet. de Nerone loquens, in hunc modum. *Offerente Phanote liberto Suburbanū ſuum, inter Salariam, & Numentanam viam, circa quartum miliarium.* Inter Viminalem, & Eſquilinam in campo Viminali, quem hodie incolę Viuarium appellant, media eſt Porta Interaggeres, cui Aggeres Tarquinii, inter quos erat condita, celebre ad poſteros fecere nomen. Subit Porta nunc S. Laurentii, quam Tiburtinam eſſe, & in aquæductu aquæ Marciæ conditam, diuerſamque ab Exquilina, contēdit Ful. ea nempe ratione, q, Str. in cāpo Eſquilino duas Vrbis portas; alteram Exquilinā tunc clauſam, alteram Tiburtinā eſſe memoret. Inter Tiburtinā autē & Næuiam ipſam collocat Exquilinā quam Li. in numero aliarū ſtatuens; antiqui pomerii portam facit, his verbis. *Itaq; Coſ. Valerius, vt eliceret prædatores, edicit ſuis poſtero die frequētes parta Exquilina, quæ auerſiſſima ab hoſte erat, expellerent pecus: ſciturosid hoſtes ratus, quod in obſidione, & fame ſeruitia infida transfugerent, & ſciere perfugæ multoque plures vt in ſpem vniuerſæ prædæ flumen traiiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis ad II. lapidem Gabina via occultatum obſidere iubet: SP. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinam ſtare, donec hoſtis prætereat, inde ſe obiicere hoſti, ne ſit ad flumen reditus. Conſulum alter. L. Lucretius porta Neuia cum aliquot manipulis militum egreſſus. Ipſe Valerius Cœlio monte delectas cohortes educit: hique primi apparuere hoſti. Herminius, vbi tumultum ſenſit concurrit ex inſidiis, verſisque in Lucretium Hetruſcis terga cædit, dextera, læuaque hic à porta Collina, illinc à Næuia redditus clamor.* Et quia Liuius non meminit de Tiburtina, Ful. autumat poſtea conditam fuiſſe in forma arcus, vbi nunc eſt clauſa Exquilina. Recte ne ſentiat videamus. In primis autem ſciendum, tempore quo condita eſt Tiburtina, mœnia ne ſint propagata. Si ſunt, non video cur Exquilina magis non ſit translata, quam clauſa. Si vero non, quid erat cauſæ antiquiſſimam, eandemque celeberrimam claudendi portam, quo nouam excitarent? Quare haud me pœnitet eorum ſententię eſſe, qui volunt ſuper ipſam aquæductum deriuatum: non ipſam in forma arcus extructam: cum cōſtet vſq; ad Auguſti tempora apertam fuiſſe, de qua Circ. ſic meminit. *Cum ego Cœlimontana porta introiiſſe dixiſſem, reſponſione me inimica Exquilinā introiiſſe homo promtiſſimus laceſſiuit.* Sin Tiburtinam eſſe concedimus. Exquilina inter hanc, & Numentanam, ſiue Interaggeres potius erat excitanda, quam inter Nęuiam, ipſamque Tiburtinam: cum Liuius libro ſexto ſecundi bel. Pu. oſtendat Collinam, Exquilinamque inuicem prope fuiſſe, commemorans Flaccum porta Capena cum exercitu Romam ingreſſum, media Vrbe per Carnias Exquilias contendiſſe, inde egreſſum inter Exquilinam, Collinamque portam poſuiſſe caſtra. Et placuiſſe Coſſ. circa portas Collinā, Exquilinamque ponere caſtra. Vnde ſi Exquilina erat, vbi ponitur à Fuluio, non oportuerat conſulē Capena ingreſſum in Carinas, inde per Exquilias ad portam ipſam peruenire: cum magis rectum, breuiusq; eſſet iter per Cœlium aut Labicanam viam. Quare magis inclinat animus, vt credam portam nunc S. Laurentii Exquilinam eſſe: & Tiburtinam additam inter hanc, & Numentanam, vbi Exquilinus eſt campus: & mœnia à Numentana ad portam S. Laurentii duodecim ferme implent ſtadia; vt in hoc interuallo porta Interaggeres, Tiburtinaq; commode potuerint collocari. Non enim ſequitur, Exquilina Strabonis ætate erat clauſa, ergo etiā nunc eſt clauſa. Exquilina ab Exquiliis, vbi ſita eſt, denominabatur, eadem & Taurina, à capite tauri, quod cœlatum adhuc in frontiſpicio interiori cernitur. In ortum ſolis vergit, quemadmodum Næuia, quam Varro à propinquis nemoribus nomen adeptam tradit. Sunt autem qui velint non portam. ſed triumphalem fuiſſe arcum. Quod ſi mœnia manent in priſco veteris fundamenti veſtigio, non

video

video, ſecundum ordinem portarum à Liuio poſitum, cur potius alibi fuerit quã eo in loco, qui ad vſum portæ cõmodiſſimus videbatur. Ego tamen, inquit, Marlianus, ipſam aliquando aſcendi, & omnia diligenter perſcrutatus, nihil inueni, cur magis portam, quam triumphalem arcum eſſe, iudicarem. verùm cum arcus triumphales ſoleant in viis ducentibus ad portas excitari, variumq; ambitum vrbis fuiſſe probauerimus: potuit aliquando porta prope exiſtens in ipſum arcum, minore facto, vel ampliato pomerio, transferri. Hęc autem porta olim etiam Labicana, nunc verò Maior nuncupatur, Hinc verò ad Cœlimontanam, à Cœlio monte, in cuius margine eſt ſita, ita cognominatam. ſtadia fermè octo intercurrunt, quam portam L. Cornelio, & Q. Minutio Coſſ. tactam de cœlo narrat Liuius; cui Aſinariæ à regno, vt aiunt, aſinorum; quod eſt Neapolitanum, quo mittit, etiam fuit nomen, nunc vero S. Ioannis, ad ortum hyemalem pertinet, ſicut ad æſtiuum Gabiuſa: quæ in angulo murorum ſub Cœliolo occurrit, ſed clauſa: per quam ingreditur riuus aquæ nunc Marianæ. Gabiuſæ autem obtinuit nomẽ quod recta in Gabios oppidum, nunc Galicanum, mitteret. Medrodii deinde porta à menſura eſt dicta: ſtadia propè quinque à Cœlimontana diſtat. Sequitur Latina in Cœliolo, quæ quod in Latium duceret, ſortita eſt nomen, idq; immutatum adhuc retinet. Eſt autem prope ædem diui Ioannis Euangeliſtæ, in hyemalem ortum vergens, ſtadia quinque cum dimidio à Gabiuſa abeſt, & totidem à Capena dicta (inquit Ful.) à Cabenatibus Latinis populis, ad quos mittebat, vel à Capenate flum. vt tradit Silius Italicus, cum inquit.

Quo ſacer humectat fluuialia rura Capenas.

Verùm quod à Capenatib. Capena nuncuparetur, authorem non addit, neq; Silii carmen à Flum. portam nomen ſumpſiſſe probat. Solinus autem refert, Italum regem ex Sicilia cum Syracuſanis ad Ianum veniſſe, ac eius conſilio, auxilioq; ciuitatem iuxta Albam condidiſſe, Capenam nomine, & ab eo poſtmodum Capenæ nomen fuiſſe. Ser. verò grammaticus huiuſce portæ etymologiã aliunde trahit. Nam ſuper eo Virg. hemiſtichio, *Lucosq; capenos, ait:* Vnde & porta Capena, quæ iuxta Camœnas eſt, nomen accepit. Aſc. enim ſcribit, extra hanc portam Lucum, & Ædem Camenarum eſſe: propterea Camœna à nõnullis olim eſt appellata, nũc verò Porta S. Sebaſtiani. Et certè nullum eſt dubium quin ſit hęc Capena, cum à P. Victore in prima regione eiuſdem hominis ponatur. Appiæ deinde nomen accepit ab Appio cenſore, qui viam muniuit. Cic. pro Milone. *Hoc enim ſæpe ab iſtis dicitur perinde, quaſi Appius ille cæcus viam munierit, non qua populus vteretur, ſed vbi impune ſui poſteri latrocinarentur.* Erat hæc porta multũ celebris. Quidam etiam Triumphalem appellant. Non deſunt etiam qui Fontinalis nomen adſcribant, à fontium vbertate, propter illud Mart.

Capena grandi qua pluuit gutta.

Et Iuuen. *Madidamque Capenam.* Quod ideo dictum arbitramur propter aquæ ductum ſuper eam deriuatum; vel quod inter cæteras portas depreſſo ſit loco. Vnde Cic. ad Q. Fratrem. *Romæ,* inquit, *& maxime Appia, ad Martis mira proluuies, horti, tabernæ plurimæ, magna vis aquæ, vſq; ad Piſcinam publicam.* Reſtat vltimo loco, citra Tyberim, Tergemina in meridiem vergens, vt Appia. Tergemina dicta eſt à vetuſtiſſima illa, per quam Tergemini Horatij dicuntur egreſſi, quæ tunc fuit inter Tyberim & Auentinum, ſub angulo montis relicta, à dextris, ripa fluminis, iuxta naualia, & prope Salinas; cuius adhuc apparent ruinoſa veſtigia inter proximas vineas. Huius loci meminit Frontinus in hæc verba. *Ductus aquæ Appiæ habet longitudinem à capite vſque ad Salinas; qui locus eſt ad portam Tergeminam.* & mox. *Cacus habitauit locum, vbi Salinæ nomen, vbi Tergemina porta.* Hoſtienſis quod Hoſtiam mittat, aliquando eſt appellata, nunc Sancti Pauli. diſtat à

Capena ſtadia fermè octo. Ab Hoſtienſi deinde muri ad Tyberim ſtadia duodecim implent. A Fluuio verò ipſo ad PortuenſemTranſtyberinā portam ſtadium dimidium vix intercurrit, Portuenſis enim inditum eſt nomē, quia ducit in portum Hoſtienſem, à Claudio Imperat. excitatum, nunc portam Ripę vocitant; ad Occaſum Solis hyemalis pertinet. Hinc deinceps in Ianiculū aſcendens, ſeptem ſtadiis, vel circa, peractis, ad portā nunc S. Pancratii, olim Aureliam, peruenies; quam quidam ab Æmilio viro conſulari, ſiue ab Aurelio Imperatore nomē ſumpſiſſe autumant: quidam verò à via Aurelia, nōnulli viam ab ipſa porta. Quo autem nomine apud priſcos vocaretur, ſicuti de Portuenſi, incertū habemus; neque ſolum de nomine, verum etiam de loco dubitatur. Nam Procopius tradit Aureliam portam fuiſſe iuxta molem Hadriani, &, à baſilica propinqua, portam S. Petri nuncupatā. *Sepulcrum* (inquit) *Hadriani extra portam Aureliam iactu lapidis impoſitum.* Sed velim ſcire vtrum hæc, extra quam Procopius facit molem Hadriani, citra ne Tyberim fuerit, & vbi. Si erat, miror à Procopii ad noſtra tempora, ita cum mœnibus euanuiſſe, vt nulla prorſus extent veſtigia, niſi velimus in aditu pontis Ælij excitatam, & ab ipſo Ælio Hadriano Æliam, nō Aureliam, denominatam. Quare videndum eſt ne apud Procopium, Æliam ſit legendum, ſitq; ex illis, quę extra pomerium ponuntur, additaque magis ad pontis, & molis ornatum, quam quod eſſet neceſſaria, ibi propè porta Vaticana exiſtente, hoc enim modo ſequeretur Pancratianam Aureliam eſſe. & certè via ab ipſa ad martina, hoc nomine appellatur. Ab Aurelia per Ianiculum ſecundum Vrbis muros deſcendens inuenies portam, quam Subtus Ianum, quod Ianiculo ſubiaceat, nunc vocant, olim Septimianam à Septimio Imper. denominatam putant: ex eo q, Spartianus de ipſo Septimio loquens Septizonium, Septimanasq; thermas in Tranſtyberina regione ad portam ſui nominis extitiſſe commemoret: adiuntq; Septimii nomen ſuper ipſam lectum eſſe, priuſquam Alexander Pont. VI. eam inſtauraret, ibiq; Ianum Septimianum, Septimianamq; Aram fuiſſe. Blon. autem Fontinalē appellat, id eſt, deabus fontiū ſactam. *Extant*, inquit, *adhuc magnæ molis muri ſcatentium adhuc fontium receptacula ſub monte, qui Aureus nuncupatur, ipſi portæ proximo.* Liuius. *Aediles*, inquit, *alteram porticum ad portam Fontinalem ad Martis Aram, perduxere.* Quod autem hæc ſola poſſit eſſe Fontinalis, inde certum habemus, qa nulla eſt porta alia, qua in cāpos Vaticani iter eſſe poſſit, nullo pōte, Sublicio excepto, ad Tyberim exiſtente. At Fuluius in campos Horatiorum Liuium intellexiſſe ſcribit, qui cum procul ab Vrbe eſſent, rectius fortaſſe de Vaticanis diceremus; quorum mentio frequentior eſt apud ſcriptores. Cic. campū Vaticanum fieri quaſi Martium. Præterea Liuius primo, & tertio ab Vrb. cond. de Capena, & quinto bel. Mac. ſeorſum de Fontinali meminit. quod facit vt exiſtimem Fontinalem non eandem eſſe, quæ eſt Capena; & cum Fontinalis antiquiſſima ſit Vrbis porta, potuit aliquando accidere, quod à Septimio inſtaurata, ipſius nomen, inſcriptione addita, ſit conſecuta: nam (vt diximus) plerique fundant, plerique augent, & ad ſe transferūt nomina. ſpectat Septentrionem, diſtat autem ab Aurelia ſtadia quatuor, & à Tyberi iugera ſeptem. Fluuius deinde ipſe per ſtadia duodecim, vel circa, loco murorū, vſq; ad portam Flumentanā, vrbem planam, campum & vallem Martiam ambit. Si quis autem Vrbis circuitum expoſitorum ſtadiorū numero collegerit, inueniet profecto tredecim millia paſ. vt diximus, non excedere. Turres verò ipſorum murorū tercentum & ſexaginta numerantur: quarū multę ſunt collapſę; multæ ita vetuſtate corroſę, vt indies ruinam minentur. Sed quia portæ Triumphalis crebra eſt mentio apud ſcriptores, quanquam eſſe deſiit, tamen ex Blon. opinione locū, vbi ea fuerit, indicare, non alienum eſſe arbitror. Pons cuius pilarum fundamenta nunc infra molem Hadriani cernuntur, & porta ad intimam Tyberis ripā, cuius fundamentorum

moles

moles extat,& via ab eo ponte ad Cæſaris obeliſcum protenſa, areamq; baſilicæ S.Petri ſubiecta triumphali nomine appellabantur. De porta autem quod diximus probat Ioſephus, Veſpaſiani & Titi deſcribens triumphum. Dicit enim ipſos Imperatores, qui non in Palatio maiori, ſed in Iſidis templo nocte quieuerant, ad octauianas ambulationes tranſiuiſſe, vbi eos Senatus, & honorati equites præſtolabantur: & cum fauor militaris eoſdem meritis ornaſſet laudibus, votis rite celebratis ad portam receſſiſſe, quæ ab eo, quod per illam ſemper triumphorum pompa duceretur, nomen accepit. Territorii etiam triumphalis in vita diui Petri, à diuo Hieronymo, ſiue à Damaſco Papa ſcripta, eſt mentio; ibi enim legitur beatum Petrum fuiſſe ſepultũ in Eccleſia ſui nominis, quę ad Templum, tunc Apollinis, nunc S.Petronillæ, iuxta territorium triumphale fuerit ædificata: vbi obeliſcus eſt Caii Principis. Suet. commemorat quoſdam Senatores cenſuiſſe Auguſti funus porta triumphali ducendum. Octauianas autem Ambulationes ad ipſius Auguſti Mauſoleum fuiſſe oſtendit Suet. & Strab.

CAP. VIII.

De variis nominibus Capitolij.

CApitolium ante vrbem conditam, ab antiquo oppido nomine Saturnia, ſub ipoſ monte exiſtẽte, Saturninum montem appellatum memoriæ prodidit Var. Plinius, Saturnia, inquit, vbi nunc Roma eſt, Antipolis vbi Ianiculum, in parte Romæ; alii vero quod Saturnus ibi habitauerit; vt Virg. his carminibus.

Hæc duo præterea diſiectis oppida muris
Reliquias, veterumq; vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit vrbem.
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Sex. Pom. ait Saturniam Italiam, & montem, qui nunc eſt Capitolinus, Saturninum nuncupatum: quod in tutela Saturni eſſe exiſtimetur. Solinus loquens de comitibus Herculis, hæc habet Verba. Iidem montem Capitolium Saturninum vocauere. Caſtelli quoque, quod excitarunt, portam appellarunt Saturniam. Huic deinde Capitolii dixere nomen, quod caput humanum aperientibus fundamenta templi Iouis dicitur apparuiſſe, quæ viſa ſpecies haud per ambages arcem eam imperii, caputq; rerum fore ſpem præbuit, idq; ita cecinere vates. Antea vero Tarpeia eidem monti nomen fecit. Nam cum Romulus contra Sabinos bella tractaret, & Tarpeio cuidam dediſſet arcẽ tuendam, filia eius Tarpeia aquatum profecta in hoſtes incidit, quam cum cohortarentur ad proditionem, illa pro pręmio popoſcit ornatum manuum ſiniſtrarum, id eſt armilas, facta itaq; arcis proditione, hoſtes ingenioſa morte promiſſa ſoluerunt; nam ſcuta, id eſt ſiniſtrarum manuum ornatum ſuper illam iacientes, eam luce priuauerunt, quæ illic ſepulta, Tarpeiæ ſedi, vt dixi, nomen impoſuit. Plut. & Var. Diuiditur autem in Arcem, & Capitolium, Cic. in Cat. *Vobis Arcem, & Capitolium, & reliqua.* Liuius *exules & ſerui duce Appio Herdonio Sabino nocte Capitolium, & Arcem occupauere.* Et cum lib. ſeptimo, loquens de Iunonis monetæ æde, oſtendat domum Manlii fuiſſe in Arce. Virg. vero ad rupem Tarpeiam, hoc carmine.

Iam ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis.

Contendunt, qui rupem ipſam ad cliuum Capitolinũ ponunt, Arcem ad Tyberim pertinuiſſe, nos vero ad aquilonem. Quia dum Corn. Tac. in ſequenti capite dicit, Diuerſos Capitolii aditus inuadũt, iuxta lucũ Aſyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur, & ſubiungit, *vis acrior per Aſylum ingruebat, ædificiaque in altum edita ſolum Capitolii æquabant*, neq; de Arce vllum faciat verbum: fit veriſimile ipſam alibi, quam ad Aſylum ſtetiſſe, hoſteſque hanc partem Capitolii, tan-

quam

quam Arce infirmiorem, aggreſſos eſſe. Accedit huic noſtræ opinioni etiam hęc coniectura, quod pars Capitolii Tyberi incumbens erat ipſius flu. vicinitate ſatis munita, atq; ædibus ſacris referta. Nec obſtat Liuii aut Virg. authoritas, quia totus mons ab hiſtoricis, & poetis rupes Tarpeia ſæpe appellatur; & Ser. Capitolium vrbis Arcem fuiſſe tradit.

CAP. X.

Capitolium à quo votum, ſtructum, dedicatum, inſtauratum, & quoties arſerit.

CAPITOLIVM Tarquinius Priſcus bello Sabino ædificaturum ſe vouerat: fundamentaq; iecerat, cum deceſſit. Verum Tarquinio defuncto Superbus, capta Pometia, ex ſpoliis hoſtium conſummauit; quo pulſo, Horatius Puluillus Coſ. Conſecrationem obiit. auth. Plut. & Cic. Interiecto deinde quadringentorum, & quindecim annorum ſpatio, Scipione & Norbano Coſſ. per Mariana bella igni cõſumptum eſt; quo autem modo incertum. hinc Appianus. Capitolium, quod ſub regibus per quatercentos, & amplius annos conditum fuit, igne correptum vniuerſos latuit. Cuius incendii idem Cic. ſic meminit. Huius Vrbis, atque imperii, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, Capitolii autem incenſionẽ vigeſimus. Eo autem tempore, quo primum arſit, ex ſaxo quadrato fuiſſe, eius veſtigia pluribus in locis adhuc oſtendunt; id quoque Liuius Sexto ab Vr. con. Refectionis autem curam victor Sylla ſuſcepit; dedicationem vero obiit Q. Catulus, cuius nomen, inter tanta Cæſarum opera, vſque ad Vitellium manſit; auth. Plut. Arſit iterum Vitelliano bello: de quo incendio Cor. Tac. ſic ſcriptum reliquit. Faces in prominentem porticum iacere, & ſequebantur ignem, ambuſtaſque Capitolii fores penetraſſent, ni Sabinus vndiq; ſtatuas decora maiorum in ipſo aditu, vice muri, obieciſſet. Tum diuerſos Capitolii aditus inuadunt, iuxta Lucum Aſyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur; improuiſa vtraque vis, propior atque acrior per Aſylum ingruebat, nec ſiſti poterant ſcandentes per coniuncta ędificia, quę, vt in multa pace, in altum edita ſolum Capitolii ęquabant. Hic ambigitur ignem tectis oppugnaturi iniecerint, an obſeſſi, quæ crebrior fama eſt, quo nitentes, ac progreſſos depellerent. Sic Capitoliũ clauſis foribus indefenſum, & indireptum conflagrauit. Tertio autem vna cum Veſpaſiani interitu igni direptum eſt, Sueton. Reſtitutionem Capitolii Veſpaſianus aggreſſus ruderibus purgandis manus primus admouit, ac ſuo collo quædam extulit. Nam incenſo Capitolio cum curaſſet, vt vna cum publicis tabulis monumentis & fœderibus in tabulis æneis inciſis reſtitueretur, deceſſit. Domitianus deinde magnificentius, elegantiuſque, quam antea fuiſſet, reſtituit, cuius impenſa duodecim mill. talentorum exceſſiſſe autumat. Plut. Turres plurimas habuiſſe oſtendit Cic. in Cat. quarum nonnullas de cœlo tactas fuiſſe dicit.

TOPO-

Lectori candido

THEODORVS DE BRY LEODIENSIS, CIVIS FRANCFORDIENSIS, SALVTEM.

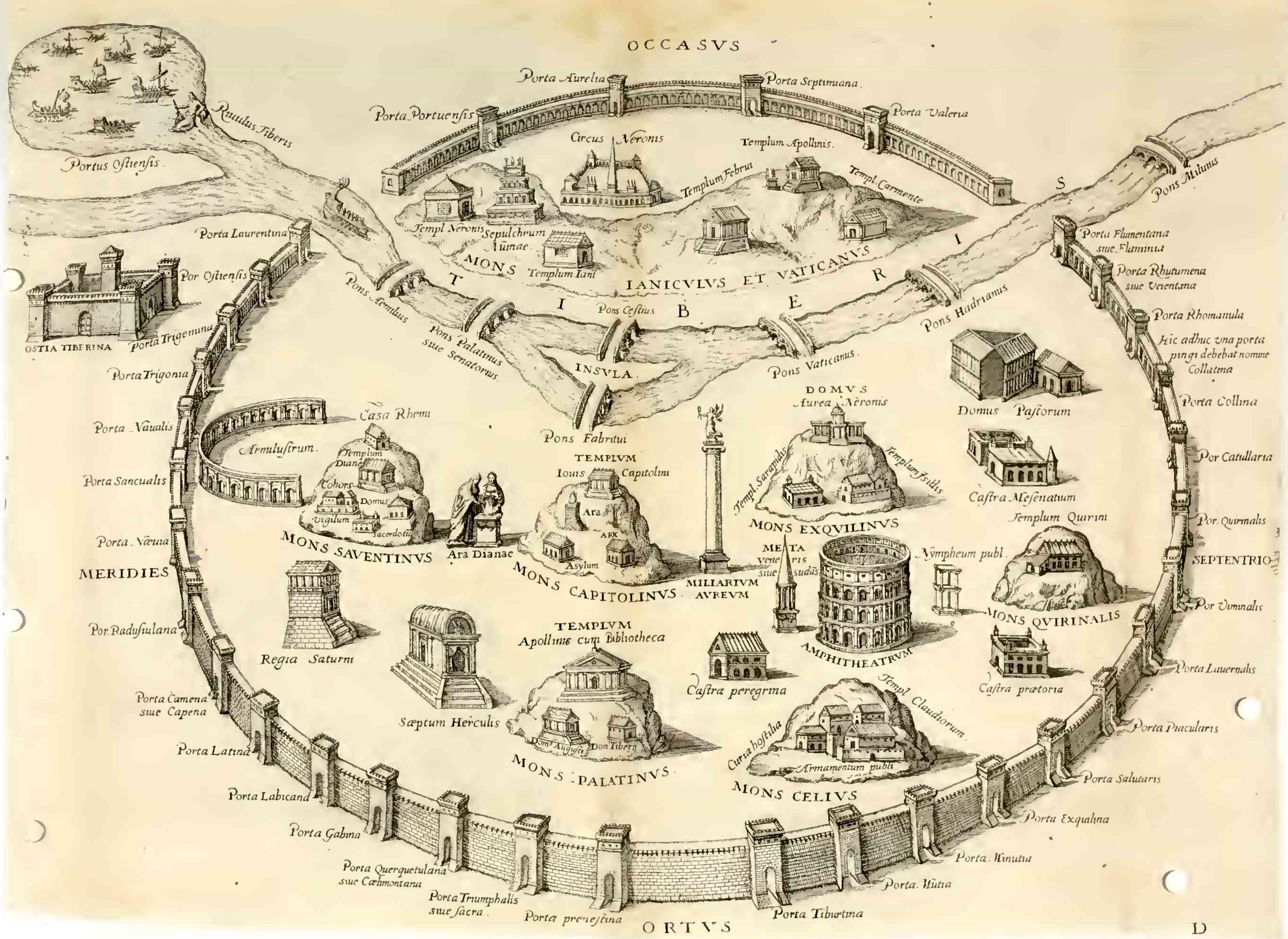
Operæprecium videtur à principio ſtatim Lectorem monere, de operis huius nobiliſſimi ſerie: Maxime vero quid cauſæ fuerit, quod maximam & potentiſſimam totius orbis vrbem Romam ſuis collibus ſaltem expreſſam in primaria & generali tabula repręſentauerim: Nec enim aliter fieri potuit, quod nec cuiuſcunque vel Apellis vel Praxitelis opus fuerit omnium ſtratorum, ædificiorum, theatrorum, portarum triumphalium, thermarum &c. magnificentiam arte ſua ad viuum exprimere. Quapropter certo ordine & diſtinctis tabulis artificioſiſſime, quam potuit fieri ſculptis, tibi Lector inpræſentiarum proponam, primum quidem maximam Romam ſuis collibus portiſque incinctam: Deinde peculiari tabula Capitolium adiecta vrbe quatuor portarum, & arce Tarpeia: Demum Tabulis ordine ſubſequentibus quatuordecim vrbis Romæ vicos pręcipuos, cum ædificiis ſuis magnificentioribus exhibeo, &c.

At licet Roma triginta quatuor portarum totidemque vicorum fuerit, maxime cum in ſummo flore iam eſſet, cumque à Nerone ex parte incendio deuaſtaretur. Vicos tamen ad vnum omnes effingere, in promptu nunc non fuit, quandoquidem delineatione eorum accuratiore nunc deſtituerer, contentus iis quæ ad manus venerant.

Quæ omnia & ſingula in conſpectum tibi Lector beneuole propono, adiuncta ſimul erudita & concinna explicatione eorum, quæ toreumate præfigurata vides, maxime quidem ædificiorum publicorum, Templorum, Theatrorum, Thermarum, Circorum &c. vti iam ante ſatis monui. Quę quidem te recte monere volui, tu opera noſtra feliciter fruere, & bene vale.

EXPLICATIO TABVLAE GENERALIS VRBIS ROMÆ.

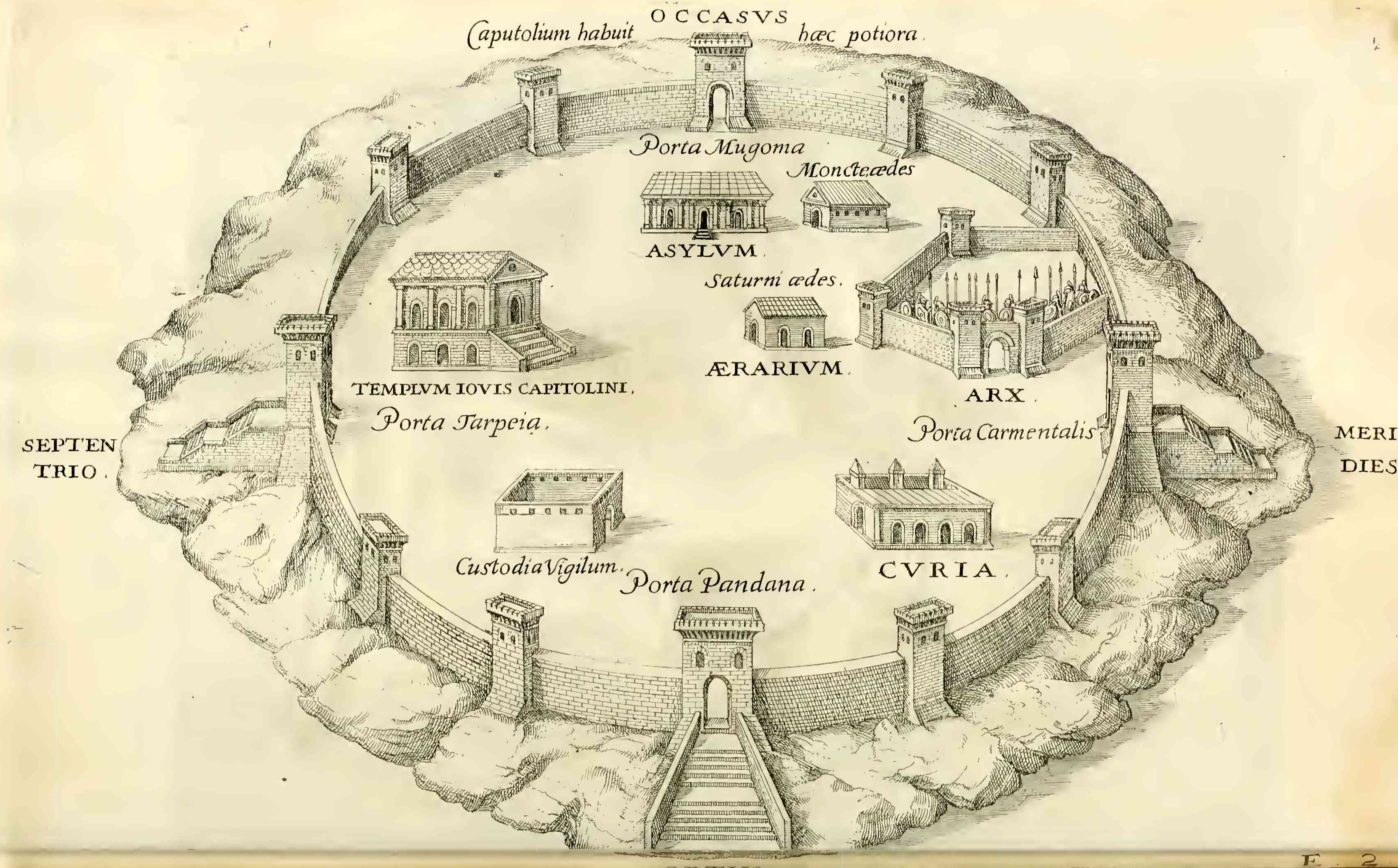
Quatuor Regionum & Portarum, incluſis his quatuor montibus, Palatino ab Ortu, Capitolino ab occaſu, Auentino à meridie, & Exquilino, hoc eſt, S. Petri in vinculis, à Septentrione, Vrbem ſuam quadratam Rhomus ſiue Romulus condidit: Seruius Tullius deinde octo Portarum & Regionum: Diuus Auguſtus poſtea ſexdecim Portarum atque Regionum: demum trigi[n]ta quatuor Portarum cum ſingulis Regionibus, & rebus earum potioribus ex Plinij deſcriptione, vrbem Romam nos inpræſentiarum ob oculos ponimus; Prætermiſſo earum Circuitu, Balneis, Menſis, Oleariis, Salinis, Laniorum, Piſcariorum, Vicorum, Inſularum, Domorum, Balneorum, Horreorum, Piſtrinorum, Puteorum, quos Lacos ſecundo declinatu dictitant, numero, plurimiſque inſuper rebus, quoniam in libellis, qui de vrbis Regionibus circumferuntur, habentur. Tametſi multa in iis temere farciuntur, vti ſunt vicorum quorundam nomina. Cur non omnium? quoniam plura non leguntur in Cippo Quadrato ſtatuæ diui Hadriani, qui hodie quoque in Capitolio viſitur, in porticus D. Conſeruatorum angulo, plurimaque prætera ex Plinio, cæteriſque ſcriptoribus inepte & parum Latine adduntur. Quæ cuncta cum ſupraſcriptis M. Fabius Caluus ciuis Rhauennas Liuium, Varronem, Dionyſium, Plinium, Sextum Rufum, multoſque alios, qui de his ſcripſerunt, ſecutus digeſſit, ſedulitate ſtrenui viri Ludouici Vicentini multum coadiutante. Tandem auſpiciis & patrocinio Patris ampliſſimi Flamendialis, hoc eſt, pileo Cardineo redimiti & Apoſtolici AErarij Præfecti, D. F. Harmellino Medices. Quippe qui plurima his fere non inferiora faciunda curet. Inter quæ locus eſt, quo adoleſcentes ſui Peruſini diſciplinas omnes cum alimentis capeſſant. Cuius quidem ſexdecim Regiones vel quemadmodum Libelli regionum præ ſe ferunt, & Plinius, & D. Hadriani ſtatuæ inſcriptio, quæ in Capitolino monte duobus locis cernitur, quatuordecim, quoniam vt Circum Flaminium & Campum Martium vnam faciunt: Sic & Tranſtiberinam & Vaticanam vnam ponunt.

OCCASVS
Porta Aurelia
Porta Septimiana
Porta Portuenſis
Porta Valeria
Circus Neronis
Templum Apollinis
Templum Febru
Templ. Carmente
Rutulus Tiberis
Portus Oſtienſis
Pons Milvius
Templ Neronis
Sepulchrum Numae
Templum Iani
MONS IANICVLVS ET VATICANVS
TIBERIS
Porta Laurentina
Por Oſtienſis
Porta Trigemina
OSTIA TIBERINA
Pons Aemilius
Pons Palatinus ſiue Senatorius
Pons Ceſtius
INSVLA
Pons Fabritii
Pons Vaticanus
Pons Hadrianus
Porta Flumentana ſiue Flaminia
Porta Rhutumena ſiue Veientana
Porta Rhomanula
Hic adhuc vna porta pingi debebat nomine Collatina
Porta Collina
Domus Paſtorum
Porta Trigonia
Porta Navalis
Casa Rhemi
Armiluſtrum.
Templum Dianae
Cohors
Domus
Vigilum
Sacerdotum
MONS SAVENTINVS
Ara Dianae
TEMPLVM Iouis Capitolini
Ara
ARX
Asylum
MONS CAPITOLINVS
MILLIARIVM AVREVM
DOMVS Aurea Neronis
Templ. Serapidis
Templum Iſidis
MONS EXQVILINVS
Caſtra Meſenatum
Por Catullaria
Templum Quirini
Por. Quirinalis
Porta Sancualis
Porta Naevia
MERIDIES
Por. Radusiulana
META veneris ſiue sudãs
Nympheum publ.
SEPTENTRIO
MONS QVIRINALIS
Por Viminalis
AMPHITHEATRVM
Regia Saturni
TEMPLVM Apollinis cum Bibliotheca
Caſtra peregrina
Caſtra praetoria
Porta Lavernalis
Porta Camena ſiue Capena
Saeptum Herculis
Dom Auguſti
Dom Tiberii
MONS PALATINVS
Templ Claudiorum
Curia hoſtilia
Armamentum publi
MONS CELIVS
Porta Piacularis
Porta Latina
Porta Labicana
Porta Salutaris
Porta Gabina
Porta Exquilina
Porta Querquetulana ſiue Caelimontana
Porta Minutia
Porta Triumphalis ſiue ſacra.
Porta Neuia
Porta preneſtina
Porta Tiburtina
ORTVS

D

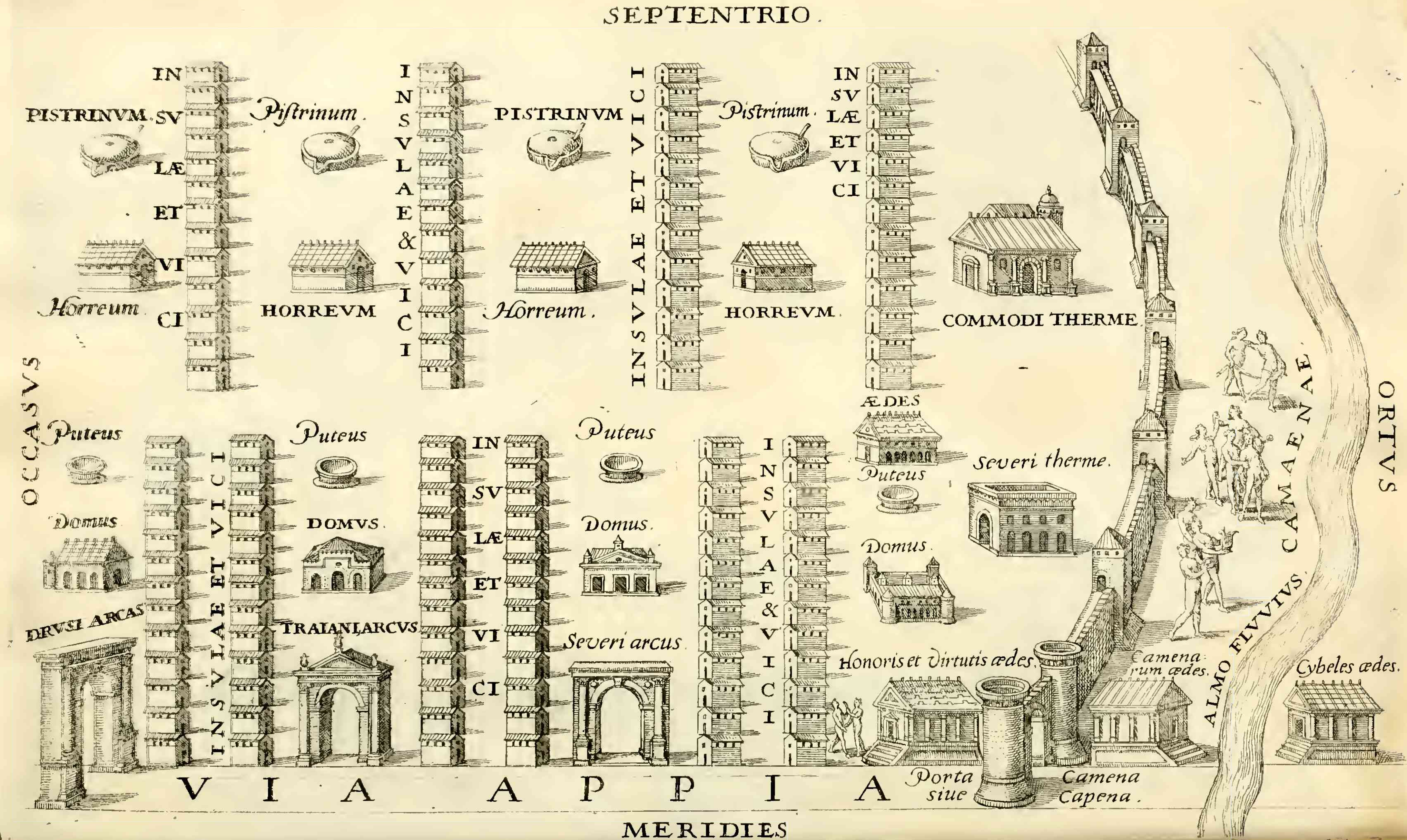

E

OCCASVS
Caputolium habuit
hæc potiora.
Porta Mugonia
Moncteædes
ASYLVM.
Saturni ædes.
TEMPLVM IOVIS CAPITOLINI.
ÆRARIVM.
ARX.
Porta Tarpeia.
Porta Carmentalis
SEPTEN
TRIO.
MERI
DIES
Custodia Vigilum.
Porta Pandana.
CVRIA.
ORTVS

CApitolinum vero montem Romulus ſic partitus fuerat, quem poſtea hoc pacto, vt ait Liuius, circummunierat.

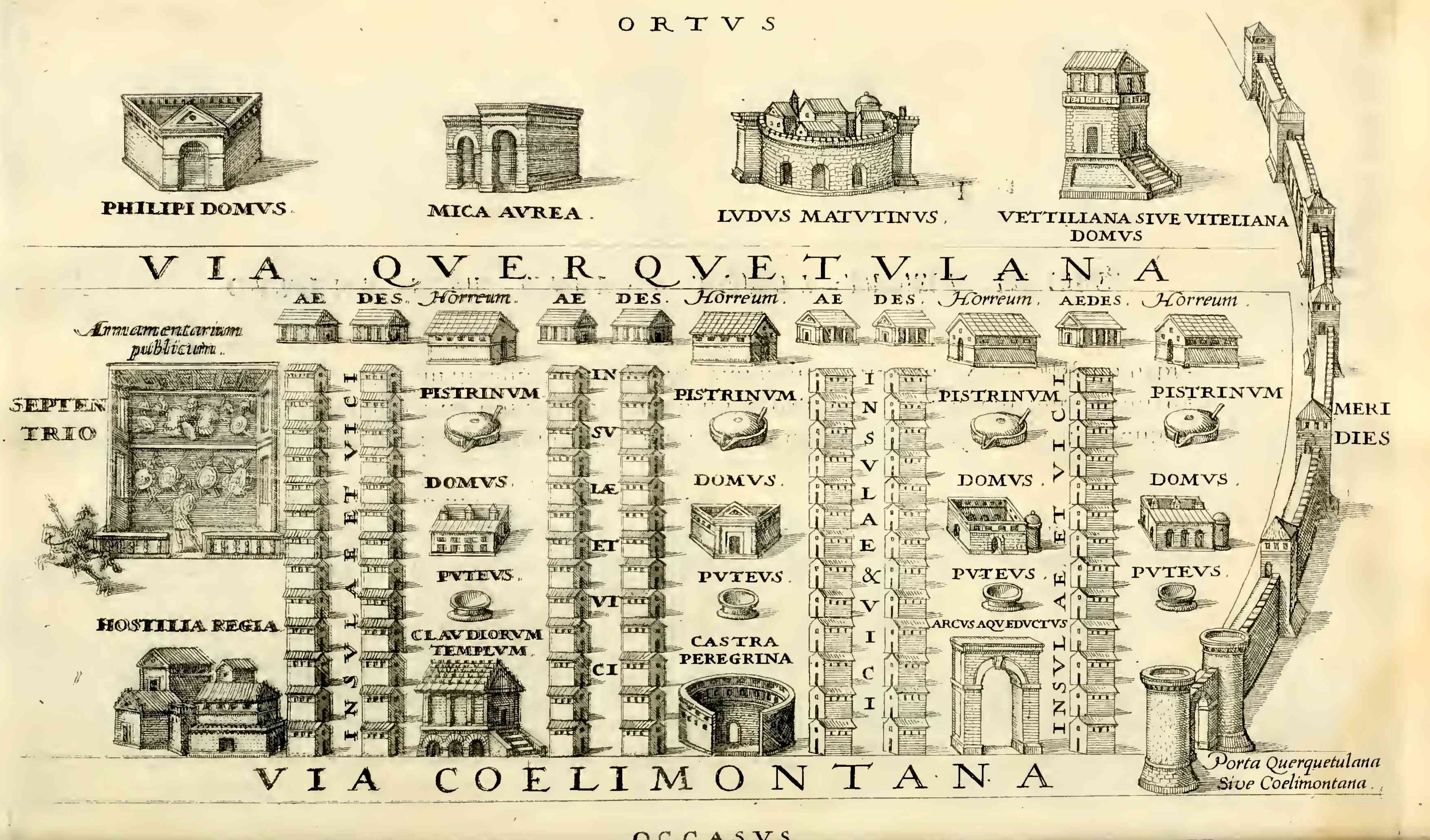
CAPITOLII FORMA ET MVNITIO.

SEPTENTRIO.
PISTRINVM.
Piſtrinum.
PISTRINVM
Piſtrinum.
INSVLAE ET VICI
INSVLAE & VICI
INSVLAE ET VICI
INSVLAE ET VICI
Horreum.
HORREVM
Horreum.
HORREVM
COMMODI THERME
OCCASVS
Puteus
Puteus
Puteus
Domus
DOMVS.
Domus.
ÆDES
Puteus
Domus.
Severi therme.
CAMAENAE
ORTVS
DRVSI ARCAS
INSVLAE ET VICI
TRAIANI ARCVS
INSVLAE ET VICI
Severi arcus.
INSVLAE & VICI
Honoris et Virtutis ædes.
Camena rum ædes.
ALMO FLVVIVS
Cybeles ædes.
VIA APPIA
Porta siue
Camena Capena.
MERIDIES

PRima quidem vrbis Romæ regio, Camena Porta dicitur, à Camenarum Templo ſecundum ſeſe dextra ſito, ſiniſtra euntibus Diui Sebaſtiani ædem verſus, quæ poſtea Capena Porta dicta fuit, quoniam illinc populi Capenates peterentur, qui nunc Carpenati dicuntur. Quæ quidem prima regio hæc potiſſima habuiſſe legitur, ab occaſu, & circi maximi aditu auſpicando, & vſque ad Almonem fluuiolum, & S. Sebaſtianum petendo, hoc eſt, eius ædem, quæ ædes Cybeles fuit, cuius ſimulacrum in Almone lauabatur, vti in plurimis locis legere eſt. Hæc inquam primaria continuit Druſi Arcum: Diui Traiani Arcum: Diui Veri, ſiue Seueri Arcum: Honoris & virtutis ædem, vbi nunc eſt S. Siſtus: Thermas Seueri, nunc dicitur eſſe S. Io. ante Portam Latinam: Thermas Commodi, prope S. Io. in Fonte: & extra portam, Templum Camenarum: Almonem Flu. Telluris ædem, ſiue Cybeles, nunc S. Sebaſtianus dicitur.

Ne quis ambigat & ignoret, quid inſulæ ſint & vici ac domus, quæ paſſim in his Regionibus ponuntur. Inſulæ ſunt paruæ domunculæ tenuiorum & pauperum: Vici autem ſunt viarum directiones: Domus vero ſunt magnę Potentiorum, Nobilium, Ditiorum, & Optimatum habitationes.

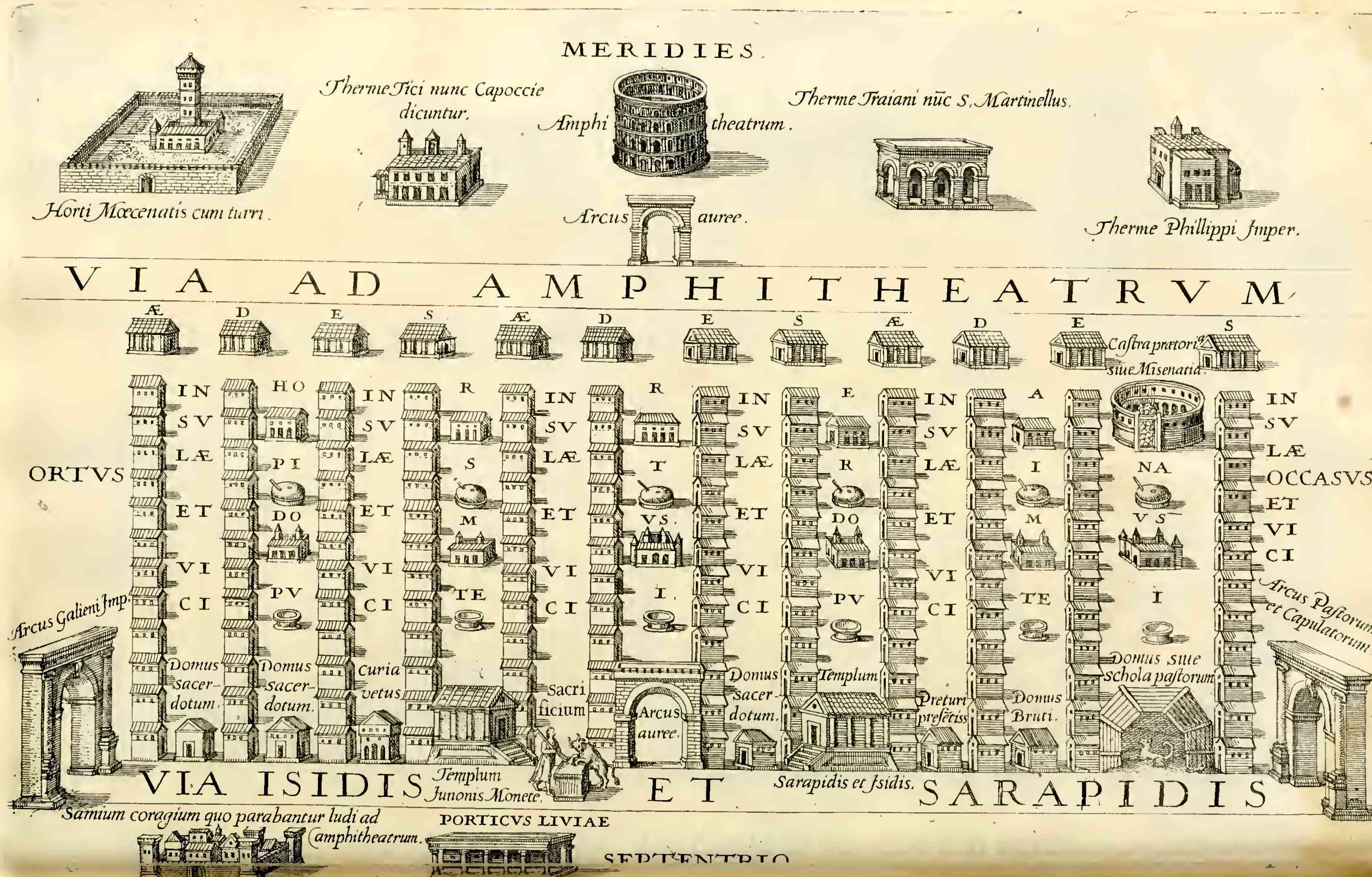
CAMENA SIVE CAPENA PORTA PRIMA REGIO.

ORTVS
PHILIPI DOMVS
MICA AVREA
LVDVS MATVTINVS
VETTILIANA SIVE VITELIANA DOMVS
VIA QVERQVETVLANA
AE DES
Horreum
AE DES
Horreum
AE DES
Horreum
AEDES
Horreum
Armamentarium publicum
SEPTEN TRIO
PISTRINVM
PISTRINVM
PISTRINVM
PISTRINVM
MERI DIES
INSVLAE ET VICI
IN SV LÆ ET VI CI
INSVLAE & VICI
INSVLAE ET VICI
DOMVS
DOMVS
DOMVS
DOMVS
PVTEVS
PVTEVS
PVTEVS
PVTEVS
HOSTILIA REGIA
CLAVDIORVM TEMPLVM
CASTRA PEREGRINA
ARCVS AQVEDVCTVS
Porta Querquetulana Sive Coelimontana
VIA COELIMONTANA
OCCASVS

EXPLICATIO SECVNDAE TABVLAE.

SEcunda verò Regio Querquetulana ſiue Cœlimontana dicta fuit, quę poſt Palatinam, & ab Occaſu, hoc eſt, S. Ioannis & Pauli ęde incipit, & in Querquetulanam Portam ſiue Cœlimontanam, & Lateranam portam ortum verſus protenditur: Hęcque illuſtriora continuit, Hoſtiliam regiam, Claudiorum Templum, & Porticum: Caſtra Peregrina, vbi nunc S. Quatuor Coronatorum ædes dicitur eſſe: Armamentarium publicum, vbi nunc S. Gregorij ædes eſt, & ruinæ vltra eam.

COELIMONTANA SECVNDA REGIO.

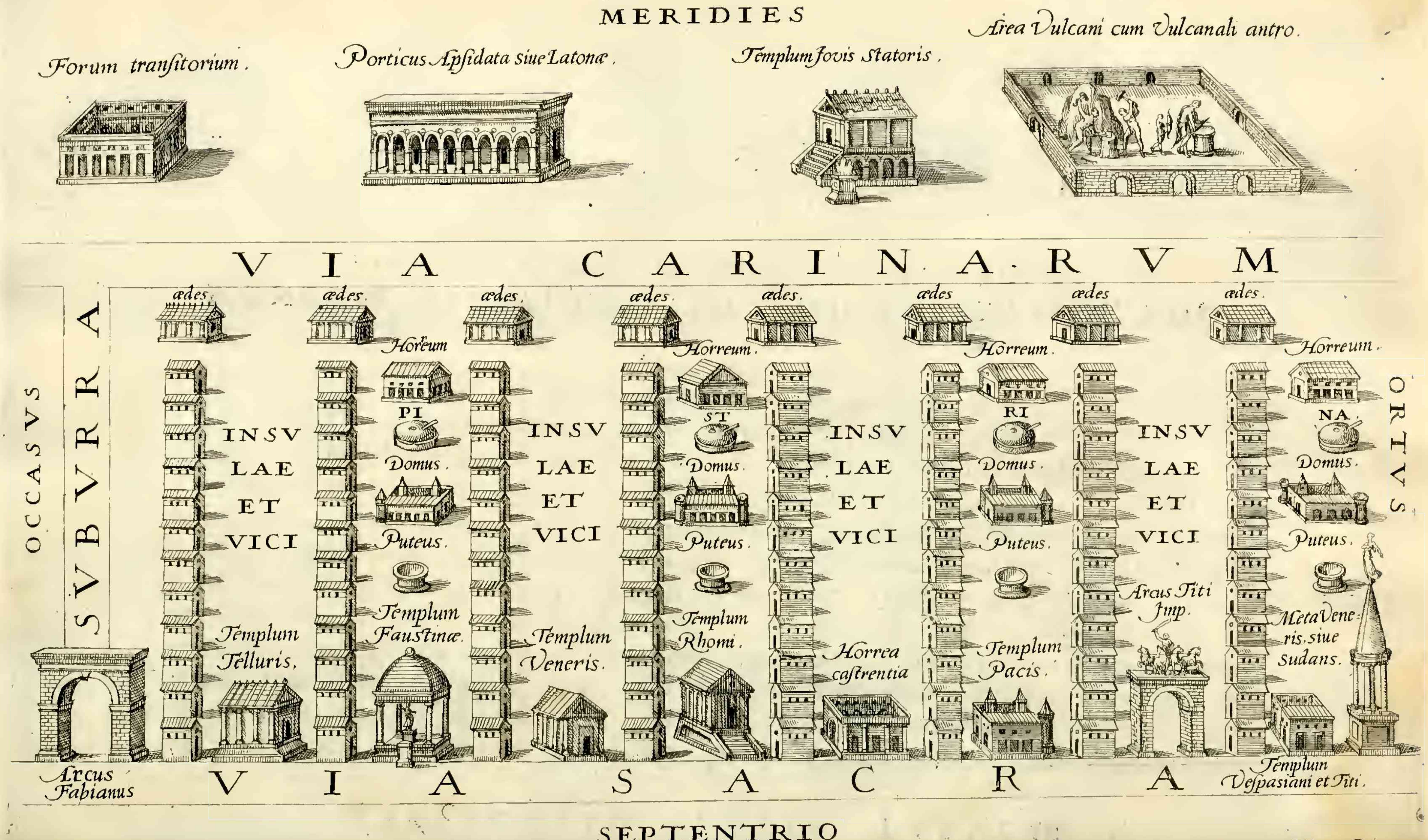

MERIDIES.
Therme Tici nunc Capoccie dicuntur.
Amphi theatrum.
Therme Traiani nũc S. Martinellus.
Horti Mœcenatis cum turri.
Arcus aureæ.
Therme Phillippi Imper.
VIA AD AMPHITHEATRVM.
ÆDES ÆDES ÆDES
Caſtra pretori9 ſiue Miſenatia.
INSVLÆ ET VICI
HORTI PISTRINA
R S T R I N A
HO PI DO PV
M TE
VS. I.
DO PV
M TE
VS I
ORTVS
OCCASVS
Arcus Galieni Imp.
Arcus Paſtorum et Capulatorum.
Domus sacerdotum.
Domus sacerdotum.
Curia vetus.
Sacrificium
Arcus aureæ.
Domus sacerdotum.
Templum
Preturi preſetiss
Domus Bruti.
Domus ſiue schola paſtorum
VIA ISIDIS ET SARAPIDIS
Templum Junonis Monetæ.
Sarapidis et Jſidis.
Samium coragium quo parabantur ludi ad amphitheatrum.
PORTICVS LIVIAE
SEPTENTRIO

EXPLICATIO TERTIAE TABVLAE.

TErtia quidem Regio Moneta, Sarapis, & Iſis dicitur ab horum templo, quamuis Moneta alibi in Capitolio fuiſſe dicatur. Quondam Exquilina hæc Regio dicta fuit, & mons Exquilinus. Nũc autem S. Petri in Vinculis Mons dicitur. Quæ quidem Tertia Regio ab Arcu Paſtorum, & domo Capulatorum ab Occaſu incipit, & vſque ad Galeni Arcum, & S. Vitum Ortum verſus protendi- tur. Hæq; potiſſima habuiſſe legitur, Paſtorum Arcum & Capulatorum domum ſiue Scholam: Pu- teum ſiue Lacum eorundem; Caſtra prætoria, & Miſenatia: Templum Sarapidis, & Iſidis, vbi nunc S. Petrus in vinculis: Domum Bruti, præturam præſentiſſimam Arcum duplicem Aureæ do- mus, vnum Septentrionem verſus & ſuburram, alterum ad Meridiem & Amphitheatrum; Mone- tæ Templum: Curiam veterum Sacerdotum: Mecœnatis hortos cum Turri: Thermas Titi, quæ nunc Capociæ dicuntur: Porticum Liuiæ; Thermas Philippi: Thermas Traiani, nunc S. Marinellus in Montibus: Cho- ragium, vbi parabantur ludi Am- phitheatrales.

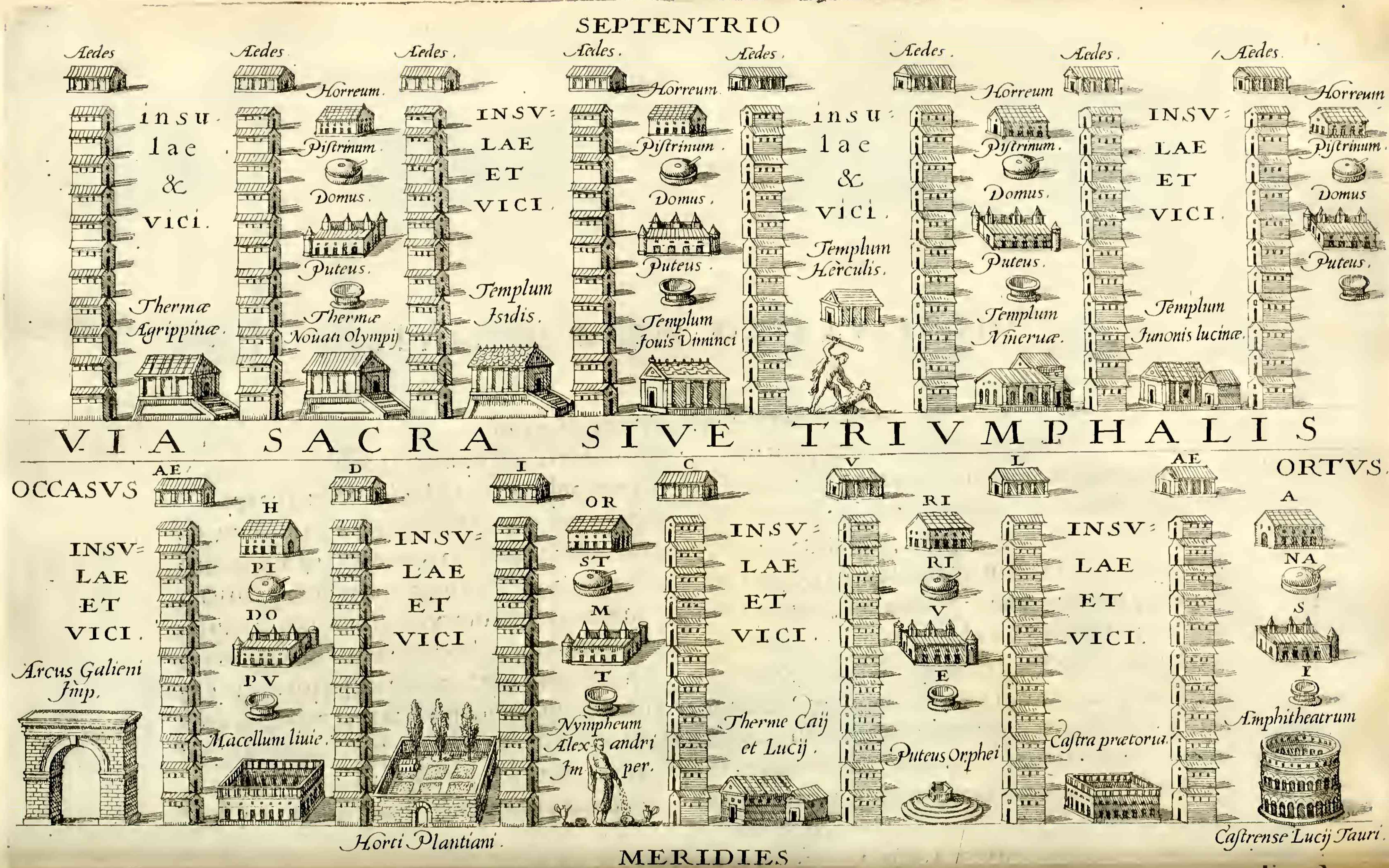
MONETAE SARAPIDISQ. ET ISIDIS TEMPLVM, HOC EST MONS S. PETRI IN VINCVLIS, TERTIA REGIO.

MERIDIES
Forum tranſitorium.
Porticus Apſidata ſiue Latonæ.
Templum Iovis Statoris.
Area Vulcani cum Vulcanali antro.
VIA CARINARVM
OCCASVS
SVBVRRA
ORTVS
ædes.
Horreum.
PI ST RI NA.
Domus.
Puteus.
INSVLAE ET VICI
Templum Telluris.
Templum Fauſtinæ.
Templum Veneris.
Templum Rhomi.
Horrea caſtrentia
Templum Pacis.
Arcus Titi Imp.
Meta Veneris, ſiue ſudans.
Arcus Fabianus
VIA SACRA
Templum Veſpaſiani et Titi.
SEPTENTRIO

F. 2

QVarta verò Regio Templum Pacis dicitur, quæ quidem à Veneris Meta prout ait Tacitus, ſiue Seneca vult, & ab Ottu principium ſumit, & vſque ſub Capitolium tendit, quæ quidem Meta Latericia ſemidiruta nunc quoque cernitur ante Traiani ſeu Conſtantini Arcum, de Thracum Victoria. Hæcque celebratiora Regio hæc continuit. Metam ipſam ab Ortu, Titi Templum & Veſpaſiani; Titi Arcum cum quatuor aheneis Equis & auratis in ſuperna parte, qui equi Venetiis nunc viſuntur vecti de Conſtantinopoli illuc: Templum Pacis: Templum Rhomi, Rhomuliue ſiue Rhomæ, nunc S. Coſmæ & Damiani: Templum Fauſtinæ, nunc S. Laurentius in Miranda dicitur: Templum Telluris: Arcum Fabianum, qui poſt S. Hadrianum cernitur: porticum Apſidatam ſiue Arcuatam & Latonæ: Forum tranſitorum: Templum Iouis Feretrij: Apollinem Sandalarium: Aream Vulcani, cum Vulcanali antro: & à Meridie Viam Sacram. Suburra quidem ab Arcu Fabiano incipit, medioque fere ſpacio ſiniſtra magnam Regionem faciebat, rectaque vſque ad Galeni arcum & S. Vitum in Macello Liuiæ tendebat, qui aſcenſus clinus Suburranus dicebatur.

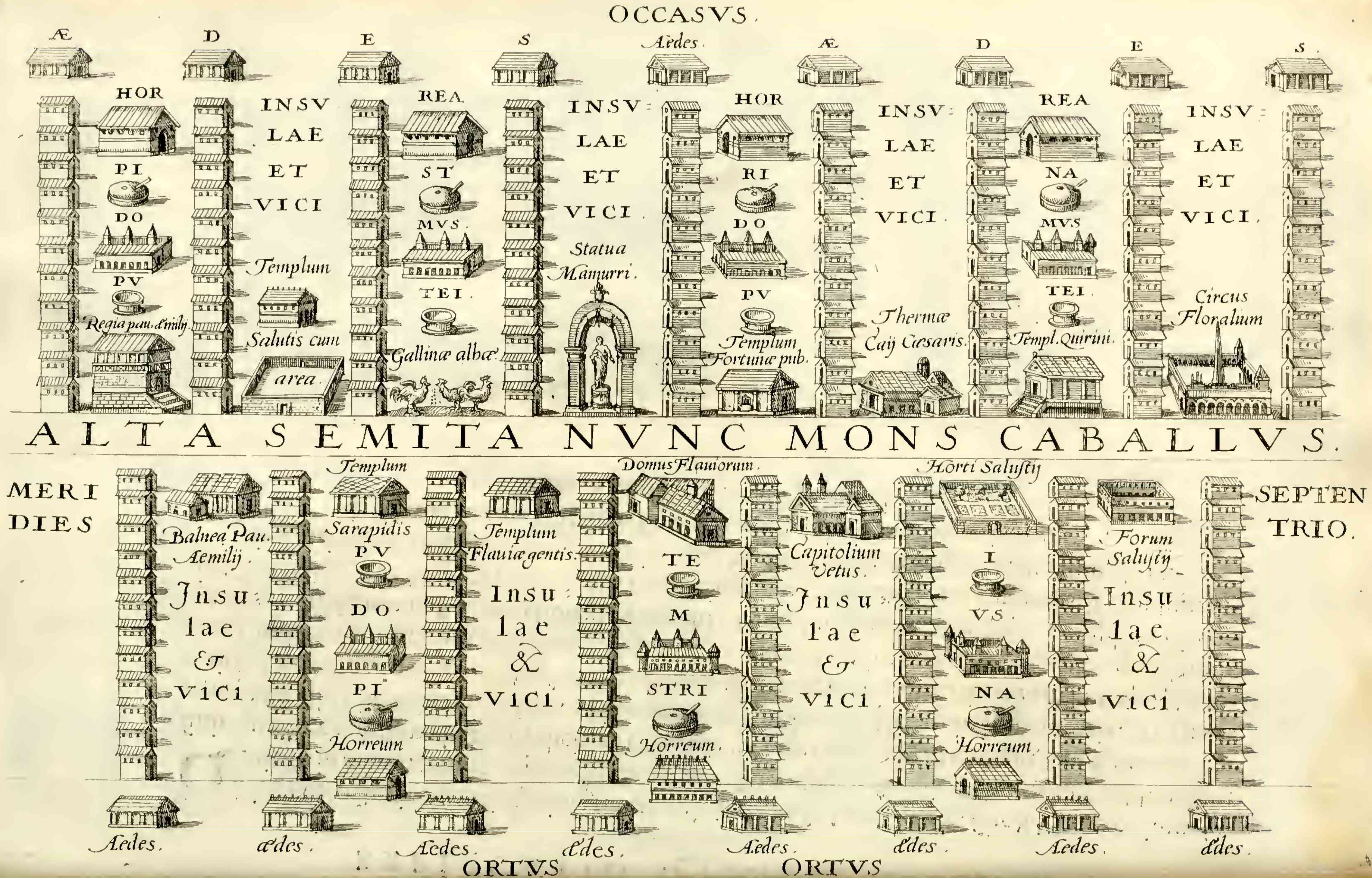
TEMPLVM PACIS QVARTA REGIO.

SEPTENTRIO
Aedes
Horreum.
Piſtrinum.
Domus.
Puteus.
insu lae & vici.
INSV= LAE ET VICI.
Thermæ Agrippinæ.
Thermæ Nouati Olympij
Templum Iſidis.
Templum Jouis Viminci
Templum Hèrculis.
Templum Mineruæ.
Templum Junonis lucinæ.
VIA SACRA SIVE TRIVMPHALIS
OCCASVS
ORTVS.
AE
H
PI
DO
PV
D
I
OR
ST
M
T
C
V
RI
RI
V
E
L
AE
A
NA
S
I
Arcus Galieni Jmp.
Macellum liuie.
Horti Plantiani.
Nympheum Alex andri Jm per.
Therme Caij et Lucij.
Puteus Orphei
Caſtra prætoria.
Amphitheatrum
Caſtrense Lucij Tauri.
MERIDIES.

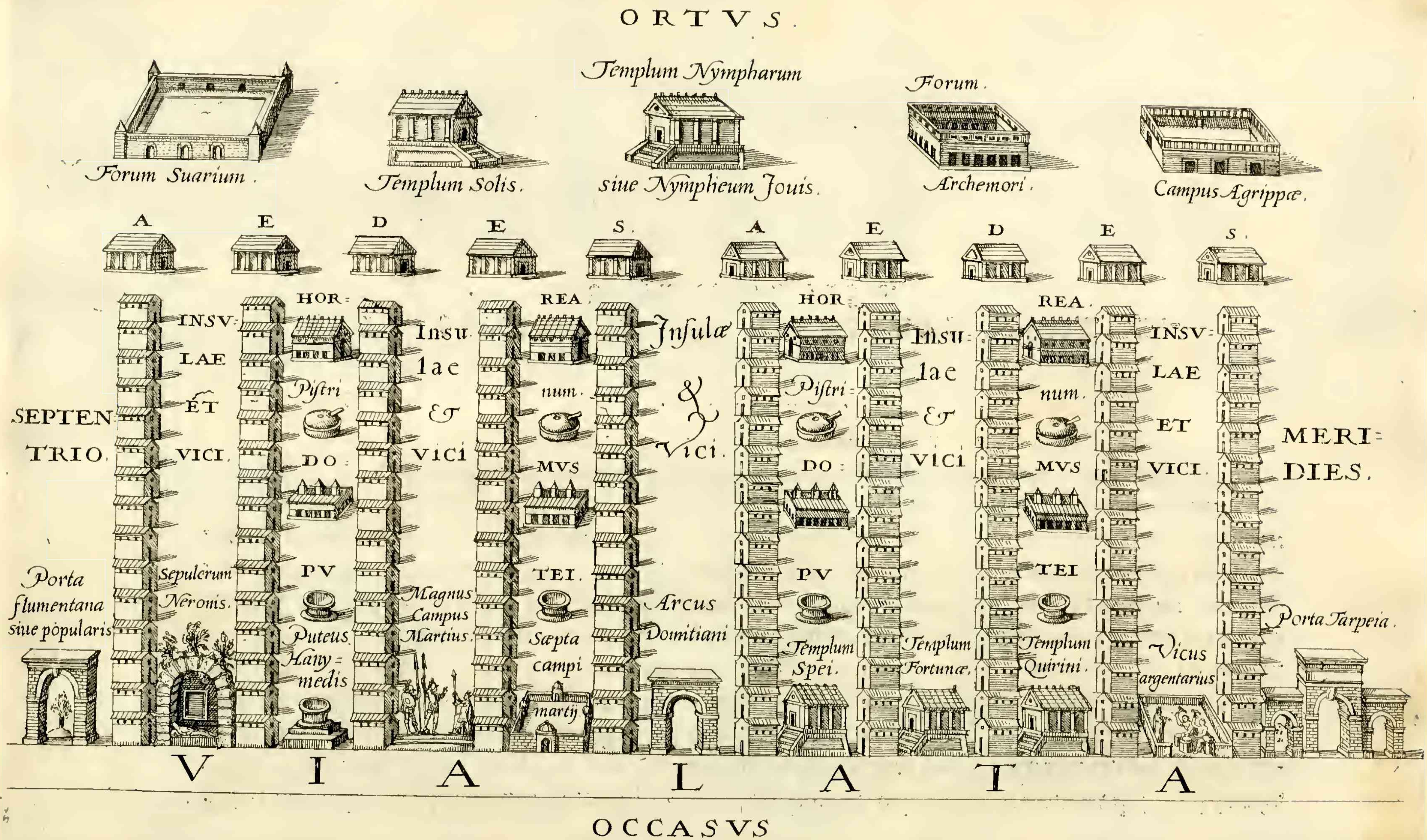
QVinta vero Regio, quæ Exquilina dicitur, ab Occaſu & Arcu Galeni, ſiue S.Vito exordium ſumit, & in ortum tendit, vſque ad S.Crucem in Hieruſalem, & inde reflectitur, & in Meridiem finit, quæ hæc potiſſima habuiſſe dicitur. Galeni Imperatoris arcum. Macellum Liuiæ, nunc S.Vitus in Macello Liuiæ dicitur: Hortos Plancianos Nymphæum Alexandri Imperatoris, Thermas Caij & Lucij, ſiue domum, Templumve, quæ nunc Thermæ engalluci dicuntur. Puteum ſiue lacum Orphæi. Caſtra cohortis ſecundæ Vigilum. L. Tauri Amphitheatrum caſtrenſe, quod nunc quoque Latericium in S.Crucis hortulo cernitur: Templum Iunonis Lucinæ: Templum Mineruæ Chalcidicæ, ſiue Medicæ: Templum Iouis Viminei: Templum Iouis Fagutalis: Templum Iſidis Patriciæ: Templum Herculis: Thermas Nouati Olympij Imperatoris, nunc S.Pudentiana dicitur, Thermas ſiue lauacrum Agrippinæ matris Neronis, nunc S.Laurentius Paniſperna dicitur.

EXQVILINA QVINTA.

OCCASVS.
Æ D E S Aedes. Æ D E S
HOR PI DO PV
Regia pau. æmilij.
INSV LAE ET VICI
Templum
Salutis cum
area.
REA ST MVS TEI
Gallinæ albæ.
INSV LAE ET VICI.
Statua
Mamurri.
HOR RI DO PV
Templum
Fortunæ pub.
INSV LAE ET VICI.
Thermæ
Caij Cæsaris.
REA NA MVS TEI.
Templ. Quirini.
INSV LAE ET VICI.
Circus
Floralium
ALTA SEMITA NVNC MONS CABALLVS.
MERI DIES
Balnea Pau.
Aemilij.
Insu lae & VICI.
Templum
Sarapidis
PV DO PI
Horreum
Templum
Flauiæ gentis.
Insu lae & VICI.
Domus Flauiorum.
TE M STRI
Horreum.
Capitolium
vetus.
Insu lae & VICI.
Horti Saluſtij
I VS NA
Horreum.
Forum
Saluſtij.
Insu lae & VICI.
SEPTEN TRIO.
Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes.
ORTVS ORTVS

SExta verò Regio Alta ſemita dicitur, quæ à meridie incipit, & in Septentrionem deſinit, Monſq; Caballus nunc dicitur, quę hæc potiora habuit: Pauli Regiam, ſiue Tiberianam, quę nunc Turris Militiarum dicitur: Templum Salutis: Templum Fortunæ publicę: Thermas Caij Cæſaris, quę poſtea Conſtantini dictę ſunt: quò Equos miſſos Neroni per Tiridatem Regem Harmenię, Tigriſq; & Euphratis Flu. ſimulacra tranſtulit. Niphatis autem Flu. ſaxoſi & voluentis ſaxa in Forum Romanum, vnde Marſorum dicitur, ſiue quod ſecundum Martis ædem foret. De quibus Equis Mons Caballus dictus eſt: Thermas Aurelianas, ſiue Diocletianas: Saluſtianum Forum: Saluſtianos Hortos & altera via, ſi ad Meridiem redeas, Pauli balnea: quę nunc Monte mangia Napoli dicuntur: Calidij, ſiue Candidi aream. Gallinas albas Liuiæ. Mamuri ſtatuam: Templum Sarapidis: Domum Flauiæ gentis, & Templum: Templum Quirini, quod nunc S. Suſannæ dicitur: Circum Floralium, cuius Obeliſcus hodie quoque humi ſtratus in Vineto nobilis Ciuis Romani Antoni de Bubalo cernitur.

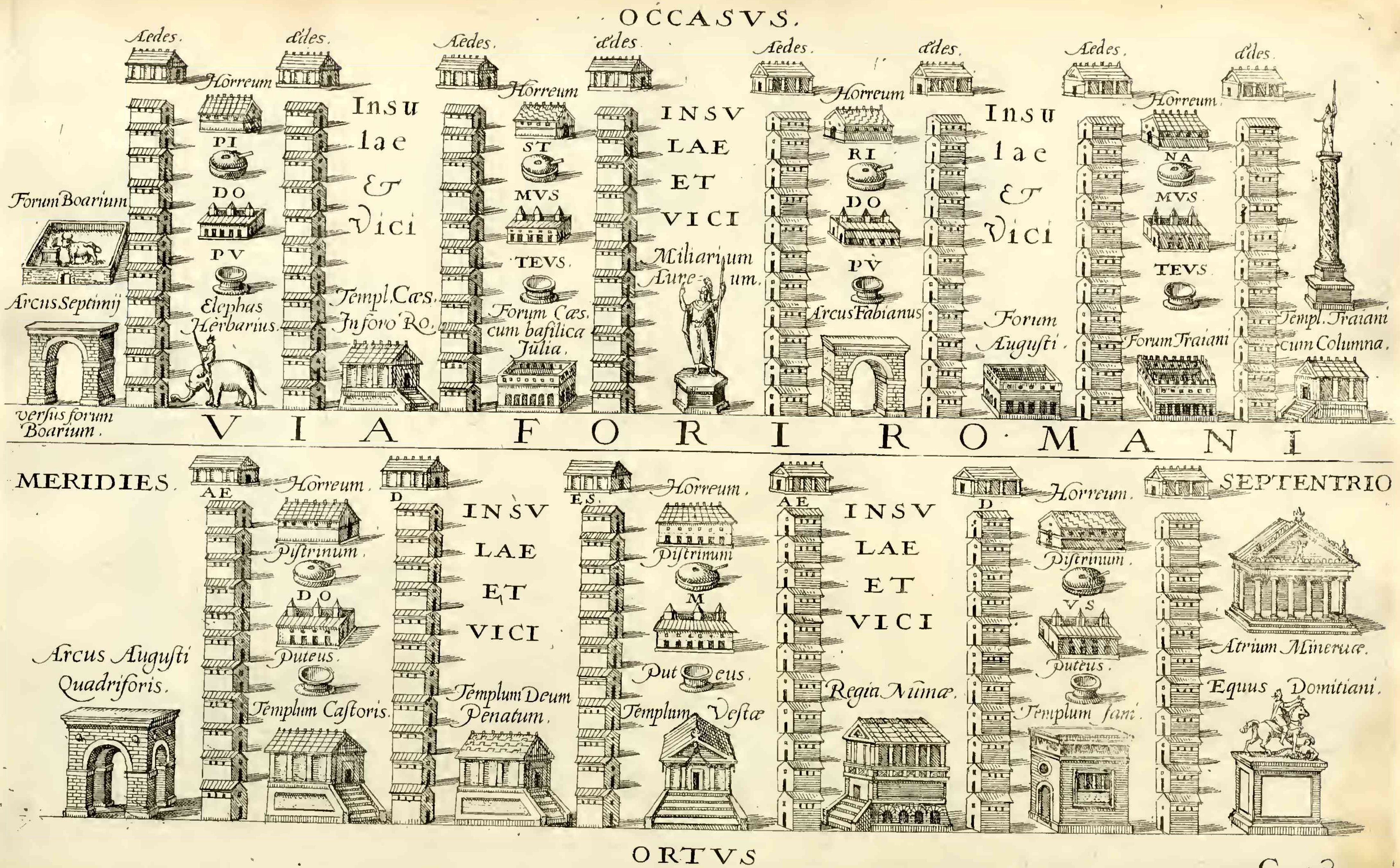
ALTA SEMITA MONS CABALLVS NVNC DICITVR SEXTA REGIO.

ORTVS.
Forum Suarium.
Templum Solis.
Templum Nympharum
siue Nymphæum Iouis.
Forum
Archemori.
Campus Agrippæ.
A E D E S. A E D E S.
HOR: REA
INSV: LAE ET VICI.
Insu lae & VICI
Inſulæ & Vici.
Insu: lae & VICI
INSV: LAE ET VICI.
Pistri: num.
DO: MVS
PV TEI.
SEPTEN TRIO.
MERI: DIES.
Porta flumentana siue popularis
Sepulcrum Neronis.
Puteus Hany: medis
Magnus Campus Martius.
Sæpta campi martij
Arcus Domitiani
Templum Spei.
Templum Fortunæ.
Templum Quirini.
Vicus argentarius
Porta Tarpeia.
V I A L A T A
OCCASVS

EXPLICATIO SEPTIMAE TABVLAE.

SEptima quidem Regio Via Lata dicitur, nunc Campus Martius, & Columna: principium ſumit à porta Flumentana, ſiue Flamina, quæ nunc vulgo de Populo dicitur, & à Septentrione Meridiem verſus ſub Capitolini Montis radices finit. In qua hæc potiſſima fuiſſe recenſentur. Porta Flumentana primo loco ponitur. Neronis ſepulchrum, & buſtum. Mons & Horti nunc S. Mariæ de Populo dicitur. Puteus ſiue lacus Ganymedis. Campus Martius magnus. Sœpta campi Martij. Domitiani Arcus nouus. Cum Elephantorum duabus quadrigis in ſuperna parte, Quarum vna Ortum ſpectat, altera Occaſum. Templum Spei, Templum Fortunæ, Templum Quirini, Campus Agrippæ, Campilianus vulgo. Templum Nympharum, ſiue Nymphæum Iouis. Forum Suarium. Forum Archemori, Vicus argentarius ſub Iouis Capitolini Porta.

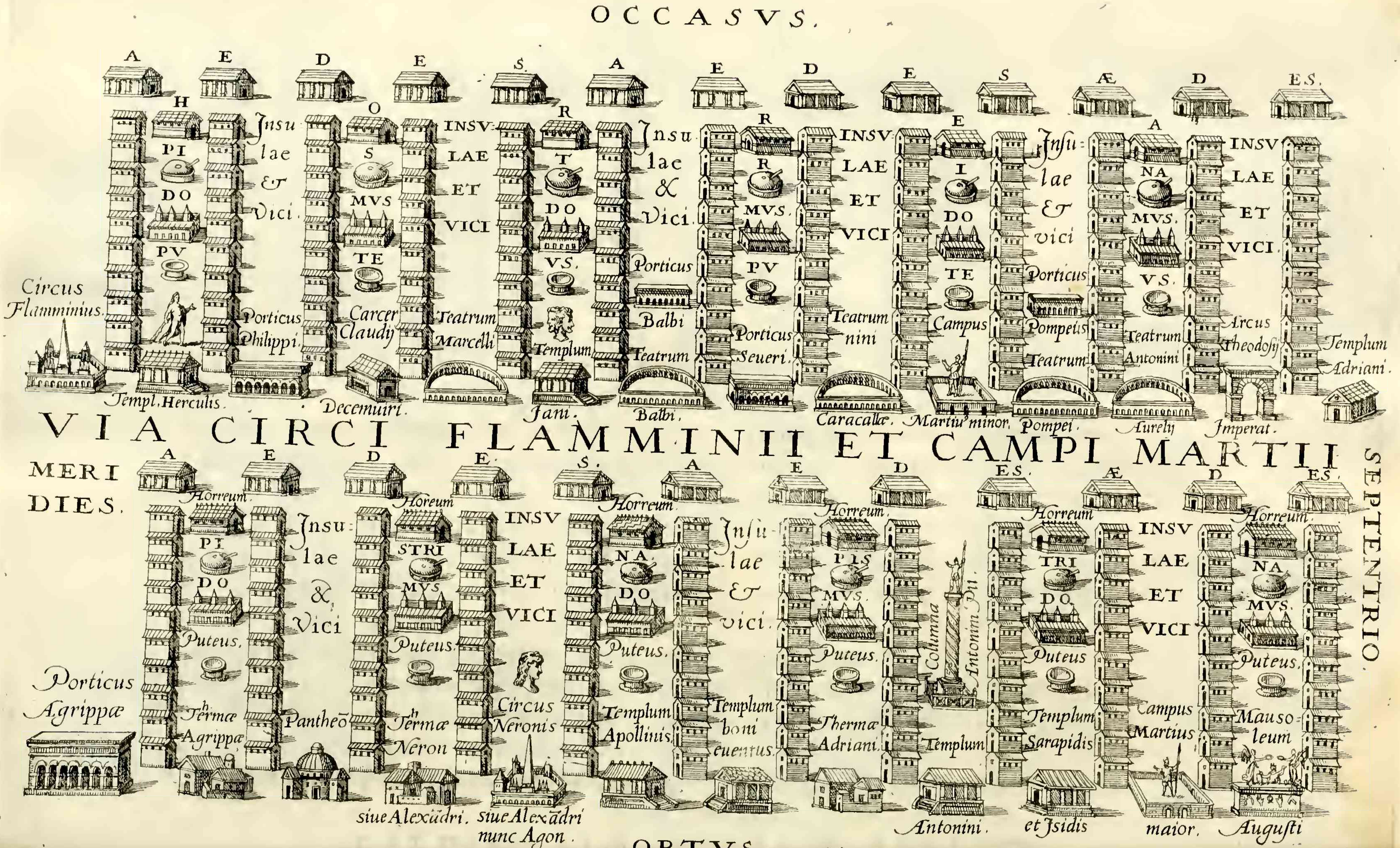
VIA LATA HOC EST VIA A POPVLO VSQ. AD CAPITOLIVM SEPTIMA REGIO.

OCCASVS.
Aedes.
Ædes.
Aedes.
Ædes.
Aedes.
Ædes.
Aedes.
Ædes.
Horreum
Horreum
Horreum
Horreum.
Insu lae & Vici
INSV LAE ET VICI
Insu lae & Vici
PI DO PV
ST MVS TEVS.
RI DO PV
NA MVS TEVS
Forum Boarium
Arcus Septimij
Elephas Herbarius.
Templ. Cæs. In foro Ro.
Forum Cæs. cum baſilica Julia.
Miliarium Aureum.
Arcus Fabianus
Forum Auguſti.
Forum Traiani
Templ. Traiani cum Columna.
verſus forum Boarium.
VIA FORI ROMANI
MERIDIES
SEPTENTRIO
AE
D
ES
AE
D
Horreum.
Horreum.
Horreum.
Piſtrinum.
Piſtrinum
Piſtrinum.
DO
M
VS
Puteus.
Put eus.
Puteus.
INSV LAE ET VICI
INSV LAE ET VICI
Arcus Auguſti Quadriforis.
Templum Caſtoris.
Templum Deum Penatum.
Templum Veſtæ
Regia Numæ.
Templum Jani.
Atrium Mineruæ.
Equus Domitiani.
ORTVS

OCtaua autem Regio Forum Rhomanum, & magnum dicitur, à Meridie incipit, & in Septentrionem protenditur, hæcque paucula ex plurimis, quæ in eo fuerant, referuntur. Arcus Augusti quadriforis. Templum Caſtoris, nũc S. Georgius dicitur. Templum Deûm Penatium. Templum Veſtæ. Numæ Regia Comitium. Templum Iani. Domitiani Equus aheneus inauratus, qui Rheni Flu. ſimulacrum calcabat, quem eſſe volunt eum, qui eſt ad Lateranum, cui ſubductus ſit Rhenus, & Aurel. Antonini caput impoſitum. Mineruæ atrium. Forum Boarium. Elephas herbarius. Templum Cæſaris in Foro, cuius è Regione Columna erat cum Cæſaris ſtatua thoracata, & ſub ea ſimulacrum Equi Cæſaris, Forum Cæſaris cum baſilica Iulia, quæ nunc S. Baſilius dicitur, Forum Auguſti, Miliarium aureum, Forum Domitiani, quod tranſitorium, & Neruæ dictum eſt. Forum Traiani, in cuius medio Columna cochlea, & triumphalis erat, in cuius vertice ſtatua thoracata fuerat cum haſta, quam Martis aliqui fuiſſe volunt, aliqui Traiani ipſius, Templum Traiani, ſtatua equeſtris ahenea eiuſdem. Arcus Fabianus, vnde Suburra incipit. Capitolium, & plurima alia celebrata, quæ longum eſſet, ſi quis omnia diſſertaret.

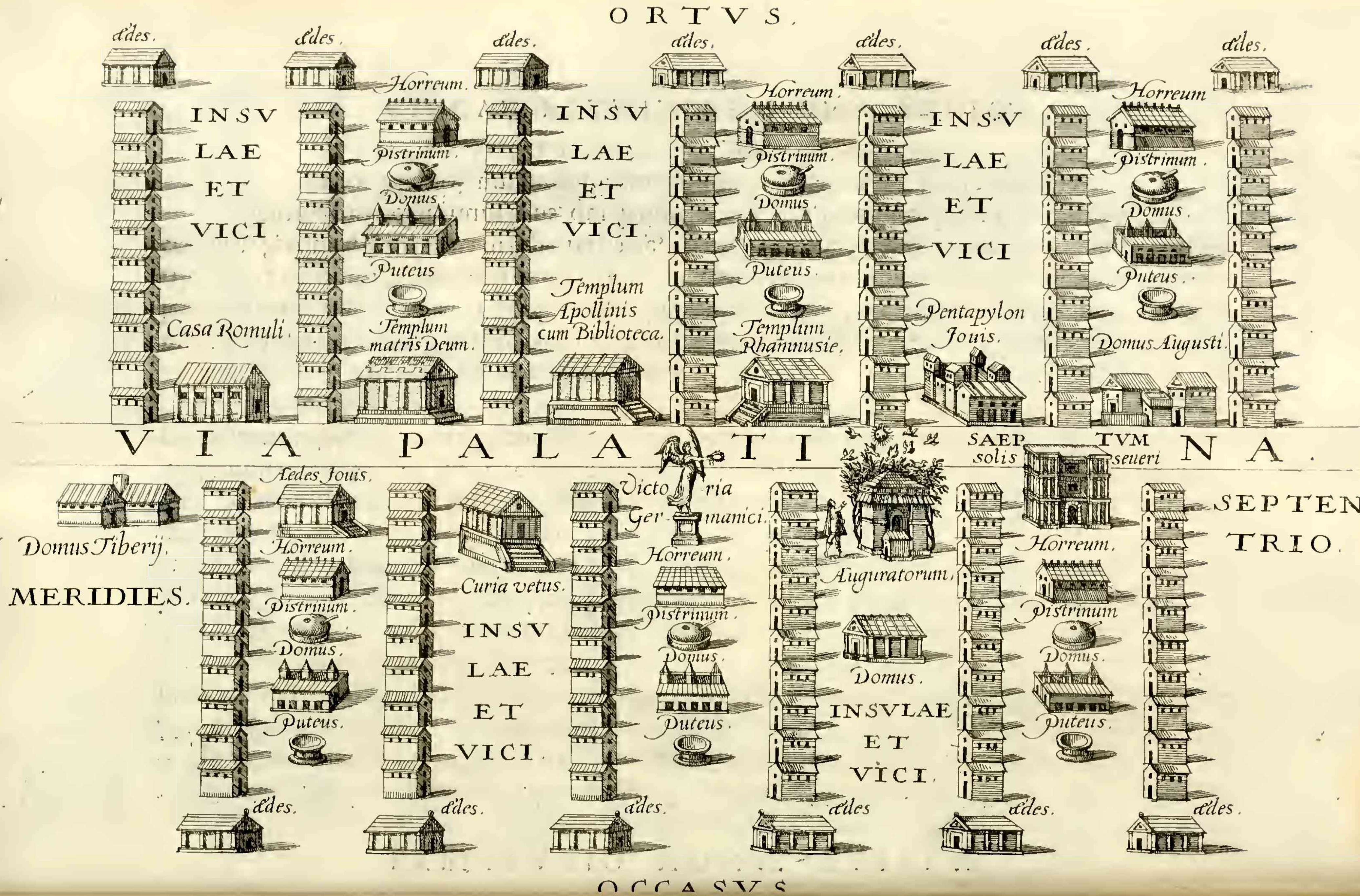
RHOMANVM FORVM ET MAGNVM

OCTAVA REGIO.

OCCASVS.
AEDES AEDES ÆDES.
HORREA.
PISTRINA.
PISTRINUS.
Puteus.
Jnsulae & vici.
INSVLAE ET VICI.
Circus Flamminius.
Templ. Herculis.
Porticus Philippi.
Carcer Claudij
Decemuiri.
Teatrum Marcelli
Templum Jani.
Porticus Balbi
Teatrum Balbi.
Porticus Seueri.
Teatrum nini
Caracallæ.
Campus Martius minor.
Porticus Pompeij
Teatrum Pompei.
Teatrum Antonini
Aurelij
Arcus Theodoſij
Imperat.
Templum Adriani.
VIA CIRCI FLAMMINII ET CAMPI MARTII
MERIDIES.
SEPTENTRIO.
Porticus Agrippæ
Termæ Agrippæ
Pantheō
Termæ Neron
siue Alexūdri.
Circus Neronis
siue Alexādri nunc Agon.
Templum Apollinis
Templum boni euentus.
Thermæ Adriani.
Columna Antonini Pii.
Templum Antonini.
Templum Sarapidis et Jsidis
Campus Martius maior.
Mausoleum Auguſti
ORTVS.

NOna Regio Circus Flaminius dicitur, quæ & Campum Martium, qui dicitur Magnus, complectitur, ad minoris differentiam, qui nunc S. Martinellus dicitur in Campo Martis, quæ à Meridie ſumit exordium, & in Septentrionem finit. Circus Flaminius primo loco ponitur, qui nunc non eſt. Templum Herculis. Porticus Philippi nunc S. Maria in porticu dicitur. Carcer Claud. Decemuiri, nunc S. Nicolaus in carcere Claudiano. Theatrum Marcelli, nunc Domus Sabella. Templum Iani. Theatrum Balbi & Porticus, ſiue Crypta, nunc Ponthecæ obſcuræ. Porticus Seueri, nunc Ceura, quæ cernitur apud Iud. Plat. diruta. Theatrum Antonini Caracallæ, nunc Harenula. Campus Martis minor, nunc S. Martinellus, vti dictum fuit ſupra. Theatrum Pomp. & porticus, cuius ruinæ cernuntur è Campo florę. Theatrum Aurel. Antonini, nunc nihil extat niſi ruinæ, vbi repertæ ſunt illæ tredecim Perſonæ Marmoreæ Theatrales, quas Clemens Pon. Sept. emptitauit. Domus Ceioniorum ſiue Cromatiorum, nunc mons Iordanus, ab Iordano quodam Nurſino prout nonnulli ſcripſerunt, Theodoſ. Valent. & Gratiani Imp. Arcus, nunc non extat, ſed vbi nunc ſignantur & cuduntur Numuli, illic fuerat Pons Hardianus. Hinc recurrimus ad porticum Agrippæ nunc Pelliciaria, Thermę Agrippæ, quę ab hoc porticu Pantheon vſque protenduntur, Pantheon nunc S. Maria rotunda, Thermę Neronis, quę poſtea Alexandri dictę ſunt, Circus Neronis ſiue Alexandri nunc Agon dicitur, templum Apollinis, nunc S. Apollinaris. Thermę Hadriani, nunc S. Aloiſius. Templum Sarapidis & Iſidis, nunc Piaccia de Sarra, templum Antonini cum Columna cochlea, & triumphali ſtatua in ſuperna parte, vti in Columna Traiani, nunc ea Regio Columna dicitur, ab ea Scipionum fons, qui defluit in Tiberim ante S. Rochum. Campus Martis maior. Manſolęum Auguſti, nunc Auguſta, hic finit hęc Regio, quę maxima eſt, cum duas, vti diximus, complectatur.

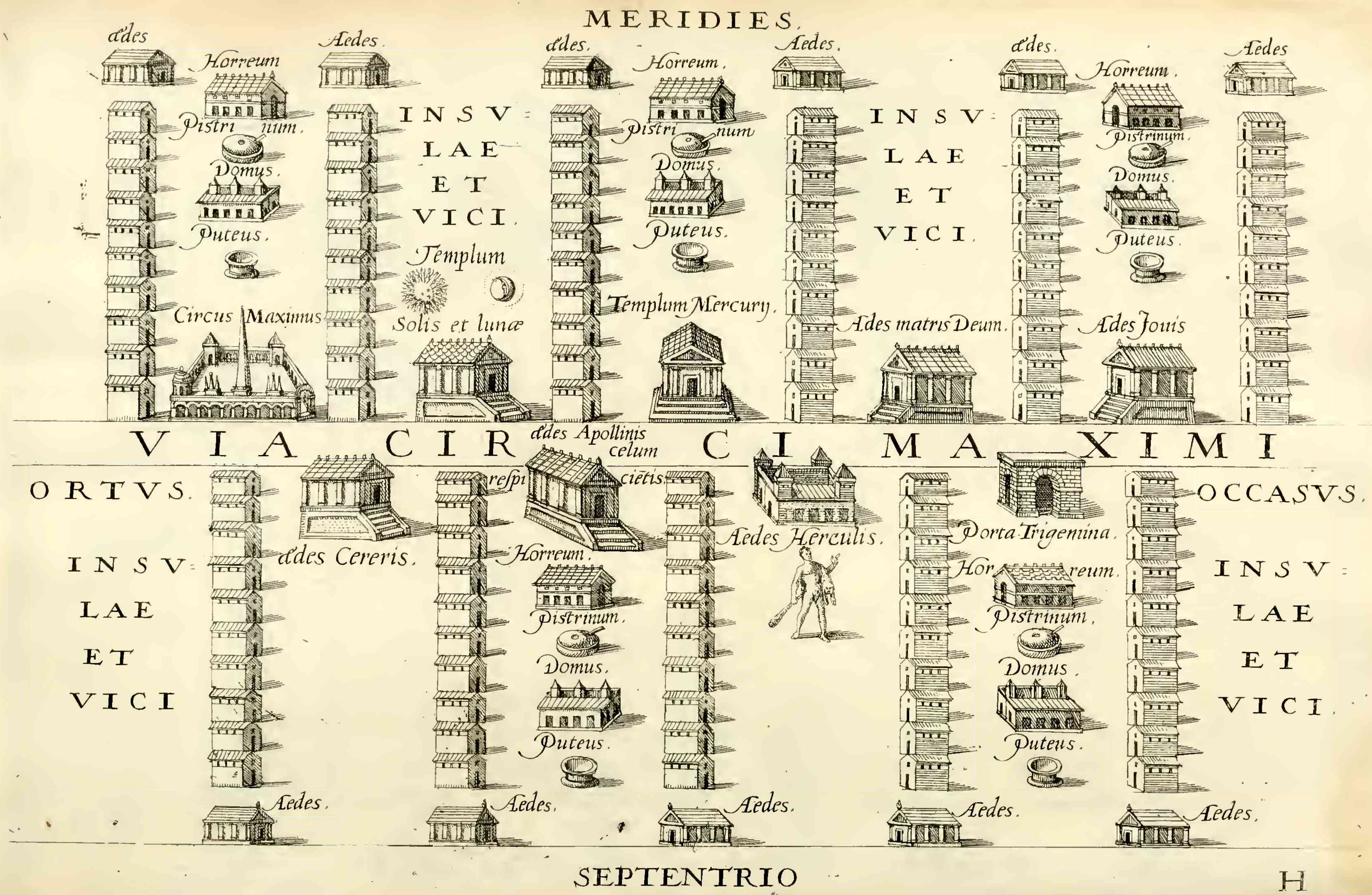
CIRCVS FLAMINIVS NONA REGIO.

ORTVS.
Ædes.
Ædes.
Ædes.
Ædes.
Ædes.
Ædes.
Ædes.
Horreum.
Horreum.
Horreum
INSV LAE ET VICI.
INSV LAE ET VICI.
INSV LAE ET VICI
Pistrinum.
Pistrinum.
Pistrinum.
Domus.
Domus.
Domus.
Puteus
Puteus.
Puteus.
Casa Romuli.
Templum matris Deum.
Templum Apollinis cum Biblioteca.
Templum Rhamnusie.
Pentapylon Iouis.
Domus Augusti.
VIA PALATINA.
SAEPTVM solis seueri
Aedes Iouis.
Domus Tiberij.
MERIDIES.
Horreum.
Pistrinum.
Domus.
Puteus.
Curia vetus.
INSV LAE ET VICI.
Victoria Germanici.
Horreum.
Pistrinum.
Domus.
Puteus.
Auguratorum.
Domus.
INSVLAE ET VICI.
Horreum.
Pistrinum
Domus.
Puteus.
SEPTENTRIO.
Ædes.
Ædes.
Ædes.
Ædes
Ædes.
Ædes.
OCCASVS

EXPLICATIO DECIMAE TABVLAE.

DEcima Regio Palatium, ſiue Palatina dicitur, à Meridie auſpicatur, & in Septentrionem protenditur, & vtrinq; tam ab Ortu quam ab Occaſu hæc continuit primaria. Caſam Rhomi, ſiue Rhomuli. Matris Deûm ædem. Apollinis ædem cum Bibliotheca. Rhamnuſiæ ædem. Pontapylon Iouis. Domum Auguſti. Domum Tiberij. Iouis ædem. Curiam veterem, Auguraiorium. Victoriam Germanici. Sæptum Solis Seueri.

PALATIVM SIVE PALATINA DECIMA REGIO.

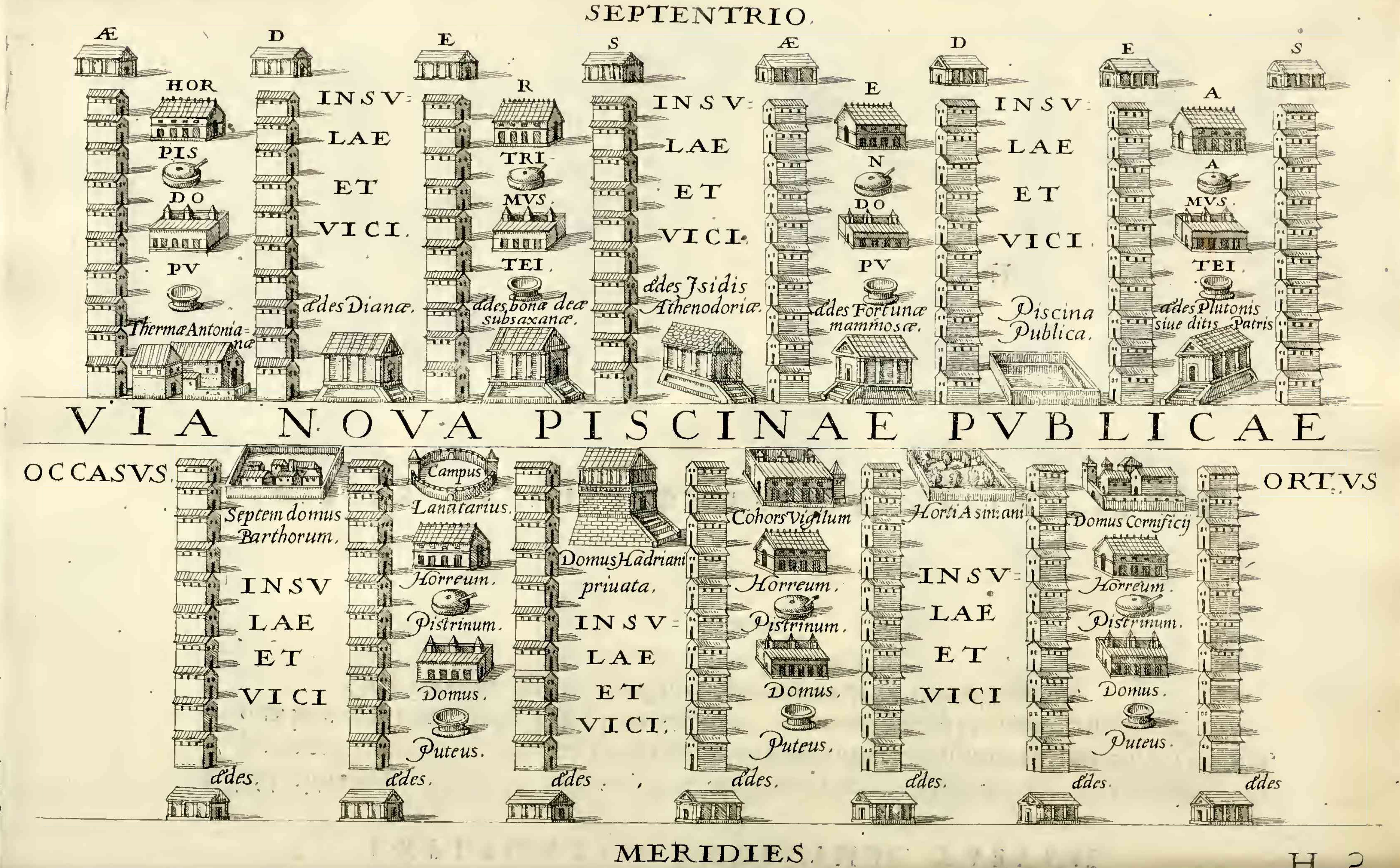

MERIDIES.
Ædes
Horreum
Ædes.
Ædes.
Horreum.
Ædes.
Ædes.
Horreum.
Ædes
Pistri num.
INSV LAE ET VICI.
Pistri num
Pistrinum.
Domus.
Domus.
Domus.
Puteus.
Puteus.
Puteus.
INSV LAE ET VICI.
Templum Solis et lunæ
Templum Mercury.
Ædes matris Deum.
Ædes Jouis
Circus Maximus
VIA CIRCI MAXIMI
Ædes Apollinis celum respiciẽtis.
ORTVS.
OCCASVS.
Ædes Cereris.
Horreum.
Aedes Herculis.
Porta Trigenina.
Hor reum.
INSV LAE ET VICI
Pistrinum.
Pistrinum.
INSV LAE ET VICI.
Domus.
Domus.
Puteus.
Puteus.
Ædes.
Ædes.
Ædes.
Ædes.
Ædes.
SEPTENTRIO

EXPLICATIO VNDECIMAE TABVLAE.

VNdecima Regio Circus Maximus dicitur. Ab Ortu incipit ſub Palatini Montis radicibus,& ad portam Trigeminam,hoc eſt,S.Pauli tendit,per plana inter Auentinum Montem,&Tyberim, quæ hæc continuit: Solis Templum,& LunæTemplum. Matris Deûm ædem.Iouis ædem. Cereris ædem. Apollinis cælum reſpicientis ædem. Herculis ædem. Ditis patris ædem.Portam Trigeminam.

CIRCVS MAXIMVS DICITVR VNDECIMA REGIO.

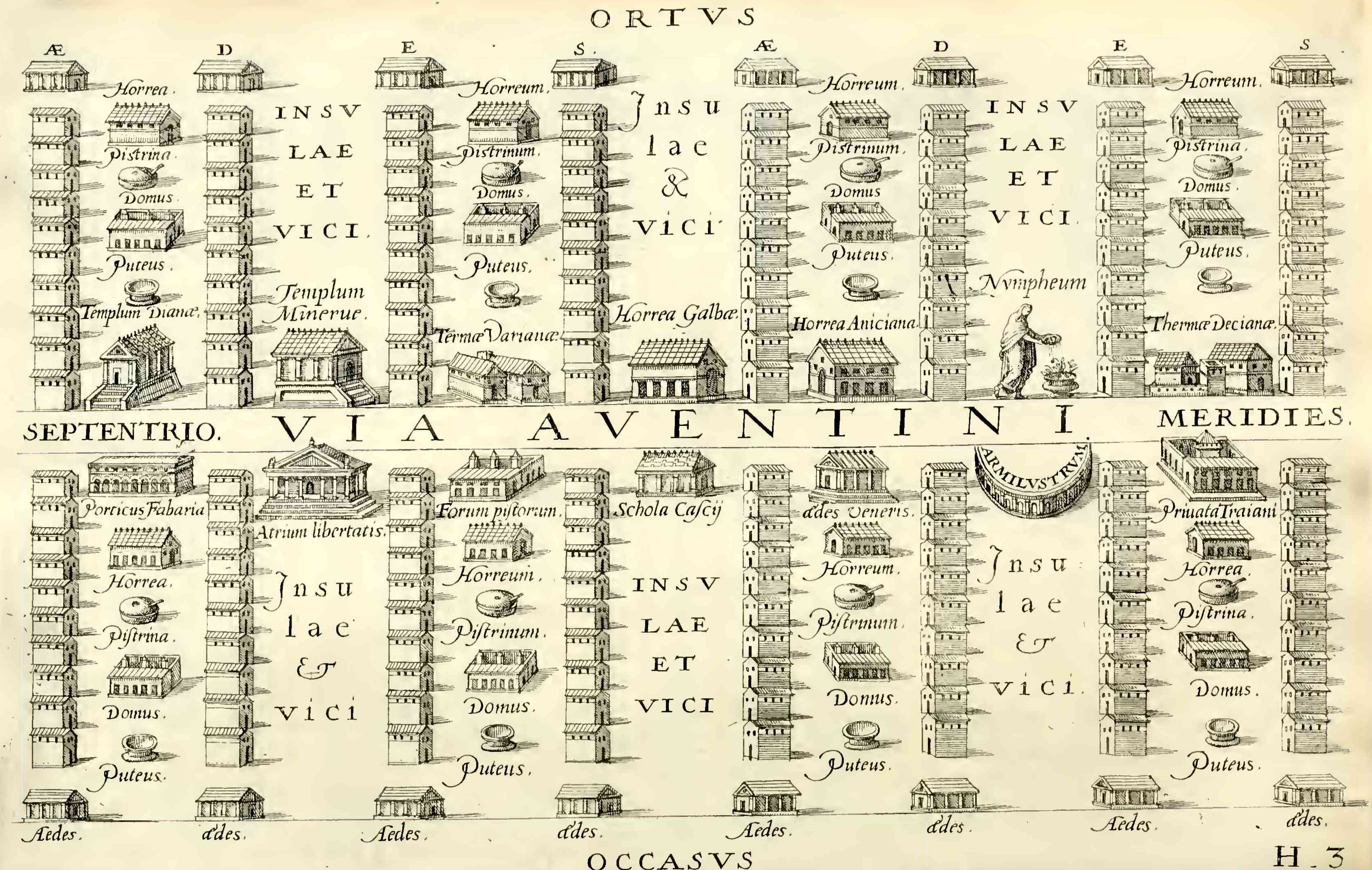
H

SEPTENTRIO.
Æ D E S Æ D E S
HOR R E A
PIS TRI N A
DO MVS DO MVS
PV TEI PV TEI
INSV LAE ET VICI.
Thermæ Antonianæ
ædes Dianæ.
ædes bonæ deæ subsaxanæ.
ædes Isidis Athenodoriæ.
ædes Fortunæ mammosæ.
Piscina Publica.
ædes Plutonis siue ditis Patris
VIA NOVA PISCINAE PVBLICAE
OCCASVS.
ORTVS
Septem domus Barthorum.
Campus
Lanatarius.
Domus Hadriani priuata.
Cohors Vigilum
Horti Asiniani
Domus Cornificij
Horreum.
Pistrinum.
Domus.
Puteus.
ædes.
MERIDIES.

EXPLICATIO DVODECIMAE TABVLAE.

DVodecima Regio, Piſcina publica vocabatur, quę quidem ſiniſtrâ Portâ Capenâ ingreſſis occurrit, & ab Ortu incipit, tenditq; in Occaſum vſq; ſub Auentini montis radices, aliquantũq; ad Meridiem, & Septẽtrionem verſus dilatabatur. Quę hęc paucula principalia continuiſſe legitur. Veneris almæ Piſcinam publicam. Fortunam mammoſam. Iſidem Athenodoriam. Aedem Bonæ Deæ ſubſaxanæ, nunc S. Balbina. Dianæ ædem. Thermas Antonini Caracallæ, nunc Antonina dicuntur. Domos ſeptem Parthorum, Hadriani priuata, Domum Chilonis. Domum Cornific, Campum lauatarium, Hortos Aſinianos.

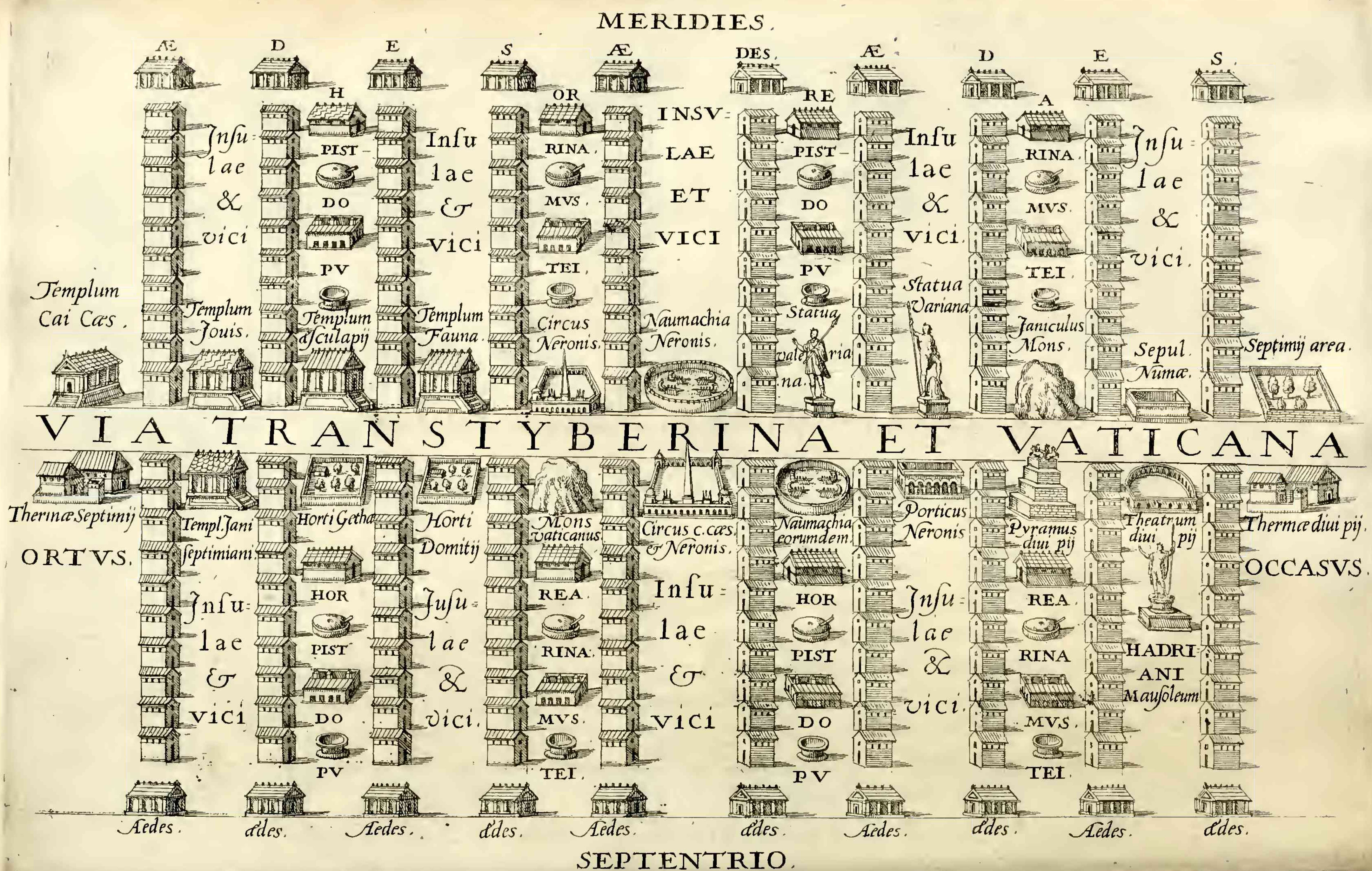
DVODECIMA REGIO PISCINA PVBLICA DICTA.

ORTVS
Æ
D
E
S.
Æ
D
E
S
Horrea.
Pistrina.
Domus.
Puteus.
Templum Dianæ.
INSV
LAE
ET
VICI.
Templum
Mineruæ.
Horreum.
Pistrinum.
Domus.
Puteus.
Termæ Varianæ.
Insu
lae
&
vici
Horrea Galbæ.
Horreum.
Pistrinum.
Domus
Puteus.
Horrea Aniciana.
INSV
LAE
ET
VICI.
Nymphеum
Horreum.
Pistrina.
Domus.
Puteus.
Thermæ Decianæ.
SEPTENTRIO.
VIA AVENTINI.
MERIDIES.
Porticus Fabaria
Horrea.
Piſtrina.
Domus.
Puteus.
Atrium libertatis.
Insu
lae
&
vici
Forum piſtorum.
Horreum.
Piſtrinum.
Domus.
Puteus.
Schola Caſcij
INSV
LAE
ET
VICI
ædes Veneris.
Horreum.
Piſtrinum.
Domus.
Puteus.
ARMILVSTRVM.
Insu
lae
&
vici.
Priuata Traiani
Horrea.
Piſtrina.
Domus.
Puteus.
Aedes.
ædes.
Aedes.
ædes.
Aedes.
ædes.
Aedes.
ædes.
OCCASVS

EXPLICATIO DECIMAETERTIAE TABVLAE.

TErtiadecima Regio dicebatur Auentinus, quæ quidem à Septentrione incipit & in Meridiem tendit. Hæcq; potiora continuit. Armiliſtrum. Templum Dianæ. Templum Mineruæ, nunc S. Sabina dicitur. Nymphæ atria, hoc eſt, fontes magnos vbi Nymphæ catino aquam ſpargunt. Thermas Varianas, ſiue Sirianas. Thermas Decianas. Mappam auream. Platenona, Horrea Galbæ, Horrea Aniciana. Porticum Fabarium, Scholam Caſſi, Forum Piſtorum, Atrium Libertatis, Traiani Priuata.

REGIO TERTIADECIMA. AVENTINVS DICEBATVR.

MERIDIES.
Æ D E S Æ DES. Æ D E S.
H PIST DO PV
OR RINA. MVS. TEI.
RE PIST DO PV
A RINA. MVS. TEI.
Inſu lae & vici
Inſu lae & vici
INSV LAE ET VICI
Inſu lae & vici.
Inſu lae & vici.
Templum Cai Cæs.
Templum Iouis.
Templum Æſculapij
Templum Fauna.
Circus Neronis.
Naumachia Neronis.
Statua valeriana.
Statua Variana
Ianiculus Mons.
Sepul. Numæ.
Septimij area.
VIA TRANSTYBERINA ET VATICANA
Thermæ Septimij
ORTVS.
Templ. Iani ſeptimiani
Horti Getha
Horti Domitij
Mons vaticanus
Circus c. cæs. & Neronis.
Naumachia eorumdem
Porticus Neronis
Pyramus diui pij
Theatrum diui pij
Thermæ diui pij.
OCCASVS.
HOR PIST DO PV
REA RINA. MVS. TEI.
HOR PIST DO PV
REA RINA MVS. TEI.
Inſu lae & vici
Iuſu lae & vici.
Inſu lae & vici
Inſu lae & vici.
HADRIANI Mauſoleum
Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes. Aedes. ædes.
SEPTENTRIO.

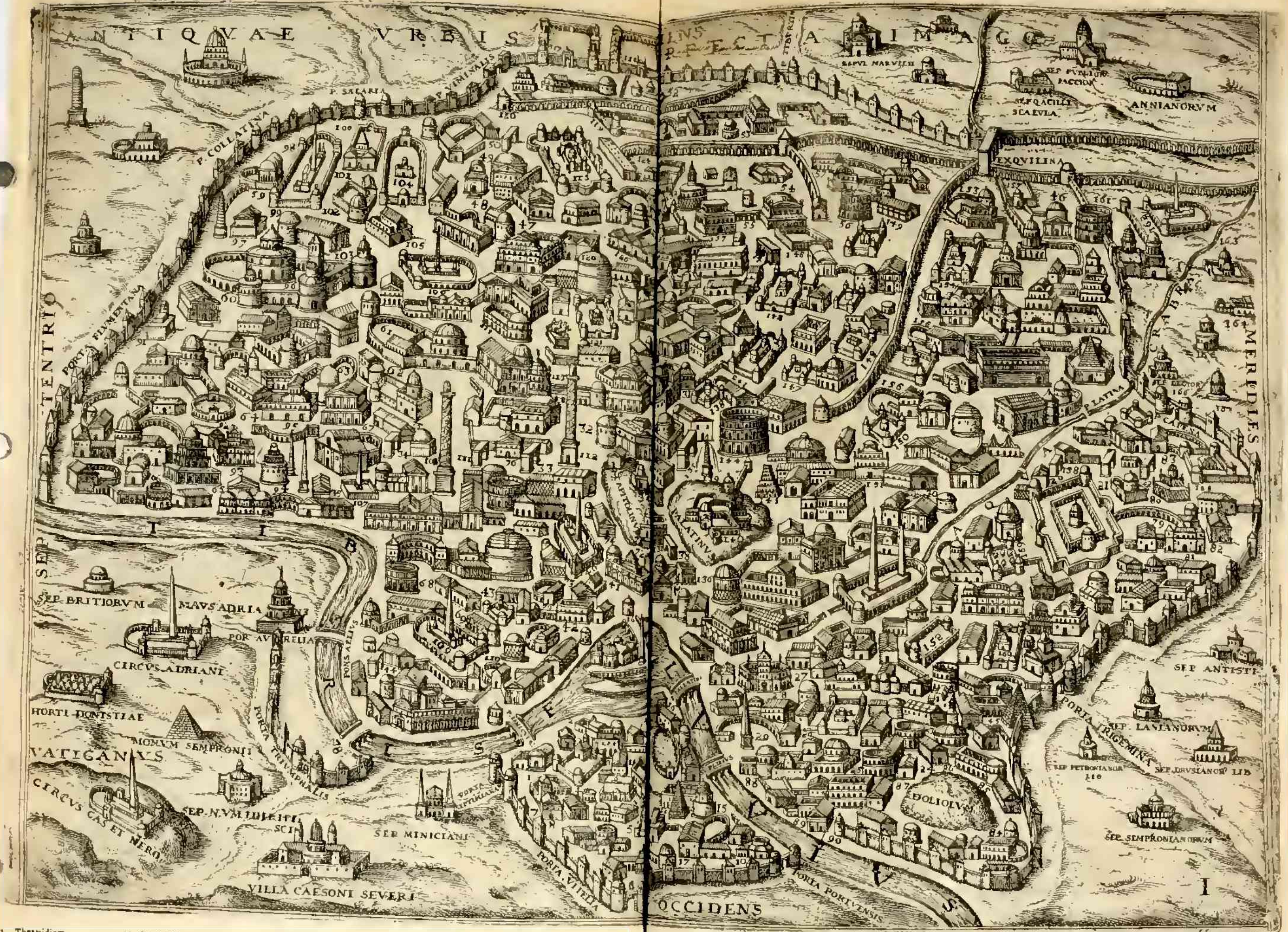
EXPLICATIO DECIMAE QVARTAE TABVLAE.

QVartadecima Regio Tranſtyberina dicitur, quæ magna eſt, cum & Vaticanam complectatur, ab Ortuq; incipiat, & in Occaſum tendat, & in Septentrionem reflectatur. Hæcq; de multis continuiſſe dicatur, Caianum, hoc eſt, C. Principis Templum. Templum Iouis in Inſula. Templum Aeſculapij in eadem. Templum Fauni in eadem. Naumachiam Neronis. Statuam Valerianam. Statuam Varianam. Ianiculum. Numæ Sepulchrum. Septimi aream. Septimi Thermas. Septimi Ianum. Hortos Getæ. Hortos Domitij. Vaticanũ. Naumachiam C. Principis, & Neronis, vbi nunc S. Petrus eſt. Porticum Neronis. nunc ſuburbium, ſiue burgum S. Petri dicitur. Diui Pij Pyramidem, nunc Meta dicitur quam Alexander Pontifex Sextus diruit, ex Pauli Veneti Pontificis deſignatione, vti ex Caſtro Hadriani, ſiue S. Angeli Palatium vſq; viam dirigeret. Quæ nunc Burgum nouum dicitur. Theatrum Diui Pij, cuius veſtigia quædam in Vineto neſcio cuius Argentarij Fabri, prata Quintia verſus cernuntur, Thermas Diui Pij, vbi nunc ſurgit Palatium cum vineto Clementis Pontificis Septimi, Templum Hadriani, nunc S. Maria tranſpontina dicitur, Mauſoleum Hadriani, nunc Caſtrum S. Angeli vocatur.

TRANSTYBERINA REGIO QVARTADECIMA.

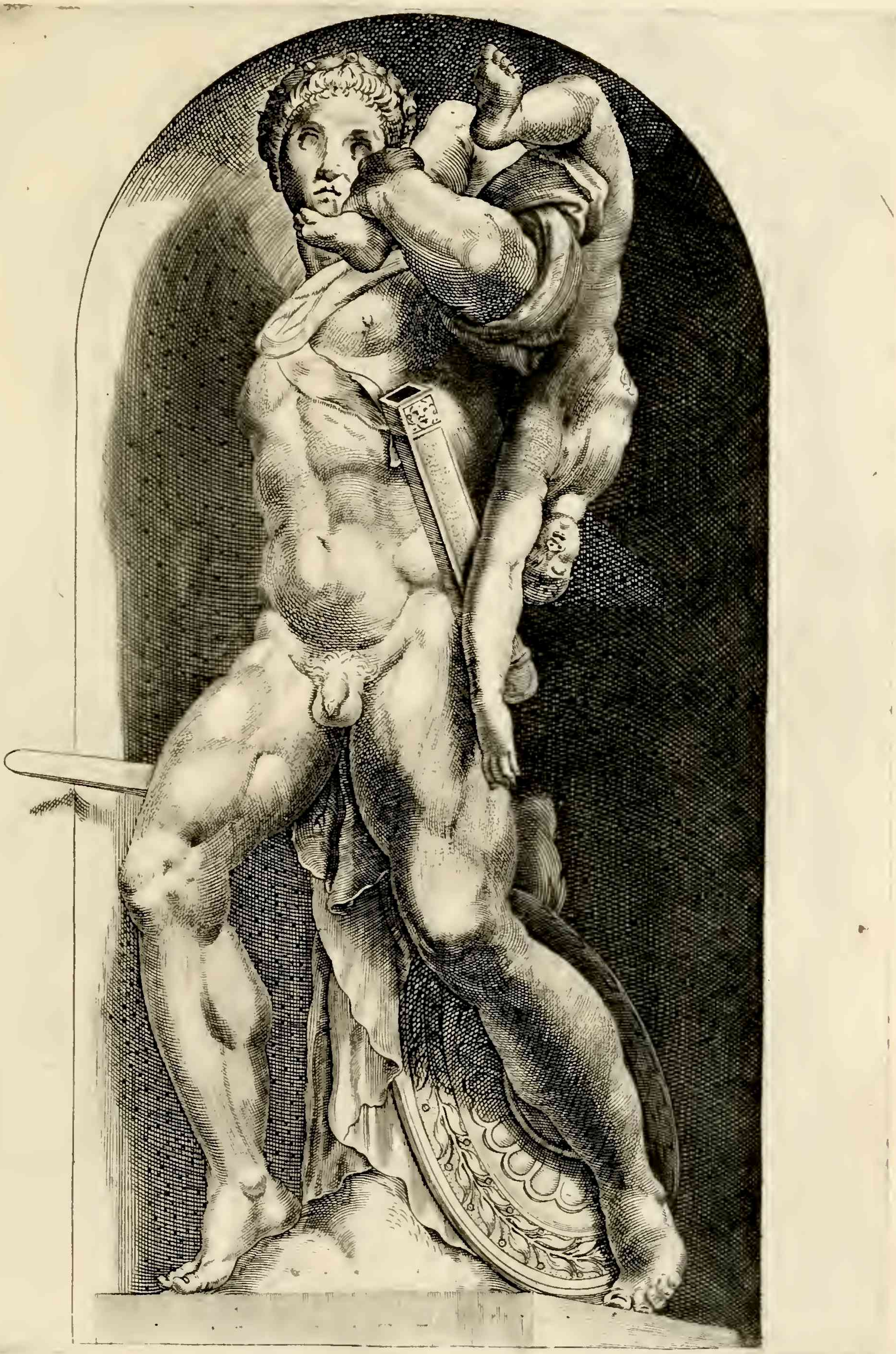
ANTIQVAE VRBIS ROMAE IMAGO.

TEr maxima illa longeq; florentiſſima vrbs Roma, quã paulo prius ob oculos poſitã ſpectandãq; tibi ô amicę Lector exhibuimus, ea haud aliâ formâ aliaue ſpecie ſub Nerone Imp. conſpiciebatur, tum cũ ab ipſo illo humanæ naturæ monſtro ex parte incenſa in cineres conſideret, adhæc inteſtinis bellis atq; exterorum incurſionibus poſtea magis magisque conquaſſata collaberetur; mœnibus circumquaque dirutis, arcibus, propugnaculis, turribuſq; demolitis, & magna eius parte quę intra pomœria eſſet, deſolata; ædificijs tamen magnificentioribus interioribuſq; ſartis tectis ſubſiſtentibus. Rebus itaque demum compoſitis, vrbs ipſa reſtaurari munirique cœpta, ſed forma non ita accuratâ, vt ante, quin nec ordinato aliquo concinnioreue ſchemate, ſed temere nunc hac nunc illac angulis excurrentibus, reflectentibusq;, prout impenſę & operæ tum ferebant, qualem in ſequenti efformatione expreſſam conſpicere erit: in qua magnam campi partem, & magnifica ædificia complura extra Vrbis mœnia neglecta deſolataque vides, ambitu Vrbis nimirum iam multò cõtractiore, mœnibuſque vt dictum fuit, arctioribus, quemadmodum in ipſa delineatione effigiata ea Lectori in conſpectum adducemus.

1 Theatridiom.
2 Thermæ Seuerianæ.
3 Fauonia.
4 Hercules Cubanus
5 Domus Domitij nigri.
6 Vicus lacus ſtirus.
7 Æmilia.
8 Ianus Septimianus.
9 Vicus Salutaris.
10 Vicus ſtatuæ Valerianæ.
11 Aqua Sabatina
12 Caſtra Lecticariorum.
13 Vicus Racchani maioris
14 Inſula Nemeſiani.
15 Vicus Ianium turtellum.
16 Horrea C. Pauli Nemeſiani.
17 Campus Bruttanus.
18 Vicus Cenſorij.
19 Naualium.
20 Arcus L. Veri.
21 Arcus Traiani.
23 Arcus Druſi Neronis.
23 Templum Apollinis
24 Templum Iunonis Reginę.
25 Ther. Traiani.
26 Templum Bonæ Deæ.
27 Templum Lunæ.
28 Templum Dianæ.
29 Caſtrum Annionis veter.
30 Fons Lollianus.
31 Templum Iſidis Serapidis.
32 Forum Neruæ.
33 Arcus Marci V.
34 Arcus nouus.
35 Horologium.
36 Templum Iouis Feretrij.
37 Templũ Iouis Capitolini.
38 Arcus Seueri Boarij.
39 Arcus Iani Quadrifrontis.
40 A Circus Flaminius
41 Th. lapideum.
42 Th Balbi.
43 Ther. M. Agrippæ.
44 Arcus Arcadij & Honorij.
45 Sep. C. Ceſtij.
46 Templum Iſidis.
47 Domus Pomponi.
48 Temp Lunæ.
49 Inſula Deciorum.
50 Vicus Saluſtianus.
51 Domus Gordiani.
52 Dieta Alexandri Aug.
53 Sep Aufidianorum.
54 Cohortes vigilum.
55 Caſtrum Aquarum.
56 Domus Mecenatis.
57 Domus Titori.
58 Domus Sereni.
59 Ambul. horti Saluſtij.
60 Temp. Æſculapij.
61 Septa Centuriata.
62 Septa Curiata.
63 Septa Tributa.
64 Septa Trigaria.
65 Fauſtuſſula felix.
66 Sep Saueliani.
67 Equiria.
68 Baſilica Alex Seueri.
69 Baſilica Marciani.
70 Ther. Alexandrinæ.
71 Aſillum.
72 Porta Carmenta.
71 Templ pietatis.
74 Mintitia vetus
75 Templ. Diui Antonini.
76 Templ. Spei.
77 Armamentarium.
78 Pons Triumphalis.
79 Campus Lanatarius.
80 Sep. Didianorum.
81 Arc[illegible]
82 Do[illegible]
83 Vic[illegible]
84 Do[illegible]
85 Sep[illegible]
86 Do[illegible]
87 A[illegible]
88 Hor[illegible]i.
89 Do[illegible]
90 Sal[illegible]
91 [illegible]
92 [illegible]
93 [illegible]
94 Ma[illegible]ſti.
95 Se[illegible]
96 Sep[illegible]midiorum.
97 T Fortunæ.
98 Inſula Meridij.
99 Circus Saluſtij.
100 Antoni.
101 Horti Saluſtij.
102 Temp Fidei.
103 Temp. Mineruæ Flauianæ
104 Tarquinij Montani.
105 Temp Floræ
106 Circus Floræ.
107 Viminum.
108 Col. Antonini.
109 Circus Agonalis
110 Temp Pompeij.
111 Arcus Gordiani.
112 Forum Traiani.
113 Temp Solis.
114 Temp. Quirini.
115 Thermæ Diocletiani.
116 Aqua Martia.
117 Caſtrum Prætorium.
118 Viuarium.
119 Aggeres Tarquinij.
120 Templum Serapis.
121 Thermæ Conſtantini.
122 Templ. Æſculapij.
123 Theatrum Marcelli.
124 Aqua Iulia.
125 Sacellum Deæ Neniæ.
126 Temp. Iouis.
127 Ædes malæ Fortunæ.
128 Templ. Salutis.
129 Templ Pacis.
130 Arcus Titi.
131 Arcus Septimij.
132 Ædes Veneris placidæ.
133 Th Olympiadis.
134 Horti Mecenatis.
135 Arc. Conſtantini.
136 Forum Boarium.
137 Templ. Iunonis Lucinæ
138 Ludus Dacicus.
139 Meta Sudans.
140 Atrium Auguſti.
141 Arcus Galieni.
142 Ter Titianæ.
143 Ter. Titianæ
144 Amph. Veſpaſiani.
145 Septizonium Seueri.
146 Ter. Philippi.
147 Ludus Magnus.
148 Ludus Gallicus.
149 T. Mineruæ Medice.
150 Ludus matutinus.
151 T. Diui Claudij.
152 Atrium libertatis.
153 Tem. Spei vetus.
154 Domus Laterani.
155 Arcus Celimontanus.
156 Caſtra peregrina.
157 Horti Palantiani.
158 Ter. Commodi.
159 Horti Aſimani.
160 Ver. Variana.
161 Amph. Caſtrenſ.
162 Circus Caſtrenſ.
163 Villa Peduceorum.
164 Sep Acilen.
165 Ædes Lauerniani.
166 Sep Deciorum.
167 Ædes Mineruæ.
168 Ter. Seuerienæ.

Theodor. de Bry.

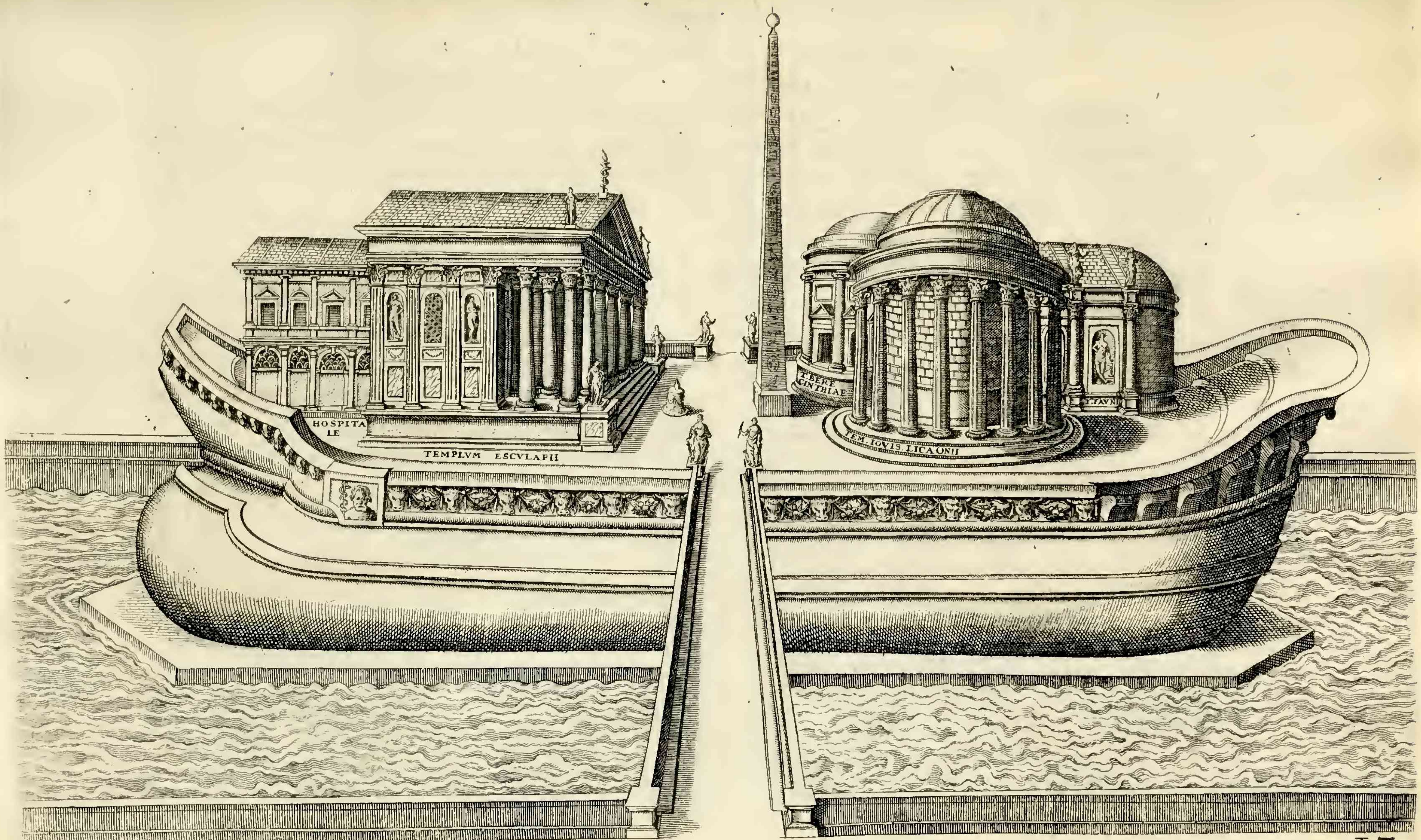
CIRCI OVATA FORMA.

CIrcus Ouata forma erat, Cæli inſtar, cum ſeptem Planetis. Obeliſcus medio loco Solis inſigne habebat: Metæ tres vtrinque pro reliquis ſex Planetis erant; quas currendo quadrigę circuibant. Erat autem locus ampliſſimus, vbi equeſtres curſus ſpectacula & certamina Rhomæ exhibebantur, & dicebatur Circus Maximus ad differentiam Circi Apollinaris, qui erat apud AEdem Apollinis; Circus maximus Tarquinij temporibus inſtitutus teſte Liuio lib. 3. Dec. 1. vbi ita ſcribit, Tum primum Circo qui Maximus dicitur, locus deſignatus: Loca diuiſa patribus equitibusque, vbi ſpectacula ſibi quiſque faceret, fori appellati: Diuus Hieronymus à Romulo Circos primum inſtitutos ſcribit, cuius hæc ſunt verba: in Romanis vrbibus iam inde ſeruatur à Romulo, vt propter felicem Sabinarum raptum CONSO, quaſi Conſiliorum DEO, quadrigæ ſepteno currant circuitu, & equos partis aduerſæ fregiſſe victoria ſit. Erant tres omnino Circi Romæ, 1. Armiluſtrum, 2. Circus Maximus, 3. Neronis. Forma Hippodromi ex Heliotropio Ouata datur: Agitatorum quatuor factiones celebrantur, Alba, Ruſſata, Veneta, & Praſſina. Certabatur in eo pernicitate equorum citra pugnę ſimulacrum. Super Quadrigis leuioribus, equis quatuor perniciſſimis iunctis, ſtabant agitatores pueri puellæve omni cura in id edocti. Quæ ſpectacula Romanis olim erant longe celebratiſſima; quorum exemplar hic luculentum expreſſum ſubijcimus.

OCCASVS
ORTVS
QVADRIGAE
CIRCVS
SEPTENTRIO

INSVLA TYBERINA.

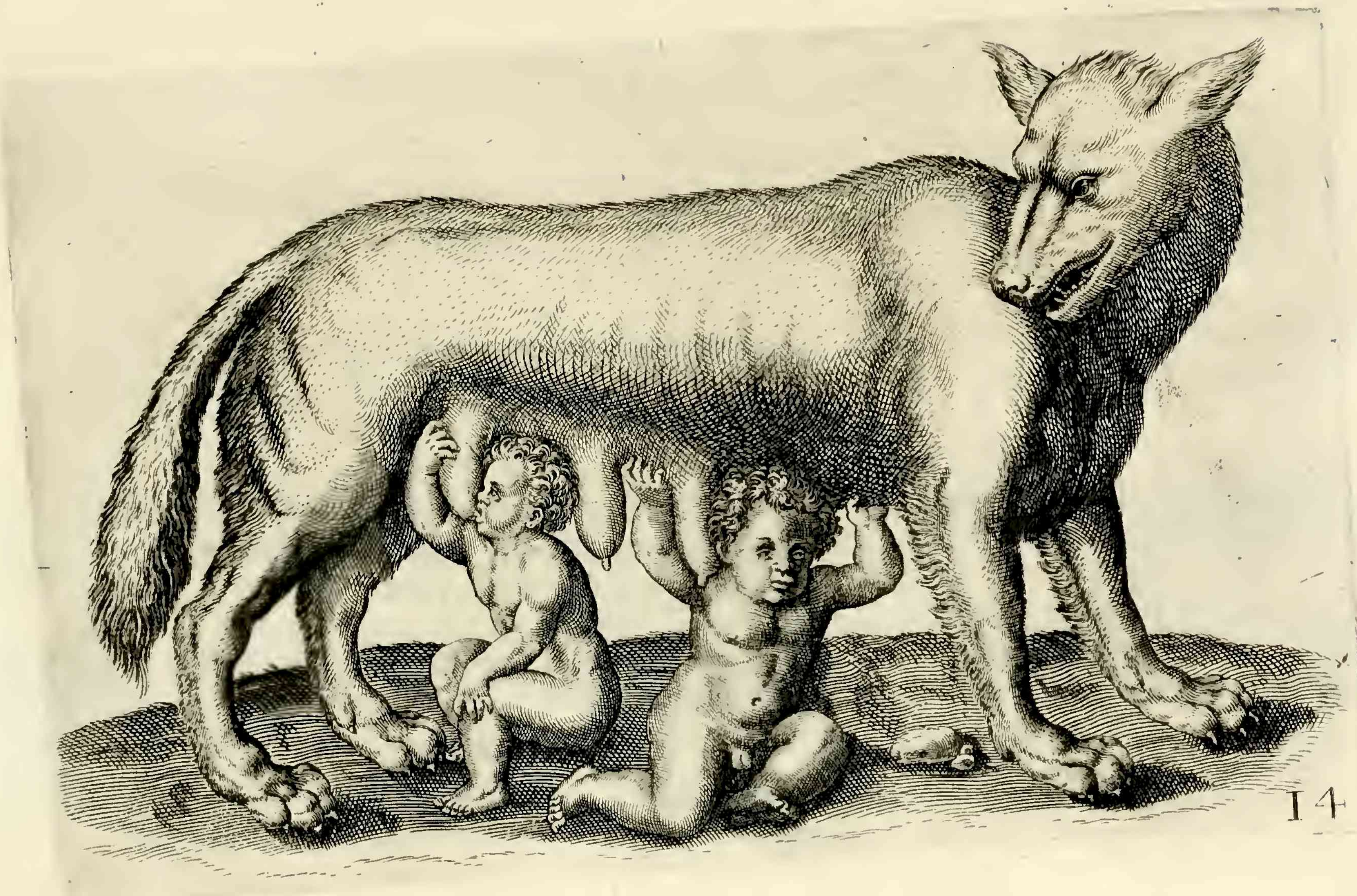
Scenographia Inſulæ Tyberinæ, quæ ab eo tempore eſſe cœpit, quo Roma Tarquinii pulſi ſunt: iis enim Regiis opibus & poteſtate ſpoliatis, Romani ideo non quieuere, ſed cum tum in illorum agris eſſent ſegetes demeſſæ, eas execrabiles duxerunt, & maxima cum indignatione proiecerunt in Tyberim, fueruntque tantæ, vt in medio eius conſtiterint alueo, cum aqua etiam non multa deflueret, ibique Inſula fortuitu facta eſt ex illarum cum arena & aliis eiuſmodi rebus congerie, quæ poſtea à Romanis perfecta & munita, Inſula Iouis Lycaonii vocata eſt à templo, quod huic DEO in ea erat dicatum. Ob ſimulacrum deinde AEſculapii allatum ex Epidauro cum angue, & hoc loco poſitum, AEſculapio tota Inſula conſecrata eſt, & ob memoriam illius Manlii, quo Romam id ſimulacrum eſt deuectum, eadem Inſula ex marmore & lapide Tiburtino ad modum nauis eſt efformata. Fuerunt in ea tria inſignia Templa, vnum Iouis, alterum Iani, tertium AEſculapii, vna cum aliis ædificiis & domo Hoſpitali, pro his, qui infirma eſſent valetudine. Græca inſcriptio ſuperius poſita reperta eſt in hac Inſula eo loci, vbi nunc eſt Templum Diuo Bartholomæo ſacrum.

HOSPITA
LE
TEMPLVM ESCVLAPII
T. BERE
CINTHIAE
TEM. IOVIS. LICAONII
T. FAVNI

Romulus & Remus.

LVPA AEREA CAPITOLINA.

DE æneo Lupæ antiquiſſimo Simulacro, quod noſtram aduſque ætatem in Capitolio, ac ipſius S. P. Q. R. ædibus viſitur, vna cum binis puerulis Romulo nempe ac Remo, lac de illius mammis ſugentibus, tum veteres, tum moderni ſcriptores conuenere. Qua de re Marlianus, teſtimonio quoque antiquorum ſuffultus lib. 2. cap. 9. cum de ſtatuis, quæ in Capitolio ſunt commeminiſſet; ſic ait: In porticu interiori prope aulam, æneum Lupæ eſt ſimulacrum, ex cuius vberibus pendent Romulus & Remus vrbis conditores. de hoc Cicero ſic inquit, *tactus eſt etiam ille qui hanc vrbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum & lactantem vberibus inhiantem fuiſſe meminiſtis.* Huius ſimulacri effigiem expreſſit Virg. & Cicero, quorum alter ſic ait, lib. 9. AEneidos: ..... *geminos huic vbera circum Ludere pendentes pueros.* Alter verò, *Romulum etiam vberibus inhiantem.* Fuerunt autem Romulus & Remus filii Rheæ Syluiæ & Martis, quos Amulius in Tyberim proiici & matrem viuam infodi præcepit, ſed miniſtri miſericordiâ moti in ripam poſuerunt, qui poſtea à Fauſtulo paſtore inuenti & ab Aca Laurentina vxore eius, quæ meretrix fuerat, ſunt nutriti, ij iam adultiores cognita cauſa Amulium interfecerunt, auoque Numitori regnum reſtituerunt, quibus dum cum eo anguſtum Albæ videretur imperium, receſſerunt, & captatis auguriis VRBEM condiderunt. Quod autem à Lupa dicuntur aliti, fabuloſum figmentũ eſt, ad celandum authorum Romani generis turpitudinem, nec incongrue fictum eſt, nam & meretrices Lupas vocamus: Et conſtat hoc animal eſſe in tutela Martis. Verg. *Donec Regina ſacerdos Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.*

14

SEPVLCRVM BACCHI.

Mirum cur adeo in noſtram vſque ætatem hæc & ſcriptorum & vulgi opinio irrepſerit, vt Beatæ Conſtantinæ, Magni Conſtantini filię ſepulcrum, Bacchi ſepulcrum vocitẽt: Bacchus enim aut Semeles nunquam vrbem Romam vidêre, niſi forte ea fuerit ratio, vt à maiori ſumpſerint denominationem, & à Templo, quod ipſa antiquitas Baccho dicauerit, inde & ſepulcrum ibi conſiſtens Bacchi nominaretur; vel forte etiam ab ipſa ſepulcri celatura ſic dictum fuit, totum namque vuarum racemis pampiniſque & paruulis Bacchis circumquaque extrinſecus inſculptum conſpicitur. Sed quid de hoc ſit apud Marlianum videamus; Is lib. 5. cap. 25. de via Nomentanâ, & de Templo Bacchi agens, ſcribit in hæc verba: Viâ eâdem (Nomentanâ ſcilicet) ad ſecundum lapidem viſitur Bacchi Templum ſphæricâ formâ, cum columnis geminatis, in gyrumque ita diſpoſitis, vt Templi teſtudinem ſuſtineant: vbi vermiculato opere varia ornamenta cernuntur: ibique prophireticum ſepulcrum vitibus & vuis inſculptis exornatum, quod vulgus Bacchi ſepulcrum appellat. Hactenus Marlianus. Sed in huius ſepulcri mentione illud non eſt prætereundum, quod Io. Baptiſta Platina, qui Vitas ſummorum Pontificum ad ſuam vſque ætatem conſcripſit, in vita Pauli II. Veneti meminit; ait enim in hanc ſententiam, ꝙ cum is Pontifex forma & pulcritudine illius ſepulturæ captus (plurimum enim antiquitatibus & celebrioribus monumentis delectari ſolitum fertur) iuſſiſſet illud in vrbem ad ſe aſportari, ad id, cum itineri iam commiſſum eſſet, ac vrbem adueheretur, quod ſibi forte ad monumentum parare ſtatuiſſet, ſtatim nocte intempeſta repente nunciatur Pontificem ab humanis deceſſiſſe; quod fuit in cauſa, vt Canonici, qui Regulares dicuntur, in S. Petri ad Vincula cœnobio degentes, quiq; S S. Agnetis & Conſtantiæ Eccleſiis præſident, eo vnde ſublatum fuerat illud reſtituerent. Hoc de celeberrimo ac vetuſtiſſimo Sepulchro B. Conſtantiæ, quod vulgo Bacchi nominant, dictum ſatis ſit; quodque prope Eccleſiam D. Agnetis Viâ Nomentanâ ſecundo ab vrbe lapide, ac extra portam Piam, ad hanc noſtram vſque ætatem, in Templo olim Bacchi, nunc vero S. Conſtantiæ dicato integrum videre licet.

ANTIQVI EX PORPHYRITE SARCOPHAGI IN BACCHI AD SECVNDVM AB VRBE VIA NOMENTANA LAPIDEM *ut rudius propter marmoris duritiem vel artificis negligentiam vel ſæculi ſane barbariem tum in fronte, et a tergo tum dextro ac ſiniſtro latere totidem, et ijſdem figuris inſculpti, ita ſepulcri Conſtantiæ Conſtantini* MAGNI FILIÆ *fama quamquam incerta vulgo noti*

PRIAPVS.

PRiapus Devs Hortorum credebatur, & Liberi patris & Nymphæ ſeu Veneris filius, quia vinum Venerem commouet. Cum enim Venus Bacchum amaret, cum eo cõcubuit, deinde in Indiam Baccho profecto concubuit cum Adonide. Poſtea illo ex India reuerſo, coronam illi obuiam progrediens obtulit, eumque ſic coronatum tanquam Sponſam ſequi ſe iuſſit. ex quo cum concepiſſet in Lampſacum oppidum Helleſponti abiit, Iuno autem infenſa illi ob Zelotypiam, manu vterum illius incantando tetigit, ex quo factum eſt, vt illa pareret filium, non modo pręter omnes alios deformem, ſed & ingenti pene præter modum dehoneſtatum. cuius poſtea cum illã puderet, reliquit in vrbe Lampſaci à ſe reiectum, à quo Lampſacenus dictus eſt. Hunc deinde cum Lampſacenis mulieribus nimium gratus eſſet, à ciuibus eiectum ferunt, ob quam rem, cum neſcio quo malo poſtea premerentur, templa eidem & ſacra conſtituerunt, factus etiam Hortorum Devs eſt Immolabant ei Aſinum, quod cum olim hic Devs in feſto magnæ matris Lothidem Nympham ſtuprare volens, intempeſtiuo Aſini rugitu impeditus eſſet, vel quod mẽbri magnitudine ab eo victus eſſet. Ithiphallos ſacerdotes habebat, qui ebriorum perſonas geſtantes coronabantur, & manicas habebant floreas ſiue purpureas, ſemialbiſque tunicis vtebantur, & ſubtili ad talos vſque tegebantur amiculo: cum ſilentio autem per porticum ingreſſi, vbi in mediam venêre ſaltationem, ad theatrum ſe conuertebant, dicentes, Recedite, Deo locum date; vult enim Devs rectus ſublimiſque per medium incedere, hæc fere Athenæus. D. Auguſtinus de Ciuitate Dei inquit: Quid hoc dicam? cum ibi ſit & Priapus, nimirum maſculus, ſuper cuius immaniſſimum & turpiſſimum faſcinum ſedere noua nupta iubebatur more honeſtiſſimo, & religioſiſſimo matronarum. Vide quæſo quo cæcitatis humanum ingenium prolabatur? cum vera Dei cognitio, verusq; cultus numinis negligitur. Eius ergo Priapi effigiem Romæ poſitam nos in appoſito Schemate tibi exhibemus, vt quem fœcunditatis proliſque generandæ Devm veteres nimia impietate coluerint.

K

ANTIQVA SACRIFICIALIA INSTRVMENTA, ET VASA, EX ORdine in figuris appoſito.

I. PRÆFERICVLVM.

PRÆFERICVLVM: à præfero dictum, vas fuit æneum ſine anſa, vt Feſtus ait, patens veluti peluis, quo ad ſacrificia vtebantur. Hactenus Feſtus. Verum vt mihi liceat ſecundum hodiernam conſuetudinem exiſtimare, hoc puto vas ad id fere fuiſſe, quod ætate noſtra thuribulum eſſe videmus: nam & in eo ignem tuliſſe veteres crediderim, ideoque præibat, ſeu præferebatur, nam ignis cæteris elementis præſtantiorem ſedem retinet, ac cunctis præire videtur; in eoque diis adoleri thura ſolitos, vti nunc thuribulis ſummo veroque Deo adoletur, ac pari modo præfertur, dum proceditur.

II. SIMPVLVM.

SIMPVLVM, ſeu Simpuuium, vtroque enim modo ſcriptum inuenimus, fuit calix fictilis, quo vinum in ſacrificiis libabatur, ita dictum à ſumendo, quod eo vinum minutatim ſumebant. de quo Plin. lib. 35. cap. 12. ſic ſcribit: In ſacris quidem etiam inter has opes, non murrhinis cryſtalliniſvè, ſed fictilibus prolibatur Simpuuiis. Apuleius autem catinum & Simpulum ſacrificiis adhiberi ſolita oſtendit his verbis: Paupertas Populo Romano imperium à primordio fundauit; proque eo in hodiernum diis immortalibus Simpulo & catino fictili ſacrificat. Feſtus vero ſic habet: Simpulum vas paruum non diſſimile cyatho, quo vinum in ſacrificiis libabatur. Vnde & mulieres rebus diuinis deditæ, ſimpulatrices dicuntur. Varro ſcribit vas eſſe minutatim fundens, in cuius locum ſucceſſerit epichyſis, id eſt, infundibulum. Vnde veteres res minutas nulliuſque pretij ſimpularias appellabant. Atque de Simpuuio meminit Iuuenal. Sat. 6.

aut quis
Simpuuium ridere Numæ, nigrumque (alij, priſcumque) *catinum.*

Sunt etiam qui velint ſimpullum gemino L, ſcribendum, ea forma qua ampullam dicimus. In ſimpulo aliquid facere prouerbij ſpeciem habet, Cic. de leg. excitabat enim in ſimpulo, vt dicitur Gratidius quos, &c.

III. CANDELABRVM.

CANDELABRVM notæ eſt ſignificationis: eſt enim in quo candelæ figuntur. Cic. in Verr. act. 6. lectos æratos, & candelabra ænea. Verr. Candelabra à candela dicuntur, in his enim funiculi ardentes figebantur, &c. Saluator & Dominus noſter candelabri pariter meminit Matth. cap. 5. ſic dicens: neque accendunt lucernam, & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo ſunt. Variæ etiam fuerunt candelabri formæ, vt ex antiquis marmoribus patet: nam & in arcu Titi Imperatoris prope templũ pacis inſculptum eſt ἑπτάλυχνον hoc eſt, ſeptem luminarium quod aureum Salomon Rex Iudę in templo ſummi Dei conſtituit, vt eſt in Exodi cap. 37. fecit candelabrum de auro puriſſimo, &c. quodque ipſe Titus Imperator debellatis Hieroſolymis, quæ à ditione Pop. Rom. defecerant, inter pretioſiora quæ in Salomonis templo inuenit, candelabrum & arcam fœderis quæ in eius arcu ſunt inſculpta, Romam triumphans inuexit, aliæ candelabri formæ in poſteriori parte porticus Antonini & Fauſtinę, & alibi multis in locis viſuntur.

IIII. MALLEVS.

MALLEVS ſeu ligneus, ſiue ferreus fuerit, inſtrumentum fuit ad boues ante aras Deorum olim percutiendos: ſicuti & hodie ligneo ad eundem effectum lanij vtuntur, nempe ad boues ſimiliter ſternendos, hic vna cum ſecuri à ſacrificulo ſeu ab vno ex victimariis geſtabatur: atque coronatis victimarum capitibus (teſte Plin. libro 16. cap. 4. in his verbis: Poſtea Deorum honori ſacrificantes ſumpſere, victimis ſimul coronatis) malleo primum ante aram percutiebant: deinde ſecuri ceruix abſcindebatur: tum ad euiſcerationem, & exta rimanda, captandaq; auſpicia, procedebant. Sed hactenus de malleo.

IIII. SECVRIS.

SECVRIS autem à ſecando dicta videtur: hoc inſtrumento olim ad varios effectus vſi ſunt veteres; nam & ad ligna ſecanda, & etiam ad bellum; Virg. lib. 11.

— *æratam quatiens Tarpeia ſecurim.*

Vſi ſunt pariter ad ſontes puniendos, quique à magiſtratibus capite plectendi erant, ſecuri percutiebantur. Cic. 3. Verr. Agunt eum præcipitem pœnæ ciuium Romanorum, quos partim ſecuri percuſſit, partim in vinculis necauit. Et Virg. 6. AEneid.

Conſulis imperium hic primus ſæuasque ſecures
Accipiet.

Et Lucan. lib. 7.

Pacificas ſæuus tremuit Catilina ſecures.

Huius inſtrumenti inuentrix fuit Pentheſilea Amazon, teſte Plin. lib. 7. cap. 56. Vnde & Amazones, ſecurigeræ à Poëtis dictæ ſunt. Secures item Magiſtratuum inſignia erant, virgarum faſciculo loro illigatæ. Cic. 6. Verr. Quamobrem faſces Prætoribus præferuntur, cur ſecures datę? Secures demum, vt in noſtram ſententiam veniamus, licet grandiores, erant ad victimarum carnes ſecandas diuidendaſque prout libebat ſacrificolis, victimariis, & id genus hominibus, qui ſacrificiis antiquorũ præerant. Hodie Lanii in Vrbe magno latoque cultro ad carnes diuidendas vtuntur, quem ſpatagium vocant.

V. SECESPITA.

SECESPITA interprete Feſto, culter eſt ferreus oblongus manubrio eburneo, rotundo, ſolido, vincto ad capulum argento, auroque fixo, clauis æneis, ære cyprio, quo Flamines, Flaminicæ virgines, Pontificeſque ad ſacrificia vtebantur, à ſecando ſic dicta; eadem alias dicitur, qua in ſacrario vtuntur: ſacraria namque in templis reticulo æneo olim ſepiebantur, in quo turbæ relictæ ſunt, per quas manibus ſacra tangere licet; eſt hoc in templo Bonæ deæ, ſed & aliis in locis, & ſunt velut

repagula

repagula quædam, ita Secespitæ dicuntur duobus modis. Sueton. in Tyber. nam & inter Pontifices ſacrificanti ſimul, pro Seceſpita, plumbeum cultrum ſubiiciendum curauit. Idem alibi: Seceſpitam alii ſecurim, alii dolabram æneam, alii cultellum putant.

VI. PATERA.

PATERA fuit poculi genus latum ac patens, de quo Virg. I. AEneid.

— impiger hauſit.
Spumantem pateram, &c.

Cic. 6. Varr. ait: Patera, qua mulieres ad res diuinas vterentur. Macrobius vero Saturnal. lib. 5. cap. 21. de poculorum generibus loquens, cum de carcheſiis loquutus fuiſſet, ſic infert de Patera: Sed Plautus inſuetum nomen reliquit, aitque in fabula Amphytrione pateram datam, cum longe vtriuſq; poculi figura diuerſa ſit. Patera enim, vt & ipſum nomen indicio eſt, planum ac patens eſt, carcheſium vero procerum, & circa mediam partem compreſſum, anſatum mediocriter, anſis à ſummo ad infimum pertingentibus: & proſequitur: Aſclepiades autem vir inter Græcos apprime doctus, ac diligens; carcheſia à nauali re exiſtimat dicta. Ait enim: naualis veli partem inferiorem, Pateram vocari: at circa mediam ferme partem τραχηλὸν dici, ſummã vero partem carcheſium nominari; & inde diffundi in vtrunque veli latus, eaque cornua vocantur, &c. Virgil. autem oſtendens pateris libare Ioui ſolitum, ſic infert:

Tum pateras libate Ioui, &c.

Sed hactenus de patera.

VII. DISCVS.

DISCVS, teſte Iulio Polluce, vas latum eſt ad portandas carnes aptum, forte lanx, Cic. de Orat: Quorum auditores diſcum audire malunt, quam philoſophum. hoc in ſacris vtebantur veteres, ſeu ad exta introſpicienda, ſiue ad colligendum ſanguinem, quem vna cum vino aris infundebant, poſtquam diis delibaſſent.

ANCLAPRIS teſte Feſto, fuit menſa miniſteriis diuinis apta, qui ait, Vaſa quoque ænea quibus ſacerdotes vtuntur Anclabria appellari; ſubdens Anclare [ſeu vt alii malunt Antlare] à Græco ἀντλῶ deſcendit, (quod haurire ſignificat) Liuius: Florem anclabant liberi ex carcheſiis. Hactenus Feſt. Sunt autem, vt ſupra tetigimus, qui putent Antlabra ἀπὸ τοῦ ἀντλεῖν, hoc eſt ab hauriendo, dici. nam ex vaſis quæ in ipſa Anclabri imponebant, vinum inde hauriebant: hac etiam (vt opino) menſa veteres diis dapes delibandas parare ſolitos fuiſſe crediderim, quæ ideo menſa dicta eſt teſte M. Varrone, quaſi ſit meſa, eo quod inter duos poneretur, de qua Virg. lib. 1. Aeneid. ſic habet:

Pars epulis onerant menſas, &c.

Duo autem fuerunt apud Romanos pretioſiſſima menſarum genera, Citrea, & Acerna, ſic dicta à genere lignorum, de quibus fiebant. Martial. libro 14. Epigram. 5. Ouid. 11. Metamor.

Hunc pede conuulſo menſæ Pellæus acernæ
Strauit humi.

Cic. 6. Verr. menſam citream à Lutadio abſtuliſti. Horat. 1. Serm. Sat. 3.

Modo ſit menſa tripes, &c.

Quandoque ponitur pro prandio, vel cœna, Iuuenal. Sat. 1.

— *vna comedunt patrimonia menſa.*

Vnde & primę & ſecundæ menſę, id eſt primi & ſecundi cibi, vulgus Introitum, & exitum menſę appellat, ſeu primos, vel ſecundos intermiſſus. Ouid. de Nuce: Poma cadunt menſis non interdicta ſecundis. intelligens de lege Licinia, quæ à P. Licinio Craſſo diuite lata eſt, cuius ſumma erat, vt Calendis, Nonis, Nundinis liceret cuique in dies ſingulos duntaxat tringenta aſſes edendi cauſa conſumere, cæteris vero diebus ne amplius apponeretur, quam carnis aridæ pondo tria, & ſalſamentorum libra, & quod ex terra, vite, arboreve natum eſſet: atque hinc habetur huius verſus Ouidiani ſenſus. Erat pariter & lex Orchia, ab Orchio Tribuno plebis de Senatus ſententia lata, qua conuiuarum numerus præſcribebatur: iubebatque vt patentibus ianuis cœnitaretur, quo obſeruatio eius videri poſſet. Cic. ad Atti. lib. 14. ſecundam menſam dixit numero ſingulari: Hæc (inquit)

ad te

III
II
I
CANDELABRVM
SIMPVLVM
PRÆFERICVLVM
VI
V
IIII
PATERA
SECESPITA
MALLEVS, SECVRIS
IX
VIII
VII
DOLABRVM
ANCLAPRIS
DISCVS
XII
XI
X
L
VLLA
ACERRA
VAGINA

DE FORO ROMANO, COMITIO ET CARCERE TVLLIANO.

ROmanum forum,quod & Latium appellauit Statius,à radicibus Capitolii producebatur,ſecundum longitudinem, vſque ad eccleſiam S. Mariæ Nouæ, vt teſtatur Dionyſ. memorans Valerium in colle imminenti foro domum habuiſſe,cumque ſupra demonſtratum ſit domum hanc in Velia fuiſſe,è regione eiuſdem Eccleſiæ,fuit neceſſe forum eouſque perueniſſe,quo ei immineret; ab origine autem Vrbis anguſtiores fines habuiſſe opinamur. Nam cum Plinius narret,Curtium ab arce decurriſſe, egiſſeque Romanos effuſos, toto, quantum forum eſt ſpacium, vſque ad portam Palatii, viſumque ſit Romulum Iouis Statoris Templum, in radice Palatini montis, vbi exercitum firmauerat, poſuiſſe, ſatis coniicimus,forum ipſum non vltra primos radices eiuſdem montis terminos habuiſſe. Multis vero poſt annis ampliauit Auguſtus teſte Suetonio. *Comitium* vero erat foro iunctum,vel potius ipſius fori pars à prædicta porta ad eandem Diuæ Mariæ eccleſiam. At priuſquam de eo agamus, quæ in foro erant videndum eſt.

CARCER TVLLIANVS

In radice Capitolii, qua parte mons ipſe ortum brumalem ſpectat, Carcerem ædificaſſe Ancum Martium ſic docet Liuius: Fecit carcerem media Vrbe,imminentem foro,ad terrorem creſcentis audaciæ.Partem deinde addidit Tullius,cui Tulliano nomen impoſuit, de quo Calp. Flaccus ita ſcribit: Video Carcerem publicum,ſaxis ingentibus ſtructum, anguſtis foraminibus, & oblongis lucis vmbram recipientibus.in hunc abiecti rei robur Tullianum aſpiciunt,& quoties iacentes ferrati poſtis ſtridor excitat,exanimantur,& alienum ſupplicium ſpectando ſuum diſcunt:ſonant verbera intus,recuſantibus ſpurca manus carnificis ingeritur,ſed & ianitor inexorabilis pectore,qui flete matre ſiccos tenet oculos,illuuies corpus exaſperat,manus cathenæ premunt. Deſcribitur perbelle etiam à Saluſtio hoc modo : Eſt locus in Carcere quod Tullianum appellatur. vbi paulo deſcenderis, depreſſus ad læuam circiter X X. pedes, eum muniunt vndique parietes, atque inſuper Camera lapideis fornicibus iuncta, ſed inculta tenebris & odore fœdo, atque terribilis eius facies. Vnde autem dicatur, hæc declarant Var. verba: Carcer à coercendo, quod exire prohibentur; in hoc pars, quæ ſub terra Tullianum, ideo quod additum à Tullio rege, quod Syracuſis,vbi hac de cauſa cuſtodiuntur,vocantur Lathomię.Lathomię enim eſt græcum, & maxime à Syracuſanis,qui Lathomias & appellant & habent, ad inſtar Carceris, ex quibus locis exciſi ſunt lapides,ad extruendam Vrbem, auth. Sex.Pop.Cice. ſeptima actione in Verrem; Lathomias, inquit, Syracuſanas omnes audiſtis, plerique noſtis,opus eſt ingens,magnificum,Regum & Tyrannorum, totum eſt è Saxo in mirandam altitudinem depreſſum & multorum operis penitus exciſum, nihil tam clauſum ad exitus, nihil tam ſeptum vndique, nihil tam tutum ad cuſtodias, nec fieri nec cogitari poteſt.Sen. Sabinum in Lathomias fuiſſe damnatum tradit: Liuius vero principes AEtolorum tres & quadraginta; inter quos Democritus & frater eius erant,Romam à Marco Attilio deductos, in Lathomiasque coniectos. Erat autem Tullianum ſicut hodie videmus duplex ſuperior & inferior Camera: Superiori extat adhuc foramen ſpiraculi cauſa additum, vt retulit Flaccus. Locus nunc Diuo Petro, cognomento eſt dicatus.

ad te ſcripſi appoſita ſecunda menſa. Accipitur etiam menſa pro abaco numulariorum, quemadmodum apud Græcos; vnde & ipſi numularii à Cicerone. Menſarii vocantur, quos Græci τραπεζίτας vocāt (vulgus noſtri temporis bancheriolos, ſeu bācherottos, ab ipſis pariter menſis, quas banchas ſeu banchos appellant) Cic. in Piſ. ſtipendium militibus, menſis palam propoſitis, numeratum. Ponitur quandoq; pro diſco, ſiue quadra, qua vtimur in menſa ad epulas in fruſtula concidendas. Virg. 7. AEneid.

Acciſis coget dapibus conſumere menſas.

Antiqui menſam vaſorum quadratam habuerunt. vocaueruntq; Vrnarium: de quo vide Varr. Fuit & menſa vinaria rotūda nomine Cylibantum ἀπὸ τῆς κύλικος, ſic enim Græci calicem vocant. Altera erat quadrata; vna columella ſubnixa, cartibulum vocatur. Auctor idem Varr. de ling. lat. Sed vt de menſa ad ſacrificia peragenda nonnulla aſtruamus, de ea ſic Feſtus ait: Menſæ in ædibus ſacris ararum vicem obtinent, quia legibus earum omnium ſacræ quoq; menſæ ſunt, vt velut in aram, vel in puluinaris loco ſint. Priuati quoq; in primis ipſis locis habere ſolent, vbi ſacras habituri ſint, cuius modo eſt parentatio non ſacrificium. Hactenus Feſtus de ſacra menſa: ſed ſi quis plura de hac re ſcire velit, legat Scaligeri Annotationes, ſeu caſtigationes in Feſtum eod. verbo.

IX. DOLABRVM.

DOLABRVM, vt ex forma patet: (nam nullibi hoc me alias legiſſe fateor) fuit culter grandior, ſutorio perquam ſimilis, quo olim reor in ſacrificiis veteres vti fuiſſe ſolitos, ad hoſtias & victimas deglubendas, poſtquam malleo hæ percuſſæ, & iugulatę eſſent, à quo forte nomen ſumpſerit, ſeu potius à dolando, hoc eſt ab æquandis partibus carnium, quæ aris imponebantur diis immolandarum, ſumpta metaphora à dolabra, quę Fabri lignarii eſt inſtrumentum, quo ligna dolantur, ſeu expoliuntur, quanquam & ruſticum itidem ſit inſtrumentum, cuius Columella lib. 3. meminit his verbis: Quæ falce amputari non poſſunt, acuta dolabra abradito. Eſt & eius diminutiuum dolabella, de qua idem auctor lib. 5. ſic infert: Circa crus dolabella dimouenda eſt terra, &c. Plutarchus vero in vita Tiberii & Caii Gracchorum, de dolone, quod genus eſt gladii, ſic meminit: ille ve-

ro (Tiberium intelligit) palam gladium, quem dolonẽ vocant, accinctus ambulabat, &c. Quod culter huiuſmodi hoc nomine appellaretur, auctorem adhuc deſidero, quod autem hac forma vnum ex ſacrificialibus inſtrumentis fuerit, nulli dubium eſſe puto: nam paſſim multis in locis marmore antiquo inſculptum cernere licet, & prçſertim in arcu marmoreo, quem aurificum nominant, prope Eccleſiam ſancti Georgii in Velabro, vbi multa, quæ ad antiqua ſacrificia ſpectant, videre eſt.

X. VAGINA.

VAGINA, adeo notæ ſignificationis eſt, vt nulla prorſus alia indigeat declaratione, niſi dixerimus fuiſſe thecam gladiorum, quam (vt in Seceſpita diximus) bullis ęneis auratis, aut etiam argenteis ornatam fuiſſe exiſtimandum eſt, in qua cultri omnes, nempe dolabrum, Seceſpita, & alii omnes cultelli ad varios vſus ſacrificiorum recondebantur peractis ſacrificiis, quam vnus è victimariis, ſeu ſacrificulis de zona pendentem geſtabat, vt patet in arcu inſculptum, ſuperius citato, in quo ordo ipſe pene totus ſacrificantium more antiquo; ibique ſimulacra L. Septimii Seueri Imper. ac Iuliæ Auguſtæ vxoris, Antoninique, ſeu Getæ eorum filiorum inſculpta videntur.

XI. ACERRA.

ACERRA fuit arcula ærea, ſiue argentea, qua thus in ſacris obeundis olim geſtabatur; ex eaque in præfericulo prunis immiſſis, ponebatur adolendi cauſa: de hac Feſtus in hæc habet verba: Acerra, ara, quæ ante mortuum poni ſolebat, in qua odores incendebantur. alii dicunt arculam eſſe thurariam vbi ſcilicet thus reponebant. hactenus Feſtus. Hodie vero noſtri Nauiculam thurariam appellant, ita dicta à forma quam præſefert. conſtatque vel ex auro apud principes in locis primariis, vel argento inter mediocres; ex hac namque materia, vt plurimum hac tempeſtate conſtant, aut ſaltem ex auricalcho, aut ærę argento perfecto in locis tenuioribus. hoc itidem inſtrumentum in eodem arcu aurificum ſuperius citato cernitur, vt cætera pariter quorum hic meminimus.

XII. VLLA.

VLLA quæ & olla, ſeu aula, vt antiqui dixere, fuit vaſis genus teſte Feſto, qui ſic ait: Aulas antiqui dicebant, quas nos dicimus ollas, quia nullã literam geminabant: Itaq; aulico qua exta, quę in aulis coquebantur, dicebant, id eſt, elixa, inde Plauti Aulularia dicta eſt. ipſe Plaut. quoq; in Captiuis de hac meminit: in hac carnes putatur in ſacris coqui ſolitas, dum diis litarentur, & ideo antiqui aulas quas nos ollas, dicebant, id eſt, vaſa figlina in quibus cibaria coquũtur. Plaut. in Amphytr. infringatur aula cineris in caput. diminutiuũ eius eſt aulula, à qua Plauti comędia Aulularia vocata, hoc eſt parua olla, à quo aliud diminutiuũ auxilla fit, & inde forte vlla per ſinereſin dicitur. hoc vas, vt dictum eſt. in ſacris iungebatur ad carnes animaliũ coquẽdas, quas poſtea

I GF
L.3

NOVISSIMAE VRBIS ROMAE PERFECTA IMAGO.

EXhibuimus hactenus quatuor Vrbis Romę Typographias, quarum prima quatuor portarum, ſecunda octo, tertia ſedecim, quarta triginta quatuor idque priſcis temporibus diuerſiſque conditoribus reſtauratoribusque extitit; addidimus & quintam eius imaginem, qualis nimirum antiqua illa Roma poſt tot ruinas & excidia erat, maiorum noſtrorum ſeculo. Nunc vero SEXTAM hanc nouam & perfectam imaginem Vrbis ſubiicimus, quæ eam eius faciem repræſentat quam hac ætate referre conſpicitur, Cuius ambitus tredecim millia paſſuum non excedit. Turres ipſorum murorum tercentum & ſexaginta numerantur, quarum multæ ſunt collapſæ, multæ ita vetuſtate corroſæ vt indies ruinam minentur. Quæ porro notanda veniunt, ea in Topographia Lectori abunde declarata ſunt, qui & ſtudium & curam noſtram boni conſulet tum hic tum per opus vniuerſum.

L · 2

DE MARFORII SIMVLACRO, SIVE PANARIO IOVE, SIVE RHENI FLVMINIS SIMVLACRO.

ANte Tullianum, in foro Romano iacet marmoreum ingens ſimulacrum MARFORIVM vocitatum, quem Piſtorum Deum ſiue *Panarium Iouem*, quod tumores inſtar panum, circumquaque promineãt, multi eſſe affirmant. Nam, vt author eſt Lactantius, eo tempore quo Romani obſeſſi in Capitolio erant, Iupiter per quietem admonuit, vt ex omni frumento, quod haberent panem facerent, in hoſtiumque caſtra jactarent: eoque facto, ſoluta eſt obſidio, deſperantibus Gallis inopia ſubigi poſſe Romanos, quare Ioui Piſtori non ſolum aram, verùm etiam ſtatuam in perpetuam rei memoriam poſuerunt. At cum in ſcopulo ſimulacrum hoc ſit collocatum, RHENI Germiniæ fluminis eſſe tenemus; quod autem ſit *Nar* fluuius, vt vult Fuluius, non placet; nulla enim apparet ratio, cur Nar veniret à Romanis excitandus. Marforium cur vocitẽt, nihil eſt certi quod dicatur, niſi velimus ex eo, quod in Augusti foro eſſet, vt quorundam eſt opinio, vbi & Martis Templum.

- [...]o S Petri.
- [...]entij in Damaſo.
- [...]æ Rotonde.
- [...]ci.
- [...]uſtini.
- [...]tius.
- [...]hi.
- [...]æ ſuper Mineruam.
- [...]æ Ara cæli.
- [...]nis Lateran.
- [...]æ maioris.
- [...]æ Transtiberim.
- [...]atatis peregrinorū.
- 14 T SS.Trinitatis montium.
- 15 T.S.Mariæ populi.
- 16 T S Franciſci.
- 17 T.S.Onufrij.
- 18 T S Petri in monte aureo.
- 19 T.S.Clementis
- 20 T.SS.quatuor coronatorum.
- 21 T S Crucis in Ieruſalem.
- 22 T.S Matthæi.
- 23 T S.Mariæ Angelorum.
- 24 T S.Stephani rotondi.
- 25 T.S Petri in vincula.
- 26 T.S.Suſannæ.
- 27 T.S.Sabinæ
- 28 T S.Alexij.
- 29 T.S.Priſcæ.
- 30 T S.Balbinæ
- 31 T.S.Sabbæ
- 32 T S.Laurentij in Paniſperna.
- 33 T Societatis Ieſu
- 34 Pons S.Angeli.
- 35 Pons triumphalis.
- 36 Pons Sixti.
- 37 Pons S Bartholomei in inſula.
- 38 Pons S.Mariæ
- 39 Pons Sublicius
- 40 Colloſſeum.
- 41 Amphitheatrum Caſtrenſe.
- 42 Amphit Marcelli.
- 43 Platea Agonalis.
- 44 Columna Traiani.
- 45 Columna Antonini.
- 46 Arcus Titi.
- 47 Arcus Conſtantini.
- 48 Arcus L.Septimij.
- 49 Arcus Iani quadrifrontis.
- 50 Obeliſcus Vaticanus.
- 51 Arcus S.Viti.
- 52 Arcus Portugalli.
- 53 Pall Papæ in Vaticano.
- 54 Beluedere.
- 55 T.SS Apoſtolorum.
- 56 Campus Floræ.
- 57 Platea Iudaica.
- 58 Paſquinus.
- 59 Mauſoleum Auguſti.
- 60 Capitolium.
- 61 Caſtrum S Angeli.
- 62 Forum Romanorum.
- 63 Pall. Auguſtini Chiſij.
- 64 Rippa.
- 65 T.S.Coſmatis.
- 66 T.S.Gregorij.
- 67 T SS.Ioannis & Pauli.
- 68 T S Mariæ in nauicula.
- 69 T S Mariæ in Comeldin.
- 70 T Græcorum.
- 71 T S.Mariæ montium.
- 72 T S Praxidis.
- 73 T.S Angeli.
- 74 Trophei Marij.
- 75 Mons equorum.
- 76 Viridarium m. Ducis Ætruriæ.
- 77 T SS.Coſmæ & Damiani.
- 78 Templum Pacis.
- 79 T S.Mariæ nouæ
- 80 Porticus templi Fauſtinæ.
- 81 Turris Comitum.
- 82 Turris militiæ
- 83 T.S Anaſtaſiæ.
- 84 T.S.Georgij.
- 85 Fons S Georgij.
- 86 T.S.Mariæ Ægyptiacæ.
- 87 T S Stephani.
- 88 Pal.Farneſiorum.
- 89 Viridarium Ill.Cæſarini.
- 90 T S Martini in montibus.
- 91 Arcus Camiliani.
- 92 Collegium Societatis Ieſu.
- 93 Septem Salę.
- 94 Thermæ Titi.
- 95 T.S.Mariæ de Laureto.
- 96 T.S.Mariæ Tranſpontinæ.
- 97 T.S Mariæ ad puteum album.
- 98 T S Thomę Parionis.
- 99 T S Laurentij in Lucina
- 100 T S.Aluiſij nationis Gallicanæ
- 101 Pall.Sapientiæ.
- 102 T.S Iacobi Scoſſacaualli.
- 103 T S.Iacobi Hiſpanorum.
- 104 T.S Mariæ Conſolationis.
- 105 T S Fratrum Capucinorum.
- 106 T monialium Spiritus ſancti.
- 107 T.S.Ioannis decollati.
- 108 Platea Ducis.
- 109 Riperta
- 110 T.orphanorum.
- 111 T.S.Antonij.
- 112 T.S.Mariæ Campi ſancti.
- 113 Turris Mecenatis
- 114 Vinea Iulij Papæ III.
- 115 Obeliſcus S.Ioannis.
- 116 Obeliſcus S Mariæ maioris.
- 117 Obeliſcus S.Mariæ Populi.
- 118 Fons aquæ felicis
- 119 Pall.Pontificis.
- 120 T.S.Hieronymi Illyricorum.
- 121 Monaſterium Spiritus ſancti.
- 122 Hoſpitale S Iaco. incurabiliū.
- 123 T.S Mariæ Magdalena.
- 124 Bibliotheca Vaticana
- 125 Eccleſia S.Iacobi.

Theodor.de Bry.

M I

A°. CHRI. CCCCXII. KL. APR. ALARICVS
GOTTHORVM. REX. ROMAM. OCCVPAT. ET
MAXIMAM. EIVS. PARTEM. INCENDIO. DEVAS:
TATAM DESTRVIT.

A° CHRI CIↃ. IↃ. XXVII. PRID. KL MAY. ROMA
A DVCE BORBONIO CAPTA PAPA CVM
CARDINALIBVS. SVIS IN EXTREMAS
ANGVSTIAS REDACTVS FVIT.

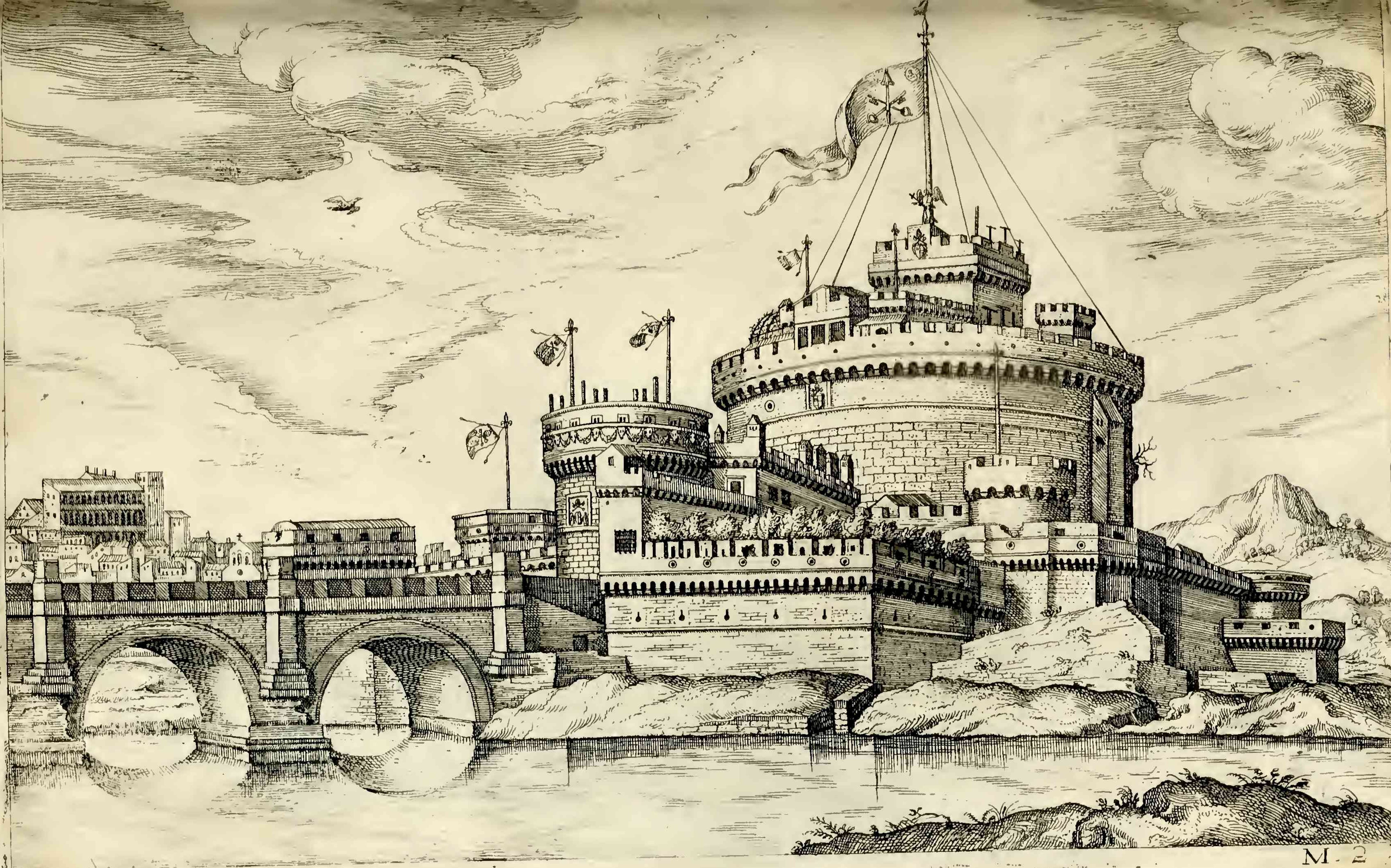
Caſtellum S. Angeli.

DE MOLE HADRIANI ET PRATIS QVINTIIS.

AElius Hadrianus Imp. iuxta Ælium ſui cognominis pontem, Molem ſiue Sepulcrum è regione Mauſolei Auguſti, excitauit, vt index in ipſa inciſus oſtendit huiuſmodi: L. HÆLIO CÆS. DIVI HADRIANI AVG. F. CONS. II. F.

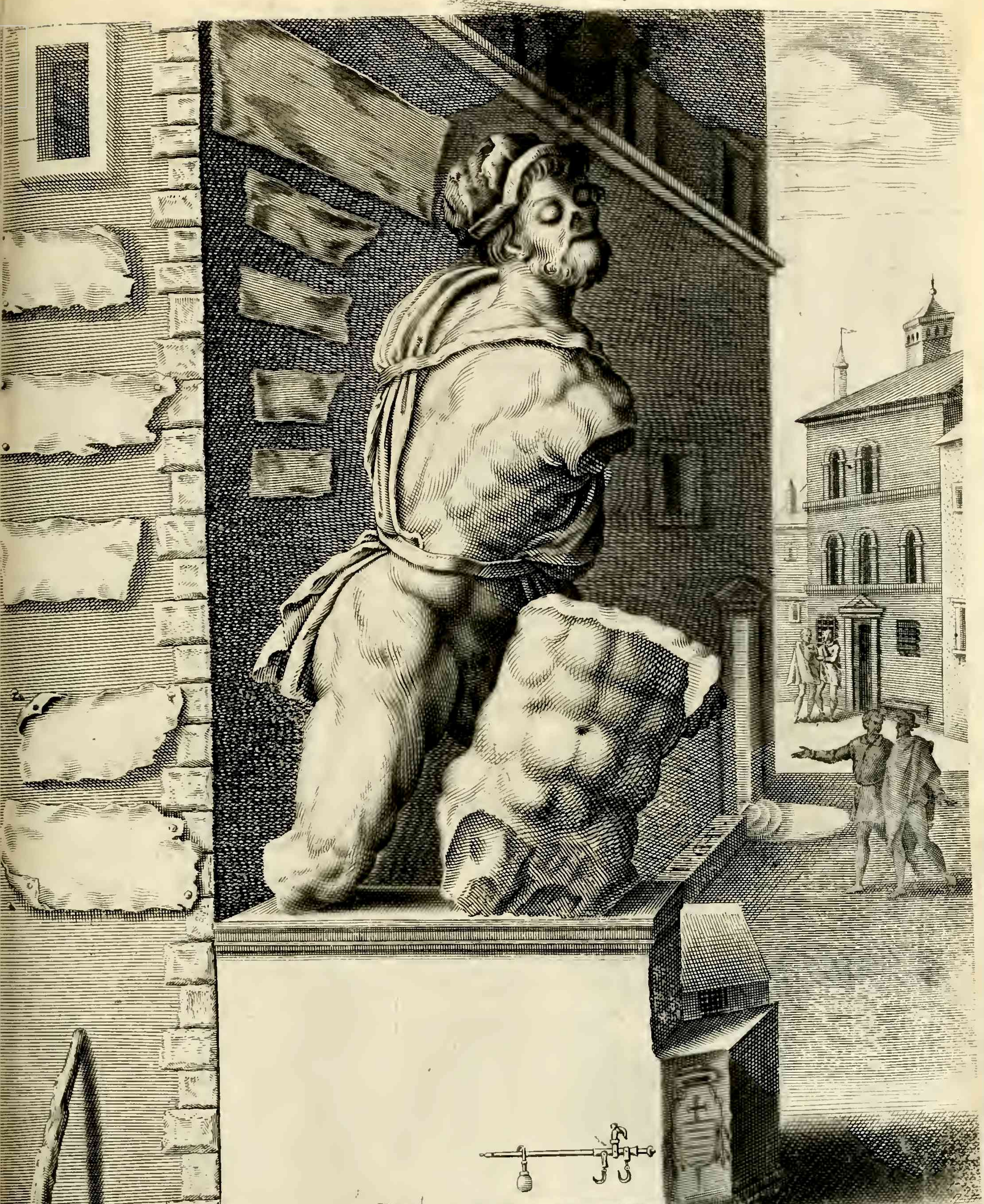
Spartianus: Fecit & ſui Nominis ſepulcrum iuxta Tyberim, in hoc autem ipſe ptimus ſepultus dicitur, & poſt omnium Antoninorum cineres conditos eſſe, inſcriptiones & epitaphia ibidem in marmore inciſa oſtendunt, ex quibus ſatis erit hæc quæ ſequunrur notauiſſe: IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI FILIO, DIVI NERVÆ ADNEPOS TRAIANO AVG. PON. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II. COS. III. P. P. ET DIVÆ SABINÆ IMP. CÆS. T. ÆLIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS PONT. MAX. TRIB. POT. II. DESIGNATVS IIII. COS. II. P. P. PARENTIBVS SVIS. item. IMP. CÆSARI L. AVRELIO VERO AVG. ARMENI AC MED. PARTHIC. PONTIF. TRIBVNIC. POT. VIIII. IMP. V. COS. II. P. P.

Lampridius autem refert, Commodum iuſſu Pertinacis, in monumentum Hadriani tranſlatum. Iulius vero Capitolinus Seueri cadauer illatum in Hadriani ſepulcrum, in quo & Cæſar pater eius naturalis ſepultus fuerat. Idem docet Antoninum Pium Hadriani patris ſepulchrum inſtauraſſe, eique Templum dedicaſſe. Hanc equidem molem hodie Pontifices pro præſidio habent. Eſt enim ampla, rotunda, ſolida & inexpugnabilis; olim extrinſecus marmore incruſtata. Dicta eſt etiã arx Creſcentii, à Creſcentio quodam factioſo duce ex oppido Nomento, qui illam in poteſtatem ſuam cum redegiſſet, diu tenuit; donec Theutonicorum fidei, qui illam oppugnabant ſe committens, ab illis eſt trucidatus. Deſcribitur à Procopio hoc modo: Hadriani quondam Imp. ſepulcrum extra Portam Aureliam, ſiue vt nobis placet, Æliam iactu lapidis impoſitum. Primus eius ambitus quadrati figuram habet, conſtat enim totus ex marmore pario, ſumma artificum diligentia ædificatus; in medio vero huius quadrati rotunda moles aſſurgit, excelſa altitudine, & tanta, vt in ſuprema eius parte area ſit, cuius diameter vix iactu lapidis tranſigitur. Quam molem Belliſarius occupans pro arce & præſidio contra Gothos vſus eſt. Erant olim in ſumma parte, vndique magnæ ſtatuæ hominum, equorum, quadrigarum, miro artificio elaboratæ: has partim integras milites demoliti, partim confractas in hoſtes deiecerunt, viſuntur adhuc in hoc monumento boum capita & quædam alia inſculpta. Prata autem Quintia à Q. Cecinnato denominata in campo Vaticano fuiſſe, Plinius ſic commemorat: Aranti quatuor ſua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur, Viator attulit Dictaturam. Locus enim nunc in pratis vulgo dicitur. Theatrum in pratis Vaticanis inter pontem Miluium & molam Hadriani ponit: Fuluius, authore Procopio, ad ludos gladiatorios ædificatum; à quo autem, non meminit. Extant, inquit, hodie (vt credunt) veſtigia quædam in vinea Io. Alberini patricii Rom. At Circum, non Theatrum eum fuiſſe crediderim, vt forma adhuc præ ſe fert, niſi perperam interpres locum verterit: nam in Theatris ludi ſcenici fiebant; in Circis vero equorum curſus agebantur.

M. 2

QVidnam fuerit ſtatua illa marmorea, quæ iam pridem vulgo Paſquinus dicitur, dubitarunt nonnulli: plures autem in hoc conueniunt, gladiatoris eſſe ſimulacrum, niſi volueris Martis aut militis cuiuſpiam, eo enim geſtu corporis manet, quaſi ferire volentis, ac ſubter ſe marmoreum alium mutilatum truncum ſeu fragmentum habet alterius ſimulacri, vt hoſtem eſſe pro comperto habuerimus, quo cum is dimicaret. Ferunt nonnulli hoc eſſe ſimulacrum vnius ex duobus præcipuis Alexandri Macedonum regis, qui etiam Paſquinus nomine vocatus ſit, quod innuit author quidam, qui vetuſta Vrbis marmora & ænea ſimulacra typis excuſit. Quandiu autem abhinc ibi ſteterit ſignum id, non ſatis liquet, ſed vt coniectura credere facile eſt, ab eo, quo ædes illæ, penes quas extat, erectæ ſunt tempore, ducentis nempe abhinc annis vel circiter. Ædes vero à Franciſco de vrſinis, Vrbis Præfecto, vt in oſtii ſuperſtilio legitur, erectæ ſunt. Duo tantem impræſentiarum dicenda ſuccurrunt, de huiuſmodi termino: Primum quod famoſi libelli, ſeu Paſquilli vt vulgo dicunt, qui ab imprudentibus ac minime piis hominibus olim confici conſueuere, ſub hac ſtatua appenſos eſſe ferunt, eo quod in media fere Vrbe ſit, vt facilius à tranſeuntibus prolegerentur. Alterum, quod mirum quidem eſt, quod tot tantiſque elapſis annis hęc ibi perſtiterit ſtatua, in publicum ac priuatorum præiudicium, nec fuerit vnquam, qui pietatis ac religionis Chriſtianæ zelo auſus fuerit inde eam auertere, vnde amplius affigendi eiuſmodi libellos ſeu paſquillos adimeretur occaſio. Ferunt enim, cum quidam Princeps primarius eam in Tyberim eiiciendam eſſe ſtatuiſſet, ſtatim ab vno ex eius familiaribus vrbane reſponſum, caueret inde eam tolli imperaret, fore enim vt grauius ſub aqua, quam ſuper terram in Principes inueheretur, ſicque inibi, vt cernitur, ab eo vſque tempore perſtitiſſe.

M . 3

DE STATVA LAOCOONTIS, THERMIS TITI ET PHILIPPI, PALATIO VESPAſiani, Domo Balbini & Pompeij.

THermarum autem Titi Imp. veſtigia non longe ab Eccleſia S. Martini in montibus viſuntur, ſunt enim Ciſternæ, quæ hodie Capaces dicuntur, vulgo ſeptem, Salę, numero Ciſternarum ſeptem adhuc exiſtentium. Magnum ambitum amplectebantur, quarum fornices quidam ſtatuunt in Hortis D. Petri in Vinculis. Has autem Titum maxima celeritate abſoluiſſe dictum eſt. Hâc quidem domus Aurea Neronis prius deducta erat, vt teſtatur Mar. his carminibus:

Hic vbi miramur velocia murmura Thermas,
Abſtulerat miſeris tecta ſuperbus ager.

In his Thermis duo marmoris fruſta inuenta ſunt, in quorum altero erat flamma ſculpta cum hoc titulo, IOVI. in altero vero, VESPASIANVS AVG. PER COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT. Hinc haud procul Anno M.D.VI. Felix Ciuis Romanus in vinea ſua Laocoontis ſtatuam reperit, ea ſpecie, qualis à Poeta deſcribitur, de qua Plinius ſic meminit: Laocoon in Titi Imperatoris domo, opus omnibus & picturæ & ſtatuariæ artis præponendum, ex vno lapide eum & liberos, draconumque nexus de conſilii ſententia fecere ſummi artifices Ageſander & Polydorus & Anthenodorus Rhodii. Nunc autē viſitur in Vaticano. Palatium Veſpaſiani & Titi apud eaſdem thermas; poſt quas inter Ortum & Boream in ſupercilio montis apparent ingentes ruinæ Thermarum, vt volunt, Philippi Imp. Quidam putant ſupra Thermas Titianas, iuxta prędictam Eccleſiam S. Martini fuiſſe Thermas Hadriani, argumento quod ibi repertæ ſunt duæ ſtatuę Antinoi pueri Hadriano Imp. dilectiſſimi; & quod locus hodie Hadrianelus nuncupetur. Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nunc Romæ oſtenditur in Carinis, magna & potens, & ab eius familia huc vſque poſſeſſa. In iisdem Pompeium Domum habuiſſe Anth. Tran. in Tib. & in libro de Grammaticis, vbi Lenæus Pompeii Libertus Grammaticam docuit, autor eſt.

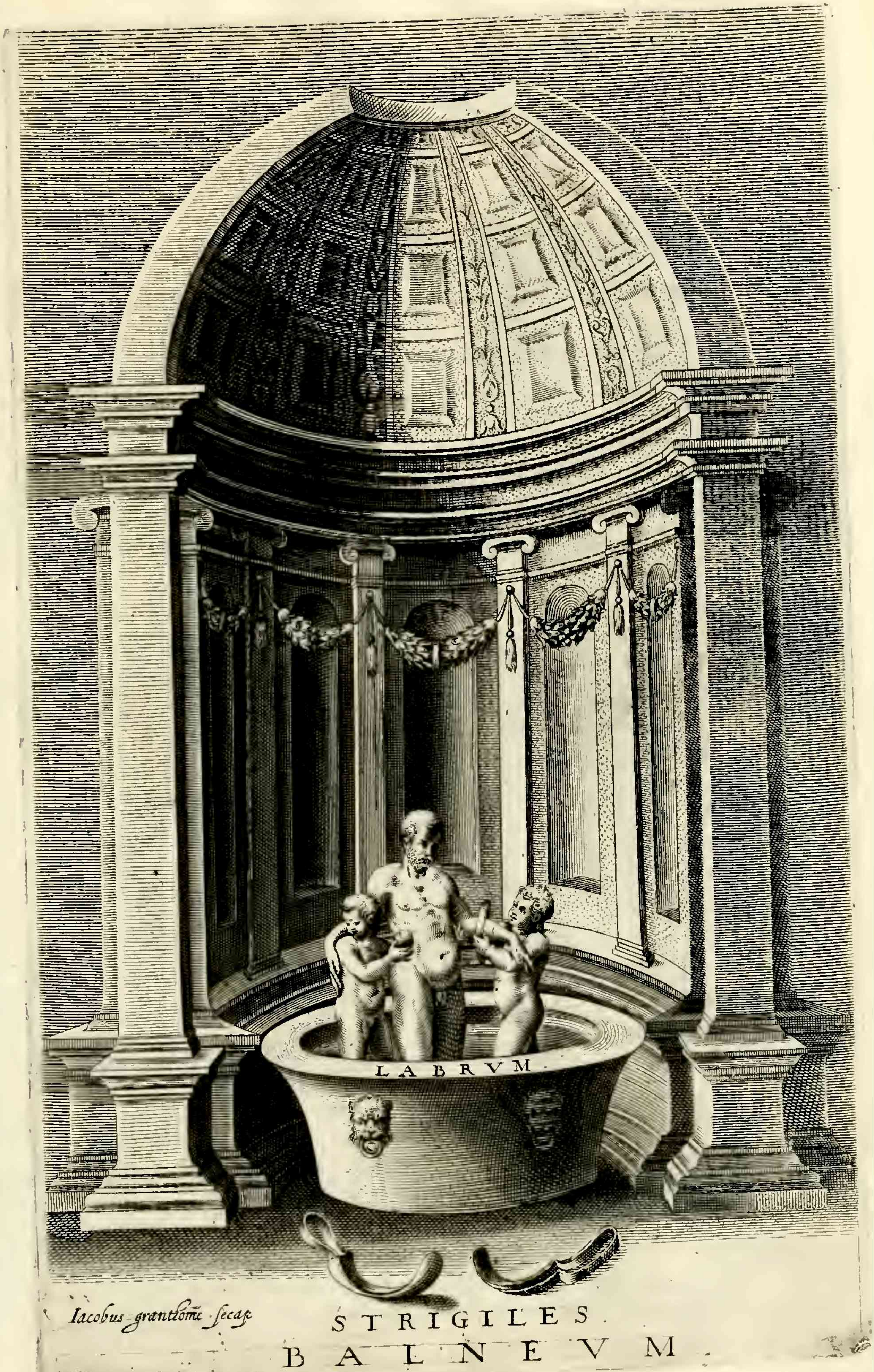

LAOCHOON

M. 4

THERMARVM VSVS APVD ROMANOS.

IN præſenti Schemate, amice Lector, magnificentiam Thermarum, quæ veteribus illis Romanorum potentiſſimis in vſu fuit, vna cum aliis rebus ad eas neceſſariis, inſtrumentis valde mirificis, ob oculos tibi ponimus: & extant quidem veſtigia Thermarum eiuſmodi in hodiernum adhuc diem Romæ ſatis luculenta: Vbi maxime hoc notandum videtur, veteres illos Romanos adeo inter ſe ſibi diffiſos fuiſſe, vt nec viros nec fæminas adultiores ad miniſtrandum ſibi in Thermas admitterent, quorum opera vel in radenda cute, vel in abluendo corpore vterentur. Sed pueros ſolummodo impuberes ingenuiores, decem duodecimue annorum, ſibi adhibebant, qui peculiaribus inſtrumentis cutem eorum raderent, inungerent, abluerent, ſpongiiſque in id paratis abſtergerent. Quodque multo maioris diffidentiæ exemplum erat, veteres cum barbam radere vellent, ne pueros quidem ſibi adeſſe volebant; puellas enim duntaxat tenellas ſimpliceſq; & ad eiuſmodi miniſteria accurate educatas adhibebāt. Quod ſane maximæ prouidentiæ exemplum fuit, ne ſcilicet incautis quid ſiniſtri eueniret, neue perfide adorti miſere trucidarentur; quæ cautio ſi noſtri huius ſeculi magnatibus eſſet, minus crebra crudeliave exempla inter eos nefarie ſæpe laniatos videre eſſet, quæ qui ignorare poſſit velitve, vix vſpiam eſſe putauerim.

LABRVM
Iacobus granthomē ſecap
STRIGILES
BALNEVM

THermæ latinum eſt verbum quod neque latinum nomen, neq; ſignificationem vnica dictione recipere poteſt. θερμὸν calidum tantum ſignificat, nos vero loca, quę calentibus aquis, aut ſine ipſis ſolo fornice calefacto lauandi & ſudandi vſibus deputata ſunt, eodem nomine quo gręci, thermas appellamus. Priſcis namq; Romanis lauãdi vſum fuiſſe prope quotidianum ſatis conſtat, quo vel puluerem ſordeſq́; abluerent, vel ſudorem prouocarent, crudamque adiuuarent digeſtionem, quod tetigit Iuuenalis cum inquit:

Et crudum pauonem in balnea portat.

Sæpe tamen voluptatis tantum cauſa id factitarunt, propterea vel mediocriter diuites priuata balnea, ſiue lauacra habuiſſe, illud argumẽto eſt, quod Cicero Terentiam vxorem monet, vt curet labrum in balneo ne deſit; certioremque facit Q. Fratrem Aſiæ Procoſ. de balneis quas in Arpinati extrui curabat. Multa deinde balnea paulatim extructa in quibus ad libitum plebs lauaret. Primus autem omnium Sergius Orata penſilia facere inſtituit, ſicuti Valerius Maximus commemorat. Re poſtea ad principum luxuriam & faſtum producta, cœpere lauacra in modum, vt ait Ammiarum, Prouinciarũ extruere, quas Thermas appellamus, in quibus ædificandis nullũ neq; modũ neq; menſurã ſeruaſſe, ex illarum, quę nunc extant veſtigiis, facile vnuſquiſque poteſt iudicare. Varia enim, & propemodum infinita habebant loca, variis vſibus & voluptatibus deputata, quędam ad calefaciendas aquas forma circulari, ex quibus per ſiphones & fiſtulas balneis, nedum in ſole expoſitis, verum etiam penſilibus, calidam miniſtrabant, quę poſt lauationem inutilis per canales in inferiorem partem inde ſubterraneis meatibus in Cloacas mittebatur. Habebant Thermæ etiam Apodyteria in quibus balnea ingreſſuri veſtes deponebant, vt oſtendit Plinius in Epiſtolis. Habebant & areas ampliſſimas, porticibus ſpacioſiſſimis circundatas, camerataque ſuperbiſſimis fornicibus ædificia in circuitu habentes, in quibus diuerſi coloris marmoreæ, ingenteſque columnæ, quarum quædam ſtantes, nonnullæ vero iacentes adhuc cernuntur, multæ ad Templorum ornamenta translatæ. Pauimenta vero lithoſtrata diuerſis lapidibus conſpicua, parieteſque marmoreis tabellis in multis incruſtati. Erant etiam Xiſti nemora & natatoria populi ludus, delitiiſq́; expoſita, qui propterea frequens in Thermis verſabatur, Principeſq; ad id inſanię venerãt, vt cum eo promiſcue lauarent. Spartianus de Hadriano; publice, inquit, & frequenter cum omnibus lauit; vnde cum veteranum quendam notum ſibi in militia dorſum & cæteras partes corporis vidiſſet atterere, percõtatus cur ſe marmoribus diſtringendũ daret; vbi audiuit hoc idcirco fieri, ꝙ ſeruum non haberet, ſeruis eum donauit & ſumptibus: Verum cum alio die complures ſenes ad prouocandã principis liberalitatem hoc idẽ facerent, euocari eos iuſsit, & aliũ ab alio defricari. Traduntautẽ M. Aurelium Antoninũ lauacra mixta prębuiſſe. Lauandi vero tanta fuit Commodo Imp. voluptas, vt ſepties in die lauerit, in balneiſq́; ſæpe cœnitauerit. Iulius Capitolinus ſcribit Gordianũ Iuniorem ſepties in ęſtate, hyeme bis lauiſſe. Qui cum ſępe mulieres pulcras & puellas, & cũ iis anus deformes admitteret, ſe iocoſe id facere dicebat. Alexander ſyluas in Thermis deputauit oleumq́; luminibus thermarũ addidit, cum ante non ante auroram paterent, & clauderentur ante Solis occaſum.

EXCŒVPTVM EX LIBRO MANVSCRIPTO IVLII ROSCII .

DE PYRAMIDIBVS ET SEPVLCRO C. CESTII, AC HORREIS Pop. Rom.

PYramides appellantur quadratæ moles, more flammæ ſurgentes, vnde ἀπὸ τοῦ πυρὸς deductas multi volunt. Steph. autem aliam huius nominis tradit Etymologiam. Pyramides, inquit, in Ægypto ędificium, in quod feruntur, expenſas fuiſſe in cepas, allia, & caſeum talenta decem millia & quingēta. Nominatæ ſunt autem pyramides ἀπὸ τοῦ πυρὸς id eſt à tritico, quod illuc conducēs Rex penuriam fecit frumenti per totam Ægyptum. Rationem excidendi atque ſtatuendi pyramides docet Plinius hoc modo: Dicantur Pyramides in eadem Ægypto regum pecuniæ ocioſa & ſtulta oſtentatio, ne pecuniam ſucceſſoribus aut æmulis inſidiantibus præberent, aut ne plebs eſſet ocioſa. Extat adhuc ex omnibus vna apud portā Hoſtienſem mœnibus Vrbis incluſam, quæ fuit Sepulcrum C. Ceſtii Septemuiri Epulonum, quemadmodum huiuſmodi probat index.

C. CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR. TR. PL. VII. VIR. EPVLONVM.

Inferius vero literæ minores leguntur hæ:

OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMENTO DIEBVS CCCXXX.

ARBITRATV

PONTI. P. F. CLAMELÆ HÆREDIS ET PONTHI. L.

Blondus autem fuiſſe totius collegii Septemuirûm epulonum ſepulcrum exiſtimauit. Epulones enim dicebantur, qui epulas aliis inſtituendi poteſtatem habebant, auth. Cic. tertio de Oratore.

HORREA POPVLI ROM.

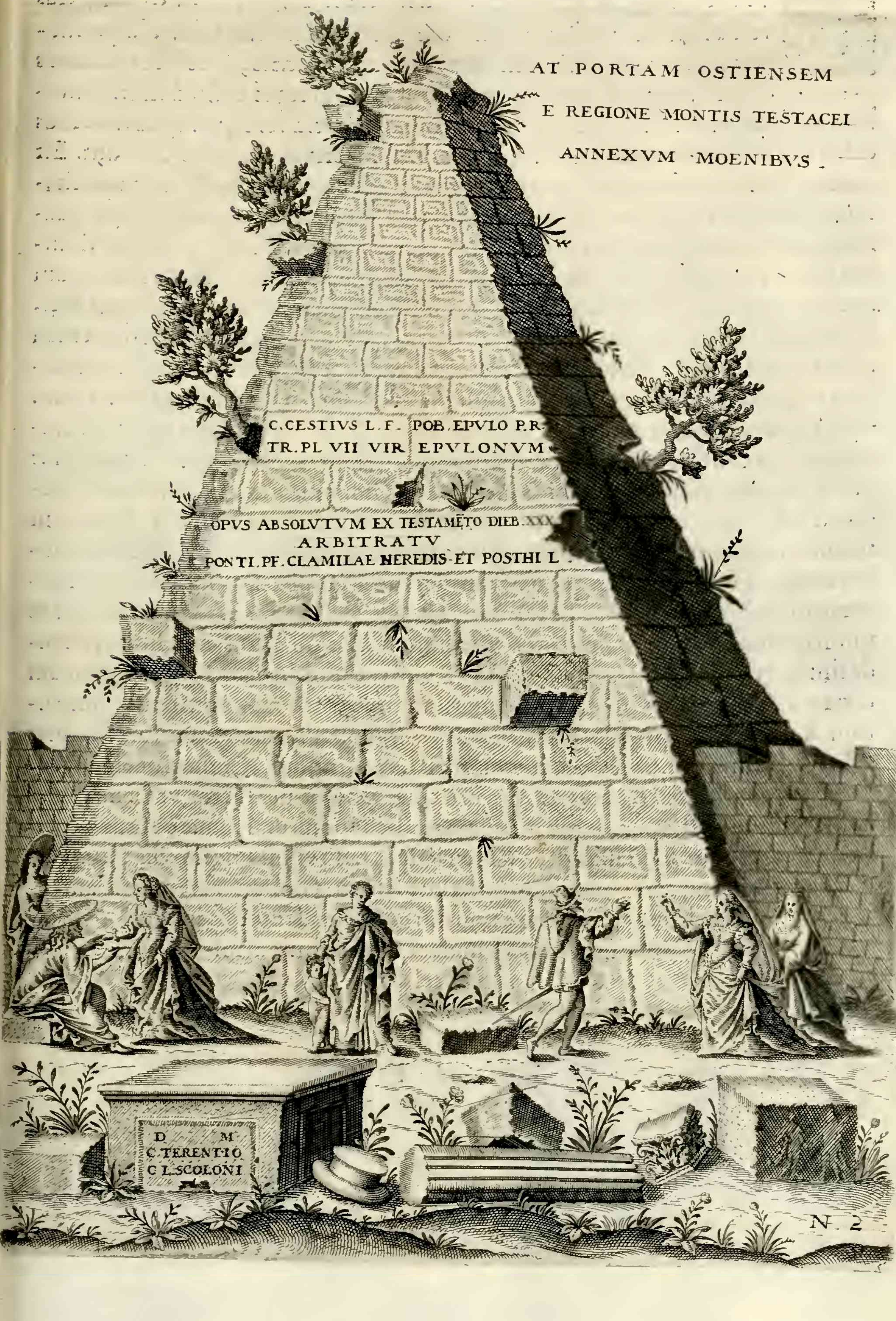
HOrrea Pop. Rom. CXXXX. inter Teſtaceum & Tyberim fuiſſe, marmor effoſſum in vinea Marcelli de Capozucchis, tali inſcriptione oſtendit:

NVM. DOM. AVG. SACRVM FORTVNÆ CONSERVATRICI HORREORVM GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S.P.D.D.

Apud Tyberim, in eo ambitu, fuit Hyberna lucus, de quo Ouidius ita meminit:

Adiacet antiquæ Tyberinæ lucus Hyberinæ,
Pontifices illuc nunc quoque ſacra ferunt.

Capenam autem oppidulum in eodem ambitu fuiſſe, quidam tradidere.

AT PORTAM OSTIENSEM
E REGIONE MONTIS TESTACEI
ANNEXVM MOENIBVS
C.CESTIVS L.F. POB.EPVLO P.R.
TR.PL VII VIR EPVLONVM
OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMĒTO DIEB.XXX
ARBITRATV
PONTI.PF.CLAMILAE HEREDIS ET POSTHI L.
D M
C.TERENTIO
C.L.SCOLONI
N. 2

QVid ſit *Obeliſcus* & cuius rei cauſa inuentus, *Marcellinus* tradidit, eius verba ſunt hæc: In hac autem Vrbe inter labra ingentia, diuerſaſque moles figmenta Ægyptiorum numinum exprimentes, Obeliſcos videmus plures, alioſque iacentes & comminutos, quos antiqui reges bello domitis gentibus, aut proſperitatibus ſummarum rerum elati montiū venis, vel apud extremos orbis incolas perſcrutantes exciſos, erectos Diis ſuperis in religione dicarunt. Eſt autem Obeliſcus aſperrimus lapis in figuram metæ cuiuſdam ſenſim ad proceritatem conſurgens excelſam, vtq; radium imitetur graciləſcens paulatim, ſpecie quadrata, in verticem productus anguſtum, manu leuigatus artifici. In pleriſque viſuntur literæ Hieroglyphicæ inſculptæ, de quibus mentionem ſic facit: Formarum autem innumeras notas Hieroglyphicas appellatas, quas ei vndique videmus inciſas, initialis ſapientiæ vetus inſigniuit authoritas. Volucrum enim ferarumq; etiam aliena mundi genera multa ſculpentes, ad æui quoque ſequentes ætates Imperatorum vulgatus peruenire memoria promiſſa, vel ſoluta regum vota monſtrabant. Non enim vt nunc literam numerus præſtitutus & facilis exprimit quicquid humana mens concipere poteſt. ita priſci quoque ſcriptitarunt Ægyptii. Sed ſingulæ literæ ſingulis nominibus ſeruiebant, & verbis nonnunquam ſignificabant integros ſenſus, cuius rei ſcientia in his interim duobus habet exemplū: Per Vulturem naturæ vocabulum pandunt, quia nullos mares poſſe inter has alites inueniri rationes memorant Phyſicæ; perque ſpeciem apis mella conficientis indicant regi moderatori cum iucunditate aculeos quoque innaſci debere, his ſignis oſtendentes & ſimilia plura. De huiuſcemodi literis meminit & Corn. Tacitus; Obeliſcos ex lapide ſimithe eſſe tradit Plinius hoc modo: Trabes ex ſimithe fecere reges quondam certamine, Obeliſcos vocantes, Solis numini conſecratos radiorum eius argumentum in effigie eſt, & ita ſignificatur nomine Ægypti. Primus omniū Rex Methres Obeliſcum inſtituit. Obeliſcos autem, qui Romæ ſunt, nulla Ciuium opera aut cura exciſos conſtat; ſed Thebis ex Ægyptiaciſue vrbibus perductos, vt idem Plinius & Marcellinus teſtantur. Is qui in Schemate hic apponitur, Romæ poſitus, proceritate in excelſum adeo aſſurgit, vt ſuſpiciētium radii viſiui apicem eius nunquam aſſequi valeant, cœlo quatumuis maxime ſereno: Globum autem ſatis ampla mole ſupra extantem, non niſi ſole ſplendente diſcernant; Vnde non iniuria vnum ex ſeptem mundi miraculis celebratur.

FINIS.

N

TOPOGRAPIA VRBIS ROMAE EX BARTH. MARLIANO LECTORI.

A principio huius operis nouem Capita, Vrbis Romæ deſcriptionem ex parte complectentia ſecundum Marlianum præmiſimus, quæ nobis Paraſceues loco eſſent. Ne vero Lector in nobis quid deſiderare queat, operæprecium duximus, reliqua quoq; ex eodem autore Marliano ſubnectere. Subſiſtentes autē ſuprâ in Nono Capite, à Decimoq; hic denuo exordientes telam noſtram pertexemus, & Capita ordine numerorum proſequentes opus ipſum ita perficiemus.

CAPVT X. EX MARLIANO.

De Iouis Feretrij & Opt. Max. Iunonis, & Mineruæ Templis.

CAPITOLIVM Deorum domicilium ea nempe de cauſa appellauit Cicero, quod in eo omnium DEORVM ſimulacra, templaq; multa & celeberrima fuiſſe cõmemorant. Quorũ Templorum primum omnium Romæ ſacratum, Iouis Feretrij in bello Ceninnenſium à Romulo votum eſſe, & poſt victoriam in vertice ipſius Capitolini collis extructum ferunt. Dionyſ. Extructo Templo in vertice Capitolini collis Ioui, quem Feretrium vocāt. Cognomen autem Feretrij ea re obtinuit, quod cum Acronem Ducem interfeciſſet, vt votum ſuum maxime Ioui gratũ, ciuibusq; ſuis iucundum efficeret, ſpolia ipſius ducis, fabricato ad id ferculo, gerens in Capitolium, ad quercum paſtoribus ſacram in trophœi formam fictam hoſtis arma depoſuerit, deſignans ſimul cum dono, templo Iouis fines, cognomenq; addens, Ioui Feretrio, à feriendo hoſtem, vt votis petierat. Plut. auth. Sex. vero Pomp. quòd pacem ferre putaretur, cum ex eius templo ſumerent ſceptrum, per quod iurarent, & lapidem ſilicem, quo fœdus ferirent, feretrium denominatum ſcribit. Huius autem templi tecta cum vetuſtate, & incuria prolaberētur, ammonitu Pomponij Attici (vt Cor. Nepos in eius vita teſtatur) reſtituenda curauit Auguſtus, quod niſi tum ampliatum etiam ſit, miror quid iſti dicant, ſuper illius fundamentis

damentis Aræceli templum fuiſſe excitatum. Nam memoriæ tradidit Dion. ætate ſua veſtigia vbi maiora, denum, vbi vero minora, quinum pedum tãtum extitiſſe: & certe, in ea rerum tenuitate, paruum, ibidem tamen fuiſſe credimus: licet ab Anco Martio amplificatum referat Liuius: Templum Iouis Opt. Max. vouit Tarquinius Priſcus. Superbus deinde librarum argenti quadraginta mil. in fundamentis impendit, verum ferè perfecti conſecrationem non obiit, parum enim ad abſolutionem deerat, quo tempore tyrannide excidit. Quare dedicationis gloria ad Oratium Publicolæ collegam peruenit. Vt etiam probatur indice in marmore inciſo exiſtenti in æde diuæ Agathæ huiuſmodi.

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES, QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLENNE CLAVI FIGENDI TRANSNATVM EST.

Fuit autem celeberrimum & maximum, de quo apud eundem Dion. in hunc ſcriptum eſt modum. Extructum eſt autem ſuper crepidine firmatum alta, octo iugerum in circuitu, ducentorum fermè pedum vnumquodq; latus habens, eminẽtiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris, à parte quidem, qua frons meridiem ſpectat, comprehenſum triplici columnarum ordine: ab obliquis verò partibus ſimplici. In eo autem tria ſunt ſacella æqualia, inter ſe communia habentia latera: medium quidem Iouis, & ab vtraq; parte Iunonis & Mineruæ, ſub vna aquila, vnaq; velata tectura. Quidam putant hoc alterum eſſe à templo Iouis Capitolini, cum idem ſit, vt probat Cic. his verbis. Quocirca Capitoline, quem propter beneficia Po. Rom. Optimum: propter vim, Maximum nominauit. Licet enim diuerſa ſint nomina, vnum tamen templum: vnus erat Deus. Habuit hoc templũ fiſtulas, quibus aqua ſuppeditabatur reliquis templis, ac ſedibus, vt idem pro Rabirio teſtatur; qui etiam contra Rullum, pro Domo ſua. S.C. & orationes ſæpe in eodem habitas eſſe docet. Eò etiam ibant cum populo noui Conſules ſacrificatum, qui deinde in Curiam deducebantur. Ioui autem ideò rem diuinam faciebant, quod ei, quemadmodum Iano, omne debetur initium. vnde eſt. Ab Ioue principium. Plin, prodidit Lauream in gremio Iouis ſolitam deponi, quotiens lætitiam victoria nouam attuliſſet, idq; etiam oſtendit Suet. in Domitiani vita. In huius templi faſtigio Summanum in libris de diuinatione poſuit Cic. Nonne, inquit, cũ multa alia mirabilia, tum illud in primis, cum Summanus in faſtigio Iouis Opt. Max. qui tum erat fictilis cœlo ictus eſſet, nec vſquam eius Simulacri caput inueniretur, aruſpices in Tyberim id depulſum eſſe dixerunt. Templum ipſum cum ædibus, & ſacellis coniunctis Vitelliano conflagrauit bello, & Titi tẽpore auth. Dion. & Cor. Tac. In ea Capitolij parte fuit, quę, vergens ad Occaſum Solis, Tyberim deſpicit; vbi paucis ante annis fuerat ædes Diui Saluatoris, cognomento in Maximis. Locus ille nunc eſt prophanus, ſed magna & diſſipata fundamentorum veſtigia extare adhuc cernũtur. Habuit hoc templum Cellam, quæ erat pars templi ſecretior, in quam non erat fas prophano ingredi, licet Val. Max. dicat Africanum non ante negotia obiiſſe, quam in Cella Iouis Capitolini moratus eſſet: ſed forte tunc fuerat Dialis. In hac fuere Coronæ aureæ duæ, quarum alteram ex xx. philippeis factam ſecũdum Gallos Pamphili legati in Curiam tulerunt, petentibusq; iis, vt id donũ in cella I. O. M. ponere, & ſacrificare liceret, permiſſum. alteram tulerunt legati Carthaginenſiũ miſſi Romam gratulatũ ob victoriam partam aduerſus Samnites. Dion. à dextra templi Iouis Mineruæ ſacellum ponit, ſicut & Liuius his verbis. Lex vetuſta eſt priſcis literis, verbiſq; ſcripta, vt qui Prætor maximus ſit clauũ pangat, fixus fuit dextero lateri ædis Ioui Opt. Max. parte, qua Mineruæ eſt templum. Eum clauum, quia

raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuiſſe ferunt, eoque Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum eſt. Iunonis ergo à ſiniſtra fuiſſe conſequens eſt. De Mineruæ meminit Cic. in oratione ad Equites antequam iret in exilium, multiſque alijs in locis. Meminit & Cornelius Tacitus.

CAP. XI.

De Saturni Iouis Tonantis & Cuſtodis Fortunæ. Veiouis. Miſericordiæ. Iunonis Monetæ, & Iani templo. ac de Oreſtis ſepulchro. Aerario. Domo Manlij, Fanoq́ Carmentæ.

SATVRNI Templum condidere Herculis Comites auth. Solinus. Dion. vero antiquis temporibus Aram tantum Saturnum habuiſſe narrat, ſecundum viam, qua ex foro in Capitolium aſcenditur, collocatam ab ipſo Hercule. Verum ſi ab origine vrbis habuit templum, de eo intelligerem, quod Tatium dedicauiſſe memoriæ prodidit Var. Licet enim variæ ſint opiniones, tamen conſideratis temporibus tollitur omnis dubitatio. Duæ enim fuere Saturni ſacræ ædes diuerſo excitatæ tempore, vel ſecundum aliquos, tres. Hęc autem Capitolina in meridiem vergens fuit prope ſaxum Carmentæ, & cliuum Capitolinum. Ser. oſſa, inquit, Oreſtis ab Aritia Romam tranſlata, & condita ante templum Saturni, quod eſt ante cliuum Capitolinum. Ex quibus verbis patet Blon. haud recte ſentire de huius templi loco: reſtituit enim e regione Diui Nicolai in Carcere, cui ſi aſſentiri velimus, oportet fateri etiam cliuum Capitolinum ea parte ſtetiſſe, vt ſecundum Ser. ante ipſum Saturni templum. Quæ opinio, præterquam quod eſt falſa, deſtruit omnia argumenta ipſius Blon. ad demonſtrationem cliui Capitolini adducta. Niſi dicamus Saturnum alteram ædem in Capitolio habuiſſe, ſecundum Critolaum, qui Phanomenon libro tertio ſcriptum reliquit. Saturnum ab agricola quodam Latini generis hoſpitio ſuſceptum Enotriam eius filiam vitiaſſe, quæ Ianum, Hymnum, Feſtum, & Felicem peperit, quibus ſerendæ vitis, & rationem vini conficiendi Saturnus pater oſtendit, eiuſque muneris alijs authores eſſe conceſſit. Quare finitimi agricolæ cum inſolitæ potionis vi graui ſomno preſſi diu iacuiſſent, experrecti in ſuſpitionem dati veneni inciderũt, vnde Ianum lapidibus oppreſſere. Eius autem puellę patris morte dolore laqueo gulam fregerunt. Saturnus vero in cœlum omnes trãſtulit. Appellantur autem προτυγήτηρες, quod vindemiam ortu ſuo preueniant. Inſecuto tempore, cum peſte Romani laborarent, Apollo reſpondit, non prius ceſſaturam, quam Saturni placarent iram, cœſisq; per iniuriam manibus ſatisfacerent. Luctatius itaque Catalus Aedem ipſi Saturno in Tarpeio monte poſuit, Ianumque ſtatuit quadrifrõtem, vel à numero puellarum, quæ patri ſpiritu parentauerunt, vel à quatuor anni tempeſtatibus; ab eiuſque nomine Ianuarium menſem appellauit. Hæc vero, de qua Ser. dicimus poſitam eſſe eo in loco, vbi paucis ante annis fuerat cum turri ſacellum cognomento. S. Saluatoris in Aerario, incumbens hoſpitali. S. Mariæ in Porticu. Turris mutilata adhuc cernitur, quæ cum ſacello in vſus humanos eſt conuerſa. Ibi autem proximis diebus effoſſum eſt marmoris fruſtum, quod in frontiſpicio eiuſdem templi fuiſſe arbitramur. In quo, ſenſu imperfecto, inciſa erant hæc vrba.

AVG. PON. MAX. TRIBVN
CENSOR COS VIII.

ANTONINVS PII. AVGG. FELICES RESTITVERE.

Ideo noſtro tempore in ærario vocatur; quia ibi Romani primum ęrarium habuere. Traduntaliqui Val. Publicolam primum omnium exactis regibus Aedem Saturni Aerarium declarauiſſe. Sequitur Iouis Tonantis Templum ab Auguſto propè eundem cliuum, ſiue, vt vult P. Victor in eodem cliuo poſitum, quòd liberatus eſſet periculo cum expeditione cantabrica per nocturnũ iter lecticam eius fulgur perſtrinxiſſet, ſeruumq; ducentem exanimaſſet. vergit in meridiem, ſiue in ortum brumalem; quo in loco nunc noxij puniuntur. Haud procul fuit Fortunæ, vt teſtantur carmina ſita in templo ipſius Præneſte, quæ ſunt.

TV QVÆ TARPEIO COLERIS VICINA TONANTI.
VOTORVM VINDEX SEMPER FORTVNA MEORVM.
ACCIPE, QVÆ PIETAS PONIT TIBI DONA MERENTI
EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA PARENTIS
CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM LITERA NOMEN.
CÆSIVS HIC IDEMQ. TITVS PRIMVSQVE VOCATVR
QVI LARGE CERERIS MESSES FRVCTVSQVE RENATOS
DIRIGIT IN PRETIVM CVI CONSTAT FAMA FIDESQ.

& reliqua. Templum Veiouis inter Arcem, & Capitolium fuiſſe legimus, in platæa adium nunc Conſeruatorum, cuius ſimulacrum ſagittas teneret, quæ eſſent videlicet paratæ ad nocendum: quapropter eum Appollinem plerique dixerunt. Veiouem enim appellauere veteres deum, cui iuuandi eſſet adempta facultas. eſt enim ve priuatiua particula. immolatur huic ritu humano capra, vt ſcribit Gellius. Aſylum id eſt Miſericordiæ Templum in Capitolio fuiſſe, his verbis teſtatur Dion. Lucum vmbroſum medium, Capitolijq;, & arcis, quod vocatur intermontium duorum quercetorum templum, id eſt Aſylum conſtituit, Quare autem Romulus conſtituerit, ſic docet Liuius. Locus qui nunc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos Aſylum appellant, eo ex finitimis populis omnis turba ſine diſcrimine liber, an ſeruus eſſet, auida nouarum rerum perfugit: ſic & Ouid.

Romulus vt ſaxo lucum circundedit alto:
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Tiberius cum exiſtimaſſet hunc malefaciendi cauſam eſſe, irritum fecit. Primi autem omnium Herculis nepotes Aſylum ſtatuiſſe dicuntur, timentes inſidias illorum, quos auus, priuſquam è terris migraret, afflixerat. Hinc Statius Herculeos fama eſt fundaſſe nepotes. Blon. verò ſicut & Cor. Tac. ponit Aſylum in campo, qui eſt à rupe Tarpeia, & foro Boario ad Tyberim. Quid autem de ipſorum opinione ſentiam, vbi de Æquimelio erit mentio, infra aperiemus. Templum Iunonis Monetæ in arcæ domus Manlij ponitur à Liuio: cuius verba ſunt hæc. Damnatum Manlium Tribuni de ſaxo Tarpeio deiecerunt: adiectæ mortuo notæ ſunt, publica vna, quod cum domus eius fuiſſet vbi nunc Aedes, atq; Officina Monetæ eſt, latum ad populum eſt ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. Alibi tamen ait M. Fabio Dorſo, & Ser. Sulpicio camerino Coſſ. Dictatorem creatum. L. Furium, Aruncanoque bello inter ipſam dimicationem templũ Monetæ vouiſſe. Secundo vero quintæ decadis refert Aedem Monetæ votam à Cicereio prætore in Corſica. Sed forte intelligit de ea, quam in Auentino reſtituemus, aut certe dicendum eos libros, qui nuper in lucem editi ſunt, non eſſe Liuij. Ouid. vero vult ædem hanc Capitolinam votam eſſe à Camillo: eius ſunt hæc Carmina.

Arce quoque in ſumma Iunoni templa Monetæ
Ex voto memorant facta Camille tuo.

Moneta (inquit Cicero) à monendo. Nam poſt cladem illam maximam à Senonibus Gallis factam, audita vox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata eſt moneta.

moneta. Templum hoc fuit, vbi nunc ædes Senatoris. Templum Iani cuſtodis capitolinæ arcis Blon. ſcribit fuiſſe eo in loco, vbi nunc facinoroſorũ cuſtodiæ, & carceris locus, verſus ortũ hyemalem, eregione fori Romani. Et cum vnũ Ianum fuiſſe priſcũ velint, plures verò poſteriores, crediderim Capitolinum à Romulo, vel à Tatio excitatum. Nam poſtquã hi in fœdera conuenerunt, Iano ſimulacrũ duplicis frontis effectum eſt, quaſi ad imaginem duorũ populorum. Hinc Virg. Ianumq; bifrontem. Dracon verò Corcyrenſis ſcriptum reliquit, Ianum bicipitem fingi propter ingenitam, ſummamq; eius ſolertiam: primus enim coronam, rates, vſum nauis inuenit, æneum quoq; numum primus ſignauit. Dicitur autem Ianus ab eundo, quòd eat, & vertat cœlum, cæteraq; omnia. Quare eundem & Vertumnum eſſe aiunt. Templum Iouis cuſtodis Domitianus adeptus Imperium excitauit in Capitolio, ſeq; in ſinu ipſius dei ſacrauit. Quidam volunt fuiſſe, vbi nunc Salinæ, prope Ianum.

CAP. XII.

De Templis deorum incertam ſedem in Capitolio nunc habentibus.

MEMORANT Romanos lapidem informem, atq; rudem coluiſſe Terminum appellantes; cuius Templum à Tatio rege dedicatum fuiſſe Var. eſt teſtis. Plut. verò à Numa conditum tradit, vnde conſtat antiquiſſimum eſſe: propterea libuit primo loco inter ea, quæ nunc certum non habent, collocare. Ratio autem cur Terminus in Capitolio coleretur, huiuſmodi traditur. Cum Tarquinius Superbus vellet Iouis Templũ ædificare, cœpit auguriis captare, qui mons huic templo eſſet aptiſſimus, & cum in omnibus Tarpeius eſſet inuẽtus, in quo erant multa diuerſorum numinum ſacella; actum eſt, vt exinde ad alia templa nomina euocarentur ſacrificiis, quo poſſet libere, & ſine periculo Templum Iouis ædificare; cumq; omnes dij libenter migraſſent, Terminus ſolus, hoc eſt limitum deus, abſcedere noluit, ſed illic remanſit: tunc de hoc ipſo ſacrificatũ eſt, & deprehenſum, quòd Terminus cum Ioue remanẽs, æternum Vrbi Imperium cum religione ſignificaret. propterea in Capitolio prima pars tecti patet, quę lapidum ipſum Terminũ ſpectat: Nam Termino nõ niſi ſub Dio ſacrificabatur, &, vt ait Lanctãtius, publicè, quaſi cuſtodi finium Deo. Auguſtinus vero ſcribit vna cum Termino Martem quoq;, & Iuuẽtutem regi deorum cædere noluiſſe, quòd Imperium Romanum nullos haberet terminos, nec ſenectã ſentiret. Mentis & Veneris Ericinæ ſacras Ædes in monte Tarpeio ſedem obtinuiſſe narrat Liuius, his verbis. Interea duum viri creati ſunt. Q. Fab. Max. & Attilius Craſſus ædibus dedicandis. Menti, Attilius, Fabius Veneri Ericinæ, vtraq; in Capitolio eſt, canali vno diſcretæ. De templo autem Mentis Ouid. in faſt. ſic meminit:

Mens quoq; numen habet, Menti delubra videmus
Vota metu belli perfide pene tui.

Idem Liuius tradit. L. Quintio. & Cn. Domitio Coſſ. Ædes duas Ioui dicatas eſſe, quarũ alteram. L. Furius purpurio Prætor Gallico bello vouerat, alterã cõſul dedicauit Q. Mart. Ralla duumuir. Capitolium etiã Iunonis Reginæ Templum habuit, à Cn. Flaminio bello aduerſus Ligures votũ: de quo meminit idẽ auth. & Cic. ad Equites anteq̃ iret in exiliũ. Templum Opis vouit Tatius rex. Var. Ops, inquit, terra, quòd hic omne opus ad viuendum, ideo dicitur Ops mater. q. terra mater. hęc. n. terris Giganteis omneis peperit, & reſumit denuo, quę dat, cibaria. Eandem quã Maiam, Terrã, Faunam, & Bonã volunt eſſe. De Opis autẽ templo Cic. Ph. prima mentionẽ ſic facit. Pecunia vtinam ad ædem Opis maneret, & ſecunda. Sed etiã regnas, qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberaſti. Hanc

Sp. Poſthumio Albino & Q. Martio Philippo Coſ. tactam de cœlo cõmemorat Liuius. Templũ Martis Vltoris ab Auguſto in colle Saturnio excitatũ eſſe, quidã tradidere; Fidei verò in eodem, Cic. de nat. deorũ, in hæc verba. Tum autem res ipſa in qua vis ineſt maior aliqua, ſic appellatur, vt ea ipſa vis nominetur deus, vt Fides, vt Mens, quas in Capitolio dicatas videmus; proxime à M. Æmilio Scauro; ante autem ab Attilio Calatino erat Fides conſecrata. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum rerum quia vis eſt tanta, vt ſine deo regi non poſſet, ipſa res deorum nomen obtinuit. Fortunæ Primigeniæ, & Obſequentis Templum ibidem condidit Ser. Tullius. Capta verò vrbe à Gallis cum Romani ex mulierum capillis tormenta feciſſent, Ædem Veneri Caluæ in honorem matronarum in eodem colle Capitolino conſtituerunt. Alteram habuit Ædem Venus inibi, de qua meminit Suet. in Caligula. Iouis autem ſponſoris Ædem poſuit Tarquinius Superbus, quam Sp. Poſthumius Coſ. nonis Iuniis dedicauit. Iouis Piſtoris Aram in eodem Capitolio quidam ſtatuere: de qua Ouid. ſic meminit:

Nomine quam precio, celebratior arce tonantis:
Diſcant piſtoris quid velit ara Iouis.

CAP. XIII.

De Statuis deorum, quæ in Capitolio fuere, vel ſunt.

FVERE priſcis temporibus marmoreæ, argenteæ, aureæque ſtatuæ innumerabiles in Capitolio: non ſolum viris præſtantiſſimis, qui de republ. bene meriti eſſent, erectæ: verum etiam diis immortalibus variis ex cauſis conſecratæ, ex quibus varia etiam ſortitæ ſunt cognomina. Florus enim ſcribit, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, Iouis ſtatuam in Capitolio fulmine deiectam. Plinius vero victis Samnitibus eiuſdem dei Statuam à Sp. Caruilio factam, inibique erectam, cuius amplitudo cernebatur à Ioue Latiario cum Statua ſua ante pedes dicti Iouis poſita. Idem Iouis Tonantis Statuam in eodem Capitolio poſuit; Liuius autem Iouis Imperatoris Signum, à T. Quintio Præneſte deuectum, inter cellam ipſius Iouis, & Mineruæ dicatum. Cic. ſeptima actione in Ver. Iouem, inquit, Imperatorem quanto honori in ſuo templo fuiſſe arbitramini: hinc colligere poteſtis, ſi recordari volueritis quanta religione fuerit eadem ſpecie, atque forma ſignum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio poſuerat Flaminius. Victoriȩ Statuam in templo Iouis Opt. Max. ſtatuit Plut. Idem verò Cic. tertio offic. iuxta id templum, Fidei Simulacrum; cuius ſunt hæc verba. Qui igitur iuſiurandum violat, is fidem violat, quam in Capitolio vicinam Iouis Opt. Maxim. vt in Catonis oratione eſt, maiores noſtri eſſe voluerunt. licet de templo intellexiſſe videatur. Nemeſis ſimulachrum in eodem colle fuit; Eſt enim Nemeſis dea quæ ſuperbos vlciſcitur, cuius latinum nomen non inuenitur: Rhamnuſia etiam appellata à Rhamnunte vico Attico, in quo colebatur: Adraſteæ etiam nomen accepit ab Adraſto, à quo primum templum eſt conſecuta. author Antimachus. Habuit Capitolium Herculis plures Statuas, quarum vna dicata, & poſita fuit à P. Sulpitio Auerrione, & P. Sempronio Coſſ. Aliam, victis Tarentinis, Fab. Max. Romam detulit, Liuius, & Plut. Boni Euentus, & Bonæ Fortunæ Simulacra Praxitelis opera in Capitolio collocat Plin. & Apollineam diadematũ, eiuſdemq; Coloſſum, x x x. cubitorum, centum & quadraginta talentis factum, ex Apollonia Ponti à Lucullo in vrbem tranſlatum. In eodem monte Iani Simulacro dextera trecentorum, ſiniſtra ſexaginta quinque numerum tenenti, ad demonſtrandam anni dimenſionem, quidam locum fecere: ſicuti Plinius Caſtoris, &

ris, & Polucis in templo Iouis Tonantis, & Tremellius Iouis Opt. Max. Statuæ aureæ decem pedum á D. Claudio dicatæ. Sed cum in hoc deorum domicilio omnium deorum ſimulacra fuiſſe dicat Ser. ſuperfluum eſt pauca, ex infinitis velle recenſere. Videamus ergo quæ nunc ſitæ ſunt ſtatuæ. Pro ædibus igitur Conſeruatorum duo pari forma marmorea fluuiorum Simulacra ſeminuda viſuntur, quæ, inquit Ful. quantum ex rerum argumento deprehendi poteſt, Nili, ac Tygris flu. numina ſunt; quorum alterum Sphinga Ægypti peculiare animal, cui cubito innititur, habet. Alterū verò Tygridem Armenię truculentā feram; in quorum ſiniſtris eſt cornucopiæ rerum affluentiam ſignificans. Intra limen à dextris Signum æreum auro perfuſum nudi Herculis, & adhuc imberbis, dextera clauam, ſiniſtra verò Heſperidum aurea mala tenens, conſpicitur. Quod propè Scholam Græcam in ruinis aræ Maximæ, foroque Boario repertum eſſe ſcimus. Viſuntur & marmorea ſigna parietibus incluſa L. Veri Antonini de triumpho Parthico: ſiue. M. Antonini de triumpho Dacico, ſublata ex æde. S. Martinæ. In aula verò ſuperiori Statua ænea Satyri pulcherrima, & quædam alia deorum Simulacra ſunt ſita.

CAP. XIIII.

De Statuis hominum, Regum, & Imperatorum, quæ in Capitolio fuere.

NON ſolum immortalium deorum ſimulacris, verùm etiam, vt diximus, præclariſſimorum hominum, regum, atque Imperatorum Statuis Capitolium illuſtratum eſſe quamplurimi memoriæ prodidere: In eo enim Scipionis, qui bellum in Aſia geſſit, Antiochumque deuicit, Statuam, non ſolum cum chlamide, ſed etiam cum crepundiis, erectam fuiſſe, pro Rabirio refert Cic. Syllæ verò pedeſtrem in Philip. Si quis eſt, inquit, ſenſus in morte ænea ſtatua futura, & ea pedeſtris magis, quam inaurata equeſtris: qualis L. Syllæ prima ſtatua eſt. Qui ad Atticum etiam commemorat Scipionem proauum Metelli ad Opis loco excelſo cenſoriam habuiſſe. Præterea Senatus Aemilij Lepidi pueri Statuā bullatam, & prætextatam, quòd hoſtem in acie interemiſſet, ciuemque ſeruaſſet, in eodem erigi iuſſit. Quo munere dignus habitus eſt etiam Metellus, quòd ex æde Veſtæ palladium ab incendio liberauiſſet. Cornelia Gracchorum mater nō caruit hac gloria, ſicut & Trebius, quòd in ædilitate ſua frumentum P. Ro. aſſibus præſtitit, Plin. auth. Plut. verò tradit Fabium Maxi. ſuam ipſius equeſtrem ex ære iuxta Herculem ſtatuiſſe, priſcoſque Romanos Bruti illius, qui Tarquinios expulit, Statuam poſuiſſe, mediam inter regum Statuas, cum hoc indice. VTINAM BRVTE VIVERES. Domitianum autem non niſi aureas, & argenteas, certique ponderis ſibi poni permiſiſſe, ſcribit Suet. & Eutropius. Quidam non contenti ſolis ſtatuis, tabulis etiam famam & gloriam poſteris relinquere conati ſunt: quemadmodum victoriæ ſuæ Aſiaticæ Aſiaticus ille, de quo ſuperius facta eſt mentio. Bocchus etiam, vt Po. Roma. deliniret, ſimul & Syllæ gratiam aucupatus, triumphales Imagines collocauit; inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus. Nicomacus Proſerpinæ raptum pinxit in Tabula ſita in templo Iouis Opt. Max. Extat adhuc ingens æneum Caput, quod vt teſtatur Lampridius, demptum coloſſo Neronis ſuæ impoſuit Statuæ Commodus Imp. cuius Coloſſus ex marmore fractus cernitur in ædibus Conſeruatorū. Innumerabiles autem fuere ſtatuæ in Capitolio, quarum maiorem partem ex prouinciis deuictis Roma. in Vrbem

tran-

tranſtuliſſe Cicero de natura deorum docet his verbis. Etenim fana multa ſpoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata videmus à noſtris. In frontiſpicio autem prædictarum ædium, æneum illud Lupæ ſimulacrum, ex cuius vberibus pendere Vrbis conditores ait Virgil. reſtitutum nunc videmus. De quo in Catilinam Cic. ſic meminit. Tactus eſt etiam ille, qui hanc vrbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, & lactentem vberibus inhiantem fuiſſe meminiſtis. Et primo de diuinatione his Ennij carminibus.

Hic ſylueſtris erat romani nominis altrix
Martia, quæ paruos mauortis ſemine natos
Huberibus grauidis, vitali rore rigabat.
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque auulſa pedum veſtigia liquit.

Viſuntur in ſuperioribus locis domus eorundem duo Simulacra ænea, iuuenili forma, alterum ſtans ſerui habitu, alterum nudum pueri ſedentis, paſtori haud abſimilis, curuato corpore è planta ſuppurati pedis ſpinam acu euellenti.

CAP. XV.

De Cliuo Capitolino, Tarpeia rupe, & ſaxo Carmentali.

CLIVVS Capitolinus, per quem publicus in arcem erat aſcenſus, vbi nam fuerit, permagna eſt inter antiquitatis diligentiores dubitatio. Blon. enim ad eam arcis partem fuiſſe, quæ verſa in Auentinum, nunc eccleſiã S. Georgij in Velabro è regione reſpicit, verbis Liuij his nititur comprobare. Quum commiſſum prælium eſſet, Coſſ. transfugas Numidarum, qui tum in Auẽtino ad mille & trecentos erãt, media vrbe tranſire Exquilias iuſſerunt, nullos aptiores inter conualles, tectaq; hortorũ, & ſepulcra, vacuas vndiq; vias ad pugnandum futuros rati: quos quum ex arce, Capitolioq; cliuo publico in equis decurrentes quidam vidiſſent, captum Auentinum conclamarunt. Et certè Suet. in Cæſaris vita hunc ipſum innuit locum. Gallici, inquit, triumphi die Velabrum prætereuehens penè curru excuſſus eſt axe diſtracto, aſcenditq; Capitolium ad limina quadraginta elephantis dextra & ſiniſtra lychnos geſtantibus, quemadmodum & Ouidius his carminibus

Inde, velut nunc eſt, per quem deſcenditis, inquit,
Arduus in valles, & fora cliuus erat.

Et quanquam omnia hæc veriſimilem Blon. rationem faciunt, non tamen certum locum oſtendunt; quia, cum cliuus emineret, facilè potuerunt Numidæ ex altiori loco decurrentes ex variis Capitolij partibus ſpectari. Ser. autem, vt viſum eſt, ſcribit Saturni templum fuiſſe ante Cliuum Capitolij, iuxta Concordiæ templum. Quod ſi intelligimus de templo Saturni Capitolino, non video quomodo ſtet iuxta Concordiæ, quod valde diſtabat, erat enim propè Seueri arcum. Verùm cum in vrbe, Concordiæ multæ fuerint ſacræ ædes, neceſſe eſt Ser. aliam ſignificare: aut certè dicere cliuum Capitolinum fuiſſe, ab eodem Seueri arcu ad Senatoris ſtabula, vbi fundamenta antiqua non iugiter recta, ſed intro flexa adhuc cernuntur, quę portæ locum vacuum relinquunt, ſic enim procedit, quod dicit Ser. Ibi quidem fuit Saturni templum, & intra ipſum, & concordiæ Cliuus collocaretur. Et mehercle Cic. actione ſexta in Ver. prope Fo. Ro. fuiſſe, his admonet verbis. Tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Arcus etiam Seueri ad radices Capitolij in capite fori excitatus, ſub quem triumphantes tranſeuntes Capitolium aſcendebant, facit vt Blondi opinionem affirmare dubitem, niſi velimus diuerſis tempo-

ribus vtroq; in loco fuiſſe,quod caret ratione. Plures tamen aditus habuiſſe Cor. Tac.verba ſuperius adducta,ſatis oſtendunt. Sed de cliuo Capitolino quiſq;,quã probat,eam ſequatur opinionem. Hunc autem ſilice ſtratum eſſe Liuius primo decadis quintæ ſic docet. M.Æmilio Coſ. Cenſores cliuum Capitolinum ſilice ſternendum curauerunt,& Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senatulum,ac ſuper id Curiam ſtrauerunt. Hæc autem porticus videtur vna ex illis, de quibus idem Cor. ſic loquitur. Erigunt aciem per aduerſum collem vſq; ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus à latere cliui dexteræ ſubeuntibus. In eorum cliuo Domum Milonem habuiſſe ſcutis refertam commemorat Cic.dubitatur autem vtrum hæreditariam, an conductam, quia ſuperius dicit nullum angiportum eſſe,in quo Miloni non eſſet cõducta domus. Blon. in Roma triumphante ſcribit floralia ad cliuum Capitolinum mẽſe Maio celebrari ſolita eſſe,vbi propè proſtitutæ mulieres paucis ante annis tabernas, & caſas habebant. Sed vellem huius rei authorem addidiſſet.Rupes Tarpeia,ex qua ſontes & damnati præcipitabãtur,foro Romano ſuperſtiti Dion.ſignificare videtur,his verbis.Duci eum iuſſit in ſuperſtantem foro collem.eſt enim locus is rupes vaſta, vnde eis mos eſt deiicere aduerſarios.Meminit & Plin.Metellus,inquit,Capitolio ad Tarpeium raptus,vt præcipitaretur. Ful.verò putat Tarpeiam rupem fuiſſe,vbi nunc facinoroſi puniuntur : quod & nobis magis placet,nec verba Diony. huic ſententiæ repugnant, quia de toto colle loquuntur. Saxum Carmentæ, de quo mentio eſt apud Liuium ab vr.co.Tyberim deſpicit, e regione pontis Senatorij.Porta Stercoraria in cliuo Capitolino collocatur à Sex.Pomp.vbi ſordes ex templo Veſtæ ſublatæ condebantur, in Tyberim mox transferendæ.

CAPVT XVI.

De Tabulis & Columnis æneis,argenteoq; Anſere.

TABVLAS in quibus leges, & publica acta continebantur, in Capitolio fixas,ac ſeruatas eſſe plures teſtantur.Cic.pro Sex. Inſpectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et mox:Sed vnum egregium de rege Deiotaro Pop.Rom.amiciſſimo decretum in Capitolio fixum.& Philip.tertia : Falſas leges C.Cęſaris nomine,& falſa decreta in æs incidenda,& in Capitolio figenda curauerit. Polibius tertio ſcribit fœdera, quæ inter Romanos & Carthaginenſes icta fuerant,perſcripta in tabulis æneis in templo Iouis Capitolini diligentiſſimè ab Ædilibus conſeruata: Veſpaſianumq; ærearum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio conflagrauerant, inueſtigatis exemplaribus, reſtituendi curam ſuſcepiſſe, in quibus tabulis publica monimenta cõtinerentur; Quarum vna cernitur adhuc in Lateranenſi Eccleſia. Clodius etiam tabulas, in quibus res in tribunatu ſuo geſtæ continebantur, hic affixit; quas Cic.ab exſilio reuerſus vi deleuit,auth. Plut. Idem Cic.in Cat.commemorat æra legum in Capitolio tacta de cœlo, & liquefacta. Idem propè modum de Diu. his Ennij carminibus:

Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo
Ipſe ſuos quondam tumulos, ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.
Tum ſpecies ex ære vetus, generataq; natæ
Concidit, lapſæq; vetuſto numine leges.

Erant & leges à Romulo inſtitutæ;quarum argumentum tale eſt.

Ne quid inaugurato faciunto.
Patres ſacra, magiſtratusq; ſoli peragunto,ineuntoq;.
Plebei agros colunto.
Sacrorum omnium poteſtas ſub regibus eſto.

Sacra patres cuſtodiunto.
Populus magiſtratus creanto.
Leges diſcunto.
Bella decernunto.
Deorum fabulas ne credunto.
Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunto.
Nocturnas in templo vigilias ne habento.
Parricidas omnes capite puniunto.
Ne quis præſentibis fœminis obſcœna verba facito.
Quisquis demiſſam ad talos togam in Vrbe habeto.
Monſtroſos parta quisquis ſine fraude cædunto.
Ne quis, niſi per portas, Vrbem ingreditor, ne ve egreditor.
Mœnia ſacroſancta ſunto.
Mulier viro legitimè coniuncta fortunarum, & ſacrorum ſocia illi eſto, vt domusq; ille dominus, ita hæc domina.
Filia, vt patri, ita defuncto viro hæres eſto.
Adulterij conuictam, vir, & cognati (vti volent) necanto
Si vinum biberit domi, vt adulteram puniunto.
Parentum liberos omne ius eſto, relegandi, vendendi, & occidendi.

Erant autem apud Romanos curatores eorum locorum, in quibus tabulæ publicæ ſeruabantur, vt index hic oſtendit:

C. CALPETANVS STATIVS.
SEX. METTORIVS. M. PERPENNA LVRCO T. SARTIVS DECIANVS CVRATORES TABVLARIORVM PVBLICORVM
FAC. CVR.

Auguſtus victor totius Ægypti, quam Cæſar pro parte ſuperauit, multa de nauali certamine ſuſtulit roſtra ærea, quibus conflatis, quatuor effecit Colũnas, quę poſtea à Domitiano in Capitolio ſunt poſitæ, quas hodieq;, inquit, Ser. conſpicimus. Nunc verò in Lateranenſi eccleſia ſunt ſitæ: de his intellexit Vir. cum dixit,

Surgentes ære columnæ.

Legimus aũt Syllam ex Iouis templo Athenis columnas ædib. Capitolinis vexiſſe. Cùm olim Anſeris clangore arx eſſet ſeruata, in perpetuã rei memoriã Romani eius argenteum ſimulacrũ in eadem ſtatuere arce, de quo Lucretius ſic,

Romulidarum arcis ſeruator candidus anſer. Et Propert.
Anſeris & tutum voce fuiſſe Iouem.

Ob hoc, inquit Plin. inſtitutum eſt, vt cibaria anſerum cenſores in primis locent.

CAP. XVII.

De quibuſdam Epitaphiis & Titulis in Capitolio exiſtentibus.

OSSA
NERONIS CÆSARIS GERMANICI CÆSARIS. F. DIVI AVGV. PRON. FLAMIN. AVGVSTALIS QVÆSTORIS.

OSSA
AGRIPPINE. M. AGRIPPÆ DIVI AVG. NEPTIS VXORIS GERMANICI CÆSARIS MATRIS. C. CÆSARIS AVG. GERMANICI PRINCIPIS.

OSSA
TI. CÆSARIS DIVI AVG. F. AVGV. PONT. MAXIMI TRIB. POT. XXXIX. IMP. VIII. COS. V.

Vias autem vrbis magna ex parte diſturbatas Veſpaſianus reſtituit, vt in marmore in porticu ædium Conſeruatorum poſito oſtendit talis index.

IMP. CÆSARI
VESPASIANO AVG.
PONT. MAX. TR. POT. III.
IMP. IIX. PP. COS. III. DES. IIII.
S C
QVOD VIAS VRBIS
NEGLIGENTIA
SVPERIOR. TEMPOR.
CORRVPTAS IM
PENSA SVA RESTITVIT.

Sunt enim fornices in publici ſalis receptaculo, huiuſmodi inſcriptione vetuſtate penè conſumpta, notati.

Q. LVTATIVS. Q. F. Q. CATVLVS COS. SVBSTRVCTIONEM
ET TABVLARIVM S. C. FACIVNDVM CVRAVIT.

In æde D. Mariæ de Aracœli, eſt ara, quatuor pulcherrimis exornata columnis, vbi legitur titulus huiuſmodi.

A CVBICVLO AVGVSTORVM.

CAP. XVIII.

De quibuſdam ædificiis, aliiſq; rebus in genere.

CVRIAM Calabram in Capitolio Romulus culmis texerat, ad quam celebrabatur, id eſt, vocabatur Senatus & populus à rege Sacrificulo, vt ludorum & ſacrificiorum pernoſceret dies. Propè hanc ipſius Romuli Caſam ponit M. Var. Metelli autem, & Conſtantini Porticum habuit Capitolinus mons; & Bibliothecam Maiorum pulcherrimis, marmoreiſq; columnis exornatam: Atriumq; publicum, quod tactum de cœlo memorat Liuius. Ser. ait locum ſacrũ fuiſſe in Capitolio, ex quo ſumebatur verbena, qua coronabantur Feciales, & Paterpatratus fœdera facturi, vel bella indicturi: & lapidem Silicem, quem tenebant iuraturi per Iouem, hæc verba dicẽtes. Si ſciens fallo, tum me Dieſpiter, ſalua Vrbe, arceq;, bonis eiiciat, vt ego hunc lapidem. Fuiſſe, inquit Gellius, loca in Capitolio cellis, ciſterniſq; ſimilia, vbi reponebantur ea, quæ in templo vetuſtate erant facta inutilia. Seiuges in Capitolio aurati à Cn. Cornelio poſiti ſunt. M. Valerio Meſſalla, & Liuio Salinatore Coſſ. eodemque tempore duodecim clypea aureata ab ædilibus. P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compreſſam condemnauerant, author eſt Liuius, qui quinto belli pu. Clypeum Martis cum imagine Aſdrubalis ſtatuit in eodem colle, & ſecundo decadis quintæ columnam Roſtratam, ſic: In ſuſpenſa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempeſtate columna roſtrata in Capitolio bello pu. tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt. At tertio eiuſdem decadis teſtatur. S. C. in Capitolio ſolitum haberi: Eo, inquit, facto auocatam à ſe concionem Tribunus queſtus, & in ordinem ſe coactum, ex Capitolio, vbi erat concilium, abiit. In Templo Iouis Capitolini fuit Pallium breue, purpureum, laneſtrum ad quod cum matronæ, atque Aurelianus Impe. iungeret purpureas ſuas veſtes, cineris ſpecie decoloratę videbantur, diuini comparatione fulgoris. hoc munus rex Perſarum ab Indis interioribus ſumptum Aureliano dediſſe perhibetur. Cn. & Q. Oguinio ædilibus curulibus Limina Capitolij ænea ſunt fabrefacta: Tegulas autem æreas Q. Catulus inaurauit, auth. Plin. hinc Virg. Capitolia aurea dixit, quanq̃ & propter ſtatuas aureas, aliaq; pretioſa ornamenta aurea dixiſſe exiſtimauerim. Numam antequam Imperium adiret,

augurium in Capitolio captauiſſe ſcribit Plut. Solinus autem T. Tatium in arce, vbi fuit Templum Iunonis Monetæ, habitauiſſe: Quo in loco prius ſteterat Domus Manlij; de qua Cic. pro domo ſua ita meminit; M. Manlius cum ab aſcenſu Capitolij Gallorum impetum repuliſſet, non fuit contentus beneficij ſui gloria, regnum appetiſſe eſt iudicatus: ergo eius domum euerſam duobus locis conueſtitam videtis. Libri Sibyllini in templo Iouis Capitolini ſub terra, in arca lapidea ab hominibus decem cuſtodiebantur, author Dion. Cæſar primo conſulatu tria millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati æris repoſuit. Suet.

CAP. XIX.

De laudibus Capitolij.

SI quis Capitolij pulchritudinem, diuitias, & ornamenta oratione celebrare, proq; illorum admirabili, & pene incredibili amplitudine verbis illuſtrare conetur, nullam profectò inueniet tantam dicendi elegantiam, aut copiã, quin verborũ exilitate deprimat, quæ ſeſe extollere poſſe cõfidebat, cui Cic. nullũ inueniens epitheton magis conueniens, Deorum & Iouis terreſtre domicilium appellauit. Quare in huius laudem ero contentus referre ea tantum, quæ memoriæ traduntur à Marcellino, qui loquens de Conſtante Cõſtantini filio tunc primum Romam veniente, ſic ſequitur. Deinde intra ſeptem montium culmina per accliuitates, planitiemq; poſita Vrbis membra colluſtrãs, & ſuburbana quidquid erat primum eminere inter alia cuncta ſpectabat, Iouis Tarpei delubra, quantum terrenis diuina præcellunt. Et infra deſcribens Ægypti mirabilia ſic habet. His accedunt altis ſuffulta faſtigiis tẽpla, inter quæ eminet Serapeum: quod licet minuatur exilitate verborum, atriis tamen columnaribus ampliſſimis, & ſpirantibus ſignorum figmentis, & reliqua operum multitudine ita eſt exornatũ, vt poſt Capitolium, quò ſe venerabilis Roma in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitioſius cernat. Eandem imitatus ſententiam Caſſiodorus: Traiani, inquit, Forum vel ſub aſſiduitate videre miraculum eſt, Capitolia celſa conſcendere, hoc eſt humana ingenia ſuperata videre. Nunc verò penè nudus eſt relictus.

CAP. XX.

De Concordiæ & Iouis Statoris Templo, & quid ſit Curia.

IN ſitus Vrbis deſcriptione ſecundo loco vallem inter Capitolium, Palatinumq; mõtem iacentem poſuimus, eamq;, ſecundum longitudinem, nõ vltra Palatini latus terminauimus; cuius ædificia & loca par eſt tandem, vt in antiquam ſpeciem, & ſplendorem, quoad fieri poterit, reſtituamus. Et quia nihil eſt quod magis res augeat, & conſeruet quàm Concordia, ab ipſa ritè principium facturi videmur. Cõcordiæ igitur Templum vouit Camillus, ſi plebem patribus reconciliaſſet; quod in foro, vt tradit Plut. vt autem Var. inter Capitolium, & forũ deinde exſtruxit. hunc autem ſecutus Sex. Pomp. Senatula, inquit, Romæ tria, vnum, vbi nunc eſt ædes Concordiæ, inter Capitolium & forum, Valer. autem Max. ait Sempronium Aſellionem pro æde Concordiæ ſacrificium facientem ab ipſis altaribus fugere extra forum creditores coegiſſe. Sed cum non vnum fuerit Concordiæ templum, videndum ne Plut. de eo intelligat, quod erat ſupra Comitium, ad forum vſque productum. Huius autem porticus extant adhuc ad radices Capitolij octo ingentes columnæ cum inſcriptione hac:

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT.

Quo autem tempore reſtitutum ſit à Senatu incertum eſt. Extat tamen in Lateranenſi baſilica de reſtitutione memoria huiuſmodi.

D. N. CONSTANTINO PIO FELICI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REMPVBLICAM FACTIS CONSILIISQ.

S. P. Q. R.

ÆDEM CONCORDIÆ VETVSTATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE, ET CVLTV SPLENDIDIOR RESTITVERVNT.

Hinc autem centum gradibus ad Monetæ Iunonis templũ aſcendebatur. Cic. Ph. ſeptima. Oculta enim fuit eorum voluntas, iudiciumq; de M. Antonio, qui frequentiſſimi in gradibus Concordiæ ſteterunt. Ouid.

Candida te niueo poſuit lux proxima templo,
Qua fert ſublimes alta Moneta gradus.
Furius antiquum populi ſuperator hetruſci
Vouerat, & voti ſoluerat ille fidem.
Cauſa, quòd à patribus ſumptis ſeceſſerat armis
Vulgus & ipſa ſuas Roma timebat opes.

In Concordiæ Senatus frequenter habebatur, & conciones. Idem Cicero in Ph. pro Sextio & domo ſua. Lampridius: cum Senatus, inquit, frequens in curiam, hoc eſt in ædem Concordiæ Templum auguratum conueniſſet. In eodem templo fuit Statua Apollinis, Iunonis, & Latonæ Apollinem & Dianam infantes ſuſtinentis: Aeſculapiique, & Hygiæ à Nycerato fabrefacta. Sthenis autem, Cererem Iouem, & Mineruam, flentesque matronas, & adorantes, ſacrificantesque fecit, quæ erat in æde eiuſdem Concordiæ. Martem verò, & Mercurium Piſicrates. Zeuſis manu in Concordiæ delubro erat Marſias religatus; Erat & Liber pater Caſſandraque à Theodoro picta. In prono Templi fuit Victoria, quæ M. Marcello Claudio, & M. Valerio Coſſ. icta eſt fulmine. Habuit Concordiæ templum Cellam de qua Cicer. ph. tertia ſic meminit. Armatos in Cella Concordiæ cum Senatum haberet incluſerit, & quinta: in Cella Concordiæ collocari armatos, latrones, ſicarios è templo carcerem fieri. Cõcordia dicta, inquit Var. à corde congruente. E regione autem huius, ad radices tamen Palatini montis, Templum Iouis Statoris, á Romulo votum fuiſſe, teſtis eſt Liuius, apud quem ita loquitur Romulus: Iupiter tuis auibus iuſſus hic, in Palatio, prima Vrbi fundamenta ieci, arcem iam ſcelere emptam Sabini habent, inde huc armati ſuperata valle media tendunt: at tu pater deum, hominumque hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem Romanis fugamque fœdam ſiſte. hic ego tibi Templum Statori Ioui, quod monimentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruatam Vrbem eſſe, voueo. & Cicer. Priuſquam enim iret in exilium his Iouem precatus eſt verbis: Teq; Iupiter Stator, quem verè huius Imperij Statorem maiores noſtri nominauerunt, cuius in templo hoſtilem impetum Catilinæ repuli à muris, cuius Templum à Romulo victis Sabinis in Palatij radice cum victoria eſt collocatum, oro, atque obſecro, ferte opem pariter reip. cunctę que ciuitati, meiſque fortunis. Ouid. etiam in Faſt. in radice Palatini ſic collocat.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora iugi.

Quo in loco nunc ſunt ſpondæ murorum altiſſimæ ad boream pertinentes. In hoc conciones haberi, Senatusque ſolebat. Idem in Cat. pro lege agraria, & alibi

 ſæpe.

ſæpe. Nam. S. C. iure fieri non poterat, niſi in loco per augures conſtituto, quod templum appellaretur. non enim omnes ædes ſacrę templa erant. Curia in qua habebatur Senatus templum erat, auth. Gellius, & Var. Vnde inter Aedes ſacras, & templa illud intereſt, quod in his. S. C. poterat haberi, in illis verò nequaquam. Ego tamen cauſa euitandi crebras eiuſdem verbi repetitiones, & quo per nomen templi facilius inueniatur, quod quiſque cupit, hanc differentiam non planè ſeruaui. Hoc autem templum incendio Neronis exuſtum fuiſſe docet Cor. Tac. Liuius vero votum bis, bello videlicet Samnitico, & in pugna ad Luceriam. Miror autē quid eſt cur quidam Iouis Statoris templum ad radices Capitolii poſuerint, ad eam inquam partem, quę in planam Vrbem vergit, vbi nunc eſt ædes Diui Andreæ in Statera, decepti ſolo cognomento; qui ſi Ciceronis & Ouid. verba obſeruaſſent, & Romuli dicentis apud Liuium in Palatio, non tam fœde in hunc lapſi eſſent errorem.

CAP. XXI.

De Templo Veſtæ, & Romuli, ac de Luco eiuſdem Veſtæ.

TEMPLVM autem Veſtæ inter Capitolinum, & Palatinum montem, vbi Diuæ Mariæ Gratiarum ædes nunc eſt ſita, collocari à Diony. videtur. Quod autem non fuerit ſub Palatio, vt putat Ful. probant, quæ ſequuntur Plut. verba: Reſtitere Romani quo nunc loco Iouis Statoris ſitum eſt templum, ita confertiſſimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugantque, & vſque ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Veſtæ palantes agunt. Nam ſi Romani reſtitere ad radices Palatij, quomodo ſequitur fundunt fugantque Sabinos ad templum Veſtę, quod ſecundum Ful. fuiſſet, vbi reſtitere Romani, non autem quo fugati ſunt Sabini, contra opinionem Plutar. Diony. & Liuij, qui de hoc templo ita meminit. M. Cœditius de plebe nunciauit tribunis ſe in Noua via, vbi nunc ſacellum eſt, ſupra ædem Veſtæ, & reliqua. Erat enim prope forum Romanum. Hinc Apianus ait. Aſellium prætorem fortè ſacra Caſtori, & Polluci in foro facientem, cum quidam lapide fialam excuſſiſſet, ad templum Veſtę cucurriſſe. Cor. Tac. de Piſone loquens: ex foro, inquit, fugit in ædem Veſtæ. Condita autem fuit à Romulo, vt infra demonſtrabimus ex verbis Diony. qui etiam memoriæ prodidit, Caſtora, & Pollucem in pugna aduerſus Thuſculanos duce Poſthumio dictatore viſos pugnantes pro Romanis, eodemque tempore in foro equos abluiſſe ad ſcaturiginem manantem iuxta templum Veſtæ. Fuit eiuſdem deæ Lucus, qui à Palatij radice in Nouam viam deuexus erat, ex quo, ante Vrbem captam exaudita vox eſt, vt muri & portæ reficerentur: futurum eſſe, niſi prouiſum eſſet, vt Roma caperetur. auth. Cicer. de Diu. Atrium, ſiue Regia Numæ propè Veſtæ ſacellum Plut. fuiſſe exiſtimat, nō autem, vt Ser. ædes Veſtæ Atrium Numæ. Videamus autem obiter, quid ſibi velit Vir. cum inquit.

Cana Fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt.

Per fidem enim Fidei templum intelligit, antiquiſſimum, vtpote ab Ænea, vel (vt alij volunt) à Numa in Palatio extructum, quò cogebatur Senatus cum de rebus ad ſtatum reip. ſicut in Atrium Veſtæ cum Pon. max. cum de rebus ad religionem pertinentibus eſſet deliberaturus. Apianus his ita ſe habentibus Senatus in Fidei templum contulit per Remum autem & Quirinum Fo. Ro. in quo erant ſimulacra conditorum Vrbis lambentium vbera lupæ. Liuius ædiles ad fiſcum ruminalem (erat enim in comitio) ſimulacra infantium conditorum Vrbis ſub vberibus lupæ poſuerunt. Et cum in foro cauſæ agerentur, vt idem

author

author de Virginia loquens oſtendit,ſic interpretamur. Romanos leges, & ciuiles, & pontificias ad religionem pertinentes vniuerſo orbi daturos,omniumque terrarum Imperium, quemadmodum Iuppiter pollicebatur, habituros. Templum Romuli ſteterat ad radices Palatini, in medio eius lateris, quod Capitolium reſpicit, vbi nunc eſt ædes Diuo Thodoro dicata, de quo videtur intellexiſſe Diony. cum de lupercali loquitur in hunc modum. Oſtenditur ſecundum viam, qua itur ad Circum, templumque ei proximum, in quo eſt lupa præbens pueris duobus vbera, antiquæ operæ ſimulacra ærea.

CAP. XXII.

De Lupercali, & ficu Ruminali.

LVPERCAL autem fuit quædam ſpelunca ſub monte Palatini in qua de Capro luebatur, id eſt ſacrificabatur: vnde & Lupercal dictum putant. Alij verò dicunt quod illic lupa Romulum & Remum nutrierit, Alij, quod eſt veriſimilius lucum hunc eſſe ſacratum Pani deo Arcadiæ, cui etiam mons Lycæus in Arcadia eſt conſecratus, dictus quòd λύκους, id eſt lupos non ſinat in oues ſæuire. Ideo Euander ſacrauit locum, Lupercalque nominauit, de quo Dionyſius ſic ſcriptum reliquit: Arcades in colle ipſo firmati, cum ædificia alia more patrio exornaſſent, templa quoque conſtruxerunt, atque primum quidem Pani lyceo admonente eos Carmenta. eſt enim apud Arcades Pan vetuſtiſſimus, plurimum in honore habitus. Nunc tamen, circunſepto ædificiis templo, priſcam loci naturam comprehendere nequit coniectura. Erat enim antiquitus, vt dicitur, antrum magnum ſub colle arbuſto contectum,& fontes ſub petris profundi, adhærensque rupibus ſaltus & quidem opacus, vbi Ara deo conſtructa ſacrificia patria perficiebant. Idem tradit apud Lupercal Romulum,& Remum expoſitos fuiſſe,quem in locum lupa vadens ſeſe condiderat. Aliorum autem fama eſt Lupercaliũ morem á Romulo & Remo originem traxiſſe,tunc cum lætitia exultantes,quod iis auus Numitor eo loco, vbi educati erant, Vrbem condere permiſerat. Facto enim ſacrificio,cæſisque capris epularum hilaritate,ac vino largiore prouecti,cũcti ouinis pellibus immolatarum hoſtiarum iocantes, geſtierunt. Verùm vt de nominis etymologia, & origine, ita de loco varia eſt opinio. Pom. Letus ita ſcribit. Sub Capitolio Tyberis inferebat ſinum,qui pertingebat radices Palatij, vbi nunc eſt ædis S. Theodori,vbi expoſitus Romulus, & Remus in alueolo, ibique fuit ficus Ruminalis : ſupra in Capitolio e regione iſtorum locorum Lupercal, hoc eſt manſio lupæ. Erat autem Lupercal propè tres columnas. Vt autem (ſecundum aliquos) accipimus, quæ de ficu Ruminali eius eſt ſententia,ita,quæ de Lupercali, prorſus reiicimus; de vtroque verò quæ eſt Seruii, qui in circo Maximo ponit Lupercal; eius ſunt hæc verba: Rumon Tyberis dictus eſt, vnde ficus Ruminalis, ad quam eiecti ſunt Romulus & Remus, quæ fuit vbi nunc eſt Lupercal in circo, hac enim labebatur Tyberis ãtequam Vertumnus factis ſacris auerteretur. Et vbi Virg. inducit Aeneam ex Tyberi muros Palanteos ſpectantem, inquit: Nec ſitum præſentem cõſiderare debemus. tunc enim nullis obſtãtibus ædificij per Lupercal Tyberi fluente facilè mons poterat videri Palatinus. Quod autem Tyberis ſinum inferret ad radices Palatini bene procedit; verũ ꝙ per Circũ laberetur caret ratione;quia Auen. ad alteram fluminis ripam eſſet relictus, nec ſequeretur, ꝙ refert Liuius; Herculem traieciſſe Tyberim, &, dum feſſus procubuiſſet, Cacum boues furatum eos in ſpeluncam traxiſſe; fuerat enim neceſſe per Tyberim quod eſt dictu abſurdum, niſi dicamus per Circum

lapſum

lapſum ante Herculis aduentum in Italiam. Præterea idem Ser. eodem in loco vtrunque reſtituit, ſicut & P. Victor, cum Lupercal fuerit, vbi nunc eccleſia S. Theodori, quemadmodum ſuperiori capite, vbi de templo Romuli ſumus locuti, tetigit Diony. Ficus vero Ruminalis in Comitio eregione ædis Diui Coſmæ & Damiani, & ad latus Palatini circo oppoſitũ Maximo, quod Cor. Tac. ſic probat. Eo anno quo certatum eſt inter Harmum duros, & Cattos, Ruminalem arborem in Comitio, quæ ſupra octingentos & quadraginta annos Remi Romuliq; infantiam texerat, mortis ramalibus, & areſcẽte trunco diminutam, prodigij loco habitum, donec in nouos fœtus reuiuiſceret. Si autem volumus, quod ait Liuius, pueros in proxima alluuie, vbi ficus Ruminalis, expoſitos ſecundum Tacitum dicemus, Tyberi forum Romanum alluiſſe, ferenteſq; pueros deſcendiſſe ex Palatio in Comitium, ibiq; expoſuiſſe infantes, nulla enim eſt ratio alia, vt Liuij cum Taciti conueniant verba. veriſimilius eſt, ſecundum Diony. apud Lupercal expoſitos eſſe, nutritos verò apud ficum Ruminalem, vt innuit idem Tacitus, cum inquit, texit infantiam Romuli & Remi: aut fluitante ſcapha in Comitium delatos. Nam Var. ait infantes non expoſitos, ſed delatos ad ficũ Ruminalem, & L. Florus repertos ad arborem, quæ non fuiſſe (vt vult Ser.) vbi Lupercal oſtendit etiam Plut. his verbis. Locum Cremonum vocant, ſed pridem Germano nomen fuerat, quod germanos fratres vocemus, nec porrò longius ficus Ruminalis. Non deſunt autem qui Lupercal eregione Septizonij Seueri fuiſſe putent, quos ſecutus eſt Blon. in Roma triumphãte at hoc ſtultum eſt credere. Quo modo enim Euander à Tyberi in Vrbem rediens, potuit oſtendere gelidum, vt ait Vir. Lupercal ab altero latere montis auerſo exiſtens, meridiemq; ſiue ortum æſtiuum reſpiciens, cum ad boream pertineret? vnde rectè Poeta, gelidum appellauiſſe videtur. Quis autem Lupercalia inſtituerit, vbi, & quo modo fierent, ſcribit Val. Max. Ser. & Plut. in Antonij vita. Ruminalem autem ficũ ſunt qui volunt à Romulo, quaſi romularem denominatam. Alij à lacte infantib. dato. nam pars gutturis ruma dicitur. Huius autem arboris etiam Auguſti tempore veſtigia extitiſſe docet Ouid. his carminibus,

Arbor erat, remanent veſtigia, quæq; vocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

CAP. XXIII.

De via Noua, vico Iugario, & Thuſco.

VIAM Nouam fuiſſe eregione templi Iouis Statoris, perq; vallem inter Capitolium, & Palatium productam, ſignificãt hæc Liuij verba. Ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in Nouam viam verſus (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Idem. Templum in Noua via ſupra ædem Veſtæ Aio exſtructum. Quanquam Cic. de diuinatione non templum dicit, ſed Aram. De via hac meminit & Ouidius. eius ſunt hæc carmina,

Fortè reuertabar feſtis veſtalibus illac,
Qua noua Romano nunc via iuncta foro eſt.

Crediderim hanc viam antiquiſſimam, diuerſamq; ab ea, quæ inſtaurata à Caracalla ſub thermis ipſius fuit. Vicus Iugarius qui, auth. P. Vic. & Thurarius dicebatur, per radices Capitolij à porta Carmentali ad forum Romanum aditum præbuit. Liuius; ab æde, inquit, Apollinis boues fœminæ duæ albæ porta Carmentali in Vrbem ductæ: poſt eas duo ſigna cupreſſea Iunonis Reginę portabantur: tum ſeptem & viginti virgines longam indutæ veſtem carmen in Iunonem

Reginam canentes ibant, illa tempeſtate forſitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens, & inconditum ſi referatur. Virginum ordinem ſequebantur decem viri coronati laurea, prætextatique à porta Iugario vico in forum venere. Blon. verò ait, nihil aliud habere quam quod idem author dicit ſaxum ingens à Capitolio in ipſum vicũ procidiſſe; quę verba certum locũ non deſignant, ſicuti quæ nos allegauimus. Fuluius autem ponit vicum Iugarium inter Romanũ, Boariumq; forum, quod falſum eſſe prædicta Liu. verba oſtendunt. In hoc vico fuit Domus L. Amerimni equitis Ro. vt ex filij epith. legitur. Iugarij autẽ nomen obtinuit q, ibi fuerat Ara Iunonis Iugę quam matrimo. iũgere putabant. auth. Sex. Pom. Queãdmodum autem vico Iugario per radices Capitolij à porta Carmentali in forũ Romanum, ita vico Thuſco per radices Palat. montis ab eodẽ foro in Velabrũ patebat acceſſus; ſicuti eiuſdem Liuij verba, quę ſequuntur, oſtendunt. In foro pompa conſtitit, per manus reſte data virgines ſonũ vocis plauſu pedum modulantes inceſſerunt, inde vico Thuſco, Velabroque per Boarium forum in Cliuum Publicum, atque in ædem Iunonis Reginæ perrectum. Pater ergo virgines ingreſſas porta Carmentali, Iugario vico per radices Capitolij producto in forum: poſtea vico Thuſco, ad Palatij radices iacenti, per Velabrum, forumque Boarium in Auentinum; perueniſſe. Neſcio autem quo auth. Fuluius venit id campi, quod eſt inter Capitolium, Palatium montem Auentinum, & Tyberim, vicum Thuſcum appellatum: ſi ita eſſet, ſatis fuerat Liuio dixiſſe. Inde vico Thuſco in cliuum publicum, atque in ędem Iunonis Reginæ perrectum: ſed Velabrum à vico Thuſco diuidens, oſtendit ibi finem fuiſſe vici Thuſci, vbi velabrum incipiebat, quod cum foro Boario, in eo campo fuiſſe, demonſtrabitur. Ab eodem autem Liuio huiuſce vici etymologia eſt petẽda. Narrat enim in bello aduerſus Aricinos cæſis Hetruſcis, partem exiguam ipſorum Romam profugiſſe, ibique benignè exceptos, diuiſoſque in hoſpitia: deinde curatis vulneribus, alios domum profectos, multos autem Romæ hoſpitium, vrbisque charitatem tenuiſſe, locumque ijs ad habitandum datum, quem deinde vicum Thuſcum vocauere. Diony. Dedit, inquit, eis Senatus regionem vrbis, inter Palatium & Capitolium, quatuor fermè extenſam ſtadia conuallem, quæ ad ætatem vſque meam vicus Thuſcus appellatur, per quem quidem tranſitus eſt à foro ad circum Maximum. Propertius his conſenſiſſe videtur, his verſibus.

At tu Roma meis tribuiſti præmia Thuſcis,
Vnde hodie Thuſcus nomina vicus habet.

Alij aliter referunt hiſtoriam. Videlicet vicum ipſum Thuſcum appellatum à Cœlio Vibieno Thuſco, qui cum ſua manu Romulo contra Latinum in auxilium venerit, & poſt Cœlij obitum, quod nimis munita loca tenerent, neque ſine ſuſpitione eſſent, deductos in planum, & ab eis vicum Thuſcum denominationem accepiſſe. In hoc vico lenones habitauiſſe oſtendit Plautus in Ciſtel. hinc Horatius. Ac Thuſci turba impia vici.

CAP. XXIIII.

De Arcubus Romuli. Senatulo, & Ouidij Domo.

ARCVS veteres, quos Romulus lateritios poſuit, & florentes poſtea opibus Romani nunquam paſſi ſunt in marmoreos mutari, ne conditoris vrbis ſuæ memoria deperiret, Blon. ſcribit ætate ſua collapſos, vbi nunc ſunt eccleſiæ S. Marię de gratia, & de inferno. eam, inquit, viam ad portam Appiã expeditiſſimam videmus. Alij verò volunt de his arcubus intellexiſſe Iuu. cum dicit.

Subſtitit ad veteres arcus, madidamq́; Capenam.

Quod ſi accipimus, Blondi repugnabimus opinioni, niſi velimus bis ſubſtitiſſe. Sed neſcio qua ratione velint Romulum arcus poſuiſſe, cum ea tempeſtate non eſſet adhuc excitandi triumphales arcus conſuetudo. Senatulum, in quo ſenatores conſultandi cauſa cõſiſtebant, fuit inter Capitolium & Forum, vbi ædes Concordiæ, vt viſum eſt ſupra. Ouidius autem domum ſuam ſub Capitolio his carminibus poſuiſſe patet.

Hanc ego ſuſpiciens, & ab hac Capitolia cernens,
Quæ noſtro fruſtra iuncta fuere lari.

Quidam volunt fuiſſe propè ædem diuæ Mariæ de conſolatione. Secunda autem parte ſitus Vrbis expedita, Palatinum montem aſcendamus.

CAP. XXV.

De varia Palatij etymologia.

QVANQVAM Palatinus mons multis iam annis ante Vrbem conditam ædificiis eſſet conueſtitus, ab Roma Itali filia Valentia, ab Euandro deinde arce conſtituta, Vrbeq́; orta, Reges & Imperatores ſedem inibi habuerunt, vt nihil ſit apud hiſtoricos, aut poetas magis celebratum, at tamen eius etymologia tam varia traditur, vt ex multis authoribus, quem ſequaris, habeas neminem. Var. quartæ, inquit, regionis Palatium, quòd Palantes, qui cum Euandro venere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi conſederunt. Aliqui verò à Palante proauo Euandri Palatino nomen manſiſſe referunt, ſecundum quos Virgil. ait.

Arcades has oras genus à Palante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, & poſuere in montibus vrbem,
Palantis proaui de nomine palanteum.

Liuius montem hunc à Palateo vrbe Arcadiæ Palantium, deinde Palatium appellatum tradit. Alij à Palatia Latini vxore. Alij quòd Palanto Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum ſuſcepit, hunc incoluerit. Alij à Palantia Euandri filia, ab Hercule vitiata, & illic ſepulta. Alij à Palante, qui & ipſe inibi ſepulcrum eſſet conſecutus. Eundem hunc locum à pecore dictum putant multi, quod paſcens ibi balare conſueuerit. Tibullus.

Sed tunc paſcebant herboſa palatia vaccæ,
Et ſtabant humiles in Iouis arce caſæ.

Vnde Næuius Balantium nominauit. vel quòd palare, id eſt, errare ſolerent armenta. Cephalon autem Gergitius memoriæ prodidit, hominem quendam comitem Æneæ occupato monte, qui nunc Palatinus dicitur, vrbem condidiſſe, Romamq́; denominaſſe. Tremellius verò Palatinum Romuleum montem vocat, cum inquit: Fuit eius ſtatua in pede montis Romulei ante Sacram viam, inter templum Fauſtinæ, ad arcum Fabianum. In mons hodie Palatium Maius vocitatur.

CAP. XXVI.

De Victoriæ, Cereris, Iunonis Soſpitæ, Matris deum, & Libertatis Templo, & eiuſdem Porticu, ac de domo Caſsij.

CVM Romani plurimis victorijs partis, imperij fines propagaſſent, Victoriæ deæ gratiam referentes & quo in futurum proſperos ſucceſſus daret, ei Templum in Palatio conſecrauere, in ea inquam parte, quæ videt hortos diuæ Mariæ nouæ. in infimo cliuo cuius ſupra indicauimus Romulum Romã portam inſtituiſſe. Vbi autem Victoria prius (vt prodidit Antias) Val. Max. inter alios honores domus publicè ædificata fuerat. Licet L. Iginius dicat P. Val. Voleſi filio Publicolæ domum, quæ ſub Velis erat, vbi poſtea fuit ædes Victoriæ, ex lege, quam ipſe tulerat, populum cõceſſiſſe. De Victoriæ æde meminit & Liuius L. Poſthumius inquit, Coſ. ædem Victoriæ, quam Ædilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Diony. verò ſcribit in vertice Palatini montis ab Arcadibus, qui cum Euandro venerant, Victoriæ Templum erectum eſſe, cui deæ anniuerſaria fierent ſacrificia, ab eiſdemque Cereris Ædem, cuius ſacra à ſolis mulieribus celebrarentur. Sed de alia Victoriæ æde intellexiſſe Diony. & locus, & tempus ſatis oſtendunt. Propè hanc, Ædiculam Victoriæ Virginis poſuit Portius Cato, quam biennio ante vouerat. iuxta quam fuit & Iunonis Soſpitæ. In Victoriæ templum Matrem Deum Peſinunte oppido Phrygiæ aduectam perlatam fuiſſe memorant; ibique manſiſſe donec illi Ædem ſtatuis, columniſque pretioſis cum pauimentis diuerſorum lapidum exornatam ſtruxere Romani. Vnde Liuius: ædes Magnæ Matris Ideæ dedicata eſt; quam deam P. Cor. aduectam ex Aſia in Palatium à mari detulerat. Locauerant ædem faciendam M. Liuius C. Claudius Cenſores. Dedicauit Iunius Brutus. Ludique ob dedicationem eius facti, Megaleſia appellati. de quibus Cicer. ita meminit: Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri maiores ante templum in ipſo Magnę matris conſpectu Megalenſibus fieri, celebrarique voluerũt, qui ſunt more, inſtitutiſq; maximè caſti, ſolennes, religioſi? Aduecta eſt autem Mater deorum carmine in libris ſibyllinis inuento. Pelli Italia alienigenam hoſtem poſſe, ſi deportata eſſet Romam. Erat enim lapis, quem incolæ hoc appellabant nomine. Libertatis autem & Templum, & Porticum ſtruxit P. Clodius in parte domus Ciceronis, prope Iouis Statoris templum.

CAP. XXVII.

De Fano, & Ara Febris, Aede Larum, Deæ viriplacæ Sacello, ac de Templo Fidei, & Iouis Victoris Aede.

FANVM febris in Palatio fuiſſe Val. Max. ſic docet: Febrem ad minus nocendum templis colebãt, quorum adhuc vnum in Palatio, alterum in ara Marianorum, tertium in ſumma parte vici Longi in eaque remedia, quæ corporibus ægrotorum annexa fuerant, deferebantur. Docet & Cic. his verbis: Illud profecto confiteamini, longe aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit, eos enim, qui dij appellãtur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, vt pernitioſis etiam rebus non nomen deorum tribueretur, ſed etiã ſacra conſtituerentur? Febris enim

Fanum in Palatio videmus. Et ſecundo de lege Ara, inquit, vetus ſtat in Palatio Febris. Hic autem notandum ſecundum Stoicos, vnum eſſe deum, cui nomina variantur pro actibus, & officijs: vnde etiam duplicis ſexus nomina eſſe dicuntur, vt cum in actu ſint, mares ſint, fœminæ cum patiendi habent naturam. Aedem Larum idem Cicer. Palatinam facit: ſicuti Val. Max. deæ Viriplacæ ſacellum: in quo viri & vxores contentione animorum depoſita, concordes domum reuertebãtur. Agathocles, Diony. ceterique Græci ſcribunt, Æneam cum Aſcanio, & eius filia Rhoma in Italiam veniſſe, condidiſſeque in Palatio Templum Fidei, à puellæ nomine dicatum, ſub hoc titulo TEMPLVM FIDEI. Orta deinde multis poſt annis inter Romulum & Remum contentione de nomine vrbis appellandæ. S. P. Q. R. placuiſſe vrbem Romam à puella nominare, cuius eulogium in templi frontiſpicio ex inſcriptione legiſſent. Sext. Pomp. refert Romam Æneæ neptem hoc templum poſuiſſe; Numam verò Dion. & Liuius longis poſt ſeculis vetuſtate lapſum Auguſtus inſtaurauit. Templum Iouis Victoris à Q. Fabio bello Sabino votum, in eodem Palatino monte fuiſſe volunt, dedicatumque Idibus Aprilis Ouid. ſic.

Occupat Apriles idus cognomine victor
Iupiter, hoc illo ſunt data feſta die.

CAP. XXVIII.

De Heliogabali, Apollinis, & Penatium Templo, ac de Aede Orci, locoq; Palladij.

ANTONINVS Heliogabalus, Heliogabalum deum in Palatino monte conſecrauit, eique Templum fecit, eo in loco, vbi prius Orci ædis fuerat, ſtudioſeq; curauit Matris deum Typum, & Veſtæ ignem, Palladium Ancylia, & omnia Romanis veneranda, religionem Iudęorum, & Chriſtianorum deuotionem in illud transferre contendit, agens ne quis deus, niſi Heliogabalus coleretur, auth. Lampridius. Quo in loco cyphum, non typum legendum puto, propter ea, quæ infra ſequuntur, videlicet. Et adeo debacchatus eſt vt cyphum eriperet. Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus Auguſtus excitauit, quam fulmine ictam deſiderarit à Deo aruſpices pronunciarunt, eiſque Porticum auth. Suet. addidit, quam laudat Propertius, & fores templi eburneas facit: ſuper faſtigium autem currum ſolis ex auro ſplendentem, quatuorque boues, id eſt pretidas æneas à Myrione factas in ara, ponit: Ouid. verò in Apollinis Belides, cum ait.

Ducor ad intonſi candida templa dei,
Signa peregrinis vbi ſunt alterna columnis
Belides, & ſtricto ſtat ferus enſe pater.

In hoc Templo Auguſtus iam ſenior, ſæpe Senatum & decurias iudicum recognouit. In eodem pendebant Lychni inſtar arboris mala ferentis, vbi probati poetæ ſcripta ſua reponebant. hinc Horatius in arte Poetica.

Scripta Palatini quæcunque reponit Apollo.

Huius autem templi veſtigia extare videntur ſupra circum Maximum propè vineam Fedræ, in qua Tiberiana fuerat Domus.

De Appollinis etymologia plura Plato in Cra. de Apollinaribus verò ludis Mac. in Sat. Ædis deorum Penatium in ea parte Palatini montis fuit, quæ boream ſpectans, Velia dicebatur. Liuius quinto quintæ dec. De prodigiis deinde nunciatis Senatus eſt conſultus, Ædes deorum Penatium in Velia de cœlo tacta erat. Dion. Templum, inquit, Romæ oſtenditur haud procul à foro, in quo ſunt

deorum

deorum Troianorum imagines inſcriptionem habentes D. PENATES. Sunt enim adoleſcentes duo ſedentes, pilam tenentes, veteris artis opera. Timæus autem hiſtoricus ferreos & æneos lituos, atque Troianum vas quoddam fictile eſſe, ſcriptum reliquit, Labeo vero Apollinem & Neptunum. Exhauſta incendio æde Veſtæ, in Veliam tranſlatum fuit Palladium, à quo eccleſia S. Andreæ inibi ſita cognomen deinde accepit, in Pallaria enim vocatur. Memorant quidam Liuiam, D. Auguſto templum in Palatio erexiſſe.

CAP. XXIX.

De domibus Palatinis, & Saliorum Curia.

CVM Romulus & Remus vitam paſtoralem agerent, ſæpe ex lignis, & harundinibus tabernas ſtruxere, quarum vnam ſcribit Dion. ætate ſua fuiſſe in angulo ex Palatio in circumducente, Caſam Romuli dictam, per multasq; ætates manſiſſe, & ſi quid vetuſtate, aut alio quouis caſu corruiſſet, cuſtodes loci nihil magnificentius addentes, verùm omnia prioribus reſtituentes, reficere conſueuiſſe. Quo in loco hunc Virgilij de mantaco ciuis Rom. domuncula viſitur. Tullus autem Hoſtilius, priuſquam Curiam condidiſſet, in Velia domum habuit, vbi poſtea fuit ædes prædicta deorum Penatium, auth. Solinus: Catilinæ verò haud procul hinc, in ea parte Palatij, quę videt forum Romanum, & inde ad M. Scauri breuis tranſitus. de qua Aſc. ſic inquit: Demonſtraſſe vobis memini hanc domũ in ea parte Palatij eſſe, quæ cum ab Sacra via diſceſſeris, & per proximum vicum, qui eſt ab ſiniſtra parte, prodieris, poſita eſt. Domum Ciceronis emptam vicies ſextertio à L. Craſſo volunt fuiſſe ſupra ædem Iouis Statoris: Et certè in celeberrima Palatini montis parte erat, propeq; Palatium ſita, vt pro domo ſua ipſe Cic. his verbis teſtatur: Domus ardebat in Palatio, non fortuito, ſed oblato incendio, & infra: In conſpectu totius Vrbis domus eſt mea. Admonendi autem eſtis eo in loco, vbi dicit: Ardebat in Palatio, non accipi ſecundum nunc vulgi opinionem pro monte Palatino, cum iis temporibus Palatium exiguam eius partem occuparet: neque etiam ſignificare domum Ciceronis intra Palatium ipſum comprehenſam, ſed inuidioſe additum eſſe in Palatio, ac ſi diceret Orator: Catilina in comburendo domum meam adeo ira erat accenſus, & furore amens, vt nullam prorſus rationem haberet locorum publicorum, & ipſius Palatij, cui eadem domus mea fuerat iuncta. Iuxta quam ponit domum M. Flacci: qua euerſa Q. Catulus de manubriis Cimbricis Porticum extruxit. Craſſi oratoris, & Viturbij Domos in Palatio euerſas fuiſſe L. Æmilio Mamerco, & C. Plantio Coſſ. Plin. eſt auth. Vani ducis domum in Palatio ſtatuit Liuius. Sicut Auguſtanã Tiberianamq; Cor. Tac. de quibus ſuperiori capite memini. Auguſtanam autem ab Auguſto, qui vt ſcribit Sueton. natus eſt in regione Palatij ad capita Bubula, vbi nunc, inquit, Sacrarium habet, aliquanto poſtquam exceſſit conſtitutum. Et alibi refert primo iuxta forum Romanum, ſupra ſcalas Annularias in domo, quæ Calui Oratoris fuerat, habitauiſſe, poſtea in Palatio, nihilominus ædibus modicis Hortenſianis. De Tiberiana idem Cor. mentionem ſic facit: Otho ex æde Apollinis diſcedens per Tiberianam domum ad Miliarium aureum peregit. Curia Saliorum in Palatio, quæ cum flagraſſet inuentus eſt Lituus Romuli illæſus, auth. Cic. Plut. vt L. Iginius, tradit Publicolam domum habuiſſe Subueliam nuncupatam, foroq; imminentem. Tarquinij vero Priſci domus ad Iouis Statoris templum fuit. Liuius: Quum clamor, impetusque multitudinis vix ſuſtineri poſſet, ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in viam Nouam verſus (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) po-

pulum Tanaquil alloquitur. Ser. ait Auguſtum, poſt Actiacum bellum, Palatium ex ſuo præcepto ædificatum, quum eſſet domus priuata, reipub. donauiſſe.

CAP. XXX.

De Summa Velia, ſtatuis Palatinis, aliisq; rebus in genere.

VELIAM Summam ad eam Palatij partem, quæ celſior verſa eſt in ortum æſtiuum, diuæq; Mariæ Nouæ ædem fuiſſe, diximus; cui, vt vult Var. ex eo inditum eſt nomen, quod ibi paſtores Palatini, ante tonſuram inuentam, vellere lanam conſueuerint. Auguſtus in Palatio iuxta Fidei Templum Bibliothecam exſtruxit latinam, græcamq; cum Porticu, quæ Palatina dicebatur, in qua Senatus ſtatuam Numeriano Imper. poſuit, cum inſcriptione:

DIVO NVMERIANO ORATORI POTENTISSIMO.

Statua M. Var. viuentis adhuc eandem porticum exornauit, teſte Pollione: Bibliothecam vero Apollinis, Coloſſus Thuſcanicus L. pedum à pollice ære nobilior, an pulchritudine, dubium. Fuit in Palatio Auguratorium, id eſt locus vbi auguria captabantur: & Apollo cognomento Palatinus, opus Scopæ, Latonaque in palatij delubro, vt ait Plin. Suet. commemorat Titum Imp. ſtatuam auream Britannico in palatio poſuiſſe. Arbor fuit in eodem Palatino nata ex haſta Romuli, qui captato augurio haſtam ipſam de Auentino monte in Palatinum iecit, quæ fixa fronduit, & arborem fecit: Laurusq; nata eo die, quo Auguſtus: vnde triumphantes coronari conſueuerunt, Balneæ quoque, quas Cicero pro Roſcio palatinas appellat, cuius veſtigia exſtant ſupra circum Maximum, haud procul à vinea Fedræ. Iulius Capitolinus refert locum fuiſſe in eodem monte, qui Sicilia dicebatur: & alterum, qui Iouis Cenatio: & Lampridius Plateas pulcherrimas ſaxis Lacedemoniis, ac porphyreticis ſtratas, quas Antonianas vocauit. Quæ ſaxa, inquit, vſque ad noſtram memoriam manſerunt, ſed nuper eruta & execta ſunt. Fuit in colle Palatino Vicus Padi, & Fortunæ reſpicientis, inibiq; feriæ celebrabantur, in quibus ſacrificium, quod fiebat, Palatual dicebatur, auth. Antiſtius Labeo.

CAP. XXXI.

De Palatio nunc Maiori, Atrio, & veteri Porta ipſius Palatij.

QVALIS autem & quanta fuerit Palatij moles, & pulchritudo indicant ruinæ ingentes, quæ ibi conſpiciuntur, indicant & picturæ, ſtatuæq; præclariſſimæ, precioſæq; columnæ in eo repertæ. Quis autem tanta ædificia auxerit, nullus, inquit, Blon. ſcribit, quod nulla alia ratione factum crediderim, quam quòd vnuſquisq;, nulla inſigni conſtructione facta, particulas redidit, quas ſcriptores, vt parum dignas, mandare litteris omiſerunt. Nos autem diximus Auguſtum ſuam priuatam domum reip. donauiſſe, quæ iuncta fuerat Palatio. Præterea Plin. prodidit Caligulam partē Palatij ad forum vſq; promouiſſe, ſeq; bis vidiſſe Vrbem totā cingi duab. domibus duorum principum, ſcilicet Caligulæ & Neronis. Caligula autem in eo promouendo effecit, vt ædes Caſtoris & Pollucis, quæ erat in medio foro, eregione veſtibuli ſuarum ædium eſſet. Sed quod ſcribit Blon. de Palatio Maiori, id quoque de Pala-

dePalatio Vaticano nunc dicere poſſemus. Atrium autem Palatium habuit augurato conditum,in quo conſulebatur Senatus,arietesq; immolabantur. Palatij vetus porta ad quam bello Sabino fuſos eſſe Romanos commemorat Liuius,fuit prope Roſtra,&ſi quis ad illius verba diligenter attenderit,nullibi,quam e regione ædis Diui Laurentij in Miranda exiſtimabit. Quidam hanc Romuli portam appellant. Palatinus autem collis præter vnam atq; alteram domunculam & ædem. S. Andreæ prædictam, nullum nunc habet ædificium: totus enim vinetis plenus, aut paſcuus ager,non ouibus magis,quam caballis & capris eſt relictus,vt verè Balantium poſſit nominari.

CAPVT XXXII.

De Templo Iani, Auguſti & Fauſtinæ.

PARTEM quartam ſitus Vrbis aggredientes, à rebus diuinis, diisq; immortalibus principium facturi rite videmur, in primisq; ab eo,qui omnium rerum ianua habetur, hoc eſt, à Iano,cuius templum præter Capitolinum, aliud in foro Tranſitorio fuiſſe,ſic probat Ser. Captis Faliſcis, ciuitate Thuſciæ, inuentum eſt ſimulacrum Iani cum frontibus quatuor, (fuerat ènim bifrons apud theatrum Marcelli) vnde quod Numa inſtituerat tranſlatum eſt ad forum Tranſitorium, & quatuor portarum vnum templum inſtitutum: In qua autem parte fori,parũ liquet; ſed crediderim in ea, quæ in fo. Rom. eſt verſa,propè Baſilicam Pauli,vt ſequatur quod ait Mar.

Et fora tot numeras Iane, quot ora geris.

Procopius tradit ætate ſua iam templum fuiſſe in medio foro ex aduerſo Capitolij, paulo ſupra eum locum,quem tunc Romani, tres Parcas appellabant. Erat,inquit,ſacellum totum ex ære conſtitutum, quadrata quadam dimenſione, tanteq; amplitudinis,quanta integri Iani ſtatua poterat ænea quinquepedalis capi, capite dumtaxat bifrons; portæ vtrinque æneæ, quæ pacis tempore claudebantur; inſtante autem bello aperiebantur,vocabaturq; Ianus Geminus. Verum alterũ erat ab eo,de quo Ser. quia,vt diximus,plures fuere Iani. De quadrifronte autem intellexit Mar. cum dixit,

Et lingua pariter locutus omni.

Nam omnes de duobus non dicitur. Templum Auguſti in fo. Rom. poſitum erat,quod Tyberio imperante imperfectũ Caligula abſoluit, pōteq; ſuper ipſum tranſmiſſo Capitolium Palatio coniunxit. vnde ex tribus columnis eius pontis propè Palatinum montem, & totidem ad radices Capitolij adhuc erectis, facilè poſſumus coniicere,vbinam eſſet Auguſti templum,ſuper quod pontem tranſmiſerit Caligula. Veſtigia Templi Fauſtinæ, quam Antoninus maritus permiſit diuinis honoribus à ſenatu coli delatis circenſibus, Flaminibusque, multa, inſigniaq; extare videmus, poſt hunc eccleſiam S. Laurentij in Miranda. De quo Spartianus ſic meminit. Inter deos relatus eſt, habet templum, habet Salios, habet ſodales Antonianos,qui Fauſtinæ templum,quod ei ſub tauri radicibus fundauerat maritus; in quo poſtea filius huius Heliogabalus Antoninus ſibi, vel Ioui Syrio, vel Soli incertum, id eſt,templum fecit.

CAP. XXXIII.

De Caſtoris & Pollucis templo.

CASTORIS & Pollucis templum in fo. Rom. ab omnibus ſcriptoribus collocatur. Lucretio Ofellæ conſulatum petenti Sylla impedimento erat: ille autem ſolicitatus à multis in forum venerat, quem miſſus ab eo centurio iugulauit; ipſe in Caſtoris æde ſedens cædē è ſuggeſto ſuperne ſpectabat, Plut. Martius de Hernicis triumphans in Vrbem rediit, ſtatuaq; equeſtris in foro decreta eſt, quæ ante templum Caſtoris poſita eſt; Liuius: Nonne ab A. Poſthumio ædem Caſtori, & Polluci in foro dicatam vides? Cicero. In qua autem parte fori permagna eſt dubitatio, & inter antiquæ Vrbis ſcriptores varia opinio. Volateranus vbi Diui Coſmæ & Damiani eſt eccleſia, ponit. Pomponius vero Lætus, certum non ſignans locum, in fine fori. Quidam in via Sacra, Fuluius ſub Palatio iuxta Iuturnæ fontem, vbi nos Iouis Statoris templum; cui videntur adſtipulari Diony. verba quæ ſequuntur: Huius autem inopinatæ, admirabiliſque apparitionis cum ſigna adhuc Romæ multa, tum vero eſt ædes Pollucis, & Caſtoris, quam ſupra foro exſtruxit ciuitas, vbi viſa ſunt illorum ſimulacra; & rurſus: Specie pugilum, equoſq; madidos ſudore ad ſcaturiginem, iuxta ædem Veſtæ manantem, abluiſſe ait: Ouidius locum tetigit his carminibus,

Fratribus illa dies, fratres de gente deorum,
Iuxta Iuturnæ compoſuere lacus.

Vnde cum Diony. dicit ædem ipſam ſtructam vbi illorum viſa fuerant ſimulacra, & ſubiungit, iuxta ædem Veſtæ, cum Ful. vt diximus, videtur conuenire, à Blon. verò diſcrepare. Var. namque, inquit Blon. cum dixiſſet, Tullum Hoſtiliū curiam Hoſtiliam ædificauiſſe, ſic ſequitur: Ante hanc Roſtra, ſub dextera huius Comitio locus ſubſtructus, vbi nationum ſubſiſterent Legati; qui ad Senatū eſſent miſſi, hinc Græcoſtaſis à parte, vt multa: Senaculum ſupra Græcoſtaſim, vbi ædes Concordiæ, & Baſilica Opima. Qui ergo deſcriptum ſupra à nobis forum Romanum cognoſcit, & Var. verba conſiderat, facile intelliget Roſtra templum ad radices Palatij fuiſſe, vbi nunc eſt parua S. Mariæ de Inferno eccleſia. Si igitur & Caſtoris templum ad radices Palatij, vbi Ful. ponimus: non video quomodo habebit Roſtra eregione, quemadmodū vult Plin. cuius verba hæc ſunt. Ex his Romuli ſine tunica, ſicut & Camilli in Roſtris, ante ædem Caſtorum fuit. Cic. in Ver. locutus de Caſtôris templo, eiuſq; columnis ſubdit: Qui ædem Caſtoris teſtem furtorum tuorum eſſe volueris, quam Pop. Rom. quotidie, iudices etiam tum, cum de te ſententiam ferrent, viderent. Et cum ſententiæ in Roſtris ferre ſolerent, patet quod Plin. etiam teſtatur, Caſtoris ædem ante Roſtra, videlicet apud Fauſtinæ templum, nunc S. Laurentij in Miranda, fuiſſe. Quo in loco paucis diebus ante Vrbis direptionem à barbaris factam, vidimus marmora mira arte ſculpta, columnaſq; pulcherrimas effodi, vt exiſtimem eas eſſe columnas, eaque eſſe ornamenta, de quibus memini Cic. multa loqui. Quod niſi velimus ibi Caſtoris ædem, vt par eſt, collocare; neceſſe eſt, ſecundum Ful. alibi, quam in radice Palatij, Roſtra ſtatuere; non enim procedit, quòd vtrunque ſit ad radices Palatini montis, & Roſtra ante ædem Caſtorum. Si autem eandem ædem apud Veſtæ libet ponere: dicendum duas fuiſſe apud forum, quarum alteram A. Poſthumius dictator bello Latino vouit, eiuſq; filius duumuir creatus dicauit. Alteram L. Metellus Dalmaticus de manubiis poſuit; quanquam Aſc. dicit Metellum inſtauraſſe, non poſuiſſe. Non deſunt autem qui ædem Diuo Coſmæ & Damiano nunc ſacram, Caſtori, & Polluci attribuant: quorum templum cum maximum,

ximum, nobiliſſimumq́;, ac multis columnis exornatum fuiſſe in Verrem, vt dixi, oſtendat Cicero, horum opinionem refutamus: Coſmæ enim & Damiani talium columnarum nullum præ ſe fert veſtigium, aut ſignum. Huius ædis gradus reuulſos à Clodio memorat idem author pro domo ſua, & pro Sex. Qui alibi etiam S.C. concionesq́; in eadem ſæpe habitas eſſe docet. Fuit autem ſtatuis & nobili pictura à Cæcilio Metello perbelle exornatum, qui, vt refert Plu. Floræ ſimulacrum pulchritudine inſigne in eodem poſuit. Inerat & tabula monimentum ciuitatis equitibus campanis datæ.

CAP. XXXIV.

De Cæſaris & Veneris Genetricis Templo, eiuſdemq́; Veneris Atrio.

DIVVS autem Cæſar Templum prope forum ſuum habuiſſe dicitur, de quo Cor. Tac. ſic meminit. Ante ædem Diui Iulij iacuit primo ictu: loquitur enim de Galba ad lacum Curtium interfecto. Plin. narrat Auguſtum in Templo Cæſaris patris Caſtores, ac Victoriam poſuiſſe. In eodem foro Veneris Genetricis Templum ſtatuit Appianus: Poſt victoriam, inquit, contra Pompeium Ceſar Atrium templo Veneris circumduxit, quod Hadrianus longo tempore poſt inſtaurauit. Nam, vt ſcribit Diony. Apollodoro architecto deſcriptionem, & formam templi Veneris miſit, ſignificans ſine illius opera, & miniſterio etiam ingentia ædificia exſtrui poſſe. Quærebat itaque an ædificium illud rectè & commodè ſe haberet. Reſcripſit de templo, ſublime illud, & cōcauum fieri oportere, vt ex loco ſuperiori in Sacram vſque viam inſignior proſpectus eſſet, & magis conſpicuum concauum ad excipiendas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compingi, & item ex occulto in theatrum duci poſſent. Quòd ſi aliud fuit ab eo, quod poſuit Cæſar votum bello Pharſalico, fuit omnino prope viam Sacram, ſicut & Cæſaris, videlicet poſt Fauſtinæ templum, nunc S. Laurentij in Miranda. Auguſtus Ædem Martis Vltoris bello Philippenſi votam in ſuo excitauit foro, de qua Suet. ita meminit: Publica opera plurima exſtruxit, è quibus præcipua forum cum æde Martis Vltoris meminit & Ouidius his carminibus.

Vltor ad ipſe ſuos cœlo deſcendit honores,
Templaq́; in Auguſto conſpicienda foro.

Plin. autem dicit ſe vidiſſe Scyphos è ferro dicatos in eodem templo, anteq́; ipſum duas Statuas, Alexandri Magni tabernaculum ſuſtinentes. Cor. vero Tac. Senatores decreuiſſe vt Germanicus, atque Druſus ouantes Vrbem introirent, circumq́; latera eiuſdem templi ſtructos eſſe arcus cum effigie Cæſarum. Arbitramur autem Martis Diuæ Martinæ ceſſiſſe templo, aut certe prope fuiſſe.

CAP. XXXV.

De Volcani, Concordiæ, Pacis, Romuli, ac Veneris Cloacinæ Templo.

VOLCANI Templum ſupra Comitium locauit Sex. Pompeius ſunt hæc verba. Statua Ludienis, qui quondam fulmine ictus in circo, ſepultus eſt in Ianiculo, cuius oſſa poſtea ex prodigiis, oraculorumq; reſponſis Senatus decreto intra Vrbem relata, in Volcanali, quod eſt ſupra Comitium, obruta ſunt. Et cum Comitium, vt videbimus, ſit intra Palatinum montem, Romuli & Remi, atque Pacis templum dicimus Volcani ad radices Palatini e regione fermè eiuſdem Pacis fuiſſe. Dionyſ. de Tatio & Romulo loquens. Tractantes, inquit, in Volcani templo negotia, quod ſuperſtat Foro. Hinc conſtat Volcani ædem in Vrbe Romulum poſuiſſe, contra Blondi opinionem, qui ſcribit Romulum exiſtimauiſſe Volcanum quidem colendum; ſed, ne Vrbs incendiis eſſet expoſita, Vrbe excludendum. cui ſuffragari Vitruuij hæc verba videntur: Extra murum Veneris, Volcani, Martis phana ideò collocari, vti non aſſueſcat in Vrbe venerea libido, Volcaniq; vis è mœnibus, religionibus & ſacrificiis euocata, à timore incendiorum videantur liberari. Quod ſi conſideremus tempora, inueniemus Vitruuium quidem cum Pompeio & Diony. optimè conuenire, Blondum verò non rectè ſenſiſſe: Nam Romuli ætate cum mille, vt ait Plut. domus tantum eſſent, admodum in eo ambitu raræ, non erat metu incendij Volcanus Vrbe excludendus, ſicuti, vt hominum, ita ædificiorum Vrbe aucta; Verùm ſi Blon. in locorum deſcriptione rationem temporis habuiſſet, quia aliter, vt ipſe vult, in primis conditæ Vrbis, & naſcentis reip. temporibus: aliter nata, & aucta rerum opulentia ædificatum ſit, non tam facilè in hunc incidiſſet errorem. Volcani templum dedicauit Tatius, vt Solis & Lunæ, Saturni, Rheæ, Veſtæ, Dianæ, Quirini. Idem Diony. tradit, ſicut & Plut. Romulum ſecundum triumphum ducetem currum æreum templo Volcani obtuliſſe, eumq; prope effigiem ſui ipſius collocaſſe, Coclitisque Statuam in eo poſitam eſſe, & conciones ſolitas haberi. In huius autem area Concordiæ Templum ſtatuit Sex. Pomp. & Plin. Si intelligit de eo, quod Fuluius ille, libertino patre natus, vouit, ſi populo reconciliaſſet ordinem Senatorum, & equeſtrem, ſtructum, annis CCCIII. poſt Capitolinum, ſumma inuidia nobilium, ex multaticia pecunia fœneratoribus condemnatis, in radice Palatini montis fuiſſe opinamur: non autem in Palatio, vt putat Blon. ſequeretur enim, ſecundum ipſum, in eodem monte fuiſſe, & Volcani, quod adduci ad ſuſpicanda nullo modo poſſum, cum in Concordiæ area à dictis auth. collocatum ſit. Inſecuto verò tempore Graccho, & Fuluio trucidatis, templum hoc inſtauratum fuit ab Opimio Coſ. ſummo populi dolore; Vnde noctu inſcriptum fuit. OPVS VECORDIÆ TEMPLVM CONCORDIÆ FECIT. Appianus ait iuſſu Senatus erectum eſſe. In huius autem area Liuius refert C. Bebio Pamphilo, & L. Æmilio Coſſ. per biduum ſanguine pluiſſe. Concordiæ templum erexit & Liuia Druſilla, ob viri cum ea concordiam, quod Tiberius dedicauit, Suet. meminit, & Ouid. ita.

Templaq; feciſti, quam colis ipſe, deæ,
Hæc tua conſtituit genetrix, & rebus, & ara.

Quod in porticu Liuiæ his carminibus collocaſſe oſtendit.

Te quoq; magnifica Concordia dedicat æde
Liuia, quam charo præſtitit illa viro.

Quo in loco deinde Veſpaſianus mira celeritate Templum Pacis, á Claudio prius inchoatum, poſt bella ciuilia ædificauit. cuius templi pars propè diuæ Mariæ ædem adhuc exſtare videmus. Fecit inquit, Suetoni. noua opera templum Pacis foro proximum, & Ioſephus. Poſt triumphum, & Romani Imperij firmiſſimum ſtatum Paci templum ædificauit. Fuit autem hoc templum maximum lon̄gitudine, & latitudine, quadrata forma, maximis, pulcherrimiſque exornatum columnis, quarum vna ibidem adhuc eſt erecta tantæ craſſitudinis, vt tribus vlnis vix amplectatur. In eodem templo, vaſa, & ornamenta templi Hieroſolymi triumpho Titi aduecta repoſuit Veſpaſianus; & vniuerſa donaria in eo conſecrauit, auth. diuus Hierony. Veneremque dedicauit. Incendio autem exhauſtum eſſe tempore Commodi Imp. ſcribit Herodianus in hæc verba. Nam cum neque imbres, neque nubes, tantumque exiguus terræ motus anteceſſit, ſeu nocturni caſu fulminis, ſeu igni aliquo in ipſo terrarum motu veluti extrito totum de improuiſo Pacis templum conſumptum incendio eſt, quod vnum ſcilicet opus cunctorum tota vrbe maximum fuit, atq; pulcherrimum: idem templorum omnium opulentiſſimum, egregieque munitum, multoque ornatum auro, & argento. Quippe vniuerſi ferme illuc diuitias, quaſi in theſaurum, congerebant. In Pacis Ganimedis Statuam fuiſſe oſtendit Iuu. cum inquit.

Et Ganimedem Pacis, & aducctæ ſecreta palatia matris.

Aram autem Pacis primus excitauit Auguſtus; auxit deinde Agrippa. Ouid.

Ipſum nos carmen deduxit pacis ad aram,
Hæc erit à menſis fine ſecunda dies.

Quo autem in loco parum liquet. Intra Pacis, & Fauſtinæ exſtat antiquiſſimum Templum, & eius porticus duæ columnæ, nunc diuis Coſmæ, Damianoq; dicatum, quod. P. Vic. Remi fuiſſe ſignificat: Petrus verò Lateran. bibliothecarius, & alij, Romuli, ſiue Quirini & Remi. idque à Caruilio Coſ. victis Samnitibus dedicatum eſt, atque ſpoliis hoſtium exornatum: quorum tanta fuit copia, vt non modo templum hoc, & forum, ſed etiam ſociis ad templorū publicorumque locorum ornatum diuiderentur, author Liuius. Var. verò vult Tatium regem Quirini dedicauiſſe templum: ſed de eo intellexiſſe arbitror, cui ad radices Palatini montis, locum dedimus. Hoc autem habet primam partem in ipſo ingreſſu circularem cum teſtudine, & foramine, ſicut Pantheon, æneas quoque valuas, quæ prius ſignis æreiſq; ornamentis erant conſpicuę. Sed quæ olím ad ornatum erant maximè, nunc tantum ad claudendum factę eſſe videntur. Veneris Cloacinæ Ædem propè ſacram viam ſtatuit Ouid. in faſt. Cloacinæ autem Simulacrum in Cloaca maxima repertum conſecrauit Tatius rex. & quia cuius eſſet effigies ignorabat, ex loco illi nomen impoſuit.

CAP. XXXVI.

De Telluris, Salutis, Victoriæ, Solis & Lunæ templo, de domo Caſſij; & de Armamentario.

TEMPLVM Telluris, quod in quarta regione antiquæ vrbis conſtituit P. Victor, Palatio propius, quam Exquilijs fuiſſe putat Ful. Aliqui verò in Suburra, vbi nunc Eccleſia S. Saluatoris in Tellure, e regione diui Petri in vinculis. At Ser. ſuper eo hemiſtichio: Lautis mugire carinis, contra Fuluij opinionem, videtur propè Exquilias collocaſſe, dicens Carinas intra templum Telluris eſſe. Quare ego crediderim fuiſſe propè cliuum, qui ducit ad prædictam diui Petri ædem, vbi nunc eccleſia diui Pantaleo-

taleonis: cui opinioni adſtipulantur, quæ ſequuntur Dionyſi. verba. Poſt Caſſij mortem domus eius euerſa fuit, & hucuſq; ſub dialis dimittitur. is locus extra ædem Telluris, q̃ poſtea exſtruxit ciuitas in parte quadam eius, ſecundum eam viam, qua itur ad Carinas. Patet ergo Fuluium, & reliquos antiquitatis authores locum ignoraſſe. Sempronium autem hoc templũ vouiſſe probat L. Florus ſic: Domiti hinc Picentes. Sed caput genris Aſculum Sempronio duce, Qui tremẽte inter prælium campo, Tellurem deam promiſſa æde placauit. Val. autẽ Max. ait S. P. Q. R. hanc ipſam ędem deſignauiſſe in area ædium Caſſij regnum affectantis, in qua patres frequenti ſenatu de rebus dubiis conſultare ſolerent. quod Cic. pluribus in locis reſtatur, ſed in ph. ſic: Te autem M. Antoni appello vnũ illum diem, quo in ædem Telluris ſenatus fuit. Ad Q. Fratrem autem inquit. De Telluris æde, & porticu Q. Catuli me admones, fit vtrunque diligenter; ad Telluris quidem etiam tuam Statuam locaui: & pro domo ſua, Sp. Caſſij domus ob eandem cauſam euerſa eſt, atque in eodem loco ædes poſita Telluris. Alibi verò ad Telluris Armamentarium fuiſſe ſic memorat. Putant enim nonnulli ad me pertinere Armamentarium Telluris aperire. In hoc ambitu fuit Salutis Ædes, vota bello Samnitico à C. Iunio Bibaculo Coſ. ab eodemque Cenſore locata, & Dictatore dicata. Liuius author. Habuit hæc pars ſitus Vrbis Victoriæ Ædem, quam prope forum L. Volumnius Ædilis ex multatitia pecunia faciendam curauit. Habuit & Apollinis Aram, de qua meminit Solinus, & Liuius. Pomp. Lætus vult Concordiæ, & Æſculapij templum fuiſſe in hortis diuæ Mariæ Nouæ, verſus Amphiteatrum: Iſidis autem & Serapidis autumat Fuluius, quod P. Victor ſcribit tertię Vrbis regionem fuiſſe Iſidis, & Serapidis, in qua ea ſunt templa, & quod Vitruuius ita dicit: Templa dijs ſic diſtribuenda, Mercurio in foro, Iſidis & Serapidis in emporio: quodque Var. innuit emporiũ ibi fuiſſe ſic; huiuſce, inquam, pomarij ſumma Sacra via. Ego vero Solis & Lunæ crediderim, cum ex duabus teſtudinibus duorum templorum videamus alteram ortum ſolis: alteram vero occaſum ſpectare, Varroque tradat Tatium regem Solis, Lunæ, & Volcani ædes dedicauiſſe, quæ inuicem prope erant.

CAP. XXXVII.

De Foro Traiani, & de ijs quæ in eo fuere, vel ſunt.

INſtauratis maxime locis ſacris, ac renouatis, quæ ad hominum memoriam, & laudem ſpectant, breuiter reſtituamus, ab optimoque illo Traiano auſpicemur. Traiani igitur Forum fuit inter Neruæ, Capitolium, & collem Quirinalem, cuius architectum Apollodorum fuiſſe, his verbis oſtẽdit Dionyſi. Hadrianus Apollodorum architectum, qui Traiani forum Metodeum, & Gymnaſium, illo iubente, fabricauerat, primum Vrbe expulit: poſtea interfecit. Huius autem fori tectum æneum fuiſſe, ſcribit Pauſ. Gellius, in foro, inquit, Traiani ſimulacra ſunt ſita circumundique inaurata equorum, atque ſignorum militarium, ſubſcriptumque eſt, ex manubijs. Quæ ſimulacra ob aliquod in remp. meritum ſumptu publico locari conſueuiſſe, oſtendit titulus exciſus in marmore, in eodem foro reperto, qui eſt talis.

ANNIO PAVLINO IVN. PROCOS. ASIÆ ET HELLESPONTI COS. ORDINARIO PRÆFEC. VRBI VICE SACRA IVDICANTI OB MERITVM NOBILITATIS ELOQVII IVSTICIÆ ATQVE CENSVRAE

RÆ QVI PRIVATIM ET PVBLICE CLARVS EST PETITV PO. ROM. TEſTIMONIO SENATVS IVDICIO D. D. N. N. TRIVMPHATORVM AVGG. CÆSARVMQ. STATVAM SECVNDAM AVRO PERFVSAM LOCARI SVMPTV PVBLICO PLACVIT.

Huius autem Porticus cum ampliſſimis,excelſisq; columnis,magnisq; epiſtyliis tantam afferebat intuentibus admirationem, vt non hominum, ſed Gigantum manu omnia facta crederetur,in qua ſummorum virorum ſtatuas pulcherrimas vndiq; ab Alexandro Seuero tranſlatas fuiſſe admonet Lampridius. Ad quem nempe locum cum Conſtans Conſtantini filius perueniſſet, ſingularem ſtructuram primum attonitus cernens, perq; giganteos contextus circunferens mentem, omni ſpe talia conficiendi amota, Traiani equum ſolum locatum in atrij medio imitari ſe velle dicebat: cui regalis Ormiſda reſpondit. Stabulum prius tale condas. Huius autem equi imaginem in eius numiſmatibus vidimus, cum hoc indice.

S. P. Q. R.

OPTIMO PRINCIPI.

Ex columnis vero,quas diximus,duæ mirę magnitudinis ſub tellure adhuc iacent prope eccleſiam S.Mariæ cognomento Loreti.Forum autem exornauit etiam Arcus triumphalis eiuſdem principis, de quo Diony. ſic loquitur. Triumphalis tunc arcus,præter alia multa, quæ in honorem eius, & decreta & facta fuerant, in illius foro ſubſtructus eſt. Traianus quidem inibi Palatium etiam variis marmoribus, intus vero picturis,ſtatuisq; exornatum habuiſſe dicitur: Vopiſcus vero ſcribit Aurelianum Imperat. iuſſiſſe tabulas publicas ad priuatorum ſeueritatem in Traiani foro exuri. In cuius medio ſtat adhuc cochlidis eius Columna, in qua circunquaque rerum geſtarum Simulacra ipſius mira arte cælata viſuntur: & in primis Dacicum bellum. Intus verò gradus centum octuagintaquinque in eius faſtigium præbent aſcenſum, habet autem feneſtellas quadraginta quinque: altitudinem vero pedum centum viginti octo,vel, vt ſcribit Eutropius, centum quadraginta: in ſummo Traiani oſſa aurea pila condita fuere: quanquam Diony. ait Hadrianum in Columna oſſa Traiani condidiſſe, cuius ſunt hæc verba: Ingentem Columnam in Foro ſtatuit, ſiue vt ea pro ſepulcro eſſet,ſiue in oſtentationem eius operis,quod ille circa Forum egit. Cliuus ſurgebat,quem effoſſa quoquo verſus terra ita complanauit, vt vndiq; Columna conſpiceretur, forumq; deinde in areæ modum æquatum manſit. Hanc autem Columnam Traiano bellum gerenti apud Parthos Senatum dedicauiſſe, ipſumque principem eam non vidiſſe ferunt. nam è Perſis rediens apud Seleuciam Syriæ Vrbem fluxu ſanguinis deceſſit. Hunc vero ſolum omnium Imperatorum in Vrbe ſepultum eſſe tradit Eutropius. Quod autem in Columna ratio eſt. quia apud maiores, principes, nobileſque ſub montibus ſepeliebantur. Hinc Virgil.

Monte ſub aerio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur.

Et cum in omnibus locis,vbi erant ſepulcra excitanda,non eſſent montes,natum eſt vt ſuper cadauera,aut pyramides fierent,aut ingentes collocarentur Columnæ,quę licet propriè ſint,quę culmen ſuſtinent,tamen &ad magnificentiam erectæ hoc nomine appellantur; qualis hæc,in cuius baſi talia leguntur.

S. P. Q. R. IMP. CÆSARI DIVI NERVÆ NERVÆ TRAIANO AVG. GERM. DACICO PONTIF. MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P. AD DECLARANDVM QVANTÆ ALTITVDINIS MONS ET LOCVS TANTIS OPERIBVS SIT EGESTVS.

CAPVT XXXVIII.

De Foro, Palatio, & Porticu Neruæ.

NERVÆ autem Forum occurrit poſt ædem nunc S. Hadriani in tribus foris, in medio cuius columna ęnea ingentis magnitudinis exiſtens, tectum ex laminis aurichalci extructum, ſuſtinebat, intrinſecus vero lumen erat ambiguum, auth. Pauſ. Hoc forum iam antea inchoauerat Domitianus. Suet. Nouam, inquit, excitauit ædem in Capitolio Ioui cuſtodi, & forum, quod nunc Neruæ vocatur. Fuiſſe autem variis columnis, & ſtatuis exornatum teſtatur Spartianus de Alexandro Seuero loquens, his verbis: Statuas iocoſas vel pedeſtres nudas, vel equeſtres Diuis Imperatorib. in foro Neruæ, quod nunc Tranſitorium dicitur, locabat. omnibus cum titulis & columnis æreis, quæ geſtorum ordinem continerent. Tranſitotij inde traxit nomen, quòd ab eo in Auguſti Cæſaris, & Romanum forum tranſiretur. Exſtare enim adhuc videtur pars Porticus ipſius fori incendio abſumpta, cum quibuſdam columnis excelſis & pulcherrimis, vbi literæ leguntur titulos Neruæ præ ſe ferentes, quæ ſunt huiuſmodi. IMP. NERVA CÆSAR. TRIB. POTEST. II. IMP. II. collapſis epiſtyliis deſunt nonnulla. is locus corrupto vocabulo pro arcu Neruæ, Arca Noei dicitur. Eiuſdem Neruæ Palatij pars ex lapidibus quadratis, ingenteſq; columnæ cernuntur adhuc inter Comitum, & Militiæ turrim, cum Eccleſia S. Baſilij incluſa.

CAP. XXXIX.

De Secretario Populi Romani, Arcu Septimij, Templo Saturni, ac de Ærario, & Officina cudendi pecuniam.

POST autem Marforij ſimulacrum, eregione arcus Septimij, ſequitur ædes Diuæ Martinæ nunc ſacra, vbi olim Secretarium populi Romani fuiſſe, in marmore inciſus index probat huiuſmodi.

SALVIS. DD. NN. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBVS. SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD VIR INLVSTRIS FLAVIANVS ANNIVS INSTITVERAT: ET FATALIS IGNIS ABSVMPSIT: FLAVIVS ANNIVS EVGARIVS EPIFANIVS. VC. PRÆF. VRB. VICE SACRA IVD. REPARAVIT. ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT.

Eregione huiuſce ædis ad radices rupis Tarpeiæ ſtat adhuc Arcus, vt diximus L. Septimij, omnium pulcherrimus, & parum mutilatus: in vtroque frontiſpicio cuius inciſæ ſunt alatæ victorię cum Trophæis & terreſtris, naualiſq; belli ſimulacra, cum hac inſcriptione.

IMP. CÆS. LVCIO SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI AVG. PATRI PATRIÆ. PARTHICO. ARABICO. ET PARTHICO ADIABENICO PONTIF. MAXIMO TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS.

PROCOS. ET IMPER. CÆSA. M. AVRELI. L. LIL. ANTONINO AVG. PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P. OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS. OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQVE POPVLI ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQVE.

S. P. Q. R.

Habet hic arcus à latere marmoreos gradus, per quos ego multoties euaſi ad faſtigium. Illud autem ſciendum Seuerum triumphum reſpuiſſe, ne de ciuili victoria videretur triumphare, tum etiam quod morbo articulari in curru haud facile cōſiſtere poterat. Sequitur ſtatim recta nunc Diui Hadriani, olim Saturni Templum à Numatio Planco conditum, auth. Suet. vel inſtauratum, quia conſtat antiquiſſimum eſſe. Et quidam dicunt inſcriptionem locationis accepiſſe T. Largium. Var. autem L. Tarquinium regem, ipſum Largium dedicauiſſe. Liuius vero A. Sempronio & M. Minutio Coſſ. ait eſſe dedicatum, & à Planco reſtitutum. In quod ex Capitolino ærarium Po. Ro. tranſlatum ferunt, vt etiam Aſc. ſignificare videtur his verbis: Dum teſtes examinarentur (agebatur enim cauſa pro Roſtris) Pompeius ad Ærarium ſedēs tumultu Clodianæ multitudinis perturbatur, & mox: Euntibus ad tabellam ferēdam poſtero die iudicibus, clauſæ fuere tota vrbe tabernæ, præſidia in foro, & circa omnes fori aditus Pompeius diſpoſuit; ipſe pro ærario, vt pridie, conſedit. Ærarium in Saturni templo ideo reponit Sex. Pomp. & Macrobius, quod ſub illo nullum furtum fuerit commiſſum, aut quia nihil erat cuiuſquam priuatum. Plut. in prob. quærens cauſam cur ærarium fuerit in æde Saturni: an, inquit, ex eo quod fama obtinuit, Saturni tempore, nec auaritiā, nec improbitatem vſquam in hominibus fuiſſe, ſed iuſtitiam, & fidem. Cyp. autem refert Saturnū in Italia primum inſtituiſſe nummos ſignare; & propterea Saturni ærarium vocari. In ærario promulgata ſeruabantur: Cic. tertio de le. Qui agent auſpicia ſeruanto: Auguri publico parento: Promulgata propoſita in ærario cognita agunto. Seruabantur & libri elephantini, in quibus. XXXV. eſſent conſcriptæ tribus, omneſque publicarum rationum libri. Suet. in Cæſaris rebus geſtis: Tabulas veteres ærarij, & debitorum vel præcipuam calumniandi materiam, exuſſit. Seruabantur & ſigna militaria, Liuius: Signa inquit, eo die à Quæſtoribus ex ærario prompta; quorum duo communia erant, roſeum pro peditibus, cum titulo. S. P. Q. R. & ceruleum pro equitibus, color enim ceruleus eſt maris, à deo cuius inuentum equum fabulantur. Aſc. dicit veterum diligentiā fuiſſe, vt quod quiſque de ſubiugata prouincia per triumphum apportauiſſet, perſcriptum in tabulis in ærarium reponendis conſeruaretur, idq; etiam Cicer. tertia actione in Ver. hinc L. Florus ait Catonem Cyprias opes Liburnis per Tyberinum hoſtium inuexiſſe, quæ latius ærarium Pop. Rom. quam vllus triumphus impleuere. & Liuius primo decadis quintæ Ap. Claudium Centonem ex Celtiberis ouantem milia pondo argenti, & quinque milia auri in ærarium tuliſſe. Cenſores in Saturni iuſiurandum ſubire cogebantur. Inter hanc diui Hadriani, & Caſtoris Polluciſque olim templum cudendi pecuniam priſcis temporibus ſtabat Officina, argumento quod eo loco vidimus effodi ingentem numorum copiam, eius pretij, vt coniectura aſſequebamur, cuius nunc eſt quadrans, cæterum igne corrupti.

CAP.

CAP. XL.

De Miliario Aureo, Ponte Caligulæ, & de Roſtris ac Curia.

MILIARIVM autem aureum in capite fori Romani collocatur à Plinio: à Cornel. verò Tacit. iuxta Saturni ædem, narrante cohortem ad aureum Miliarium ſub æde Saturni perexiſſe, vterque rectè. Erat autem Miliarium aureum columna propè arcum Septimij, in qua inciſæ omnes Italia viæ finirent, & à qua ad ſingulas portas menſurę regionum currerēt. Meminit Suet. his verbis: Ergo deſtinata die præmonitis conſciis, vt ſe in foro, ſub æde Saturni, ad Miliarium aureum opperirētur, manè Galbam ſalutauit. Caligula per forum Romanum à colle palatino ad Capitolinum pōtem Marmoreum duxit; quo nihil ambitioſius tota vrbe: ſuſtentabatur enim octuaginta ingentibus columnis candidiſſimi marmoris, quarum tres ad huius, totidemq; ad illius montis radices adhuc ſtantes cernuntur, propè quas paucis ante annis effoſa fuere marmora cum circulari huiuſmodi inſcriptione. VICENALIA IMPERATORIVM. Altera autem pars habuit ſacerdotes taurum ſacrificantes. Secus ipſum pontem, in medio foro, atque eregione ædis diui Hadriani exſtat ingens marmorea columna, quam exiſtimo vnam ex illis eſſe, quę equum æneum inauratum Domitiani ſuſtinebant, de quo quidem equo Papinius mentionem ſic facit.

Quæ ſuper impoſito moles gemmata coloſſo
Stat Latium complexa forum.

Ad pedes cuius procubuit Rheni flum. Germaniæ ſimulacrum, de qua prouincia triumphum egiſſe Domitianum diximus, & idem author tetigit, cum inquit.

Ænea captiui crinem tegit vngula Rheni.

Cui ſimulacro Marforium nunc dicunt nomen. Ex roſtris nauium Antiatiū ſuggeſtum in foro, quod Roſtra denominauere Romani, fabricatum eſſe, Liuius ſic commemorat. Naues Antiatium partim in naualia Romæ ſubductæ, partim incenſę, Roſtriſq; earum ſuggeſtum in foro extructum adornari placuit, Roſtraque id templum appellatum. Romanum forum vbi nunc Roſtra ſunt, ait Ser. Fuere autem Roſtra ad radices Palatij, vbi nunc diuę Mariæ liberatricis eſt ſacellum, in medio foro. Vnde Appianus loquens de capite Marij iunioris abſciſſo, narrat Syllam fori in medio, ante Roſtra, illud appendiſſe. Quod autem M. Var. dicit fuiſſe ante curiam Hoſtiliam, ſic accipimus, inquit Blondus, vt partim curia Hoſtilia à Cœlio monte, in quo eam fuiſſe certiſſimum eſt, pro ſui magnitudine Roſtra verſus, partim Roſtra à Palatino monte in illam protenderentur. Hāc profecto rationem, ſi quis locorum ſitū conſideret, planè abſurdam, & ineptam iudicabit, nimirum viam expeditiſſimam, quæ deinde Appia eſt denominata, omneſq; Palatij fermè aditus occupaſſent. præterea non fit veriſimile in ea rerum frugalitate tam amplam, tamq; magnificam curiam Tullum ædificauiſſe. Quare dicimus fuiſſe Roſtra Noua ad radices Palatini montis, & Vetera apud Curiam. De nouis quidem paulò ante Ser. meminit, de veteribus verò Suet. in funere Auguſti, his verbis: Bifariam laudatus eſt, pro æde diui Iulij à Tiberio, & pro Roſtris veteribus à Druſo Tiberij filio, ac Senatorum humeris delatus in Campum, crematuſq;. Aſc. ſcribit Clodij corpus, vt vulnera videri poſſent, delatum in foro, &

pro

pro Roſtris poſitum, populumque deinde in Curiam tuliſſe, atque cremauiſſe, eoque igne Curiam, Portiamque baſilicam ei coniunctam conflagraſſe. ſubdit longe poſt: Erant enim Roſtra, non eo loco, quo nunc, ſed ad Comitium prope iuncta Curiæ. Si ergo Roſtra in Comitio ante Curiam, vt vult Var. dicimus fuiſſe, intelligendum eſt duas extitiſſe Curias Hoſtilias, vnam prope forum, vbi nunc templum Pacis, in cuius ruinis inuentum eſt marmor cum indice huiuſmodi. IN CVRIA HOSTILIA. aut certe iuxta ipſum, vt poſſit Roſtra ante ſe habere. alterā vero in Cœlio monte, de qua infra videbimus. In Roſtris agebantur cauſæ, quemadmodum apud Liuium legitur de Virginia, vtrum ſerua, an libera eſſet. ferebantur leges auth. Cicer. pro Rab. habebantur conciones, idem in Piſ. Cæſar Iuliam amitam, vxoremque Corneliam defunctas pro Roſtris laudauit. Sueto. & Plut. auth. Plinius, concionaturi, inquit, Roſtra aſcendebant. In eiſdem clariſſimorum virorum ſtatuæ erigi ſolebant. hinc Cicer. in ph. Cn. Octauij clari & magni viri, qui primus in eam familiam, quę poſtea viris fortiſſimis floruit, attulit conſulatum, Statuam videmus in Roſtris. Aſc. pro M. Scauro Camilli togatam, ſine tunicis in his collocat. ante hæc vero Appianus Syllæ equeſtrem ex auro conflatam, cum hac inſcriptione. COR. SYLLÆ IMPERATORI FORTVNATO. In præclaro fori Romani loco, pro Roſtris, ſuper leonem lapideum impoſitum fuiſſe corpus Fauſtuli, qui ibi cecidit, dum certamen Romuli, & Remi dirimere vellet, tradit Diony. M. autem Var. poſt Roſtra Romuli ſepulcro locum fecit. Fuit pro Roſtris Herculis ſtatua tunicati, habitu æleo, facie torua: ſubſcripta.

L. LVCVLLVS IMPERATOR DE MANVBIIS HOSTIVM DEDICAVIT.

Plin. Sibyllæ, inquit, tres iuxta Roſtra in foro ſunt, vna, quam Pacuuius Taurus ædilis Pli. inſtituit, duæ, quas M. Meſſalla. Inter antiquiſſimas fuere Tullij Cœlij L. Roſcij, & Sp. Matici Fulcinij à Fidenatibus, & Gn. Octauij apud Antiochum in legatione interfectorum. Propterea L. Florus ait Romæ capita cæſorum proponere in Roſtris vſitatum eſſe.

CAP. XLI.

Di Lacu Curtio, Cloaca Maxima, & Doliola.

M. Var. refert in foro Romano Lacum Curtium fuiſſe, priuſquam cloacæ eſſent, per quod innuit Cloacam per ipſum lacū ſequenti tempore deriuatam, quam alta tellure opertam vidimus nuper in radicibus Palatini montis, per forum Romanum fluentem, perque eiuſdem montis radices in Velabrum, & inde cadentem in Tyberim. Quare patet lacum Curtium, ſicut & Cloaca Maxima, in medio foro extitiſſe, haud procul ab equo Domitiani, hinc Papinius.

Ipſe laci cuſtos, cuius ſacrata vorago,
Famoſusq; lacus nomen memorabile ſeruat.

Cum igitur dictum ſit equum Domitiani ſtetiſſe in medio foro, vbi nunc vnica erecta cernitur columna, præter alias rationes, ex his Statij carminibus iudicamus lacum Curtium fuiſſe in hortis dictæ columnæ adiacentibus. Diony. Eſt, inquit, hic locus repletus, vocaturque ab illo caſu lacus Curtius in medio maxime Romani fori. Liuius: Eodem anno ſeu motu terræ, ſeu qua vi alia, forum medium fermè ſpecu vaſto collapſum in immenſam altitudinem dicitur, nec eam voraginem coniectu terræ, quum pro ſe quiſque gereret, expleri potuiſſe, priuſquam deum monitu quæri cœptum, quo plurimū Populus Romanus poſſet, id enim illi loco dicandum vates canebant, ſi remp. Rom. perpetuam eſſe vellent, tum M. Curtium iuuenem bello egregium caſtigaſſe ferunt dubitātes, an vllum

magis Romanum bonum, quam arma virtusq; eſſet? ſilentioq; facto templa deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumq; intuentem, & manus nūc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem, ſe deuouiſſe, equo deinde quam poterat maximè exornato, inſidentem armatum ſe in ſpecum immiſiſſe, donaq; ac fruges ſuper eum à multitudine virorum ac mulierum congeſtas, lacumq; Curtium, non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, ſed ab hoc appellatum. At de hac re cum triplex ſit hiſtoria, hanc ſequitur Val. Max. & Porcilius. Piſo verò in annalibus bello Sabino, quod fuit Romulo & Tatio, virum fortiſſimum Metium Curtium Sabinum Romulo cum ſuis ex ſuperiore parte impreſſionem faciente, in locum paluſtrem, qui tum fuit in foro, antequam cloacæ eſſent factæ, ſeceſſiſſe, atq; ad ſuos in Capitolium illæſum perueniſſe, ab eoq; lacum inueniſſe nomen memoriæ prodidit. Cornelius verò & Luceius cum locum eſſe fulguratum, & ex S. C. à Curtio Coſ. ſeptum, & ab eo lacum Curtium appellatum, apud quem Galbam interfectum, & morientem ſanguine lacum ipſum infeciſſe ait Cor. Tac. & Suet. Sequitur Cloaca Maxima, de qua ita ſcribit Liuius. Tarquinius foros in circo faciendos curauit, cloacamque Maximam receptaculum omnium purgamentorum Vrbis ſub terram agēdam, quibus duobus operibus vix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. Eundem ferè ſenſum Plinij hæc habent verba. Cloacam operum omnium dictu maximum ſuffoſſis montibus, Vrbe penſili, ſubtus nauigata fecit. Hæc autem ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuiditur, quorum duo nunc clauſi, tertius limpidiſſima fluens aqua in Velabro oſtenditur, deinde canali è ſaxis quadratis extructo in Tyberim, vt dictum eſt, dimittitur. Plures fuiſſe Vrbis cloacas ſic oſtendit idem Liuius: Poſt incenſam Vrbem à Gallis, dum inſtauraretur, feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omiſſo ſui, alieniq; diſcrimine in vacuo ædificant, ea eſt cauſa, vt veteres Cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata paſſim ſubeant tecta, formaq; Vrbis ſit occupatæ magis, quam diuiſæ ſimilis. Quod ſi tunc difficile, difficillimum certè nunc videri poteſt, vt quis Vrbis regiones diuidere poſſit, cum locorum & viarum veſtigia vix exſtent, & ea quidem perpauca & incerta. Quare nos non more priſco regiones diuiſimus, verū eo ordine, quo omnia faciliora, & magis perſpicua videri poſſunt. Sed ad rem redeamus. Cloacarum autem curatores fuiſſe inſcriptio in marmore apud pontem Aurelium inuento, huiuſmodi.

IMP. CÆSARIS DIVI TRAIANI PARTHICI. F. DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIANI ET ADRIANI AVG. PON. MAXI. TRIB. POT. XXII. IMP. II. CONS. III. TIRR. RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM.

Rurſus in alio marmore.

EX AVTORITATE IMP. CÆSARIS DIVI NERVÆ. F. NERVÆ TRAIANI AVG. GER. DACI. PONT. MAX. TRI. POT. VII. IMP. IIII. CÔS. V. PP. IVLIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS. ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM. R. R. PROX. CIPP. PER. CXV. A. FABIO. A. F.

Cloaca, inquit Pompeius, à cloacando, id eſt, inquinando, vel à colando, id eſt fluendo. Iuxta Cloacam erat locus, qui vocabatur Doliola, à Doliolis ſub terra, vbi non licebat ſpuere. vetuſtior autem memoria eſt eo in loco myſtica quædam Numæ condita eſſe, ſunt qui putant Gallorum ſenonum cineres.

CAP.

CAP. XLII.

De Comitio, Templo Veneris Genetricis, Statuis & ſimulacris, quæ in eo & Foro Romano fuere, ac de Cæſaris Columna.

COMITIVM Fori Romani partem eſſe ſuperius dictum eſt, incipiens à porta Palatij, terminansq; apud ædem Diuæ Mariæ Nouæ: ita appellatum, quod fœderis conditiones ibi inter Tatium & Romulum firmatæ, ſancitæq; ſint, vnde à coeundo Comitio nomen manſit, auth. Plut. Aſc. ait Comitium eſſe locum propter Senatulum, quo coire equitibus & populo Romano liceret. Blondus verò quo coibant Comitiis centuriatis, & litium cauſa, neque ibi Conſules, Prætores, Ædiles, Cenſores & Tribunos, ſed in Campo Martio, fuiſſe delectos. Subdit deinde. Locus autem ita euanuit, vt poſt diruta iam pridem, quæ ſolo ſupereminebant ædificia, effodiendis fundamentorum lapidibus in calcem coquendis, intra ſanctorum Hadriani & Laurentij in Miranda baſilicas, interq; fora Magnum & Neruæ tranſitorium, multo ſudore decimo tandem anno inſpexerimus, hæc in triumphanti Roma. In inſtaurata verò, inter turrim, quæ Pallara appellatur, & lacum Curtij, colliſq; Palatini radices, & Fauſtinæ monumenta fuiſſe commemorat, in qua quidem re ſibi cõtradicit. Etenim attendere diligenter ſi velimus, quæ ſuprà ex Cor. Tac. de ficu Ruminali adducuntur, illa exploſa, hanc comprobabimus ſententiam. Satis enim conſtat ficum Ruminalem, quam in Comitio ſtatuit, in Palatij radicibus fuiſſe, conſequens ergo eſt & ibi Comitium, de quo meminit Cicer. pro Sex. Is locus diu caruit tecto. eo autem anno, quo primum Annibal in Italiam venit, tectus fuit, vt docet Liuius ſeptimo bell. pun. qui tamen trigeſimo aliter ſentire videtur, cum dicit Comitia indicta perfici tempeſtates ſæpe prohibuiſſe. Longo autem tempore poſt Cæſar locum inſtaurauit, authore Tranquillo. & Aſc. Ludi ſæpe in eo celebrati ſunt, inibiq; libri Sibyllini P. Cornelio, & M. Bebio Coſſ. cremati, vt in Numæ vita ſcribit Plut. In Comitio fuit Coclitis Statua, quæ cum de cœlo tacta eſſet, ex aruſpicis reſponſis in area Vulcani, loco altiori, poſita eſt, ex qua re bene Pop. Roman. ſucceſſit: Liuius. In cornibus verò eiuſdem Comitij fuit ſtatua Pithagoræ & Alcibiadis, in gradibus vero ad læuam Curiæ Actij, Plin. author, cuius Actij cotem, & nouaculam ibidem defoſſam, ſuperque impoſitum Puteal ait Cicero, idemq; Liuius. Statæ matris Simulacrum in foro colebatur, poſtquam id colluſtrauit, ne lapides igni corrumperetur: qui plurimus ibi fiebat nocturno tempore, magna pars populi in ſuos quiſque vicos retulerunt eius deæ cultum, vt refert Sex. Pompe. In foro, ante Veneris Genetricis ædem, fuit Cæſaris ſtatua, equeſtris, & Q. Marcij ante Caſtoris, equeſtris & ipſa, ac Tremellij togata, æream. M. Attio velatam in eodem foro poſuit Tarquinius: Plinius vero Cæſaris Simulacrum cometam in capite habens. At hoc in loco ſi ſtatuas præclaris viris in Foro Romano, ſicut in Roſtris erectas recenſere vellem, finem profecto non inueniret oratio. Illud autem ſatis erit admonuiſſe, hoc munere dignos habitos eſſe eos omnes, qui, vt diximus, aliquod egregium facinus obiiſſent pro republic. aut mori non dubitaſſent, quod probant Cicer. hæc verba: Ac ſi tunc P. Sextius Iud. in templo Caſtoris, animam, quam vix retinuit, edidiſſet, non dubito quin, ſi modo eſſet in republ. Senatus, ſi maieſtas Pop. Roman. reuixiſſet, aliquando ſtatua huic ob rempubl. interfecto in foro ſtatueretur. Nec vero illorum quiſquam quos à maioribus noſtris morte obita poſitos in illo loco,

atque in roſtris collocatos videtis, eſſet P. Sextio præponendus. Populus autem Romanus in Cæſaris gratiam Columnam marmoream lapidis numidiæ x x. pedum, cum Titulo hoc. PATRI PATRIÆ. in foro ſtatuit, de qua Lactantius meminit, & idem Cicer. in hæc verba. Talis animaduerſio fuit Dolabellæ cum in audaces, ſceleratosq; ſeruos, tum in impuros, & nefarios liberos, talisq; euerſio illius execratæ Columnæ, vt mirum mihi videatur tam valde reliquum tempus ab illo vno die diſſenſiſſe.

CAP. XLIII.

De Columna Mœnia, Pila Horatia, De Cæſaris Conſtantini, Domitianiq; Equo, ac de Templo, & Ara eiusdem Cæſaris.

COLVMNAM habuit Forum Mœniam denominatam, à qua Labeo iureconſultus Mœniana deduxit, cum inquit. Inter immiſſum & proiectum hoc intereſſe putant, quod proiectum eſſet id, quod ita proueheretur, vt nuſquam requieſceret, qualis Mœniana, & ſubgrunda eſſent. Immiſſum, quod in aliquo loco requieſceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur. In quæ verba cum ANTONIVS Triuultius, & SCARAMVTIA eius frater nobiliſſimi aduleſcentes, & in iuris ciuilis ſcientia ſupra ætatem egregie docti, incidiſſent, rogarunt me, vnde dicerentur Mœniana, quibus ita reſponſum eſt: Mœnius cum domum ſuam venderet Catoni, & Flacco Cenſ. vt ibi Baſilica ædificaretur, exceperat ius ſibi vnius columnæ, ſuper quam tectum proiiceret, & prouolantibus tabulatis inde ipſe, & poſteri eius ſpectare munus gladiatorum poſſent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Columna Mœnia vocitata eſt, hinc Mœniana. Mœniana, inquit Sex. Pomp. à Mœnio cenſore, qui primus in foro vltra columnas tigna proiecit, quo ampliarentur ſuperiora ſpectacula. De Columna meminit Aſc. & Cic. de Diu. ac pro Sex. in hæc verba. Venit, vt ſcitis, ad Columnam Mœniam, tantum eſt ex omnibus ſpectaculis vſque à Capitolio, tantus ex fori cancellis plauſus excitatus, vt nunquam maior conſenſio. Fuit enim in ea parte fori, vbi Baſilica Portia, de qua infra erit mentio. In foro, inquit Diony. erat petra angularis, ſuper qua poſita fuerant ſpolia Tergeminorum Albanorum, Pila Horatia dicta, ſed arma collapſa ſunt vetuſtate. Decorauit autem forum Romanum equus Cæſaris, & Conſtantini, ſicut Domitiani, Atrium Mineruæ, & Tabernæ Nouæ, ac Veteres, de quibus ſic loquitur Liuius: Eodem tempore ſeptem Tabernæ, quæ poſtea quinque, & argentariæ, quæ nunc Nouæ appellantur, arſere. De his intellexit Iuuenalis cum dixit, ſed quinque tabernæ quadraginta parant. In foro magiſtratus Imperium Romani deponere conſueuere, auth. Herodianus. Appianus memoriæ prodidit cadauer Cæſaris in forum relatum, eoq; in loco Aram, mox Templum illi erectum eſſe.

CAP. XLIIII.

De Foro Cæſaris, Baſilica, & Bibliotheca Pauli.

EXPOSITIS iis, quæ ad Fo. Ro. pertinere videbantur, redeamus ad Templum Saturni, vnde digreſſi ſumus de ærario locuti; videamusq; quid poſt ipſum ad latus eiuſdem fori in ortum æſtiuum vergens fuerit, aut ſit. ſed in primis de Foro Cæſaris, quod (vt quorundam eſt opinio) fuit in eo loco, qui poſt Fauſtinæ Templũ valde depreſſus cernitur, de quo ſic loquitur Appianus. Poſt victoriam cõtra Pompeium Cęſar Atrium Templo Veneris circumduxit, quod Romanum forum eſſe voluit, non rerum quidem venalium, ſed eorum quæ ad iura conuenirent. In hoc ſtatuas pulcherrimas collocauit, inter quas loricatam ſibi dicari paſſus eſt. Breui quidem, ait Plin. ſpatio forum, ſed inter Vrbis ornamenta perſpicuum Area ſupra ſextertium millies conſtitit. Pauli Baſilicam Cic. in medio foro ſtatuit, verba ipſius ex lib. quarto ad Atticum hæc ſunt: Paulus in medio foro Baſilicam iam penè texuit, iiſdem antiquis columnis; Illam autem quam locauit fecit magnificentiſſimam: Hanc Plin. inter Vrbis magnifica enumerat, columnis ex phrygibus mirabilem. Papinius autem Domitiani equum deſcribens à ſiniſtra Pauli regiam poſuit his carminibus.

Ad laterum paſſus hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri ſublimis regia Pauli,
Cæſar pater, blandoq; videt Concordia vultu.

Cæſar, inquit Plut. Paulum Æmilium collegam Caij Marcelli in conſulatu mille & quingentis talentis ſibi amicum, defenſoremq; parauit, ex qua mox pecunia nobiliſſimam ille in foro Baſilicam exſtruxit, quæ Pauli Baſilica dicebatur; Quã publicam conſtituiſſe refert Appianus. Fuit autem prope Caſtoris & Pollucis Templum, quo in loco vidimus effodi multa fruſta earum columnarum, quibus mirabilem fuiſſe dicit Plin. In hac ad Ianum ſtabant fœneratores: Vnde Hor. Hæc Ianus ſummus ab imo perdocet. Et in Sermonibus. Poſtquam res mea Ianum ad mediũ fracta eſt. Cic. Ita ne? Ianus medius in L. Antonij clientela ſit? quis vnquam in illo Iano inuentus eſt? qui L. Antonio mille nummum ferret expenſum. Eiuſdem Pauli Bibliothecam Baſilicæ iunctam fuiſſe, quibuſdam authoribus crediderim.

CAP. XLV.

De Foro Auguſti, Porticu Antonini, Fauſtinæ & Liuiæ, ac de Cæſaris domo.

FORVM Romanum, Cæſaris, & Auguſti inuicem prope fuiſſe innuit Papinius in ſyluis cum dicit.

Nec ſaltem tua dicta continentem,
Quæ trino iuuenis foro tonabas.

Et Mart. his carminibus.

Cauſas, inquit, agam Cicerone diſertius ipſo,
Atq; erit in triplici par mihi nemo foro.

Auguſti autem forum licet apud Marforij ſimulacrum quidam ponant, nonnulli tamen poſt Fauſtinę templum, ſed prior opinio magis probatur. Breue quidem, ſicut etiam Cæſaris, fuit, quia ipſe princeps non eſt auſus proximas domos poſſeſſoribus extorquere, erat tamen multis ſtatuis ornatiſſimum. Inerat enim Caſtoris & Pollucis cum victoria Alexandri Magni. Coruini & in eius caſſide pu-

gnacis corui ſimulacrum. Apollinis eburnea, de qua Hor. Sic me ſeruauit Apollo: & Iuu. Iuriſq; peritus Apollo. Fori autem extruendi cauſa fuit hominum, & iudiciorum multitudo; quæ videbatur, non ſufficientibus duobus, etiam tertio indigere, itaque feſtinantius, necdum perfecta Martis æde, publicatum eſt, cautumq; vt ſeparatim in eo publica iudicia, & ſortitiones iudicum fierent, ſanxitq; vt de bellis & triumphis hic conſuleretur Senatus. Prouincias cum imperio potituri hinc deducerentur; quique victores rediiſſent huc inſignia triumphorum inferrent. Quod forum inſtaurauit poſtea Hadrianus, auth. Spart. Idem Sueto. docet, forum ipſum duas Porticus habuiſſe, in quibus ſtatuas omnium triumphali effigie dedicauit Auguſtus. Blon. autem in Roma triumphanti hoc forum, & Martis Templum in Campo Martio his reſtituit verbis. Campi Martij proprium locum fuiſſe oſtendimus, cui columna Antonina fuit appoſita, eoq; continebatur Campo Auguſti forum, templo Martis contiguum. Sed quum Suet. dicit breue forum ſtruxiſſe, quia non eſt auſus proximas domos poſſeſſoribus extorquere, & extruendi cauſam hominum, & iudiciorum multitudinem fuiſſe: ſatis oſtendit, ſicut & P. Victor, in celeberrima Vrbis parte ſtetiſſe: cum Campus Martius extra Vrbem; neque priuatorum domibus occupatus, latiſſimum, cuicunq; foro, præberet cãpum. Quare Blondi opinio prorſus reiicienda. Porticus Antonini & Fauſtinæ pulcherrimæ, variiſq; marmoribus exornatæ exſtant apud Diui Laurentij in Miranda Columnæ ingentes cum huiuſmodi indice.

DIVO ANTONINO ET DIVÆ FAVSTINÆ EX S. C.

Fuit autem in via Sacra, in qua via publica domo, ſita vbi templum Pacis, Cæſarem habitauiſſe ſcribit Suet. quam domum Auguſtus à Liuia nepte nimis ſumptuoſe ornatam, ſolo æquari iuſſit; in cuius area excitata eſt deinde Porticus Liuiæ. Plin. tradit Cæſarem Dictatorem totum forum, viamq; Sacram à domo ſua ad cliuum Capitolinum, in munere gladiatorio linteis operuiſſe. De domo & porticu Ouid. in faſt. ſic meminit.

Diſce tamen veniens ætas, vbi Liuia nunc eſt
Porticus, immenſæ tecta fuere domus.

At de porticu etiam primo de arte ita.

Nec tibi vitetur, quæ priſcis ſparſa tabellis
Porticus, authoris Liuia nomen habet.

Dion refert Neruam in Auguſti foro, nunc in porticu Liuiæ pro tribunali litigantes audiuiſſe. Claudiam etiam porticum appellatam accepimus. Mar.

Claudia diffuſas vbi porticus explicat vmbras,
Vltima pars aulæ deficientis erat.

A Nerone autem euerſam ſub nomine priſco Domitianus reſtituit; cuius pars vmbraculis vnius vitis erat opera. Plin. Vna, inquit, vitis Romæ in Liuiæ porticibus ſubdiales ambulationes vmbroſis operculis opacat, eademque duodenis muſti amphoris fœcunda.

CAP. XLVI.

De Sororio Tigillo, Vico Cyprio, & Scelerato, atq; M. Antonij domo.

SORORIVM Tigillum locus erat ſacer cauſa expiationis ab Horatio, ob ſororem à ſe interfectam, in honorem Iunonis conſtitutus, quem locum propè Carinas ſtatuit Dion. Libro enim tertio ait, locum, in quo Horatium purgarunt, in angiportu ferente à Carinis deorſum eſſe, iis qui ad Cyprium peragerent angiportum, vbi aræ manerẽt tunc erectę, & tigil-

& tigillum , duobus inter ſe contrariis parietibus fultum ſuper eas extenderetur. Quibus verbis ſigniat Vicum Cyprium prope cliuum, qui ad templum Diui Petri in Vinculis nunc ducit. Sequenti vero libro Vicum Cyprium prius, deinde Sceleratum ex facinore Tulliæ vocitatum tradit. Var. tamen Vicum Cyprium (ſic enim apud ipſum legitur,) prope Sceleratum : non autẽ eundem eſſe oſtendit, his verbis: Vicus Cyprus à Cypro, quod ibi Sabini ciues additi conſiderunt, qui à bono omine id appellarũt, prope hunc Vicus Sceleratus. Miror autem qua ratione Blon. Sceleratum vicum eſſe velit viam, quæ nunc ducit ad Triuij fontem, contra Diony. opinionem, & præter hiſtoriæ fidem. Solinus enim tradit Ser. Tullium in Exquilijs ſupra cliuum Virbium habitauiſſe; quem vico Patricio ſupereminere probat Sex. Pom. quum dicit, Vicum Patricium appellatũ, quod ibi iubente Ser. Tullio patricij habitauerunt, vt ſi quid aduerſus ipſum molirentur, ex locis ſuperioribus opprimi poſſent. Vnde poſtquam Tullia interfecto patre properans á Curia, foroq; Romano in paternam poſſeſſionem ad vicum Cyprium peruenit, auriga, vt inquit Liuius dextera in Virbium cliuum carpentum flexit, vt in collem Exquiliarum exueheretur, quocirca ſtultum erat per viam Triuij, fuerat enim neceſſe, ſecundum nos, per Quirinalem, Viminalemque collem tranſire; quod abſurdum eſſe videtur, cum breuior & expeditior eſſet per eum, quem diximus cliuum, qui haud procul à Virbio erat, cui iam propinquum interfectum eſſe regem fugientem innuit Dionyſi. Alia eſt ratio contra Blon. quod conſtat inter omnes viam Triuij extra Vrbem tunc fuiſſe. Haud procul à templo diui nunc Pantaleonis, olim Telluris, M. Antonium domum habuiſſe teſtatur Appianus his verbis. Iis peractis decretum noctu perlectum eſt; Antonium ſequenti die in templo Telluris, haud longe ab ipſius domo, Senatum habiturum.

CAP. XLVII.

De Buſtis Gallicis.

BVSTA Gallica locus vbi Galli, à Camillo interfecti, ſepulti fuere. Liuius vero commemorat Gallos morbo interemptos buſtorum Gallorum nomine locum, vbi fuere ſepulti, inſignem feciſſe. Is autem locus fuit vbi nunc eccleſia S. Andreæ ad buſta Gallica, quæ corrupto nomine Portugallo vocatur, abeſt haud multum ab Amphitheatro, quod in media vrbe à Tranquil. in Tib. collocatur, ſicut à Liuio buſta Gallica, cuius ſunt hæc verba: Quum eſſet ſatis altum Ianiculum, vbi ſedens proſpectaret hoſtem, deſcendit in equum, atque illo ipſo die media Vrbe, qua nunc buſta Gallorum ſunt; Et alibi refert Flaccum porta Capena ingreſſum, media Vrbe per Carinas, Exquiliaſque contendiſſe, recta ergo ad Amphiteatrum. Var. autem contra Liuij opinionem, vt infra demonſtrabitur, Buſta Gallica prope Æquimelium ſtatuiſſe videtur. Æquimelium inquit, quod æquata Melij domus publice quod regnum occupare voluit. Is locus ad buſta Gallica, quod Roma recuperata Gallorum oſſa, qui poſſederũt Vrbem, ibi coaceruata, ac conſepta, locus qui vocatur Doliola ad Cloacam Maximam. Si vero ita libet diſtinguere vt verba hæc: Is locus ad Buſta Gallica, iungantur cum ſubſequentibus, optime Var. conueniet cum Liuio, cæterum ordinem & ſenſum vix elicies. Quare videndum ne aliquis error hos authores diſcordes efficiat. Quidam prope Marforium Buſta Gallica fuiſſe perperam putarunt.

CAP. XLVIII.

De via Sacra, Arcu Fabiano & Veſpaſiani.

VIAM Sacram principium habuiſſe à Curia Veteri in angulo Palatij, iuxta Arcum Conſtantini, vulgaris eſt opinio. Var. autem à Carinis. Carinæ, inquit, Cerionia, quòd hinc oritur caput Sacræ viæ, ab Sterniæ Sacello. Quibus verbis adducor in maximum dubium, ne hæc via aliquando per hortos diuæ Mariæ Nouæ, ſecus templum Pacis, & forum Cęſaris recta ad arcem Capitolij eſſet producta, præſertim quod in eiſdem hortis ſecundum eum, quem dicimus curſum, vidimus viam ex lapide quadrato ſtratam. Si quis dixerit arcum Veſpaſiani ſignare nobis fuiſſe ſecundum radices Palatini montis, reſpondebimus. ampliata curia Veteri, erectiſq; baſilicis partem ipſius eò tranſlatam. Sacræ quidem obtinuit nomen, quòd per eam augures ex arce profecti ſolerent inaugurare, ſacraq; quotquot menſibus in arcem ferre, ſecundum Var. Sex. autem Pomp. Sacram ideo vocat, quod in ea fœdus ictum ſit inter Romulum & Tatium. In ſumma huius habitauit Ancus Martius, propè ædem Larum, de qua in Vrbis Romuli deſcriptione facta eſt mentio. Quo in loco ſi quis conſiderauerit quæ dicuntur à Cor. Tac. de ſpatio eiuſdem Vrbis, non improbabit forte quæ de via Sacra diximus. Sacra in hac via Cœliæ Statuam ponit Plut. In ſumma verò parte fuit Mutij. In eadem fructus venundatos eſſe Ouid. de arte ſic docet.

Rure ſuburbano poteris tibi dicere miſſa
Illa, vel in ſacra ſint licet empta via.

Var. de re ruſtica, huiuſce inquam pomarij ſumma Sacra via, vbi poma veneũt. Arcus Fabianus in hac via ſtetit, iuxta regiam à Fabio cenſore, qui deuicit Allobroges excitatus, vt ſcribit Aſc. in quo ſculpta fuerant eius ſcuta, & ſigna victoriæ. In oratione pro Cn. Plancio Cic. de eo hæc habet verba: Equidem ſi quando, vt ſit, iactor in turba, non illum accuſo, qui eſt in ſumma Sacra via, cum ego ad Fabianum fornicem impellor. fuit apud baſilicam Pauli, ad quem arcum Scribonius Libo ſedem, & Prætoris tribunal, Puteal dictum, poſuit, de quo Horat. meminit, cum inquit:

Putealq; Libonis mandabo ſiccis. Et Ouid hoc carmine.
Qui Puteal, Ianumq; timent, celereſq; Calendas.

Fœneratores enim ſtabant ad Ianum, & apud Fornicem Fabianum ius dicebatur. CATELANVS autem Triuultius Epiſcopus Placen. & Coſ. ſummi ingenij nobiliſſimus adoleſcens, & probe doctus, qui orationem quandam, qua Bocc. Pinum Florentinum patria eiectum conſolatur, felici ſtylo ex vulgari in latinum conuertit ſermonem, oſtendit mihi numiſma argenteum eius pretij, quo denarius, in altera parte cuius viſitur caput Libonis cum hac inſcriptione, LIBO BONEVENT. in altera vero tribunal cum indice, PVTEAL SCRIBONI. In eadem via Sacra ſtat adhuc Arcus marmoreus Veſpaſiani Imperatoris, omnium antiquiſſimus nunc exiſtentium: ſed mutilatus: in quo legitur titulus talis.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. DIVO TITO DIVI VESPASIANI F. VESPASIANO AVGVSTO.

Exſtructus autem fuit deuictis Hieroſolymis, in quo ſculptę ſunt victorię cum arca fœderis præcedentibus duodecim faſcibus conſularibus, ab altero fronte ſpectantur triumphi ſpolia, aureum candelabrum, ſeptem habens ramos, in quibus erant ſeptem Lucernæ, erraticas ſignificantes ſtellas, duæq; tabellæ legis Moſaycæ. Vaſa tẽpli, menſa aurea ponderis talentis magni. de qua plura Ioſephus. Licet

ipſe

ipſe arcus melius, quam Ioſephi deſcriptio, nobis ea omnia declaret. Huius autem victoriæ mentio habetur etiam ex marmore in circo Maximo effoſſo, quæ eſt hæc.

S. P. Q. R

IMP. TITO CÆS. DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG. PONT. MAX. TR. POT. X. IMP. XVII. COS. XIII. P. P. PRINCIPI SVO QVI PRÆCEPTIS PATRIÆ CONSILIISQVE ET AVSPICIIS GENTEM IVDÆORVM DOMVIT ET VRBEM HIEROSOLYMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTATAM DELEVIT.

CAP. XLIX.

De Græcoſtaſi, Curia, Baſilica Opimij, & Portia.

GRÆGOSTASIS locus ad dexteram Roſtrorum è Comitio, vbi nationum ſubſiſterent legati, qui ad Senatum miſſi eſſent. Var. At animaduertendum Var. de veteribus Roſtris intelligere. Idem propè Græcoſtaſim Opimij Baſilicam ſic ſtatuit. Senaculum ſupra Græcoſtaſim, vbi ædis Concordiæ, & baſilica Opimij. Senaculum vocatum, vbi Senatus, aut vbi ſeniores conſiſterent, dictum γερουσία, apud Græcos. Liuius primo ab vr. con. ait Curiam in Comitio, ſed idem quod Senaculum eſſe innuunt Var. verba. Plin. memoriæ prodidit Cæſarem in Curia, quam in Comitio conſecrauit, duas tabulas impreſſiſſe. cui Curiæ Plut. iuxta forum locum fecit. Curia locus vbi publicas curas gerebant: duplex tamen, vbi ſacerdotes res diuinas, & vbi Senatus humanas curabat. Curia vbi dabatur Senatus templum erat, vt diximus. Var. in libris ad Opianicum ait, S.C. non poſſe fieri, niſi in loco per auguriũ conſtituto, quod templum appellaretur, propterea & in Curia Hoſtilia, & in Pompeia, & poſt in Iulia, cum prophana ea loca fuiſſent, templa eſſe per augurium conſtituta, vt in iis S.C. more maiorum iuxta fieri poſſent. In Curia Aram Victoriæ fuiſſe Herodiani hæc docent verba: Cæteris ante fores præſtolantibus, duo, tresve ad ſummum curioſiores audiendi Curiam ingreſſi ſic, vt vltra Aram quoque Victoriæ, penetrarent. Ferunt quidam huius deæ Signum ex auro puro in gradibus Curiæ fuiſſe: Neſcio autem quo authore iuxta forum à Fuluio Curia Calabra collocetur, quam nos, ex Ser. opinione, in Capitolio poſuimus. Plutarc. commemorat Catonem Baſilicam, ex ære publico vicinam foro ſub Curia à ſe ædificatam, Portiam appellauiſſe. Erat, inquit, baſilica quædam Portia, quam Magnus Cato in cenſura ediderat, eius baſilicæ trib. pleb. quoniam in illa ius dicere conſueuerant, columnam, quæ ſellas eorum impedire videbatur, decreuerant tollere. Aſc. etiam baſilicam hanc iunctam Curiæ fuiſſe tradit. Palatium Romuli apud ædem diuæ Mariæ Nouæ nonnulli reſtituunt. Illud autem ſciendum, hęc omnia inuicem prope fuiſſe, totumq; id ſpatium occupauiſſe, quod eſt à Comitio eundo verſus Pacis, diuæ Mariæ Nouæ templum, & hortos, penè ad Exquiliarum radices; niſi quod interiacebant templa quædam, quibus ſuperius à nobis ſedes eſt aſſignata.

CAP. L.

De Templo Iani, & Pietatis, ac de Carcere Pleb. Rom.

QVATVOR Vrbis partibus iam deſcriptis, rectè videmur quintam, à dextera Tyberim, Auentiniq; partem, à ſiniſtra verò rupem Tarpeiam & Palatium, vallemq; inter ipſos montes comprehenſam habentem, à theatro Marcelli auſpicati, quibuſcunque certis ſedibus, quoad fieri poterit, locatis, aggredi. Nam cum multa memoratu digna contineat, niſi ordine quodam perſpicuo fuerimus progreſſi, maiorem partem illorum, & locum incertum ſortiri, & obſcura fieri, erit neceſſe. Quare relicto Marcelli theatro ad eam partem, quæ planam Vrbem complectitur, quæ ab ipſo ad extremam Circi partem fuere, hodieve ſunt, ſingulatim percurramus. Et quia Ianus omnium rerum principium habetur, ab eo exordiri conueniens erit. Numam regem Iani Templum circa imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli in duobus breuiſſimis templis feciſſe, ſcribit Ser. cuius portæ duæ, quas legitimum erat aperire cum bellum eſſet: in pace verò claudi, vt apertis in armis eſſe ciuitatem, clauſis verò pacatos circa omnes populos ſignificarent. Clauſum eſſe ferunt Ianum ſemel ab ipſo, à quo conditum; iterum à T. Manlio Coſ. Tertio ab Auguſto poſt bellum Actiacum. Oroſius ſcribit Auguſtum ter Iani templum clauſiſſe. Claudendi autem vel aperiendi ratio, varia eſt. Alij, vt diximus, volunt Romulo contra Sabinos pugnante, quum eo eſſet vt vinceretur, calidam aquam ex eo loco, vbi templum Iani, erupiſſe, quæ exercitum Sabinorum fugauit, hincq; tractum morem, vt pugnaturi aperirent templum, quod in eo fuerat conſtitutum, quaſi ad ſpeciem priſtini auxilij. Alij verò, quod Tatius & Romulus facto fœdere hoc templum conſtituerint, vnde & Ianus ipſe duas facies habet, quaſi vt oſtēdat duorum regum coitionem. Huius quidem templi poſtes is Coſ. aperiebat, qui prior creatus eſſet. Virg.

Inſignis aperit ſtridentia limina conſul.

Cor. autem Tac. refert Cn. Duilium Iani templum ædificaſſe, eius ſunt hæc verba: Eodem in loco à L. M. Publiciis Iano templum, quod apud forum holitorium Cn. Duilius ſtruxerat, Speiq; Ædes à Germanico ſacratur. hanc Attilius vouerat eodem bello. Idem alibi, narrant Tiberium Cæſarem Iani templum dedicauiſſe apud forum holitorium, votum à Duilio bello maritimo aduerſus Pœnos proſpere peracto. Quod in platea nunc Montanaria ſtatuit, diuerſumq; ab illo Numæ putat Ful. Sed cum Xenon primo Italicarum velit Ianum omnium primum diis templa feciſſe, & ritus inſtituiſſe ſacrorum, ob idq; in ſacrificiis præfectionem meruiſſe perpetuam, figurariq; cum clauo & virga, quaſi portarum cuſtos, & rector viarum, cenſemus Numam ei templum inſtituiſſe apud portam Carmentalem, poſt ſacellum S. Catharinæ, nunc ſolo æquatum, vt ſit, ad imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli, vt Ser. placet, & vt Liuio & Ouid à dextera Fabiis exeuntibus ad bellum, ac extra portam Carmentalem, quod ait Sex. Pom. Si verò, vt quibuſdam placet, legimus apud Var. ſecundum Tyberim ad Ianum forum Piſcarium, de eo intelligere opinamur, quod poſuit Duilius. Dictum eſt enim apud priſcos vnum fuiſſe Ianum, plures verò apud poſteriores, vt mirum videri minime poſſit, hæc duo templa propè inuicem ſtetiſſe, ſicut & fora. Vnde Ouid. inquit.

Cum tot ſint Iani, cur ſtas ſacratus in vno,
Hic, vbi iuncta foris templa duobus habes?

Neque Ouidius (vt Blon. eſt opinio) de Boario, ſed Holitorio & Piſcario intelligit

intelligit foro, aitque ex multis in hoc ſolo ſacratũ, propter eius ſimulacrum ab Auguſto ex Ægypto, vt auth. eſt Plin. aduectum, & in eodẽ Iani templo collocatum. Templũ Pietatis in foro holitorio, apud nũc eccleſiam S. Nicolai cognomento in carcere, vel certe eo ipſo in loco; quod à M. Attilio Glabrione dedicatum tradit Liuius. Plin. autem locum his verbis patefacit: Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, ſupplicij cauſa carcere incluſam matrẽ, cum impetraſſet aditum à ianitore, ſemper excuſſa ne quid inferret cibi, deprehenſa eſt vberibus ſuis alens: quo miraculo matri ſalus donata filiæ pietate eſt, ambęq; perpetuis alimentis, & locus ille eidem conſecratus eſt deæ, C. Quintio, & M. Attilio Coſſ. templo Pietatis extructo in illius carceris ſede, vbi nunc Marcelli theatrum eſt. Sex. autem Pom. non matrem, ſed patrem incluſum carcere vberibus filiã clam aluiſſe ſcribit. Et quia Plin. vbi theatrum eſt Marcelli dicit, ita accipiendum, theatrum eo vſque perueniſſe, vt veſtigia ex ſaxo quadrato, apud eandem ædem exſtientia, ſatis oſtendunt.

Hoc autem templum tactum fuit de cœlo Coſſ. Cotta, vt primo de diu. teſtatur Cice. Cauſa quidem carceris extruendi fuit, quod aucta multitudine, cum in dies magis, magiſque flagitia creſcerent, neque tot ſceleſtis, noxiiſque vnus ſatis eſſet carcer, creatis decemuiris alterum extruere decreuerunt, quare electo ad id opus Ap. Claudio decemuirum vno, eum inter Capitolium, & Tyberim, vbi nunc prædictam eccleſiam S. Nicolai ſitam videmus, conſtituit, quem locum Carcerem, ſiue domicilium pl. Rom. nuncupauit, in quo reus iudicij ipſe ſibi mortem conſciuit, vt docet Liuius tertio ab vr. co.

CAP. LI.

De Foro Holitorio, Æde Iunonis Matutæ, & Spei, Sacrario Numæ, Columna Lactaria, ac de Ara & Fano Carmentæ.

FORVM Holitorium extra portam Carmentalem fuiſſe teſtis eſt Aſc. in toga candida. Eum locum plateam Montanariam nunc eſſe quidã arbitrantur. In quo fuit Ædes Iunonis Matutæ, quæ ceſſit Diui Andr. eccleſiæ cognomẽto in mentuccia pro Matuta, in radice Capitolij nunc ſitæ. Sed Iunoni Matutæ vota, & locata à C. Cornelio Coſ. gallico bello: qui deinde Cenſor eam dedicauit, auth. Liuius quarto belli Mac. Idem in eodem foro Spei Templum variis exornatum marmoribus fuiſſe tradit, idque primo belli pu. libro fulmine ictum, quarto eiuſdem belli Q. Fabio conſulis filio, & T. Sempronio Graccho Coſſ. incendio conflagraſſe. Conſecrauit autem Collatinus. Cic. de legibus. Recte etiam Spes à Collatino conſecrata eſt. Columna Lactaria, ad quam infantes lacte alendi deferebantur, in foro Holitorio ſtetiſſe aſſerit Sex. Pomp. quod forum vbi holerum copia antiquum fuit Macellum, auth. Var. Sacrarium Numæ apud theatrum Marcelli circa imum Argileum, Ser. ait Euandrum Aram matri extinctæ iuxta portam feciſſe, quæ à Carmenta Carmentalis eſt dicta. Ara autẽ hæc ſub Capitolio ponitur à Dio. Habuit Carmenta & Templum, ſiue vt author eſt Solinus, Fanum apud eandem portam, vbi diximus extare ruinas ædiculæ Diuæ Catharinæ. Nam cum vehicula, quibus S. C. priuatæ erant mulieres, fuiſſent deinde ipſis reſtitua, gratiam deæ referentes ei ædificarunt Templum, quæ Euandri mater fuit, Nicoſtrata prius appellata, & quia carminibus oracula ederet, Carmenta eſt dicta, ob quam & carmina auth. Plut. in probl.

CAP. LII.

De Foro Piſcario, & Templo Fortunæ Virilis.

SECVNDVM Tyberim ad Iunium Forum Piſcarium vocant, inquit Var. Quibus verbis iuxta incendium, quod ſexto belli pun. deſcribitur à Liuio, licet exiſtimare fuiſſe inter Sanct. Mariæ in Porticu, & Ægyptiacæ templa, intraque portam Carmentalem: quod haud longe à Boario ponitur à Volaterano, ſed certe neq; prope eſt dicendum. In eo autem male ſentire videtur, quod Cupedinis, Piſtorium, & Holitorium iuxta ædem Veſtæ eſſe putat, ſi enim ita eſſet, ſequeretur contra Aſc. forum Holitorium intra portam Carmentalē fuiſſe, quod falſum eſſe multis argumentis apparere poteſt, niſi velit Veſtam extra ipſam portam Templum habuiſſe, ſed id quoq; caret authore. Templum autem S. Mariæ Ægyptiacæ nunc dicatum, iuxta Tyberim, & eiuſdem cognominis pontem, quidam Aſyli, id eſt miſericordiæ Templum dicunt, Alij Fortunæ, Alij Pudicitiæ, vt Vol. & Ful. Sed Fortunæ, Pudicitiæq; patriciæ ſacras ædes in foro Boario fuere, vt infra demonſtrabitur. Non eſt enim veriſimile (quod innuit Ful. quum dicit Pudicitiæ ędem eſſe, quā nunc dicatam S. Mariæ diximus, eamque in foro Boario ſtatuit) ipſum forum à Velabro, & Iano vbi conſtat eſſe, perueniſſe ad hanc vſque ædem, in ripa Tyberis ſitam; eo maxime quod is locus eſt extra rectam viā ab ipſo Velabro in Auentinum, neq; conueniret cum Liuio, qui ait virgines à foro Romano, vico Thuſco Velabroque per Boarium forum in cliuum Publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ (erat enim in Auentino) perueniſſe; quibus verbis oſtendit forum Boarium fuiſſe prope Ianum nunc quadrifrontem ſiue quatuor portarum, verſus Auentinum, non autem Tyberim. De templo Miſericordiæ nihil certi habetur, niſi quod Blon. eo in loco, ductus tantū cōiectura, quia ibi Aſylus, collocauit. Sed nos dicimus eſſe Fortunæ Virilis templum, deamq; ipſam in eo ambitu duo habuiſſe templa, alterum in foro Boario, alterum vero prope Tyberim. Huic enim opinioni ſuffragantur Diony. verba, quæ ſequūtur. Duobus exſtructis templis Fortunæ, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis ei, quam virilem appellauit. In hoc autem fuit ipſius Ser. Tullij lignea ſtatua auro perfuſa, quæ orto incendio cæteris concrematis ſola incorrupta permanſit. auth. Val. Max.

CAP. LIII.

De Templo Veſtæ, Salinis, & Coclitis Arcubus.

AD Mariæ autem Ægyptiacæ exſtat ædes antiquiſſima Diuo Stephano nunc dicata: cuius forma circularis eſt, columnæque in circuitu diſpoſitæ eius teſtudinem, quæ vnica totam operit ædem, ſuſtinent. hanc Matutæ, ſiue Auroræ Pompo. Letus adiudicat: quam Liuius in foro Boario ſtatuit, quare eadem ratione, quæ eſt de S. Marię Ægyptiacæ æde, non recte ſentire arbitramur, quemadmodum nec Vol. nec Fid. qui volunt hanc ipſam Herculis eſſe. Romulus enim, vt ſupra ait Corn. Tacit. à foro Boario ſulcum deſignandi oppidi incipiens, Magnam Herculis aram, vbi poſtea templum habuit, complexus eſt. Si templum, vt autumat Fului. fuiſſet vbi nunc Diui Stephani eccleſia, & Ara ad portā Tergeminā, quomodo ipſam intra mœnia comprehendens Romulus quadratam, vt eſt omnium opinio, vrbem poſuiſſet? Quapropter velim iſtos diligentiores eſſe, neque incerta pro certis affirmare. Blon. autem ex Ouidij carminibus Veſtæ eſſe nititur comprobare. Ouidij carmina hæc ſunt.

Syluia

Sylnia veſtalis (quid enim vetat inde moueri?)
Sacra lauaturas mane petebat aquas.
Ventum erat ad molli decliuem tramite ripam,
Ponitur è ſumma fictilis vrna coma.
Feſſa reſedit humi, ventosq́; accepit aperto
Pectore, turbatas reſtituitq́; comas.
Dum ſedet, vmbroſæ ſalices, volucresq́; canoræ,
Fecerunt ſomnos, & leue murmur aquæ.

At hi verſus non probant ædem Veſtę propè Tyberim exſtitiſſe, ſicuti Diony. hæc verba. Sunt qui conſtructionem Templi Veſtæ Romulo aſcribant, conſentaneum eſſe exiſtimantes, Vrbe condita à viro diuinationis perito conſtructam eſſe primum Veſtam communem, Vrbis conditore, eius præſertim Albæ nutrito, in qua vetus huius deæ, ex quo Vrbs condita fuit, templum erectum erat, neque quicquam antiquius Romulo eſſe debuit, quam Veſtam colere, qui eius deę ſimulacrum ex Ilio tranſtulerat. Sed de conſtitutione templi, quod nunc exſtat, iſti videntur ignoraſſe. neque enim locum illum, in quo nunc ſacer cuſtoditur ignis, Romulus dedicauit deæ, cuius rei magnum argumentum eſt, quod is extra eam eſt, quæ quadrata dicta eſt Roma, quam Romulus muro cinxit. Hinc apparet Templum Veſtæ, quod inter Capitolium & Palatium obtinuit locum, à Romulo: hoc vero à Numa excitatum, de quo Sex. Pompe. ita meminit. Rotundam ædem Veſtæ Numa rex conſecraſſe videtur, quod eandem eſſe terram, qua vita hominum ſuſtineretur, crediderit, eamq; pilæ formam eſſe, vt ſui ſimili templo dea coleretur. Ouidius autem vult anno Vrbis quadrageſimo erectum eſſe, ſphericamque formam ſicut Pomp. aſcribit. Et nos vidimus Albæ ædem vetuſtiſſimam ipſius Veſtæ circulari forma, in vertice foramen lucis cauſa habentem. Simulacrum autem nullum ipſam deam habuiſſe, vt ignis nullam certam habet effigiem, idem poeta teſtatur his verſibus.

Eſſe diu ſtultus, Veſtæ ſimulacra putaui:
Mox didici curuo nulla ſubeſſe tholo.

Dicta enim eſt Veſta, quòd variis veſtita ſit rebus. Cicer. de Nat. deorum: Veſta, inquit, nomen à Græcis, ea enim eſt, quæ ab illis Ἑϛία dicitur. vis autem eius ad aras, & ad focos pertinet, itaque in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio externa eſt. Propè Veſtæ Matrem deum Cellam habuiſſe auth. eſt Blon. Salinæ fuit ſalis receptaculum in ea ripa Tyberis, quæ nunc à prædicta æde Veſtæ in Auentinum & ad naualia pertinet, de quibus Liuius ſic meminit: Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem vnum tenuit; ſolo æquata omnia inter Salinas, ac portam Carmentalem. Hinc conſtat hanc portam non fuiſſe ad radices Auentini, quemadmodum Blon. putauit. Arcus Horatij Coclitis ad primas Auentini radices, inter ipſum ſcilicet montem & Tyberim fuere, vbi paucos ante annos eruta ſaxa huiuſmodi inſcriptionem habebant.

P. LENTVLVS. C. N. F. T. QVINTIVS CRISPINVS VALERIANVS COSS. EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERE IIDEMQ. COMPROBAVERE.

CAP. LIIII.

De Foro, & Arcu Boarium, ſeu aurificum.

EXPOSITIS iis, quæ in hac quinta parte à dextera ſecundum Tyberim ſteterant, cõſentaneum eſſe videtur, vt in ſiniſtram diuertamus, & quidquid occurrerit explicemus. Sed quia ex fori Boarij deſcriptione vnaquæq; res proprium locum facilius accipiet, de ipſo prius videbimus. Forum igitur Boarium licet inter Romanum & Tyberim à Fule ſit collocatum, tamẽ Liuij verba, in ipſum per nos paulò ante adducta, clarè indicant fuiſſe propè Velabrum & Ianum, inter Palatinum montem, & Scholam græcam. oſtendit & deſcriptio Vrbis Romuli à Cor. Tac. ab æneo Tauri Simulacro incœpta. Vnde ex vno in plures incidere errores Ful. apparet. Boarium ab eodem Tauri ſimulacro dictum quidam volunt, quidam verò ob Taurum immolatum interfecto Caco, atque bobus recuperatis, Ouid. priorem ſequitur opinionem, eius ſunt hæc carmina.

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter vnum
Victor, & Euandrum, ruricolasq; vocat.
Conſtituitq; ſibi, quæ maxima dicitur, aram,
Hic, vbi pars vrbis de boue nomen habet.

& alibi.

Pontibus, & magno iuncta eſt celeberrima circo
Area, quæ poſito de boue nomen habet.

Sex. verò Pomp. quod ibi boues venundarentur, cui adſtipulatur Var. cum inquit. Quo quidem genera conferrent forum appellatum, additumq; ab eo cognomen, vt forum Boarium. Liuius etiam primò belli pu. innuit boues ibi venũdatos eſſe, memorans in eodem foro bouem in tertiam contignationem aſcendiſſe. In frontiſpicio autem portæ marmoreæ, adhuc apud eccleſiam S. Georgij exiſtentis, inſculpta hæc ſunt verba.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTH. MAXIMO. FORTISSIMO. FELICISSIMO. PONT. MAX. TRIB. POT. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI. PATRIÆ. ET IMP. CÆS. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI AVG. TRIB. POT. VII. COS. III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO FELICISSIMOQVE PRINCIPI. ET IVLIÆ AVG. MATRI AVG. N. ET CASTRORVM ET SENATVS ET PATRIÆ. ET IMP. CÆS. M. AVRELII ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI BRITANNICI MAXIMI. ARGENTARII ET NEGOTIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI INVEHENT DEVOTI NVMINI EORVM.

Ibidem autem viſuntur taurorum immolationes, & inſtrumenta cum victimariis, & ſacrificolis ad ſacrificia ipſa peragenda accinctis. In foro Boario gladiatorum munus primum Romæ eſt datum. Liuius refert Fabio & Marcello Coſſ. in eodem ſanguinem pluiſſe, puerumq; ſemeſtrem triumphum proclamaſſe: Val. Max. licet Liuius in Holitorio dicat.

CAP.

CAP. LV.

De Templo Herculis Victoris, & Ara Maxima.

TEMPLVM Herculis Victoris, præter illud, quod ád portam Tergeminam, iuxta Tyberim Octauium Herenum impetrato à magiſtratibus loco conſecrauiſſe ſcribit Macrob. alterum rotundũ in foro Boario ponitur á Liuio, & Solino, in hæc verba: Sacellum Herculis in Boario foro eſt, in quo argumenta, & conuiuia maieſtatis eius remanent, nam diuinitus neque muſcis illo, neque canibus ingreſſus eſt. Etenim cum viſcerationem ſacricolis daret, Miagirum id eſt muſcarum congregatorem deum dicitur imprecatus, clauam vero in aditu reliquiſſe, cuius olfactu refugerunt canes, idq; vſque nunc durat: Romæ, inquit Plin. in ædem Herculis nec muſcæ, nec canes intrant. Hoc templum cum multis antiquitatibus dirutum tempore Xyſti IIII. Pont. Max. ſcribit Pomp. Letus haud procul à ſchola Græca, vbi ænea ipſius dei ſtatua fuit reperta, quę hodie, vt diximus, in ædibus Conſeruatorum eſt ſita. Eodem autem in loco, quo Simulacrum, effoſſum eſt marmor cum hoc tit.

DEO HERCVLI INVICTO
C. IVL. POMPONIVS PVDENS SEVERIANVS. V. C. PRÆF. VRB. Item.
HERCVLI INVICTO
M. CASSIVS HORTENSIVS PAVLINVS PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIVNDIS DONVM DEDI.

Idem Plin. ait Euandrum Statuã Herculi in foro Boario ſacrauiſſe, quę triumphalis Hercules dicebatur: per triumphos enim triumphali habitu veſtiebatur. Verum non arbitramur hanc eſſe ſtatuam, de qua egimus, quę enim nunc exſtat, in æde ipſius Herculis M. Fuluio, & Cn. Manlio Coſſ. poſita fuit. Ædes autem ipſa celebrata eſt Pacuuij poetæ nobili pictura, in qua lectiſternium eſſe non licebar, & in ſacris nec ſeruis, nec libertis intereſſe, quorum ſacrorum initium docet Ser. gram. & Liuius, hanc eandem ædem Neronis incendio conflagraſſe teſtatur Corn. Tac. Tertiam Herculi ædem fuiſſe ibi pro pe putauit Ful. à Senatu monitu carminum ſibyllinorum conſecratam, Sylla dictatore eius dedicationem approbante, adducitque Ouidij hæc Carmina.

Altera pars circi cuſtode ſub Hercule tuta eſt.
Quod deus euboico carmine munus habet.

Et reliqua. Sed Ouid. intelligit de circo Flaminio, vt, vbi de ipſo agetur, infra apparebit. Regnante autẽ Euandro; Aram ſolum Hercules habuit, in foro Boario prope Scholã græcam, quam Maximã à magnitudine fabricæ appellarunt. Eſt enim ingens ſicut hodieq; videmus, inquit Ser. de qua poeta ſic meminit.

Hanc aram luco ſtatuit, quæ maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.

Et Propertius.

Maxima quæ gregibus deuota eſt ara repertis,
Ara, per has inquit maxima facta manus.

Fuit autem venerationi inter accolas pręcipuæ, ad quam Hercules bonorum decumas obtulit, dixit que illos vitam beatiſſimam victuros, qui ſibi bonorum decumam dicauiſſent, quod fecit Sylla, Lucullus, M. Craſſus, & decima herculanea nuncupatur. Plaut. Detraxit, inquit, partem herculaneam. Ab hac ſequeſtrari mulieres voluit, quæ nihil attingerent, neque deguſtarent, quod ſupra aram immolatum eſſet.

CAP.

CAP. LVI.

De Pudicitiæ, Fortunæ proſperæ, Matutæ, Fortis Fortunæ, Æde, ac de Vico Publico, Velabro, & Accæ Laurentiæ Sepulcro.

AD Herculis autem Pudicitiam Patriciam Ædem, ab Æmilio conditam, habuiſſe, ſic teſtatur Liuius: Certamen in Sacello Pudicitiæ Patriciæ, quę in foro Boario eſt ortum. Non vnam quidem, ſed plures Pudicitiæ ſacras ædes fuiſſe in Vrbe affirmant, quæ ſequuntur, Propertij carmina.

Templi Pudicitiæ quid opus ſtatuiſſe puellis,
Si cuius nuptæ quidlibet eſſe licet.

Et Sex. Pom. hoc modo Pudicitiæ Signum in foro Boario, vbi familia edisſet Herculis, cuius ſacra non obibant plebeiæ. Quare in vico Longo Pudicitiæ Plebeię Sacellum á virgine plebeia excitatum eſt. Fortunæ Proſperæ, & Matutæ Ædes ſacras in eodem foro conſtituit Ser. Tullus. Proſperam ideo appellauit, quod in ſe ipſo Cœca non fuiſſet. hinc Ouid.

Cœca in hoc vno non fuit illa viro.

Eo autem in loco mel ex olea fluxiſſe tenet fama, aruſpiceſque dixiſſe ſumma nobilitate illas ſortes futuras, eorumque iuſſu ex illa olea arcam eſſe factam, eaque conditas ſortes, quæ Fortunæ monitu pueri manu miſcebantur, atque ducebantur. Plut. in prob. ſcribit Ser. Tullium omnes actus fortunæ adſcripſiſſe, à qua ſubleuatus fuerat ab ancilla matre ad regnum prouectus, hincque Fortunæ Primigeniæ, & Maſculæ Templa erexiſſe; aliud conuertentis; aliud bene ſperantis; aliud Fortunæ videntis, quaſi ea nos procul capiamur, negotijs, ac rebus inhereamus. Conſtruxit etiam Fortunæ Paruæ Templum, quaſi docens homines diligenter attendere debere, ne ea, quæ accidunt, quaſi parua, contemnerent. Liuius tertio quintæ dec. prodidit. Q. Marcio Philippo iterum, & Q. Ser. Cepione Coſſ. in Vrbe duos æditduos nuntiaſſe alterum in æde Fortunę, anguem iubatum à compluribus viſum eſſe, alterum in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle erat, duo diuerſa prodigia, palmam in area enatam, & ſanguine interdiu pluiſſe. Matutæ Ædes, refecta prius à Ser. Tullio, longo tempore poſt à Camillo fuit dedicata, qui bello Veientium eam vouerat. Vtriuſque autem deæ feſtum eodem celebratur die, eodem etiam incendio vtraque ædes exhauſta eſt, eodem auth. qui alibi narrat Caruilium Coſ. ex bello Hetruſco æris grauis tuliſſe in ærarium trecenta nonaginta milia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubiis faciendam locauiſſe, prope ædem eiuſdem deæ. Et primo quintæ dec. in ęde Matris Matutæ tabulam cum hoc indice poſitam.

T. SEMPRONII GRACCHI COS. IMPERIO AVSPICIOQVE LEGIO EXERCITVSQVE P. R. SARDINIAM SVBEGIT IN EA PROVINCIA HOSTIVM CÆSA AVT CAPTA SVPRA LXXX. MILIA REP. FELICISSIME GESTA ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS RESTITVTIS EXERCITVM SALVON ATQVE INCOLVMEN PLENISSIMVM PREDA DOMVM REPORTAVIT. ITERVM TRIVMPHANS IN VRBEM ROMAM REDIIT CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT.

A foro autem Boario incipiebat Vicus Publicus, in Auentinum ad templum Iunonis Reginę ducens, vt idem Liuius ſupra oſtendit, cum inducit virgines ab foro in cliuum aſcendentes publicum, quo in loco ſignat ſedem Velabri prope forum Boarium, vbi nunc ædes diui Georgij cognomento in Velabro. Auentinus

nus olim erat ab reliquis montibus diſcluſus; itaque eo ex Vrbe via qui aduehebantur ratibus quadrantem ſoluebant, vnde Velabrum à vehendo. Velaturam facere, inquit Var. etiam nunc dicuntur, qui id mercede faciunt. Propert.

At qua Velabri regio patet, ire ſolebat
Exiguus pulſa per vada linter aqua. Ouid.
Qua velabra ſolent in circum ducere pompas,
Nil præter Salices, craſſaq; canna fuit.
Hic, vbi nunc fora ſunt, lintres errare videres,
Quaq; iacent valles maxime circe tua.

Priuſquam enim Tarquinius Priſcus alueum mutaret, ex eruptionibus Tyberinis ſinus ibi fiebat in morem lacus, vt ſtatim ex Prop. percipiemus. Sepulcrum Accæ in Velabro celeberrimo Vrbis loco fuiſſe ſcriptum reliquit Antias: de quo in Vrbis Romuli deſcriptione ſupra facta eſt mentio.

CAP. LVIII.

De Vertumno, eiusq; templo, Iano Quadrifronte, Ædibus Africani, & Baſilica Sempronia, ac de Laneis Tabernis.

VERTVMNVM Deum antiqui dixere, qui non ſolum rebus vendendis, emendisque, ſed etiam humanis mentibus præeſſet, à vertendo, quia hominum cogitationes verteret. Vertumnus autem ipſe duabus aliis ex cauſis ſe id nomen adeptum ait apud Propert. Cuius carmina, quia affirmant, quæ dicta ſunt de ſinu Tyberino, non grauabor ſubiungere, ea enim ſunt hæc.

Quid mirare meas tot in vno corpore formas,
Accipe Vertumni ſigna paterna dei.
Thuſcus ego Thuſcis orior, nec pœnitet inter
Prælia Vulſcinos deſeruiſſe focos.
Nec me turba iuuat, nec templo lætor eburno,
Romanum ſatis eſt poſſe videre forum.
Hac quondam tyberinus iter faciebat, & aiunt
Remorum auditos per vada pulſa ſonos.
At poſtquam ille ſuis tantum conceſſit alumnis
Vertumnus verſo dicor ab amne deus.
Seu quia vertentis fructum percepimus anni.
Vertumni rurſus credidit eſſe ſacrum.

Aſconius ſignum fuiſſe in vltimo vico Thurario, ſiue, vt ait Var. Thuſco, ſub baſilicę angulo plectentibus ſe ad dexteram partem: eumq; Deum inuertendarum rerum, id eſt, mercaturæ eſſe vult. Fuit enim propè Ianum nunc quadrifrontem, vbi Aræ Opis & Cereris. Quidam Vertumnum & Ianum eundem tradidere. Cic. in Ver. locum innuit his verbis. Quis à ſigno Vertumni in circum Maximum venit, quin is vnoquoq; gradu de auaritia tua commoneretur? Vertumnalia dies feſtus à Vertumno dictus, cuius feriæ Octobri menſe celebrabantur. Sex. Pomp. refert Vertumnum Templum habuiſſe M. Fuluij Flacci triumphantis pictura clarum, quod in vico Thuſco poſuit. P. Victor. ſi id eſt, quod Iani, certè aliud eſſe ab hoc, quod marmoreum, quadrifronsq; extat in Velabro, opinamur. eſt enim pene integrum, vt ab aliquo nouiſſimorum Imperatorum excitatum putem, non autem à Numa, vt falsò edit Blon. cuius opinionem quiſq; facillimè

reſpuet , attendere diligenter ſi velit ad ea, quæ dicta ſunt ſupra, vbi de eodem tractauimus templo.Huius vero teſtudo quatuor tantum pilis ſuſtinetur,quatuor portarum inſtitutum,vt diximus,ad quatuor anni temporum ſimilitudinem, vnde in ſingulis frontibus duodecim loculi,ſiue feneſtræ ſpectantur; quæ videntur ſignificare ipſum diuum principium,& Ianuam eſſe totius anni in duodecim menſes diuiſi.Hinc Cic. de nat.deo. cum in omnibus, inquit,rebus vim haberēt maximam , prima & extrema principem in ſacrificando Ianum eſſe voluerunt, quod ab eundo nomen eſt deductum:ex quo tranſitiones peruiæ Iani, foreſque in liminibus profanarum ædium Ianuæ nominantur. Ædes.P.Africani, & Baſilicam Sempronij ad ſignum Vertumni,propè nunc S. Georgij in Velabro eccleſiam fuiſſe,docēt Liuij verba, quæ ex libro quarto dec.quintæ ſunt hæc. T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipſi attributa erat, ædes.P. Africani ponè veteres ad Vortumni ſignum,Laneaſque, & tabernas coniunctas in publicum emit, Baſilicamque faciendam curauit,quæ Sempronia appellata eſt.

CAP. LVIII.

De Argileto, Domo Cornelij, Aequimelio, & Socordiæ Sacello.

ARGILETVS à fine vici Thuſci incipiens ad Marcelli theatrum terminabatur. Fabius autem pictor à principio vici Thuſci ſub Cœliolo,inter circum Maximum,& Auentinum, deduxit. Huius etymologia ſecundum Var. trahitur ab argilla, quòd ibi eſſet id genus terræ; ſiue à fabula. Nam Euander Argum quendam hoſpitio ſuſcepit, qui cum de eius cogitaret interitu, vt ipſe regnaret, Euandro hæc non ſentiente, ſocij intellexerunt, qui Argum necarunt, cui Euander & ſepulcrum fecit, & locum ſacrauit:de quo poeta ſic ait.

Nec non & ſacri monſtrat nemus Argileti.

Imus autem Argiletus ad theatrum Marcelli fuit, vt ſupra de Iano locuti oſtendimus.In hoc vico erant opificum Tabernæ, Bibliopolarum præſertim,quas Argiletanas appellat Mar.hoc carmine.

Argiletanas mauis habitare tabernas.

Cornelium Domitiani patris clientem domum iuxta Velabrum habuiſſe teſtatur Cor.Tac.in qua fugiens Domitianus delituit. Æquimelium ſub Capitolio ſtatuit Liuius, cum inquit: Subſtructionem ſuper Æquimelium in Capitolio,& viam ſilice ſternendam à porta Capena ad Martis ædem locauerunt. Ad quam partem Capitolii indicat libro quarto bel.pu.inter Salinas, ac portam Carmentalem cum Æquimelio, Iugarioq; vico omnia ſacra, & prophana igni abſumpta eſſe commemorans. Et tertio eiuſdem belli lupum Exquilina porta ingreſſum frequentiſſima vrbis parte decurriſſe in forum, Thuſcoq; vico, atque Æquimelio per portam Capenam propè intactũ euaſiſſe. Hinc iudicamus Æquimelium fuiſſe inter Velabrum, & Capitolium ad tabernas Laneas. Vnde autem diceretur idem author Sp. Melii regnum affectantis mortem deſcribens, ſic oſtendit: Nec ſatis eſt eius ſanguinem expiatum, niſi tecta, parieteſq;, intra quæ tantum amentiæ conceptum eſſet, diſſiparentur, bonaq; contacta pretiis regni mercandi publicarentur. Iubere itaq; Quæſtores vendere ea bona, atq; in publicum redigere, domum deinde, vt monimento area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei, dirui ex templo iuſſit,idque Æquimelium appellatum eſt. Oſtendit & Cic.pro domo ſua. Sequebatur circus Maximus; ſed quia ſocordia, licet ſero, occurrit, huic

huic ordini poſtremo loco addetur. Murtiæ igitur Socordiæ deæ Sacellum ſub Auentino ſtabat, ad cliuum publicum, quo aſcenditur ad ædem S. Priſcæ. vnde Auentinus Murtius aliquando eſt denominatus, de hoc vero Sacello Liuius ſic meminit: Tum quoque multis milibus latinorum in ciuitatem acceptis, quibus, vt iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ ſedes. Quidam autem in hoc ambitu Aſylum ponunt, at ſupra oſtendimus in Capitolio fuiſſe, idq; etiam Strabo affirmat. Corn. Tac. ad radices ſaxi Carmentalis ſtatuere videtur. Sed dicendum in Capitolio à principio inſtitutum: multis vero templis in eo iam excitatis, alio tranſlatum. Non enim veriſimile creditur in domicilium deorum, vbi omnes diuitias, vbi ſpem ſalutis Vrbis, vbi infinita auri, & argenti ſimulacra collocaſſent, vbi frequens Senatus de rebus pub. deliberaret, latrones, & infames confugere S. P. Q. R. permiſiſſe.

CAP. LVIIII.

Circus quid, vnde dictus, & cuius rei cauſa inſtitutus.

LOCVTVRI de Circis, & in primis de eo, qui primus inſtitutus, Maximus eſt appellatus, conſentaneũ eſſe videtur, de iis quędam præfari, non minorem vtilitatem allatura, quam ipſorum locorum, & ſedis cognitio poſſit afferre. Circus igitur olim locus vbi ludicra celebrabantur certamina, forma oblonga, ad inſtar arcus, in circuitu habens gradus ſpectatoribus ſedem commodiſſimam præbentes, ita vt alterius proſpectum non impediret. In medio campi duæ metæ pari interuallo ſtabant, de quibus Suet. ita meminit. Nam quo laxius dimicaretur ſublatę metæ, inque earum locum bina caſtra ex aduerſo conſtituta erant. Idem in Claudio: Circo vero Maximo marmoreis carceribus, auratiſque metis, quæ vtraque tophina, & lignea fuerant, exculto. Quo enim anno Priuernum Romani obſidebant Carceres, qui in prima parte circi erant, primum ædificatos ferunt: dicti quod iis coercerentur equi, ne inde exirent, quam magiſtratus ſignum miſiſſet. Dicebatur autem circus ſecundum Var. quod circum ſpectaculis ædificatis ibi ludi fierent, & quod ibi circum metas ferretur pompa, & equi currerent. Ludorum vero celebrationes deorum feſta erant, ſi quidem ob natales eorum, vel templorum nouorum dedicationes ſunt conſtituti, & primitus quidem venationes, quæ vocantur munera, Saturno attributæ, Ludi ſcenici Libero, Circenſes Neptuno, & alij alijs dijs, varijsve ex cauſis, ſicuti Siſinius in libris ſpectaculorum memoriæ prodidit. Circenſes etiam in honorem Cereris celebratos eſſe, probant Corn. Tac. hæc verba: Tandem ſtatuta Circenſium ludorum die, qui Cereri celebrantur, & Ouid. ſic.

Circus erit pompa celeber, numeroq; deorum,
Primaq; ventoſis palma petetur equis.
Hinc Cereris ludi, non eſt opus indice cauſa:
Sponte deæ munus, promeritumq; patet.

Circenſes dicti ſunt quod in littore fluminis agitabantur in altero latere poſitis enſibus. Sed ad circi Maximi deſcriptionem aggrediamur.

CAP. LX.

De Circo Maximo.

CIRCVM autem Maximum Tarquinium Priſcum inſtituiſſe commemorat Liuius, & Diony. in hæc verba. Extruxit Circum Max. Tarquin. qui eſt inter Auentinũ & Palatinũ, circa eum primus faciens ſedilia cooperta. primũ enim ſpectabant ſtãtes ſub tabernaculis ligneis, harundinib. aridis fultis. Longitudo circi eſt triũ ſtadiorũ cum dimidio: latitudo quatuor iugerum. Circum vero ſecundum maiora latera & ſecundũ vnum minorum, ſtagnum in ſuſceptionem aquarum defoſſum eſt, altum, latumque pedes denos, poſtq; ſtagnum ædificatæ ſunt porticus, tectura triplici, harum autem pauimenta habent, vt in theatris, parum ſuperſtantia lapidea ſedilia, in ſuperioribusq; lignea. Conducuntur autẽ in vnum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita vt fiat porticus vna circularis ex tribus, quæ ab vno ſimul omnes verbere recluduntur, octo ſtadiorum: capax hominum centum & quinquaginta millium. reliquum autem minorum laterum apricum, atque habet apertum in modum forficum, equorum emiſſiones, quæ per vnum ſimul omnes ſtimulũ recluduntur. Eſt autem circa eundem circum extrinſecus alia porticus vnius tecturæ officinas in ſe habens, & habitationes ſuper eas, per quam ſunt ingreſſus, & aſcenſus venientibus ad ſpectaculum, iuxta quanq; officinam, ita vti nihil turbet tot millia ingredientium & abeuntium. Non credimus autem in eam amplitudinem & magnificentiam, quam deſcribit Diony. Tarquinium circum poſuiſſe. legimus enim apud Plinium extructum à Cæſare longitudine ſtadiorum trium, latitudine vero vnius cum ædificiis. Exornauit deinceps Auguſtus, Claudius, vt diximus, carceres marmoreos fecit, metasq; deaurauit. Collapſum verò ampliorem, elegantioremq; reſtituiſſe Traianum ſcribit Diony. Mox Heliogabalus columnis pulcherrimis, auroq; illuſtrauit, cuius pauimentum ex chryſocola fecit. Eſt enim Chryſocola materies naſcens poſt aurũ effoſſum, auri quidem colorem retinens, cum ſit lapis. Suet. in Calig. de Chryſocola ſic meminit. Et quoſdam præcipuos minio, & Chryſocola conſtrato circo. Circo quidem Maximo pauimentum ideo fuerat poſitum, quo, poſt naumachiam, emiſſa in Tyberi aqua (adhuc enim ſubterranei ductus, ab ipſo circo ad Tyberim, videntur.) nullo cœno impediente, reliqua celebrarentur certamina. quod pauimentum etiam nunc extat multa coopertum tellure. De Circi autem pulchritudine Nazarius in pan. refert talia. Circo ipſi Maximo ſublimes porticus, & rutilantes columnæ tantum inuſitati ornatus dederunt, vt illo non minus cupidè conueniatur loci gratia, quam ſpectandi voluptate. Partem verò huius Auentino contiguam Tiberij tempore deuſtam eſſe teſtatur Corn. Tac. Annius Viterb. Maximi obtinuiſſe nomen putat, quia maximo deorum Vertumno ſacratus eſſet. Alij à ludorum ſumptuoſitate & excellentia. Alij ab amplitudine, quòd longè maior eſſet, quam circus Flaminius, & Intimus. Plin. enim, vt dixi, facit longitudinem trium ſtadiorum, latitudinem verò vnius. Capiebat ducenta & ſexaginta millia hominum ſedẽtium. Quod autem Dion. dicit centum quinquaginta: intelligendum à principio hunc numerum, ampliatum verò illum cœpiſſe. Quinimo exiſtimo Maximi cognomentum inditum longo tempore poſt Tarquinium, quod innuit Liuius cum dicit, qui nunc Maximus dicitur. nunc, quaſi olim hoc epitheto careret.

CAP.

CAP. LXI.

De Templis & Aris, quæ in circo Maximo, vel apud fuiſſe leguntur.

CONSVS conſiliorum deus in Circo Max. Templum habuit, ſub recto, vt oſtenderetur tectum debere conſilium eſſe. Ideò autem dicato Conſi ſimulacro rapuerunt Sabinas, vt tegeretur initum de rapto conſilium. Iſte Conſus & eques Neptunus dicitur, vnde & in eius honorem circenſes celebrabantur. Plut. verò ait Romulum cuiuſdam dei Aram conditam ſub terra in circo inueniſſe, eique deo indidiſſe nomen Conſo, ſiue à conſilio, quòd conſiliarius foret, ſiue Neptuni equeſtris: aramq; ipſam reliquum tempus latere, in equeſtribus verò certaminibus aperiri. Diony. libro tertio prodidit Arcades Neptuno equeſtri Templum, ſolennemq; diem conſtituiſſe. Aram vero poſtea Genio cuidam arcano occultorum conſiliorum duci, atque cuſtodi conſtructam, quibus verbis innuit Conſum aram tantum, Neptunum verò templum habuiſſe, neque eundem eſſe Neptunum, qui Conſus: cui adſtipulari videntur Var. verba, quæ ſunt. Conſualia dicta à Conſo, quòd tum feriæ publicæ ei deo, & in Circo Maximo ad aram eius ab ſacerdotibus fiunt ludi illi, quibus Sabinæ ſunt raptæ. Præterea anno M. D. XXVI. repertum eſt ſacellum in ipſo circo, poſt Diuæ Anaſtaſiæ Templum, in radicibus montis Palatini, ipſius circi fundamentis incluſum, variis conchis marinis, variiſq; lapillis inuicem conſertis pulcherrimè exornatum; ſub maioribus conchis latebat rubra pictura, nullam tamē videbas imaginem, præter aquilæ effigiem, colore candidam, cæterum criſtā rubram habentem, in teſtudine templi ex huiuſce lapillis & conchis fabrefactam; quo in loco Deum Patrem nunc ponere ſolemus. Hoc Templum Neptuni fuiſſe conſtans erat omnium opinio. quod cum longe eſſet remotum ab ea parte circi, vbi Corn. Tacit. in deſcriptione Vrbis Romuli Aram Conſi collocauit, non poſſum non probare quod Diony. videtur velle, videlicet, templum Neptuno, aram verò Conſo fuiſſe ſacram. Quanquam Liuius Conſualia Neptuno attribuit, & Sex. Pompe. admonet Conſuales celebrari mulis ſolitos eſſe in Circo Maximo, quia id genus quadrupedum primo putaretur currui, vehiculoque adiunctum. Habuit Circus etiam tres Aras ſacras, vnam Magnis diis, alteram diis Penatibus; tertiam diis Cœli & Terræ: à quibus omnia oriūtur. Hos Romani Genios & Penates, Vrbiſq; præſides & cuſtodes vocant. Liberi Liberæq;, atq; Cereris Templo iuxta circum Maximum ſedem Cor. Tac. ſic fecit. Iiſdem Temporibus dum ædes vetuſtate, aut igni abolitas, cœptasq; ab Auguſto dedicauit, Libero, Liberæq;, etiam Cereri iuxta circum Maximum. Tradunt alij Caſſiū Coſſ. ædem Cereris & Liberi, Proſerpinæq;, quæ erat ſupra Circi terminos, vltra ipſas miſſiones, dedicauiſſe, cum vouiſſet diis eam repromiſſionem pro Vrbe Poſthumius aduerſus Latinos pugnaturus. At de Veneris talia habet Liuius: Q. Fabius Gurges Coſ. filius aliquot matronas ad populum ſtupri damnatas pecunia multauit, ex quo multatitio ære Veneris ædem, quę prope circum eſt, faciendam curauit. & in bello mac. ſcribit in eodem Ædem Iuuentutis à Lucinio duumuiro dicatam. Ouidius vero Mercurij templum circum Maximum ſpectauiſſe. Solis autem, & Floræ eodem in loco, quo Cereris locauit Corn. Tac. Verum Solis Tatium regem alteram ædem prius dedicauiſſe teſtis eſt Var. Plinius narrat Simulacrum Fortunæ Seiæ ſuo tempore in circo fuiſſe.

CAP. LXII.

De Naumachia Circi Max.

NAVMACHIA locus ita appellatus, ὅτι ἀυθόπταις ναῦσι μαχέοιντο id eſt, quod ibi nauibus certarent. Nam loca inſtar lacunarum fodientes naualis pugnæ ſimulacra ibi committebant, ad exercendam iuuentutem Romanam, quæ diſceret & in aquis aduerſus hoſtes pugnare, huiuſmodi ludicra certamina non ſolum in circis, verùm etiam in amphitheatris commiſſa eſſe teſtatur Suet. Veſtigia autem illius, quam diximus, comprehenſam inter circum Maximum, & Auentinum, ad radices eiuſdem montis adhuc apparent. eſt enim locus ibi depreſſus hortis, perpetuis aquis, irriguis.

CAP. LXIII.

De Obeliſcis duobus Circi Max.

IN Circo Maximo alter duorum obeliſcorum octuaginta octo erat pedum; alter verò iacens adhuc in naumachia, obrutus tellure, centum triginta & dodrantis, præter baſim, quem Auguſtus ex Hieropoli Ægyptiorum Vrbe tranſtulit, nunc eſt in duas partes fractus, quod quidem accidit cum ipſe princeps erigere vellet. Exciſus à rege Semnefreto, quo regnante Pithagoras in Egypto fuit.

ADNOTATIO.

Anno M. D. LXXXVII. Sexti V. Pont. Max. iuſſu (poſtquam è priori ſede Obeliſcum Vaticanum auulſerat, ac in Foro Principibus Apoſtolorum dicato non minori ſumptu quàm ingenio locauerat) eruti ſunt è Circi maximi cauea percelebres duo Obeliſci miræ magnitudinis, pœnè cõfracti, quorum maior, Conſtantij nempè Auguſti, vt inſcriptio carminibus in eius cippo inſculptis teſtatur, pedum verò 112. longitudinis, in Lateranenſe forum, ingenti Pontificis ſumptu, ingenio ductuq; Dominici Fontanij Architecti è pago Mili, agri Honocomenſis tranſlatus & erectus, ac ſanctiſſimæ Cruci Saluatoris noſtri ad perpetuam rei memoriam dicatus eſt. Alter verò minor Auguſti Cæſaris, vt inſcriptio in illius baſi docet, longitudinis pedum LXXXII. Soli ab eodem Auguſto dicatus, ante Baſilicam Sanctæ Crucis (quæ dicitur in Hieruſalem) in agro Seſſoriano, eidemq; Sacratiſſimæ Cruci eodem Pontifice iubente, ipſoq; Architecto vehente erectus & ſacratus eſt.

ADDITIO.

Addendum nobis fuit his quæ ſuperius diximus de Obeliſcis, inſcriptiones, quæ repertæ ſunt in ambobus Obeliſcis effoſſis hoc anno M. D. LXXXVII. è Circo Maximo. In eo enim Conſtantij qui maximus eſt omnium qui in Vrbe fuerunt tranſlati eius baſe, vel cippo (vt aiunt) licet ſatis perfracto, aderat ſubſequens carminibus inſcriptio, è quatuor lateribus, quæ à viris literarum præditis, ac ingenio præſtanti Ioanne Hieronymo Catena à ſecretis epiſtolis Illuſtriſſimi Cardinalis Alexandrini, & Michaele Mercato Phyſico, & à ſimplicium herbarũ notione, Viridario ſummi Pontificis Præfecto, ſic fuerunt concinnati.

Pars Auſtralis.

PATRIS OPVS MVNVSQVE SVVM TIBI ROMA DICAVIT
AVGVSTVS TOTO CONSTANTIVS ORBE RECEPTO
ET QVOD NVLLA TVLIT TELLVS NEC VIDERAT ÆTAS
CONDIDIT VT CLARIS EXÆQVET DONA TRIVMFIS

HOC

HOC DECVS ORNATVM GENITOR COGNOMINIS VRBIS
ESSE VOLENS CÆSA THEBIS DE RVPE REVELLIT.

Pars Orientalis.

SED GRAVIOR DIVVM TANGEBAT CVRA VEHENDI
QVOD NVLLO INGENIO NISVQVE MANVQVE MOVERI
CAVCASEAM MOLEM DISCVRRENS FAMA MONERET
AT DOMINVS MVNDI CONSTANTIVS OMNIA FRETVS
CEDERE VIRTVTI TERRIS INCEDERE IVSSIT
HAVT PARTEM EXIGVAM MONTIS PONTOQVE TVMENTI.

Pars Septentrionalis.

CREDIDIT ET PRACIDO VECTA EST VELOCIVS EVRO
LITVS AD HESPERIVM POPVLO MIRANTE CARINAM
INTEREA ROMAM TAPORO VASTANTE TYRANNO
AVGVSTI IACVIT DONVM STVDIVMQVE LOCANDI
NON FASTV SPRETI SED QVOD NON CREDERET VLLVS
TANTÆ MOLIS OPVS SVPERAS CONSVRGERE IN AVRAS.

Pars Occidentalis.

NVNC VELVTI RVRSVS RVFIS AVVLSA METALLIS
EMICVIT PVLSATQVE POLOS HÆC GLORIA DVDVM
AVCTORI SERVATA SVO CVM CÆDE TYRANNI
REDDITVR ATQVE ADITV ROMÆ VIRTVTE REPERTO
VICTOR OVANS VRBIQVE LOCAT SVBLIME TROPÆVM
PRINCIPIS ET MVNVS CONDIGNIS VSQVE TRIVMFIS.

In baſe verò ſeu cippo obeliſci Auguſti Cæſaris,qui ex eodẽ Circo paulò poſt, eodem tamen anno erutus,quiq; multo minorConſtantiano eſt,tales inciſę ſunt literæ, quo ſequitur ordine.

IMP. CÆSAR DIVI F.
AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS
IMP. XII. COS. XI. TRIB. POT. XIV.
ÆGYPTO IN POTESTATEM
POPVLI ROMANI REDACTA
SOLI DONVM DEDIT.

CAP. LXIIII.

De Fornice Sertinij in Circo, Loco Tuberonum, Lupanaribus, Pompei domo; & Iuturnæ Fonte.

DECORATVS autem circus Max.erat Fornice à Sertinio excitato, vt refert Liuius his verbis: Sertinius ex vlteriore Hiſpania, ne tentata quidem triumphi ſpe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit, & de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & Matris Matutæ, vnum in Maximo circo fecit; &his fornicibus ſigna aurata impoſuit. Heliorum familia fuit haud diues,eodem autem tempore fuere ſexdecim in vnis ædibus Tuberones,quibus,vt ludos ſpectarẽt,in Circo Max.& Flaminio locus ob virtutẽ publicè eſt donatus: auth. Val. Max. Apud circum Lupanaria,vbi meretriculæ corporis quęſtum faciebant,vnde Iuu.

Et ad circum iuſſas proſtare puellas. Fuere etiã noſtro tempore inter Ianum quadrifrontẽ, Tyberim & ſcholã græcam,penè ad ipſum circũ producta, à proſtitutis mulieribus occupata; cæterũ quatuor ab hinc annis ſolo æquatis ædificiis remanſit area ruinis oppreſſa. Sunt qui in circo fuiſſe columnam Bellicam tradunt, propter Ouid. quæ ſequuntur,carmina. *Proſpicit*

Proſpicit à tergo ſummum breuis area circum,
Eſt ibi non parua parua columna notæ.
Hinc ſolet haſta manu belli prænuntia mitti,
In regem,& gentem cum placet arma capi.

Nos vero dicimus Ouid. de Flaminio, non autem de circo Max. intellexiſſe, vt infra, vbi de circo Flaminio agitur, apparet. Pompei Domus apud circum, de qua Plin. ſic meminit. Hercules apud circum Maximum in æde Pompei Magni. Iuturnæ aquę Fontem in Velabro adhuc ſcaturire putat Ful.&olim feciſſe lacum in foro Romano iuxta templum Veſtæ, aquamq; ipſam ſaluberrimam habitam. Sed, vt declarauimus, antiqua eſt cloaca, vel aquæductus, vt fornices ex ſaxo quadrato in Tyberim vſque producti, clarè oſtendunt.

CAP. LXV.

De Septizonio Seueri.

SEQVITVR in ſexta parte ſitus Vrbis tertio ordine montium Cœlius, quem tertium additum Vrbi ſupra demonſtratum eſt, ſed priuſquam hunc aſcendamus, pauca quædam dicenda occurrunt de Seueri Septizonio, & Conſtantini arcu, inter ipſum Cœlium & Palatinum montem excitatis: Prius autem quid ſit Septizonium, vt videamus, illud nos admonet, quod annis ab hinc quatuor, dum Rhodobium natalem mihi patriam proficiſcerer, eſſentq; verba de reliquiis Vrbis cum comitibus, & conterraneis meis IAC. Bubino, & IAC. Scaramutia, viris literatis & probis, alter rogauit, quid eſſet, & an aliquod Romæ exſtaret Septizoniū, cui memini me his verbis reſpondere. Eſt Septizonium magna quædam moles quadrata, quæ ſeptem cingulis, id eſt, columnarum ordinibus inuicem ſuperimpoſitis in modum quatuor porticuum, ambitur; ita vt columnæ quanto altiores, eo minores, breuioresq; diſponantur, in cuius medio quatuor parietes loculos quoſdam facientes ſurgunt, in ſummo regum, vel imperatorum condebantur cineres. Duo autem Romæ fuiſſe inueniuntur; antiquiores meminit Plin. & Suet. qui ait Titum apud Septizonium cubiculo paruo, & obſcuro natum quarto Cal. Ianuarij. Manet, inquit, adhuc, & oſtenditur locus. vbi autem, dubitatur, conſtat tamen in via Noua, haud procul à Seueri fuiſſe Septizonio. Seueri autem adhuc ſuperſunt e regione templi S. Gregorij tres operis ambitioſi veluti Zonæ, columnarum pulchritudine, magnificentia, altitudine ſpectabiles, ex quibus connectuntur, vix credibilis reliqua altitudo faſtigium ad culmen æſtimantibus, ſi moles integra cum totis ſeptem zonis ſupereſſet. Quod autem ſit illud antiquum inſtauratum à Seuero, vt autumat Ful. ſtultum eſt credere, cum Seuerus multis annis poſt Titum imperauerit, & Spartianus Septizonium Seueri in via Appia, & à Seuero exſtructum conſtituat. Funus, inquit, Getæ illatum eſt maiorum ſepulcro, hoc eſt Seueri, quod eſt in Appia via, euntibus ad portam dextera, ſpecie Septizonij extructum, quod ſibi ille viuus ornauerat. Idem quum ſeptizonium faceret, nihil aliud cogitauit, quam vt ex Africa venientibus ſuum corpus occurreret. Duplex autem, præter illam, quam diximus, traditur etymologia. Iulius enim Capitolinus Septodium legit. ſcimus enim Græcos locum ciuibus frequentatum, ad quē multæ perducantur viæ, Septodium appellare, nam ἑπτὰ ſeptem καὶ ὁδὸς via, quaſi ſeptem concurrerent viæ. Plin. Septiſolium vocat, à ſeptem ſolariis, in ſingulis enim ordinibus columnæ marmoreis trabibus ſuperius inuicem iungebantur, aliis verò trabubus cum mole ipſa in interiore parte excitata: & ita ſinguli ordines vnam faciebant porticum, ſiue ſolarium. In huius Septizonij frontiſpicio literæ huiuſmodi leguntur.

AVG.

AVG. TRIB. POT. VI.
COS. FORTISSIMVS NOBILLISSIMVSQVE.
Moles enim quæ ſupereſt, ita eſt inclinata, vt iam iam lapſura videatur.

CAP. LXVI.

De Arcu Triumphali Conſtantini Imperatoris.

ARcvs autem Triumphales in honorem illorum erigebãtur, qui prouincijs, aut exteris nationibus debellatis, reb. Po.Ro. feliciter geſtis, triumphũ meriti eſsẽt, à quo triũphales denominantur, in quibus ſimulacra oppidorũ, fluuiorum, nauiũ illorũ, quos deuicerat, in rei perpetuã memoriam, incidebant, quemadmodum in his, qui adhuc ſtant, cernere licet. Sed arcus triũphales ante imperatorum tẽpora excitauit nemo, vt quorundam eſt opinio. neque antiquiorem, quàm Titi, arcum in Vrbe videmus. Plin. hunc morem ſuo tempore cæpiſſe narrat, prius enim triumphales ſtatuas, vel trophæa ponere ſolebant. Romæ triumphales arcus plures, ex his verò, qui hodie, Conſtantini ad angulum montis Palatini, iuxta Amphiteatrum, triumphalibus ornamentis conſpicuum, cumque tropheis, & victorijs allatis, parum læſum conſpicimus: ſuperato Mezentio apud Miluium pontem, à Conſtantino ipſo poſitum, cum hoc indice.

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAXIMO. P. F. AVGVSTO S. P. Q. R. QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI EIVS FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

In maiori autem fornice, parteque interiori à dextris, & ſiniſtris legitur, hinc. LIBERATORI VRBIS. illinc FVNDATORI QVIETIS. Superius extra ſic. VOTIS. X. VOTIS. XX. quemadmodum apparet in quibuſdam numiſmatibus, quæ ſunt apud nos.

CAP. LXVII.

De Cœlio monte, & Cœliolo.

COElivm montem Querquetulanũ prius appellatũ ſcribit Cor. Tac. quòd talis Syluę frequens, fęcũduſq; eſſet mox, Cœliũ à Cœle Vibenna, qui dux gẽtis Hetruſcæ fuit, ſedẽq; in eo acceperat à Tarquinio Priſco, ſeu quis alius regũ dedit. nam ſcriptores in eo diſſentiũt. Rectè ait diſſentiũt. Sex. enim Põp. refert. Cœlen Romulo auxilium præbuiſſe aduerſus Sabinos. M. autem Var. contra Latinum regem. hinc poſt Cœlij obitum, quòd nimis munita loca tenerent, neque ſine ſuſpicione eſſent, deductos in planum, & ab eis vicum Thuſcum appellatum, & ideò ibi Vertumnum ſtare, quòd is Deus Hetruriæ princeps. De Cœlianis, qui à ſuſpitione liberi eſſent, traductos volunt in eum locum, qui vocatur Cœliolus, ideſt minor Cælius, de quo Mart. ita meminit. Maior Cœlius, & minor fatigat. Cœliolus, ſiue Cælicolus, is eſt, vt diximus, vbi nunc diui Euangeliſtæ ędes, olim Dianæ, virgo enim virgini ceſſit. In hoc autem nihil aliud memoria dignum fuiſſe inueni; præter ipſam ædem Dianæ, quemadmodum de reſp. aruſp. teſtatur Cic. Quare ad Cœlium reuertamur, quem Tiberius, appellatione mutata, vocari Auguſtum iuſſit. auth. Suet.

CAP. LXVIII.

De Fauni, Veneris & Cupidinis Templo: Curia Hoſtilia Caſtris Peregrinis, Domo Lateranorum; de Conſtantini & Seſoriani Palatio, ac de Equo, L. Veri.

IN medio igitur Cœlij montis dorſo exſtat Templum circulari forma, nũc diuo Stephano, olim verò Fauno dicatum, Faunus enim dictus ἀπὸ τῆς φωνῆς, quod voce, non ſignis, futura oſtenderet. Ex peregrinis autem diis quodam tempore hunc ſolum Romani coluere. Manſiones Albanæ vbi S. Mariæ in Domnica ædes. Veneris & Cupidinis Templum haud procul à porta Næuia ſtatuit P. Vic. ſiue Sex. Ruffus, eo in loco, vbi nunc eccleſia S. Crucis in Hieruſalem fuiſſe, accepimus: Curiamq; Hoſtiliam duobus in locis, vnam, vt diximus, iuxta forum, in qua Hoſtilius rex prius habitauit, propè Pacis templum, alteram in Cœlio monte, vbi nunc D. Ioannis & Pauli ædes. Liuius: Tullus rex in Cœlio monte templum, ordini ab ſe aucto, curiam fecit, quæ Hoſtilia vſq; ad patrum noſtrorum ætatem appellata eſt; & quo frequentius habitaretur, eandem ſedem regiæ cœpit. Caſtra peregrina Auguſtus in Cœlio conſtituit, in ea parte, quæ ad ortum æſtiuum, Exquiliasq; pertinet, quo in loco nunc ædes Sanctorum quatuor coronatorum eſt ſita. Domus Lateranorum vbi baſilica eiuſdem nominis: de qua Iulius Capitolinus ita meminit. Educatus eſt (de M. Antonio enim loquitur) in eo loco, in quo natus eſt, in domo aui ſui, iuxta ædes Laterani. & Iuuenalis ita.

Clauſit, & egregias lateranorum obſidet ædes
Tota cohors.

Flauij Conſtantini Palatium propè hanc domum inter Cœlimontanam, & Gabiuſam portam ſedem habuit. Seſoriam vero apud Næuiam inter ipſam portam & eccleſiam S. Crucis in Ieruſalem. In Platea Lateranenſi ſtat ærea equeſtris Statua, quam M. Aurelij Antonini eſſe multi putant, aliqui tamen L. Veri, nõ deſunt etiam, qui Septimij Seueri. Herodianus enim literis tradidit poſt adeptum Imperium ex ſomnio, quod viderat, ſtatuam ſibi poſuiſſe.

ADNOTATIO.

Hæc ænea equeſtris ſtatua tranſlata eſt tempore Pauli Papæ III. anno 1536. in aream Capitolij, vt ex illius inſcriptione in marmorea baſe cernere licet.

CAP. LXIX.

De Amphitheatro Statilij Tauri.

SEQVITVR Statilij Tauri Amphitheatrum. Sed priuſquam de ipſo agamus, pauca quædam prælibanda ſunt, vt quid ſit amphitheatrũ, & cuius rei gratia exſtrueretur, intelligamus. Theatrum igitur à græca trahitur etymologia, dicitur enim ἀπὸ τοῦ θεῶμαι, quod eſt ſpecto, & habet hemicycli formam. Amphitheatrum autem oualem, appellatum ἀπὸ τοῦ ἀμφὶ καὶ θεῶμαι; quod eſt circumſpecto, quaſi in vnum iũcta duo viſoria. Caſſiod. Titum omnium primum amphitheatrum inueniſſe putauit, eius ſunt hæc verba. Hoc Titi potentia principis diuitiarum profuſo flumine excogitauit ædificium fieri, & cum Theatrum hemiſphæriũ græce dicatur, amphitheatrũ, quaſi in vnũ iuncta duo viſoria, rectè cõſtat eſſe nominatum, quod ſpeciem eius arena

concludat, & vt currentibus aptum daretur ſpatium, & ſpectantes omnia facilius viderent, dum quædam prolixa rotunditas vniuerſa collegerat. At prius C. Cæſarem amphitheatri molem in Campo Martio poſuiſſe, teſtis eſt Cor. Tac. quam ab illo deſtinatam Auguſtus mox Mauſoleum ædificaturus deſtruxit, aut. Sueto. qui etiam in Cæſaris vita commemorat Statilium Taurum prius Tito amphitheatrum poſuiſſe, alterumq; deinde à Tyberio inchoatum ſed non perfectum. In amphitheatro autem multi ſpe premii, quod publicè dabatur, cum beſtiis pugnabant. Capite etiam damnati, & bello capti hoc miſerrimo certamine capitis diſcrimen ſubire cogebantur. Claudius enim Imp. pacatis Ægyptiis, cum militum non parua manus rebellaſſet, partem illorum occidit, partem Romam miſit cum beſtiis pugnaturos. Vnde, inquit Iulius Capitolinus, tractum ſit vt proficiſcētes ad bellum imperatores munus gladiatorum, & venatus darent, breui dicendum eſt. Multi apud veteres dicunt hanc deuotionem factam contra hoſtes, vt non ſanguine litato ſpecie pugnarum ſeuerioris vim quandam fortunæ ſatiarent. Ituros autem ad bellũ Romanos debuiſſe pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter ſe cohortes, ne in bello armatos hoſtes timerent, neue propter vulnera, aut ſanguinem horrerent. Eius autem ſæuiſſimi inſtituti cauſa conſueuerunt ituri ad bella exhibere in ſpectaculis multa gladiatorum paria, & quò quiſq; ditior erat, eò plura. De partibus autem amphitheatri vide Vitruuium. Statilii Tauri amphitheatrum magnam partem adhuc extare cernimus apud Eccleſiam S. Crucis in Ieruſalem, prope vrbis mœnia quod extruxit Auguſto ciues Romanos hortante, vt quiſq; pro viribus Vrbem exornare niteretur, auth. Suet. Qui in Caligula narrat ipſum principem munera gladiatoria partim in hoc amphitheatro, partim in ſeptis aliquot egiſſe.

CAP. LXX.

Aquæ ductus cur inuenti, Quibus modis aquæ deducerentur, cui vſui, quis prius deduxit, & quot aquæ deductæ.

QVONIAM de ductu aquæ Claudiæ locus poſtulat, vt loquamur, crebraq; in ſequentibus de aquæductibus erit mentio, placet quædam de iis præmittere, quò cauſam aquas deducendi, quibus modis, cuiue vſui, & à quo primum, & quot diuerſis temporibus in vrbem ducta ſint, intelligamus. Vrbe enim & ambitu, & hominum numero aucta, paulatim á fluuio hunc, atq; illum locum appetendo, magna ciuium pars receſſit, quæ cum longo interuallo aquam petere cogeretur, maximumq; ſentiret incommodum, cogitauerunt priſci velle huic inopiæ ſubuenire, hinc deducendi aquas origo. Aqua enim ex omnibus elementis mortalibus maxime eſt neceſſaria. Quare Pindarus ait ipſam optimam eſſe, & vt aurũ inter metalla, cæteris præſtare elementis. Adhæc vrbis ſalubritati maximè contuliſſe, ſic teſtatur Frontinus: Sentit hanc curam Imperatoris piiſſimi Neruæ principis ſui Roma regina orbis, & terrarum domina, cui par eſt nihil, & nihil ſecundum, & magis ſentit ſalubritas eiuſdem æternæ Vrbis aucto caſtellorum, operum, munerum, & lacuum numero, nec minus ad priuatos commodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur. Nam immunditiarum facies, & impurior ſpiritus grauioris cœli, quibus apud veteres Vrbis infamis aer fuit, ſunt remoti. Duobus autem modis deductas eſſe: arcuato videlicet opere, & ſubterraneis cuniculis, idem ita declarat. Hi ſunt arcus altiſſimi, ſubleuati, in quibuſdam locis pedes centum nouem, tot aquarum, tam multis neceſſariis molibus pyramides videlicet ocio-

ſas comparem, aut cætera inertia, ſed fama celebrata Græcorum: per ſubterraneos vero meatus probat Strabo hoc modo. Tanta autem per aquæductus aquarum vbertas influit, vt per vrbẽ, atq; cloacas omnes inundare videantur, & vniuerſæ propemodum ædes ſubterraneos meatus, Siphones, ac fiſtulas vndoſas habeant. Præterea etiam hodie ad radices Quirinalis in villa Car. Grimaldi, in dorſo eiuſdem montis, in vico patricio, & Suburra, in via Latina, in Auentino, apud Iudæorum plateam, multisq; aliis in locis ſubterraneos aquæductus videmus. Ii autem ſoli in Vrbem per arcus influebant, qui iuſto æquilibrio per congruentia loca poterant deduci. Deducebantur enim aquæ ex diuerſis locis, & quia Anio Nouus omnium erat altiſſimus, neceſſitate vrgente, cęteris ſubueniebat. Quinq; ſunt, inquit Fron. ductuum altitudines in omnem partem Vrbis, ſed his aliæ maiore, aliæ leuiore preſſura coguntur. Altiſſimus Anio eſt Nouus. Proxima Claudia, tertium locum tenet Iulia, quartum Tepula, dehinc Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquat, ſextum tenet locum Anio vetus, ſequitur hanc libram Virgo, deinde Appiana, omnibus humiliter Alſietina, quæ Tranſtyberinæ regioni, & maxime ſubiacentibus locis ſeruit. Mox vero cui vſui eſſent, ſic oſtendit. Auctores cuiuſque aquæ, ætates, præterea ordinem, & longitudinem riuorum, & ordinem libræ cum proſecutus ſim, non alienum mihi videtur ſingula ſubiicere, & oſtendere quanta ſit copia, quæ publicis, priuatiſque non ſolum vſibus, & auxiliis, verumetiam voluptatibus ſufficit, & per quot caſtella, quibusq; regionibus deducatur, quantum extra Vrbem, quantum intra Vrbem, & ex eo quantum lacubus, quantum muneribus, quantum operibus publicis, quantum nomine Cęſaris, quantum priuatis vſibus erogetur. Quid autem ſit Caſtellum in aquæductibus, Vlpianus ita declarat. Caſtellũ eſt receptaculum quod aquam publicam ſuſcipit. Cum itaq; ductus aquarum ad viarum diuortia, vel regionum Vrbis fines perducti erant, caſtella in formarum ſummitate erant, ex quibus aqua per digitos, vncias, & modulos ædificiis, operibusque, & muneribus publicis, ac priuatorum vſibus diuidebatur à Caſtellario. Erat enim Caſtellarius caſtelli aquarum cuſtos, vt probatur epitaphio ſequenti videlicet.

D M

CLEMENTI CÆSARVM N. SERVO CASTELLARIO AQVÆ CLAVDIÆ FECIT CLAVDIA SABBATIS ET SIBI ET SVIS.

In ſolo autem lacus erant alia aquarum receptacula, ex quibus cum Romanæ plebis, & fullonum, coriariorum, aliorumque opificum neceſſitatibus ſatisfieret, tum horti irrigabãtur. Idem vero Fron. cuſtodiam aquis adhibitam eſſe, ſic teſtatur. Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam inuenio, poſitamq; redemptoribus neceſſitatem certum numerum circa ductus extra Vrbem centum ab Vrbe ſeruorum opificum habendi, & quidem ita, vt nomina quoque eorum, quos habituri ſunt in miniſterio per quaſque regiones in tabulas publicas deferrent, eorumque operum probandorum curam fuiſſe per Cenſores aliquando, & Ædiles, interdum etiam Conſulibus eam prouinciam obueniſſe, vt apparet ex eo quod factum eſt C. Luctatio, & Cæſone Coſſ. Quantopere autem curæ fuerit ne quis violare ductus aquarum, nec non conceſſam deriuare auderet, cum ex multis apparere poteſt, tum ex hoc, quod Circus Maximus, ne diebus quidem ludorum circenſium, niſi Ædilium, aut Cenſorum permiſſu, irrigabatur. Agri vero, quos aqua publica contra legẽ, quis irrigaſſet publicabãtur, cuius rei cauſa Ædiles curules iubebantur per vicos ſingulos, qui in vnoquoq; vico habitarent, prædiaue haberent, binos præficere, quorum arbitratu aqua in publicum ſaliret. Primus autem M. Agrippa poſt ædilitatem, quam geſſit conſularis, operum ſuorum, & munerum velut perpetuus curator fuit, qui iam copia per-

pia permittente, deſcripſit quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Omnium autem primum Ap. Claudium ex agro Lucullano arcuato opere deduxiſſe aquam, ab eodem authore literis traditur, qui nouem ſolum aquas ſuo tempore in Vrbem fluxiſſe ſic commemorat. Nunc autem in Vrbem influunt Appia, Anio vetus, Martia, Tepula, Iulia, Virgo, Alſietina, quæ eadem vocatur Auguſta, Claudia, Anio Nouus. Quæ autem fuerint iſtæ aquæ, & vnde, quotq́; paſſuum millibus, vel ſub terram, vel arcubus ducerentur, pluribus verbis ipſemet recenſet. Sex. vero Ruffũ, eo poſteriorem, quem Diocletiani temporbius Vrbem Romam deſcripſiſſe putat Blon. nouem, & decem aquas poſuiſſe animaduerti.

CAP. LXXI.

De Aquæductu Claudiæ aquæ.

DIVVM Claudiũ duos aquæductus à Caligula inchoatos perfeciſſe, ſic declarat Fron. altero Imperii ſui anno duos ductus inchoauit, quod opus Claudius magnificentiſſime conſũmauit, dedicauitque alteri, quod ex fontibus Ceruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum nomen: hæc bonitate proxima Marciæ. Altera, quoniam duæ Anienis aquæ in Vrbem fluere cœperant, vt facilius appellationibus dignoſcerentur, Anio Nouus vocari cœpit. Suet. opera, inquit, magna, potiuſquam neceſſaria, quammulta perfecit, ſed vel præcipue aquæductum à Caio inchoatum. Meminit & Pli. his verbis: Vicit antecedentes aquarum ductus nouiſſimum impendium operis inchoati à Caio, & perfecti à Claudio; quippe lapideam excelſitatem omnes vrbes, & montes æquantem, vt lauacra impleret, Curtios, atq; Ceruleos fontes adductos, erogata ad id opus talentum ſexaginta millia. Is eſt aquęductus, quem à porta Næuia per Cœlii montis dorſum in Auentinum perducit Caſſi. In frontiſpicio autem eiuſdem portæ de reſtitutione eiuſdem aquæductus hæc leguntur.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA POTESTATE XII. COS. V. IMPERATOR XXVII. PATER PATRIÆ AQVAS CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CERVLEVS ET CVRT. AMILIARIO. XXXXV. ITEM ANIENEM NOVAM. A MILIARIO XII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCENDAS CVRAVIT.

IMP. CÆSAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIBVN. POT. II. IMP. VII. COS. III. DESIG. IIII. P. P. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILLAPSASQVE PER ANNOS NOVEM SVA IMPENSA VRBI RESTITVIT.

IMP. T. CÆSAR DIVI F. VESPASIANVS. AVGVSTVS PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC. POTESTATE X. IMPERATOR XVII. PATER PATRIÆ CENSOR COS. VIII. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO. ET POSTEA A DIVO VESPASIANO PATRE SVO, VRBI RESTITVTAS. CVM A CAPITE AQVARVM SOLO VETVSTATE DILAPSÆ ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

In eodem aquæductu iuxta hoſpitale lateranenſe, inter alios, hic poſitus eſt index.

M. AVRELIVS ANTONIVS PIVS FELIX AVG. TRIB. POT. IIII. PROCOS. ARCVS COELIMONTANOS PLVRIFARIA MVETVSTATE CON-

LAPSOS ET CONRVPTOS A SOLO SVA PECVNIA RESTITVIT.

Partem autem huiuſce aquæ in Capitolium à Caracalla fuiſſe deductam ferunt. Extant enim ruinæ formarum in Palatium vſque. In arcu vero tiburtino, huic aquæductui cōiuncto, propè ædem diuę Mariæ in Dominica, vetuſtate corroſæ ſunt literæ tales.

P. COR. P. F. DOLOBELLA COS. C. IVNIVS. C. F. SILLANVS FLAMEN MARTIAL. EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERVNT IDEMQVE PROBAVERVNT.

Aquam quidem ipſam à Traiano in Auentinum perductam, Traiani nomen accepit, auth. Front. cuius adhuc apparent formarum veſtigia apud S. Priſcam, & in ruinis Thermarū Decij marmor paucis ante annis effoſſum id, quod Frontini verba, ſignificabat.

ADDITIO.

Pius IIII. Pontif. Maxim. Anno circiter quarto ſui Pontificatus, qui fuit M. D. LXIII. cogitare cœpit de perducenda in vrbem Aqua, quæ à noſtris hodie Salonia dicitur, ſicuti & deferendam ob Vrbis ornatum & commoditatem curauit. Hæc aqua concipitur octauó circiter ab Vrbe milliario inter viam Tiburtinam & Præneſtinam, & ea putatur eſſe, quæ olim Alſictina dicebatur; nam & de diſtantia, & de loco cum Iulio Frontino conuenit, niſi fortè fuerit Appia, quam inde pariter originem habere idem auctor aſſerit. Hæc aqua in Vrbe miſcetur cum aqua virgine, & deriuatur primum ſub colle hortulorum producens fontē in medio plateæ S. Mariæ de Populo, ad publicum & communem vſum, aliumq; ibidem ad ſordes abluendas publicæ pariter commoditati, tribuit pariter artificio rotarum & machinarum inſtructione aquam in ſummitate ipſius collis hortulorum, ad hortos ampliſſimos & magnificentiſſimos Ferdinandi Cardinalis Medici, Coſmi magni Hetruriæ Ducis filij, deinde in regiones Triuij & Campi Martij affluenter ſuppeditat priuatos fontes & riuulos, & præſertim ſub ipſo colle hortulorum, vbi dicitur ad Sāctiſſimæ Trinitatis, regio tota perfunditur: Tum egregij fontes patent in hiſce Plateis, nempè Columnæ Antoninæ vnus, S. Marci vnus, Rotundæ in qua Pantheon eſt vnus, in Agone tres, in platea Matthiorum, vnus: Ad fontes Triuij totius aquæ & virginis & Saloniæ caput deducitur. Præterea multis vndiq; locis per Vrbē ablutorij fontes, ſeu lauatorij, (vt vulgò dicunt) viſuntur, tum priuatim, tum etiam ad publicum omnium commoditatem fabricati, qui tempore Pij IIII. in hunc vſque diem conſtructi fuere.

Aquæductus aquæ felicis noſtro tempore exſtructus eſt à Sixto V. Pont. Max. Anno M. D. LXXXV. primo ſui Pontificatus, prout teſtatur inſcriptio, impoſita arcui erecto in ipſis aquæductibus intra Mœnia Vrbis, prope portam S. Laurentij, quæ talis eſt.

SIXTVS V. PONT. MAX.
DVCTVM AQVÆ FELICIS
RIVO SVBTERRANEO
MILL. PASS. XIII.
SVBSTRVCTIONE ARCVATA VII.
SVO SVMPTV EXSTRVXIT.
ANNO DOMINI M. D. LXXXV.
PONTIFICATVS I.

Hæc aqua ducta eſt ex agro Lucullano, vel Tuſculano potius, ac ea eſſe putatur, quæ olim Claudia vocitata eſt, ab ipſo Appio Claudio, vt habetur ex Andrea Fuluio, qui primus eam in Vrbem duxit: conſtat enim hanc, Romam fuiſſe ductam; ex ſubterraneis meatibus, qui propè illius fontem apparent. Concipitur autem via

tem via Labicana, ſeu Præneſtina. x v i. ab Vrbe milliario, diuerticulo ſiniſtrorſum M M. paſ. ex fonte, ſeu palude, quam noſtrates hodie Pantanum Gryphem vocant: ego verò Paludem Agrippæ potius dicerem, paucis immutatis. Nam cōſtat M. Agrippā (vt ex Plin. Iulio Frontino, &aliis) multas in Vrbem aquas deduci curauiſſe, ac veteres aquæductus reſtauraſſe, quorum vnus aquæ huius fuiſſe legitur: à quo & fons ipſe fortè nomen accepit. In hoc opere exſtruendi aquæ felicis ductum, ferunt ab eodem Pontifice centum millibus nummis aureis impenſum fuiſſe.

Caput huius aquæ ad Thermas Diocletianas primum producitur, ibi in partes diſtribuitur: nam quadrans, ſeu quarta pars ad hortos, ſeu ſuburbanum ſummi Pontificis Sixti V. ſub Exquiliis tendit, portionem ex reliqua Illuſtriſſimus Ferdinandus Cardinalis Mediceus ad eius amœniſſimos hortos in colle hortulorum irrigandos, & fontibus exornandos accepit. Tum in area Sanctæ Suſannæ prope Thermas ipſas Diocletianas Summus Pontifex tres amplas ingētesq; fornices ad aquas ibi ſubminiſtrandas erexit. Inde s. p. q. r. eandem aquam in Capitolium ducendi per viam Piam facultatem tradidit: quiq; ductu ſubterraneo, opere tamen arcuato, per Siphones in aream Capitolinā tranſtulit, impenſa vt relatum eſt, triginta quinque millium nummum aureorum.

CAP. LXXII.

De ijs quæ incertam ſedem nunc in Cœlio monte habent.

DRVTVS primus Coſ. pulſo Tarquinio Carnæ deæ Templum in Cœlio monte exſtruxit, ſacrumq; voti reus fecit, quia cordis beneficio, cuius diſſimulatione habebatur idoneus, emēdationi publici ſtatus exſtitit. Hanc enim deam vitalibus humanis præeſſe credebant, ab eaq; petebatur vt iecinora & corda, quæque ſunt intrinſecus viſcera ſalua conſeruaret. Templum Claudij Cæſ. conditum à Veſpaſiano, ſed prius cœptum ab Agrippina in Cœlio monte Neronem funditus deſtruxiſſe auth. eſt Suet. Mamurra Formianus fabrorum Cæſaris in Gallia præfectus, Domum, quam in mōte Cœlio habebat, primus omnium Romæ marmoreis cruſtis exornauit. Plin. In Cœlio Domum Claudij Centimali fuiſſe, ait Valer. Maxim. de qua Cic. meminit. Cum in arce augurium augures acturi eſſent, iuſſiſſentq; T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auſpiciis, emit Calphurnius Lanarius. Domus Tetricorum (inquit Pollio) qui duo, ex triginta tyrannorū fuerunt, hodieq; extat in monte Cœlio; inter duos lucos, contra Iſium Metellinum pulcherrima. In eodem monte Iunij Senatoris Domum conſtituit Cor. Tac. Adduntur, ait, ſententiæ, vt mons Cœlius in poſterum Auguſtus appellaretur, quando cunctis conflagrantibus ſola Tiberij effigies in domo Iuhij Senatoris inuiolata manſiſſet. Habuit Cœlius Domum T. Claudij clypti hymnologi, quemadmodum in eius epithaphio legimus, & Cornelij Domum, qui, vt alij volunt, primus eam marmoreis tabellis exornauit: Martialis Campus, in quo, ſi quando aquæ Tyberis Martium campum occupaſſent, equiria fiebant, in Cœlio à Sex. Pompe. collocatur, ſicut ab Ouid. his carminibus.

Altera gramineo ſpectabis equiria campo,
Quem Tyberis curuis in latus vrget aquis.
Qui tamen eiecta ſi fortè tenebitur vnda,
Cœlius accipiet puluerulentus equos.

Fuit

Fuit in eodem monte Macellum Magnum, Antrum Cyclopis. Spoliarium, & Armamentarium. Sed de Cœlio ſatis. Videamus quid à latere ipſius, quod Auẽtinum reſpicit, ſit, aut fuerit.

CAP. LXXIII.

De Appia, & Noua via, ac de Iſidis, Virtutis, Honoris, atque Quirini, ſiue Martis Aede, & Almone flu.

IN ſitus Vrbis deſcriptione dictum eſt conuallem, Appiamque viam, quantum ad Septentrionem ſpectat, à Palatino, quantum verò ad occaſum hyemalem, à monte Auentino, Cœlium dirimere. Pom. autem Letus Appiam Brunduſium vſque producit, à porta autem ad thermas Antonianas Nouam vult appellari. Sed Appiam etiam intra Vrbem fuiſſe vſq; ad Conſtantini arcum innuit Spartianus, in ea Septizonium Seueri cum collocauerit, potuit tamen aliquando accidere, quod huius pars à Caracalla munita Nouæ nomen adepta ſit. Quod autem Solinus dicit Tarquinium Priſcum habitauiſſe ad portam Mugoniam ſupra ſummam Nouam viam, de alia intellexerim. Sunt qui putant viam Nouam à porta Palatii inchoaſſe, & per radices Palatini montis ſupra circum Maximum ad infimam Piſcinam perueniſſe, vbi nunc Diui Sixti ædes viſitur. Verùm, vt diximus, viæ Nouæ diuerſis temporibus à diuerſis hominibus nouiter deductæ, aut munitæ plures, & multis in locis fuere. Quocirca, niſi diſtinguantur tempora, infinita occurrent apud ſcriptores, quæ inter ſeſe contraria videbuntur. Ad caput autem viæ Nouæ in regione Piſcinæ inter prædictam ædem, ſpectandasq; thermarum Antoniarum ruinas, fuit Templum Iſidis Antenodoricæ, ab Antonio Baſſiano conditum, iuxta ipſius Thermas, vbi quædam marmora eruta ſunt, cum inſcriptione mutilata huiuſmodi.

SÆCVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO.

In altero verò fragmento ſic legebatur.

PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANÆ REIP. ARCANAQVE MORBIS PRÆSIDIA ANNVANT QVORVM NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

In via autem Appia, haud longè à porta Honoris, & Virtutis ſteterat Templum, quod M. Marcellus dedicauit, decimo ſeptimo anno poſteaquam à patre eius primo conſulatu votum in Gallia ad Claſtidium fuerat. huius meminit Cic. de natu. deorũ Martis Templa duo, inquit Ser. vnũ Quirini intra Vrbẽ, propè portam; quaſi cuſtodis, & Tranquil. alterum in Appia via extra Vrbem, quaſi bellatoris, & gradiui. Ful. verò ſcribit duo extra portam fuiſſe Martis templa. Vnum quatuor miliarijs ab Vrbe diſtans: alterum paulò extra portam. quod ſi ita eſt, cur Ser. dixit duo, & non tria eius templa, vnum Quirini intra Vrbem, & duo extra, quod erat conſentaneum, ſecundum ipſum. Almo. flu. per viam Appiam, Auentinique radices in Tyberim fluens, longè ab Vrbe ad. X. mil. paſſ. in agro maritimo oritur, Appijque Riuam vulgò nunc nominant. in quo Mater deorum Cal. Aprilis ſingulis annis à Gallis ſacerdotibus abluebatur. vnde Papinius.

Eſt locus ante Vrbem, qua primum naſcitur ingẽns
Appia, quaq; Italo genitus Almone Cybelle
Ponit, & Idæos iam non reminiſcitur amnes. Ouidius.

Eſt locus,

Eſt locus, in Tyberim qua lubricus influit Almo,
Et nomen à magno perdit ab amne minor.

ADDITIO.

De via quæ vocatur Pia, quæq; ætate noſtra æquata, & recta ducta eſt, aliquid bonis in præſentiarum eſt deliberandum. Hæc namque ſub Pio Papa IV. anno M. D. LXII. aperta fuit, vel potius ad rectitudinem ſtrata; quæ antea per anfractus, vt plurimum ducebat ad Exquilinam, ſeu Nomẽtanam portam. Hæc vero via incipit ab ipſis equis Viridatis, qui in Quirinali locati ſunt, quibus oſtẽdũt coloſſi bini, ſimulacra nempe Alexandri M. Macedonum regis, opera egregiorũ ac præſtantiſſimorum artificum Fidię & Praxitelis. Hæc vero via ad põtem vſque Numentanum recta protenditur, tribus fere millibus paſſ. Ipſe autem Pontifex ex valuis ædium Sancti Marci, quo æſtus tempore ſuadebat, illam incipere voluit, ſed morte præuentus non perfecit opus. Sublata ergo Altaſemita antiqua via, ac Nomentana porta, idem Pontifex de ſuo nomine vtraſq; vocauit; prout in frontiſpicio illius portæ inſcriptio talis legitur.

PIVS IIII. PONT. MAX. PORTAM SVBLATA NOMENTANA EXSTRVXIT VIAM PIAM ÆQVATA ALTA SEMITA DVXIT.

Huius etiam portæ Sciographiam delineauit egregius, ac celeberrimus artifex Michael Angelus Bonarota Florentinus, tribus artis generibus præſtantiſſimus, prout eius opera teſtantur, hoc eſt ſculptor eximius, pictor admirabilis, architectus vero ſingularis, ex tot qui noſtra ætate floruere, qui paulo poſt, nempe anno M. D. LXIIII. nonagenarius, & vltra è vita deceſſit. Porta vero ipſa Nomentana ad iactum lapidis, vel paulo, amplius ab ipſa pia clauſa eſt, vt cernere licet inſcriptiuncula in marmoreo lapide cum inſignijs illius Pontificis ipſis mœnibus affixa.

Hic Pontifex in elegantiorem formam, ornatum, & amplitudinem renouauit & aperuit portam, ac viam Flaminiam ſtrauit, vt in præſentiarum cernitur, ſuperimpoſita ipſi portæ à parte exteriori, ſubſequenti inſcriptione, videlicet.

PIVS IIII. PONT. MAX. PORTAM IN HANC AMPLITVDINEM EXTVLIT VIAM FLAMINIAM STRAVIT ANNO III.

Idem pontifex anno circiter M. D. LXIII. poſtquam foſſa, vallo & aggeribus molem Hadrianam, ſeu caſtrum Sancti Angeli, & Vaticanum, & vicos ipſos, qui intermedii ſunt ſatis munierat, cœptum eſt ibi prope mœnia, ob loci commoditatem ædificiis hinc inde deductis, exurgere vicus, qui de nomine ipſius Pontificis Pius vocitatus eſt, in cuius capite dextrorſus aperuit portam, quam pariter de ſuo proprio nomine Angelicam vocauit, ipſe enim Pontifex Ioannes Angelus in baptiſmate vocatus eſt, è domo Medicea Mediolanenſi.

Gregorius vero XIII. Pont. Max. ad maiorem populi cõmoditatem ac vſũ, viam quæ à baſilica diuæ Mariæ Maioris ad ſancti Ioannis Lateranenſis tendit, aperuit anno Iubilei M. D. LXXV. vt cernitur in ſuperepiſtiliis porticus ipſius baſilicæ hac inſcriptione.

GREGORIVS XIII. PONT. MAX. EVGENII LABANTEM PORTICVM DEIECIT AC MAGNIFICENTIVS RESTITVIT VIAM RECTAM AD LATERANAM APERVIT ANNO IVBILEI M. D. LXXV.

Quæ porticus cum ab Eugenio III. Pont. annis circiter 430. elapſis, erecta eſſet, iamque vetuſtate collaberetur, tamen pietas, & modeſtia Gregorii Pontificis non tulit aboleri penitus monumentũ illius optimi Põtificis, ſed inſcriptionẽ, quæ carminibus illius tempeſtatis in ipſis ſuperepiſtiliis columnarum inſculpta erat, iuſſit reponi, ſicut antea reperiebatur, quæ talis eſt.

Tertius Eugenius Romanus Papa benignus,
Obtulit hoc munus virgo Maria tibi.

Quæ mater Chriſti fieri merito meruiſti,
Salua perpetua virginitate tibi.
Es via, vita, ſalus, totius gloria mundi
Da veniam culpis virginitatis honor.

E baſilica D. Mariæ Maioris, præter viam Lateranam quæ à Gregorio XIII. vti diximus, aperta eſt, duæ aliæ nuper certæ ſunt viæ, quas Sixtus V. Pont. Maximus initio feri ſui Pontificatus, hoc eſt anno 1585. aperuit, & ſtrauit, quæ ſeſe ad inuicem ac in biuium ita diſterminant, vt literæ Pythagoræ Y. formam quandam præſeferre videantur, dextra enim ad Baſilicam ſanctiſſimæ Crucis in Hieruſalem in Agro Seſoriano tenditur, quæ ampla ſatis & recta ſpectabilem præbet obtutum, in cuius medio, paulò vltra, ac prope veteres aquæductus aquæ Claudiæ in lapide marmoreo parieti nuper affixo ſub inſigniis eiuſdem Pontificis adeſt ſubſequens inſcriptio.

SIXTO V. PONTIFICI MAX. QVOD VIAM FELICEM APERVIT STRAVITQVE PONT. SVI ANNO I. M. D. LXXXV.

Siniſtra vero non minus recta, lataue quam altera, tenet portã Eſquilinam, nunc ſancti Laurentii, & deinde templum ipſius ſancti extra mœnia, prope quam videtur erectus arcus inſignis in mediis ipſius aquæductibus, qui felix dicitur, in cuius fronte è latere læuo, verſus eandem portam, legitur hæc inſcriptio.

SIXTVS V. PONT. MAX.
VIAS VTRASQVE ET AD S. MARIAM
MAIOREM ET AD S. MARIAM
ANGELORVM AD POPVLI
COMMODITATEM ET DEVOTIONEM
LONGAS LATASQVE
SVA IMPENSA STRAVIT
ANNO DOMINI M. D. LXXXV.
PONTIFICATVS I.

Hæc via de qua ſuperius diximus à nonnullis Montaltam appellari audiui, de nomine patriæ ipſius ſummi Pontificis, altera vero, cuius ante hanc commemini felicem etiam ex illius lapidis, quẽ citauimus, inſcriptione, vocatam eſſe probatur.

Aliam quoq; viam aperuit & ſtrauit idem Summus Pontifex, quam æque felicem appellauit, niſi malimus vnam eandemque eſſe cum illa felice, cuius ſupra meminimus, interiecta media tantum Baſilica eadem Sanctæ Mariæ Maioris: Hæc enim de qua nunc agimus, incipit ab ipſamet Eccleſia, ſed ab ea regione quæ partem occiduam & ſeptentrionem ſpectat, ac mõtem ipſum Exquiliarum infra ſe habet, obeliſcum ex Auguſti Mauſoleo ab ipſo ſummo Põtific. erectum, obuium tenet, ac ad templum vſque ſanctiſſimæ Trinitatis in monte Pincio protenditur, viam Piam mediam interſecans. Hæc pariter Felix (vt dixi) vocata eſt, cui à latere dextro, prope ſuburbanum Pontificis eſt alia noua via nuper aperta & ſtrata, qua ad thermas Diocletianas itur, hoc eſt ad diuæ Marię Angelorum templum. Hæc via à dextra tantum habet ipſius Põtificis ſuburbanum, in cuius capite porta eſt ingens & ampla, præfati Summi Pontificis.

E Thermis Diocletianis ſeu potius è templo ingenti S. Mariæ Angelorum ſurgit alia via lata, recta & æqua, ab eodem ſummo Pontifice aperta & ſtrata, quæ ducit pariter ad portam Exquilinam, nũc S. Laurentii, cuius meminit inſcriptio ſuperius à nobis citata, dum viam Montaltam adduceremus.

Aperta eſt pariter & ſtrata alia via ab eodem ſummo Pontifice, licet non penitus æquata, quæ à Baſilica præfata ſanctæ Mariæ Maioris ducit ad montem, qui dicitur ad Balnea Pauli, vulgo autem, Bagnanapoli. Hæc exactis Exquiliis, Vimina-

Viminalem aſcendit deſcenditque, ac domum montem ipſum ad balnea Pauli ſcandit, nec vlterius hucuſque protenditur, atq; inter omnes vias ab eodem ſummo Pontifice apertas minus æqua, & ſtrata videtur, ob exaggerationis ſiue exæquationis difficultatem: nam valles profundæ nimis, æquandæ & aggerandę forent, cum aliarum forte non modico viarum incommodo, vt intuentibus patet.

Supererat de celeberrima viarum, quæ nunc inſtat aperienda, aliquid dicendum. Hæc namq; ab area Capitolina ad diui Ioannis Lateranenſis ædes recta ferre debet, ac ibi terminare, ad ſcalas marmoreas, quæ ſanctæ appellantur, quęque paulum amouendæ ſunt, à propria ſede, habebitq; Obeliſcum Conſtantii, Deo fauente erigendum ante ipſos ædes, obuium. Hanc vero creditur, nobiliſſimam, & ampliſſimam omnium, quæ ab eodem Summo Pontifice viarum apertæ ſunt, futuram.

CAP. LXXIIII.

De Thermis, & Palatio Antonini Caracallæ.

ANTONINVM Caracallam Thermas, quæ ab eo Antonianæ ſunt denominatæ, ſtruxiſſe, in eius vita Spartianus ſic teſtatur: Opera Romæ reliquit, thermas ſui nominis eximias, quarum cellam ſolearem architecti negant poſſe vlla ratione fieri, niſi qua facta eſt, nam ex ære cupro cancelli ſuppoſiti eſſe dicuntur, quibus cameratio tota concredita eſt, & tantum eſt ſpatii, vt id ipſum potuiſſe fieri negant docti mechanicis. Lamp. vero has inchoatas ab Antonino, Seuerum perfeciſſe, atque exornaſſe refert. Viſuntur adhuc in radicibus Auentini, ad viam olim Ardeatinam, & apud nunc S. Balbinam, harum ingentes ruinæ, cum altis parietibus, columniſque ſemiſepultis miræ & magnitudinis, & pulcritudinis. Magnum autem ambitum amplectebantur, & ductus ille aquarum, qui ante portam Capenam tranſit, in eas olim aquam deducebat. Sub thermis Antoninus ipſe nobiliſſimũ poſuit Palatium, cuius veſtigia vix ſuperſunt.

CAP. LXXV.

De Auentino.

COLLIS autem Auentinus, quartus in ordine montium fuerat collocatus: de cuius ambitu & forma, cum multa ſupra dicta ſint, reliquũ eſt, vt quibus ædificiis exornatus eſſet nunc videamus, primum tamen vnde dicatur. Auentinum igitur montem ab auibus, quæ veſperi ex Tyberi illuc cubitum aduolabant, denominatum quidam volunt. Hinc Virg.

Dirarum nidis domus opportuna volucrum.

de Auentino locutus. Alii a rege Aboriginum illic & occiſo, & ſepulto. Var. tamen dicit ingentem Po. Rom. Sabinos à Romulo ſuſceptos iſtum accepiſſe mõtem, quem ab Auante prouinciæ ſuæ fluuio, appellarunt Auentinum. Conſtat ergo varias opiniones poſtea ſecutas. Nam à principio Auentinus dictus eſt ab auibus, vel rege Aboriginum, vnde hunc Herculis filium conſtat nomen à monte accepiſſe, non præſtitiſſe, auth. Ser. Idem autem Var. poſt varias quorundam opiniones, ſubdit. Ego maxime puto ab aduectu, nam olim paludibus mons erat ab reliquis diſcluſus, itaq; eò ex vrbe via qui aduehebantur ratibus, quadrantem ſoluebant. Alii ab aduentu hominum, quod commune Latinorum ibi Dia-

næ templum ſit conſtitutum. Huic autem monti Remurio aliquando dixere nomen. Et quanquam Sex.Pom. refert Remuriam locum eſſe in ſummo Auentino, vbi Remus de vrbe condenda auſpicatus fuerat; non tamen obſtat quin totus mons Remurius appellaretur, quem Romulus neminem paſſus eſt habitare, ſed ſacrum fratri eſſe voluit vſque ad hylernam. Dionyſius autem prodidit, Ancum Martium Auentinum muro cinxiſſe, contra Gellii opinionem, qui, vt demonſtratum eſt, dicit neque Ser. Tullium neque quempiam aliũ, ad diui Claudii tempora vſque, hunc montem, tanquam auibus obſcœnis ominoſum, intra pomerii fines recepiſſe. Quare aut poſt Ancum ſtatim excluſus, aut ſecundum Liuium, ab eo nouæ multitudini datus, non tamen Vrbi aditus eſt iuxta eiuſdem Gellii opinionem, qui vult vrbanum auſpicium pomerii finem facere. Quæ autem in eo fuiſſe traduntur, breuiter exponamus.

CAP. LXXVI.

De Dianæ, Bonæ deæ, Herculis Victoris, Iunonis Reginæ, & Monetæ, Lunæ, Victoriæ, Mineruæ, & Libertatis Templo, ac Ara Iouis Elicij.

DN vertice autem Auentini montis, qui Tyberim deſpicit, ſtat Diuæ Sabinæ Templum, quo in loco olim Dianę, ad eam nempe partem, quæ naualia ſpectat. Appianus enim commemorat Gracchum hoc aſcendiſſe templum, atque inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum tranſiuiſſe. De hoc quidem templo Sex. Pomp. ſic meminit. Seruorum dies feſtus exiſtimatur idibus Auguſti, quod eo die Ser. Tull. natus è ſerua ædem Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ ſunt cerui, à quorum celeritate fugitiuos vocent ſeruos. Cõmune autem erat omnibus Latinis, quod ideo inſtituiſſe videtur, vt oſtenderet lege naturali ſeruos nihil diſtare à cęteris hominibus. Dion. enim huius Templi Ancum Martium authorem feciſſe videtur traductis, inquit, ex Tillenis, Politorio, aliiſq; Vrbibus quoſcunq; cœperat colonos, ibi collocauit, perſuaſitque vt templum Dianæ ædificarent, adiicerentque ſtatutis temporibus inducias, vt ſi qua facta inter eos offenſio eſſet, per hæc ſacra diſſoluerent, poſteaque rex pecuniis, quas contulerant Vrbes eæ omnes, exſtruxit Dianæ fanum, in maximo Romæ collium Auentino collocatũ, legesq; in baſe ærea conſcripſit, in delubro Dianæ ſita. Hinc patet, quod ſi prius hoc templum non fuit in Auentino, quàm tempore Anci regis, non potuiſſe ab aduentu hominũ Auentinus appellari: cum conſtet ante Anci imperiũ hoc nomen obtinuiſſe. Sequitur in eodem vertice, haud procul hinc, ædes S. Mariæ cognomento Auentinæ, vbi Bonę deæ templum extitiſſe ferunt, in honorẽ Fatuæ caſtiſſimæ ſororis Fauni à Claudia veſtali conditũ, poſtea vero à Liuia reſtitutum. Bonæ deæ autem ſacra à ſolis fœminis peragebantur, neq; licebat viris intereſſe: vnde Cic. criminatur P. Clod. quod auſus ſit hæc ſacra, quæ pro ſalute Po. Ro. fiebant, ſua præſentia turbare, atq; polluere. Spartian. ait Hadrianum ædem Bonæ deę tranſtuliſſe, quo autem non dicit. In crepidine ad eundem fluuiũ pertinente, vbi nunc Diui Alexii, fuit Herculis victoris templum, & ab eo haud procul Iunonis Reginæ, ex parte Veientanæ prædæ à Camillo conditũ, de quo ſecundo bel. pu. mentionem facit Liuius. Sed Hercules alterum habuiſſe dicitur, eo in loco, vbi nunc in ruinis thermarum Decii Imperatoris eccleſia D. Priſcæ eſt ſita. In dorſo autem Lunæ conſtituit Ouid. his carminibus.

Luna

Luna regit menſes, huius quoq; tempora menſis
Finit Auentini Luna colenda iugo.

Liuius: Atrox cum vento tempeſtas forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino eſt, raptam tulit. Iſtis autem certum locum à peritis topographiæ Vrbis aſſignari ſolet, incertum vero ſequentibus, veluti Victoriæ Templo, quod ab Arcadibus exſtructum, ab eiſdemque ſacra eidem deæ conſtituta narrat Diony. Mineruæ autem à Sex. Pomp. Iunonis vero à Valerio Max. in eodem monte collocatur: à Liuio vero Libertatis, multatitia pecunia cum æreis columnis, & ſtatuis pulcerrimis à patre T. Gracchi, & conditum, & dedicatum, cuius atrium ab Helio Peto, & Cor. Cethego cenſoribus fuit refectum & ampliatum, & nouiſſime à Pollione, vt tradit Suetonius, inſtauratum, de quo Liuius quinto decadis quintæ meminit his verbis. Hæc inter ipſos diſceptata, poſtremo eò deſcenſum eſt, vt ex quatuor Vrbanis tribubus, vnam palam in atrio Libertatis ſortirentur. Libertatē enim Deam inprimis coluere Romani, vtpote Libertatis aſſertores. Habuit Auentinus & aram Iouis Elicii à Numa dicatam, quæ ab eliciendo ſecundum Var. nomen adepta eſt. Habuit & Murcεæ veterem aram, nam priſci Venerem Murceam vocabant, à myrto ei dicata, vel, vt alii, quod præter modum non moueret ac faceret hominem murcidum, ac nimis deſidioſum & inactuoſum. Iunonis Monetæ ædem etiam in Auentino fuiſſe, literis traditur. Camillus autem dictator in eodem, Matutæ matri templum conſecrauit, auth. Blon. qui ex Plin. refert Laurentium Syluam Ioui ſacram fuiſſe in hoc ipſo colle, & in ea Valentinianum Gallæ Placidiæ filium interfectum. De Sylua hac vide Var. & Liuium.

CAP. LXXVII.

De Caco & eius Spelunca.

CACI Speluncam ſupra ædem Diuæ Mariæ in ſchola græca, qua parte Auentinus palatium videt, fuiſſe, putat Blon. at locus accliuis nullum ſpeluncæ præſefert veſtigium. Virgil. autem in montis crepidine, loco maxime edito, ponit his carminibus.

Stabat acuta ſilex præciſis vndiq; ſaxis
Speluncæ dorſo inſurgens altiſſima viſu.

Melior eſt ratio, quod facit ad Tyberim incumbere dum ſubdit.

Hanc, vt prona iugo læuum incumbebat ad amnem,
Dexter in aduerſum nitens concuſſit, & imis
Auulſam ſoluit radicibus, inde repente
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther.
Diſſultant ripæ, refugitq; exterritus amnis.

Quod ſi placet ſpeluncam ipſam ad Palatinum montem pertinere, non procedit, quod ait Poeta: incumbebat ad amnem, abeſt enim locus ille à fluuio ad teli iactum, à Tyberiq; eſt auerſus. Quod autem Ser. dicit Tyberim per circum Maximū fluxiſſe, de alio tempore, quam quo Hercules in Italiā venit, loqui opinamur. Si enim ad Herculis aduentum referre volumus, obſtant, que de ipſo à Vir. & Liu. tradita ſunt, quemadmodū de ficu ruminali ſcribentes ſupra demonſtrauimus. Arbitramur igitur Caci ſpeluncam eregione S. Mariæ Auentinæ ædis fuiſſe, vbi fluuius accedit quam maxime prope Auentino, & mons ipſe plurimus attollitur, rupesque tota eſt ſcabra, & ſpelūcis aptiſſima, quod innuit Dio. prope portam tergeminam ſpeluncam ipſam qui conſtituit, narrans Herculem Caco clauo mactato & ſpelunca euerſa, arā Iouis Inuentoris erexiſſe ei loco proximam, eamq; ſuo tempore iuxta portam tergeminam extitiſſe. Cacus autem

ſecundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem, ac fumum vomens, qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen habet, hunc fuiſſe Euandri nequiſſimum ſeruum ac furem, nouimus enim malum à Græcis κακὸν dici, quidam ita Arcades illo appellabant tempore: poſtea tranſlato accentu Cacus dictus. Scalæ autem Caci ad ipſam ſpeluncam fuiſſe fabulantur.

CAP. LXXVIII.

De Armiluſtro, & quibuſdam aliis rebus in genere poſitis.

VOLATERANVS inquit, Armiluſtrum putauerim, id ſpacii, quod in Teſtaria nunc eſt: nam in regione Auentini ponitur; nec ſane aptior locus recenſendis armis, ac militibus oſtenditur, hanc ſequitur Ful. Plu. autem ait Armiluſtrum locum in Auentino, vbi Romulus Tatium ſepeliuit. Vnde apparet iſtos non recte ſentire, quia aliud eſt eſſe in Auentino, aliud in Auentini regione. Vat. tamen Armiluſtrum, & circũ Maximum eundem eſſe arbitratur. Sex. vero Pom. feſtum quo res diuinas armati faciebant, ac dum ſacrificarent tubis canerent. Quare opinor locũ in quo feſtũ hoc agebatur, ſiue in Auentino ad Tatii ſepulchrum, ſiue in circo Maximo, eodem nomine appellatum, quo & locus, vbi perfectis bellis arma reponebãtur. Romani enim arma priuatim non tenebant, ſed in reditu exercitus in Armiluſtrũ, aut in Tarpeiam rupem reponebant: hinc Spartianus dicit, Veſpaſianum ex Armiluſtro arma legionibus permiſiſſe, & Lucan. iam rupes Tarpeia ſonat. In Auentino autem, iuxta Reginę Iunonis templum, fuere Gemonię ſcalæ per quas nequã & ſontes vnco trahebãtur, erat enim locus præceps in quem facinoroſi tracti excarnificabantur. Suet. in Tyb. Imp. funere: Alii, inquit, vncum & Gemonias minabantur, & in Vitel. Tandem apud Gemoniam munitiſſimis ictibus excarnificatus, inde vnco tractus in Tyberim. Domum Phylidis apud Dianæ templum. Propertius.

Phylis Auentinæ quædam eſt vicina Dianæ.

& reliqua. Remoria locus, vt dixi, in Auentino, vbi Romulus Remum ſepeliuit, quandoquidem & viuens eum locum ille ſedibus deſtinabat. Thermas Decianas in honorem Decii Imp. à S. P. Q. R. ædificatas in eodem monte fuiſſe volunt, & apud has Varianas. Traiani vero cum priuatis ædibus in vinea Franciſci Albertini eius, qui quædam curſim de antiquitatibus Vrbis in lucem edidit. Fabulantur in Auentino fuiſſe Fauni, & Pici antrum, fontemq; ex quo bibebant, atq; Numã illic vino appoſito eos ebrios factos conieciſſe in vincula, & ab his fulmina elicere didiciſſe. De hoc autem fonte Ouid. in Faſt. meminit.

Lucus Auentino ſuberat niger ilicis vmbra,
Quo poſſes viſo, dicere, numen adeſt.
In medio gramen, muſcoq; adoperta virenti
Manabat ſaxo vena perennis aquæ.

M. Cato Italum Auentinum coluiſſe, Liuius vero in eodem, cum plebs à patribus in montem ſacrũ ſeceſſiſſet, decem tribunos plebis creatos & Cor. Tac. Diui Tiberii tempore incendio exuſtum eſſe memorant. Hactenus autem de Auentino.

CAP.

CAP. LXXIX.

De Teſtaceo monte, & de iis, quæ in eo ambitu fuere.

INTER Auentinum montem, & Tyberim, ac vrbis mœnia, quatuor laterum inæqualium planiciem collocauimus: in qua, haud procul à mœnibus ad ortum hyemalem pertinentibus, ſurgit collis, quem vulgo Teſtaceum vocãt. Quo cum animi recreandi gratia munificentiſſimus vir NICOLAVS Rens, prot. ap. qui rerum experientia, & ſingulari fide Gallorum regis à ſecretis exiſtit, me adduxiſſet, eſſentq; vna AMBROSIVS Recalcatus, & ANTONIVS Carpanus Mediolanen. & quidam alii honeſti viri, in quorũ numero fuit etiam BART. de forbicibus, ac FRAN. pontius Placen. (hos enim omnes literis, honeſtisque moribus ornatos, & integerrimos honoris cauſa nomino) rogaſſentque, an collis ipſe ex fragmentis vaſorum fictilium, in quibus prouinciæ tributum Popul. Roman. ferebant, eſſet coacceruatus? reſpondi, inueteratam opinionem illam prorſus ridiculam eſſe, neque apud aliquẽ ſcriptorem inueniri, ſubditos Romanis tributa teſtaceis vaſibus detuliſſe, ſed (vt etiam Blon. refert) conſueuiſſe Quæſtores in prouincias mitti, quibus ea exigendi cura eſſet, exactaque legionibus in ſtipendia diſtribuendi, niſi in ærarium Romam mallent deferri, Catonemque Vticenſem Quæſtorem in Aſiã Cyprumq; miſſum, habita à prouincialibus tributa non fictilibus vrnis, ſed ſacculis in ſumma nauis puppi geſtauiſſe, ſubere ea ratione longiſſimis alligatis funibus, vt ſi naufragio cum naui ipſe periiſſet, ſupernatans ſuber oſtẽderet in fundo depoſitum, tributorumq; pecunia Pop. Ro. ſalua eſſet, propterea me credere collem ipſum aggeratum quidem eſſe ex fictilium fragmentis, at ex iis, quæ à figulis in iſta regione officinas habẽtibus, contuliſſent, quandoquidem Pli. oſtendit fictilium maximum vſum fuiſſe apud maiores, adeo vt deorũ ſimulacra, templorumque ornamenta, & ipſa parietum cruſtamenta ex fictilibus conficerentur, cuius ſunt hæc verba: Turianumque à Fregellis accitum, cui locarat Tarquinius Priſcus Iouis effigiem in Capitolio dedicandam, fictilem fuiſſe eam, & ideo non mirari ſolere fictiles in faſtigio templi eius quadrigas, de quibus ſæpe diximus: ab hoc eodẽ factum Herculẽ, qui hodieq; materiæ nomen in vrbe retinet. Hæ enim tamen effigies Deum laudatiſſimæ erant, nec pœnitet nos illorum qui Deos tales coluere, aurum enim, & argentum ne in Diis quidem conficiebatur. Durant etiamnum pleriſque in locis talia ſimulacra. Et mox: Atqui Numa Rex ſeptem collegia figulorum inſtituit. Quin & defuncti ſeſe fictilibus doliis condi maluere. maior pars hominum terrenis vtitur vaſis, M. etiam Var. figulos vno in loco fuiſſe indicat, cum dicit Venerem Myrteam fuiſſe inter figulos, & Sex. Ruff. Vrbis Romæ deſcriptio habet, in regione prima porta Capena fuiſſe vicum vitrariorũ. Cum itaq; figulorũ eam eſſe opificii conditionẽ videamus, vt longe ab aquis haberi non poſſit, cum etiã eius artis purgamenta, ſi nimis multa in aruis diſpergantur, ea reddant cæteris vſibus inutilia, ſin in flumen abiiciantur, aut illud in breui compleant, aut difficillime eruantur: prudenti conſilio factum tenemus, vt tam multa figulorum collegia à Numa Rege inſtituta myrteis, & ſecus flumen apud Vitrariorum vicum ibi fuerint locata, vbi nunc teſtaceum inter montem & Tyberim vineas videmus: Quod ſi Numę regis temporibus figulorum collegia fuerunt ſeptem, quanto plura credimus eſſe addita, Romani populi multitudine non minus aucta, quam fuit imperium dilatatum. Hæc omnia attente conſiderantes mirari ſolemus, cur Teſtaceus mons ſupra fidem eorum, qui non viderunt, arduus, non in alpem potius inſurrexerit.

Ambi-

Ambitus autem huius duobus millibus vix perficitur pedibus, altitudo vero cẽtum ſexaginta, cucurbitæq; habet formam, cuius latior pars ad Tyberim, inter transſtyberinam regionem, & vrbem fluentem, pertinet. In eadem planicie fuiſſe etiam Lignarios, & Emporium oſtendit Liuius.

CAP. LXXX.

De meta, quæ ſudans dicta eſt, & Iouis Simulacro.

POST Auentini montis deſcriptionem, Ianiculum recto ordine ſequi dixeramus, eum autem commodius relicturos ad eam partem ſitus Vrbis, quæ Tranſtyberinam complectitur regionem. Succedent igitur Exquiliæ, quas à meridie, ſiue ortu hyemali via Labicana, ab occaſu vero vſque ad Amphitheatrum conualle, CCCC. pedum latitudine eandẽ viam complectente, à Cœlio monte diuiſimus, prius tamen quam ipſas aggrediamur, quid in hac ipſa via, & conualle fuerit, aut ſit, breuiter dicendũ. Ab hortis itaq; templi diuæ Mariæ nouæ, vnde digreſſi ſumus, auſpicari conueniẽs erit. Ante Conſtantini triumphalem arcũ exſtat antiquæ metæ latericia, & dimidiata rotunditas, quæ Meta Sudans à P. Victore appellatur, quod ex ea aquas manaſſe fama eſt, quibus plebs ex proximi Amphitheatri ſpectaculis ſitim extingueret. In huius vertice Iouis æneum ſimulacrum ſtabat. Illud autem hoc loco notandum, maiores ad percutiendum fœdera Iouis ſimulacrum adhibere conſueuiſſe, quod cum tædioſum eſſet, præcipue quando cum longe poſitis gentibus percutiebantur, inuentum eſt, vt ſceptrum tenentes quaſi imaginem ſimulacri redderet Iouis, cuius proprium eſt ſceptrum, ea peragerent.

CAP. LXXXI.

De Amphitheatro Titi Veſpaſiani, ac de Templo Fortunæ, & Quietis.

SVRGIT inter Cœlium montem, & Exquilias Amphitheatrum, vulgo Coloſſeum appellatum, quod media vrbe, vt deſtinaſſe compererat Auguſtum, Veſpaſianus excitauit, Titum deinde eius filiũ dedicauiſſe oſtendit Suet. his verbis. Et tamen nemine ante ſe munificentia minor amphitheatro dedicato, thermiſq; iuxta celeriter extructis munus apparatiſſimum largiſſimumq; dedit. Vtrique tamẽ, id eſt patri Veſpaſiano & Tito eius filio, amphitheatri opus attribuere videtur. Euſebius vero exſtructionis & dedicationis Titum authorem facit. & Caſſiodorus, qui, vt diximus, aſſerit ipſum Titum, falſo tamen, primum omnium huiuſcemodi excogitauiſſe molem. Titum autem vel inchoauiſſe, & perfeciſſe, vel cum genitor cœpiſſet, abſoluiſſe nemini dubium videri poteſt; ſi quis reliqua ædificia ab eodem prope exſtructa cognorit. Mar. vero hanc ipſam molem Domitiano attribuit, ſed id factum eſt per adulationem, Coloſſeo enim fuit nomen à Neronis Coloſſo, qui erat in porticu domus, vt in æreis eius numiſmatibus ſæpe vidimus. Verum vtrum Titus intra amphitheatrum concluſerit, aut poſtea eò tranſtulerit, aut ædificando prope ſtare permiſerit, parum liquet, & tamen à Coloſſo nomen obtinuit, quo in loco ipſius Neronis ſtagna prius fuiſſe, idem Martial. ſic teſtatur.

Hic,

Hic, vbi conſpicui venerabilis amphitheatri
Erigitur moles, ſtagna Neronis erant.

Ipſum autem amphitheatrum Arenam appellatum legimus, quòd ſolum arena ſparſum eſſet, ea nempe de cauſa vt gladiatores, certatoresq́; reliqui ſine periculo caderent; ſimulq́; ſanguis illico tegeretur, ne illius aſpectu pugnantes aduerſarios timerent, minusq́; alacriter in certamen deſcenderent: & nudati perunctiq́; pugiles eo puluere perfuſi ſolidiores viciſſim præberent amplexus. Amphitheatrum, inquit Plin. Tiburtino lapide exſtructum tantæ altitudinis, vt eo vix humanis oculus inſpicere poſſit. Habet autem forinſecus porticum vnius ſtructuræ, per quam fuerant ingreſſus, & aſcenſus. In ſingulis verò arcubus ſuperioribus marmoreæ ſtatuæ cũ incruſtatione, & ſignis intrinſecus, & extrinſecus. in quibuſdam verò fornicibus ornamenta ex gypſo adhuc cernuntur. ſub ipſa mole deductæ ſunt Cloacæ, quibus magna pars ſuſtinetur, author Pomp. Letus. Caueam, quæ ludorum diebus linteis operiebatur, loca ſeptem & octuaginta millia cœpiſſe refert. P. Victor. At ſedentium loca, & cunei qualiter eſſent diuiſi, & quibus gradibus ſinguli ordines ad ſedes ſuas aſcẽderent, facilius ex Veronenſi, quam è Romano amphitheatro cernere licet. cuius, cum vetuſtate, tum barbarorum inuidia, & immanitate magna pars euerſa eſt. Quæ enim penitus delere non poterant, impia lancinarunt manu. quemadmodum in pleriſq; aliis ædificiis feciſſe videmus. Exſtãt, & Albę in hortis S. Pauli antiquiſſimi amphiteatri veſtigia. Fortunę Equeſtris Ædem, apud amphitheatrum, à Fuluio Flacco poſitam eſſe Liuius ſecundo, quintæ dec. his verbis declarat: Q. Ful. Flaccus cenſor ædem Fortunæ equeſtris vouerat, faciebat enixo ſtudio, ne vllum Romæ amplius, aut magnificentius templum eſſet, magnum ornamentum ſe templo ratus adiecturum, ſi tegulæ marmoreę eſſent, profectus in Brutios Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id ſatis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Fortunam autem pluribus in locis templa habuiſſe teſtatur Tacitus ſeptimo libro. In via Labicana fuit Quietis Ædes.

CAP. LXXXII.

De Exquiliis.

EXQVILIAS in plures partes à M. Var. diuiſas eſſe dictum eſt, & quia ipſius verba nõ modo earum partium nomina, verùm etiam vnde denominatæ ſint Exquiliæ, declarant, ſubtexere hic non grauabor. Secundæ, inquit, regionis Exquiliæ. Alij has ſcripſerunt ab excubiis regis dictas. alij quòd excultæ à rege Tullo eſſent. huic origini magis conueniunt luci vicini, quod ibi lucus Martis, Iunonis Laciniæ, Fagutalis, & Larium querquetulanum Sacellum, & Lucus. Exquiliæ duo montes habiti, quòd pars Ceſpius mons ſuo antiquo nomine etiam in ſacris Argeorum ſcriptum eſt ſic. Oppius mons princeps Exquilinum lucum fagutalem ſiniſtra, quæ ſub mærum eſt. Oppius mons terticeps lucum Exquilinum dexterior via in Tabernola eſt. Oppius mons quadriceps lucum Exquilinum viam dexteriorem in figulis eſt. Septius mons quinticeps lucum pætilium, ex quibus eſt. Ciſpius mons ſexticeps, apud ædem Iunonis Laciniæ, vbi æditimus habere ſolet. Hæc autem montium nomina aduẽtitiorum Ducum fuiſſe, memoriæ proditũ eſt, qui eos ante Vrbem conditam coluere. His etenim Varoni opinionibus, alteri quidem ſuffragantur Ouidij hæc carmina.

Adde, quod excubias, vbi rex Romanus agebat,
Qui nunc Exquilias nomina collis habet.

Alteri verò M. Cato,qui ait Exquilias ab excubiis, ſed quas Romul.Locumo dedit XII. lictorum, & CCC. armatorum ad corporis cuſtodiam, ſimulq; dignitatem, cùm T.Tatius in fide ſocietatis non ſine ſuſpicione eſſe videretur. Alij ab aucupibus, quod ibi quiſquiliis ſparſis aues illuderentur. Volunt tamen eã partem, quæ ſecundum viam Labicanam, hinc ad ſanctorum quadraginta Martyrum,&Clementis,inde ad S.Petri in vinculis,& Martini in montibus eccleſias perducit, Carinarum nomen habuiſſe,quod Liuius probat,cum ſexto belli pun. inquit: Media Vrbe per Carinas Exquilias contendit,vbi vnum ab altero diuidit. Et quoniam hæc pars,antequam Ser. Tullius Exquilias augeret, prima Vrbi erat iuncta, ab ipſa rectè auſpicaturi videmur.

CAP. LXXXIII.

De Carinis, Curia Veteri & Noua.

CARINÆ ſunt ædificia facta in modum Carinarum; quæ erant intra templum Telluris, author Seruius. Lautas dixit Poeta, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Auguſtum, qui natus eſt Cunis veteribus, & nutritus in lautis Carinis. Quo in loco videndum ne apud Ser. vlubris, non cunis ſit legendum. Scribit enim Porphyrio Auguſtum nutritum eſſe in auiro ſuburbano iuxta Velitras, locumq; Vlubrem appellari. quamquam, vt dixi,Suet. velit ipſum natum ad capita Bubula. & Porphy. nutritum,non natum ſcribit. Carinæ, inquit Var. poſtea cerionia, quod hinc oritur caput ſacræ viæ ab Sterniæ Sacello. In ea autem parte Carinarum, vbi nunc apud ædem S.Petri ad vincula fornices maximos, inter ruinarum vaſtitatem,contra amphitheatrum exſtare cernuntur, Curiã veterem fuiſſe autumat Blon. fuerunt & Nouæ proximè compitum fabricium ædificatæ, quod parum amplæ erant veteres à Romulo factæ, vbi is populum, & ſacra in partes XXX. diſtribuerat,vt in iis ea ſacra curarent, quæ quando ex veteribus in nouas euocarentur,ſeptem curiarum per religionem euocari nõ poterat, ita quod Forienſis, raptæ, vellienſis: velitiæ res diuinæ fiunt in veteribus curiis auth. Sex. Pomp. Curia in qua habebatur ſenatus templum fuit. hinc Virg. hoc illis Curia templum. Quod autem hæ,quas Blon. dicit Veteres, ſint à Romulo ædificatę, non ſequitur, quia fuiſſent extra Vrbem à ſe conditam, & Romulum in Vrbe curiam feciſſe omnium eſt opinio. Arbitramur igitur aut nouas fuiſſe, aut veteres appellatas ratione aliarum, longo tempore poſt, quam fuerunt ædificatæ.

CAP. LXXXIIII.

De Cliuo Virbio, & Domibus Ser. Tullij, Aurea Neronis, Virgilij; ac de Turri Mecœnatis, & hortis, ſimulq; de Fortunæ & Felicitatis Templo.

PArs autem ea Exquiliarum, quæ plurima eccleſiæ S. Laurentij in fontana imminet, Cliuus Virbius eſt appellata, vbi lucus Fagutalis, quo in loco Ser. Tullium domũ habuiſſe viſum eſt ſupra, vbi de vico Scelerato egimus. Domus Aurea Neronis totũ id ſpacij occupauit, quod eſt ab ea Palatij parte, quæ nunc S.Gregorij ædem eregione habet, recte veniẽdo per Conſtantini arcum Coloſſeum, atque Carinas, quouſque in Exquilias, paulo vltra S. Mariæ Maioris eccleſiam, perueniamus, & Mecœnatis attingamus

gamus hortos.quod probat Cor. Tac.his verbis. Eo tempore Nero Antij agens, non ante in Vrbem regreſſus eſt,quam domui, qua Palatiũ & Mecænatis hortos continuauerat, ignis propinquaret, neq; tamen ſiſti potuit, quin & Palatium, & domus, & cuncta circum haurirentur & infra: Cæterum Nero nixus eſt patriæ ruinis exſtruere domum, in qua nõ tam gemmæ, & aurum miraculo eſſent ſolita pridem, & luxu vulgata, quam arua & ſtagna, & in modum ſolitudinum, hinc ſyluæ, inde aperta ſpatia & proſpectus. Suet. Nero, inquit, domum à Palatio Exquilias vſque fecit, quam primo Tranſitoriam, mox incendio abſumptam, reſtitutamque Auream nominauit; Huius autem amplitudinem oſtendit ille, qui dixit:

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites;
Si non & Veios occupat iſta domus.

Tanta quidem fuit eius laxitas, vt porticus triplices miliarias haberet, item ſtagnum maris inſtar, circumſeptum ædificiis ad vrbium ſpeciem, rura inſuper aruis, atque vinetis & paſcuis, ſyluisq; varia cum multitudine omnis generis pecudum & ferarũ. In cæteris partibus cuncta auro lita, diſtincta gemmis, vnionumq; conchis. erant cænationes laqueatæ, tabulis eburneis verſatilibus, vt flores fiſtulis, & vnguenta deſuper ſpargerentur. præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus ac noctibus, vice mundi, circumageretur. Balneæ marinis, & albulis aquis fluẽtes. Huiuſmodi domum cum abſolutam dedicaret hactenus comprobauit, vt ſe diceret quaſi hominem tandem habitare cœpiſſe. in cuius veſtibulo ſtabat, vt dixi, eiuſdem principis Coloſſus, altitudine c x x. pedum, qui eo defuncto mutato nomine, Soli fuit dicatus: hunc Zenodorum è Gallia accitum feciſſe tradit Plin. ſtatuarumq; moles turribus pares Coloſſos vocari. Sex. Pomp. à primo inuẽtore Coloſſum denominatum ſcribit. Idem Plin. commemorat Neronem in domo aurea Ædem Fortunæ incluſiſſe, quæ ex lapide phengite tranſlucens foribus clauſis claritatem diei intus haberet, hancq; prius à Ser. rege ſacratam, & Seiam à ſegetibus appellatam. Apud thermas Diocletiani, ſecundum eam viam, quæ nunc eſt ab ipſis ad S. Antonij ædem, loco Exquiliarum editiſſimo, fuit celeberrima illa Mecœnatis Turris, ex qua crudeliſſimus Nero ſcœnico habitu alioſim Troiæ canens, Vrbis incendium ſpectauit. cuius incendij initium ab ea parte circi Maximi originem habuit, quę Palatino, Cœlioq; montibus contigua eſt, finis autem ad imas Exquilias, auth. Suet. quanquam Corn. Tacit. vult Neronem Antij tunc fuiſſe, vt viſum eſt. De hac turri ſic meminit Hor. Molem propinquam nubibus arduis omitte mirari, vbi interpres in Mecœnatis hortis ſtatuit. qui amœniſſimi erãt in campo Exquilino, de quibus Suet. hæc habet verba: Deducto in forum filio Druſo ſtatim è Carinis, ac Pompeiana domo in hortos Mecœnatis tranſmigrauit. In his colebatur Priapus, vt idem Hor. Satyr. octaua innuit, cum inquit. Nunc licet Exquiliis habitare ſalubribus. Virgilius apud hos hortos Domum habuit, quanquam ſeceſſu Campaniæ & Siciliæ plurimum vteretur. Felicitatis Templum, quod erat in parte domus aureæ, combuſſit Nero. Supra Mecœnatis hortos Tarquinij aggeres adhuc apparent. de quibus Plin. ita ſcribit: Clauditur vrbs ab oriente aggere Tarquinij Superbi inter prima opere mirabili. namque eum muris æquauit, qua maximè patebat aditu plano, cætero munita erat excelſis muris, aut abruptis montibus, niſi quod expatiantia tecta multas addidere vrbes. De his verò Aggeribus perperam ſenſit Blon.

CAP. LXXXV.

De Baſilica Siſimini, Campo & Foro Exquilino, Luco Querquetulano, Iunonis Laciniæ, & Martis: ac de Fano & Ara malæ Fortunæ.

BASILICA Siſimini ciuis Romani apud ædem S. Mariæ Maioris fuiſſe memorant. Campum vero Exquilinum, ab Exquiliis denominatum, propè Mecœnatis turrim, inter montem ſuperaggere & Vrbis mœnia, quo in loco apud priſcos cadauera ſepeliebantur. hinc Cic. ait Senatum cenſere, atq; è rep. exiſtimare Ædilium curulium edictum, quod de funeribus habeant Ser. Sulpitij Q. F. Lemoniæ Rufi funeri mittere: vtique locum ſepulcro in campo Exquilino C. Panſa Coſ. ſeu quo in loco videtur, pedes triginta quaq; verſus deſignet, quo Seru. Sulpitius inferatur: quod ſepulcrum ipſius liberorum, poſteriorumq; eius ſit. Hunc autem campum nunc Focalum vocant, ab antiquis vſtrinis. Nam priſci cadauera ibi comburere ſolebant: cuius rei nidor cum Vrbi eſſet pernicioſiſſimus, Auguſtus ſtuduit aerem emendare, & S. P. Q. R. conſenſu campum illum Mecœnati conceſſit, vbi ille, vt dixi, hortos ſuos fecit. In his quidam ſcribunt inuentum marmor cum indice huiuſmodi.

CVRTIA. L. PRAPIS CVIVS PARS DIMIDIA HVIVS MONVMENTI CONCESSA EST AB C. MECOENATE HELIO SIBI ET P. CVRTIO SP. F. COL. MAX. FILIO ET TI. IVLIO AVG. L. GLICONI ET SVIS POSTERIS QVE EORVM.

Illud autem notandum Plin. velle, ante Syllam, neminem crematum eſſe, eumque ideo cremari voluiſſe, quia reliquias Marij apud Anienem cum diſſipari iuſſiſſet; verebatur ne ſuæ hoſtibus itidem ludibrio eſſent. Si de patriciis intelligimus verum eſt, nam prius cremari conſueuiſſe oſtēdit Terentius in And. in campo Exquilino Claudius Imper. ciuitatem Romanam vſurpantes ſecuri percuſſit. Forum Exquilinum in Exquiliis. Appianus. Dum Martius & Sulpitius ad Exquilinum forum illi occurrunt. Hæc autem pars, quæ pertinet ad collem Viminalem, habuit Lucum Querquetulanum, & Iunonis Laciniæ, de quibus ſupra, ſicut apud Ouid. his carminibus fit mentio.

Monte ſub Exquilio multis inceduus annis
Iunonis magnæ nomine lucus erat.

In eiſdem Exquiliis Fanum & Ara malæ Fortunæ. de Fano meminit Plin. de Ara vero Cicer. in libris de Natur. deorum. his verbis: Aram malæ Fortunæ in Exquiliis videmus. In eo autem ſupercilio Exquiliarum, qui imminet templo S. Laurentij in Fontana circum fuiſſe putauit Ful. argumento, quod formam circi veſtigia oſtendant. Sed conuallis illa inter Viminalem, & Exquilias non facilem locum circo præſtare videtur. intercluſiſſet enim Vicum Patricium, vel ſuburræ partem; neque magis circi, quam maximarum domorum illa ſunt veſtigia; cum ibi Ser. Tullius habitauerit, habitauerint & Patricij, à quibus vicum nomen adeptum eſſe, oſtendimus. In ea autem via, quæ ad portam Interaggeres ducebat, in ipſis Tarquinij aggeribus, Gordiani Arcus ſteterat, marmoreis ornamentis, triumphis inſculptis conſpicuus, cuius marmora ad Palatij S. Laurentij in Damaſo ſubſtructionem fuere tranſlata.

CAP. LXXXVI.

De Cliuo Suburrano, Arcu Galieni, Macello Lybiæ, Via Præneſtina, & Marij Trophæis.

IN capite Suburrę ſequitur cliuus ab ipſa Suburra Suburranus appellatus, in Exquilias facilem præbens aſcenſum. Recta mox, apud ædem S. Viti, occurrit Arcus triumphalis Galieni Imper. ex Tiburtino lapide haud ornamentis inſignis, in quo legitur tantum hic titulus.

GALIENO CLEMENTISSIMO PRINCIPI CVIVS INVICTA VIRTVS SOLA PIETATE SVPERATA EST M. AVRELIVS VICTOR DEDICATISSIMVS NVMINIS MAIESTATIQVE EIVS.

Propè fuit Lybiæ, ſiue, vt ſcribit P. Victor, Liuianum Macellum, à quodã Macello denominatum, qui in Vrbe latrocinium exercebat, quo damnato, Cenſores Æmilius, & Fuluius ſtatuerunt, vt domus eius publicaretur, venderenturq́; ibi obſonia, auth. Plut. in Prob. Var. verò, præter hanc, aliam ponit huius nominis etymologiam: Hæc omnia, inquit, poſtquam contracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebant, & ædificatus locus Macellum appellatus, vt quidam ſcribunt, quòd ibi fuerit hortus. Alij, quod ibi domus fuerit, cui cognomen fuerat Macellum, quæ publicè ſit diruta, & ædificatum hoc, quod vocetur ab eo Macellum. Præneſtina autem Via, ad Exquilinam ducens portam, hinc principium ſumit, in qua à ſiniſtra occurrit ſemidiruta moles lateritia. in ea erecta ſunt duo marmorea Trophæa, id eſt trunci cum ſpoliis, quorum alterum habet thoracem cum ornamentis & clypeis, & ante ſe imaginem captiui iuuenis brachiis poſt tergum vinctis. alterum vero inſtrumenta omnia ad pugnandum, & clypeos, quæ fuiſſe dicuntur C. Marij de triumpho Cimbrico erecta. Hæc ſunt quæ à Sylla diſiecta C. Cæſarem dictatorem inſtauraſſe memorat Suetonius. Locus hodie ab incolis Cimbrum vocatur. Erant autem Romæ pluribus in locis trophæa; Marij autem duo, vt teſtatur Valer. Maxim. Trophæum enim dixere ſaxum, aut arborem deciſis, vt inquit Poeta, ramis, aut arcum, aut columnam erectam, cum aliqua in laudem victoris inſcriptione. Truncatis aut Sueton. arboribus, & in modum trophæorum adornatis. Plutarch. conqueritur imprudenter ſimul, & aſpere nimis egiſſe primos ex Græcis, qui trophæa, aut marmore inciſa, aut ære ſculpta facientes, odium ſimul & bellum à cõſeruata victi ignominia perpetuum reddidiſſent. Figebantur trophæa locis eminentioribus. Sal. de Pomp. Deuictis Hiſpanis trophæa in Pyreneis iugis conſtituit.

CAP. LXXXVII.

De Domo Æliorum, Sacello Mariano, Regione Tabernola, Thermis, & Domo Gordiani, Baſilica Caij & Lucij, ac de Palatio Liciniano.

DOMVS Æliorum, inquit Valer. Max. vbi nunc ſunt Mariana monimenta, & Sacellũ Marianum, in quo illud S.C. de reditu Ciceronis in patriam, Lentulo Coſ. referẽte, factum eſt. Hinc ea tota Exquiliarũ pars, quæ eſt plana, Exquilias inter, & Cœlium montẽ, baſilicamq́; Lateranenſem, vergit. hodie dicitur Merulana pro Mariana. apud veteres regio Tabernolæ dicebatur,

batur, vt refert Var. his verbis: Exquilinus dexterior via Tabernolæ. A ſiniſtra via Præneſtina, propè S. Euſebij templum. Thermæ & Domus Gordiani Imp. fuere, de quibus Capitolinus ita loquitur: Domus Gordianorum etiam nunc exſtat, via Præneſtina ducentas columnas vno ſtilo habens, & Thermas quales, præter Vrbem, nuſquam haberet orbis terrarum. quod ruinæ multæ ac ingentes, etiam nunc oſtendunt. Inter portam Exquilinam & Næuiam haud procul à mœnibus, vetuſti, inſignisq; ædificij ruinæ ſpectantur, & inter has concameratus fornix penè integer, quo poſt Pantheum nullus nunc in vrbe maior. locum hunc Galutij thermas vulgo vocant. Fuit autem inſignis illa Baſilica, & Porticus, quam Cæſar ſub nomine nepotum Caij & Lucij erexit. Haud hinc procul, iuxta S. Bibianæ ædem, ad vrſum Pileatum fuit Palatium Licinianum.

CAP. LXXXVIII.

De Aqua Marcia, ſiue Traiana: & Iſidis Templo.

AQVÆ autem Marciæ ductus ſuper Taurinam tranſiens portam per Exquilinum campum ad Diocletiani thermas primum, deinde in proximos colles, vt veſtigia oſtendunt, perducebatur. de aqua ipſa ſic loquitur Plin. Clariſſima aquarum omnium toto orbe frigoris, ſalubritatisq; palma præconio Marcia eſt, inter reliqua deũ munera vrbi tributa. Vocabatur hęc quondam Auſeia. Fons autem ipſe Piconia oritur in vltimis mõtibus Pelignorum. tranſit Marſos, & Fucinum lacum Romam haud dubie petens. mox ſpecu merſa in tiburtina ſe aperit. Primus eam in vrbem auſpicatus Ancus Martius vnus ex regibus: Poſtea Q. Marcius rex in prætura deduxit, rurſusq; reſtituit M. Agrippa. Frontinus hanc via Valeria ad miliarium XXXIII. ſuo tempore in Auentinum à Traiano deductam, & ab eo denominationem habuiſſe docet. Marciamq; potui, reliquas verò aliis vſibus aſſignat. Plin. autem natationi, Virginem verò tactu præſtitiſſe ſcribit. In frontiſpicio autem portæ Exquilinæ ita legitur.

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. PARTH. MAXIM. BRIT. MAXIMVS. PONTIFEX. MAXIMVS. AQVAM MARCIAM. VARIIS. KASIBVS. IMPEDITAM. PVRGATO FONTE. EXCISIS ET PERFORATIS MONTIBVS. RESTITVTA FORMA. ADQVISITO ETIAM FONTE. NOVO. ANTONIANO IN SACRAM VRBEM SVAM PERDVCENDAM CVRAVIT.

IMP. TITVS CÆSAR DIVI F. VESPASIANVS AVG. PONTIF. MAX. TRIBVNICIÆ POTESTAT. IX. IMP. XV. CENS. COS. VII. DESIG. RIVOM AQVÆ MARCIÆ VETVSTATE DILAPSVM REFECIT. ET AQVAM QVÆ IN VSV ESSE DESIERAT REDVXIT.

Huius autem aquæ Cor. Tac. ita meminit. Luxus cupido infamiam & periculum Neroni attulit; qui fontem aquæ Marciæ ad Vrbem deductæ nando inceſſerat. Iſidis templum in regione Exquilina ponitur à P. Victore.

CAP.

CAP. LXXXIX.

De Suburra, Domo Cæſaris, & Leliæ, ac de vico Patricio.

PRIVSQVAM Viminalem collem aſcendamus, pauca quædã dicẽda ſunt de Suburra, & Vico Patricio. Suburra igitur principium habuit à Foro Roman. & recta veniendo per forum Neruæ ad cliuum Suburranũ, vnde initium viæ Præneſtinæ eſt, deſinebat. Alij tamen (quod non probatur) à regione Tabernolæ ſupra Coloſſeum, vbi caput viæ Labicanæ eſt, inchoaſſe volunt, & per Exquiliarium radices vſque ad ædem S. Luciæ in Orphea perueniſſe, dicta quod ſub muro terreo Carinarum eſſet. Iunius vero ſcribit ab eo, quòd fuerit ſub antiqua Vrbe. Var. autem à Pago ſuccuſano litera detrita, & c. in b. mutata. De Suburra meminit Liuius tertio ab vr. co. Iuuen. vicum frequentiſſimum fuiſſe his oſtendit carminibus.

Cædere namq; foro iam non eſt deterius, quàm
Exquilias à feruente migrare Suburra.

In hoc vico Cæſarem Dictatorem Domum habuiſſe Suet. ſic probat. Habitauit prius in Suburra modicis ædibus. & meretrices quæſtum corporis feciſſe, ſic Mart.

Famæ non nimium bonæ puellæ,
Quales in media ſedent Suburra.

Ser. autem Tullius Vrbem in quatuor regiones diuidens vnam ex his ſuburranam appellauit, cuius princeps fuit Cœlius, auth. Var. Vicus Patricius, oblique Exquilias à Viminali ad Diocletiani thermas propè vſque diſterminans, à Patriciis eſt denominatus; qui iubente eodem Tullio ibi habitauere, vt, ſi quid molirentur aduerſus ipſum, ex locis ſuperioribus opprimi poſſent. In hoc Læliam Domum habuiſſe oſtendit idem Mart. cum ait.

Sed domus in vico Lælia Patritio.

CAP. XC.

De Suburra Plana, Templo Siluani, & teſtamento militari Iocundi.

VIMINALIS autem collis ab occaſu partem Quirinalis oppoſitam habet, & valli interiacenti Planæ Suburræ fuit nomẽ, vbi ad radices tamen Viminalis fermè e regione S. Agathæ, Siluani Templum exſtitiſſe, cùm ex marmoris fruſto ipſius diui memoriam continenti, tum ex militari teſtamẽto in Luſitania reperto, dicimus, quod pulcherrimum, memoratuq; dignum IACOBI Simonetæ Epiſc. Piſaurien. & Rotæ auditoris clariſſimi monitis, libuit hic ſubiungere.

IOCVNDI.

EGO Gallus Fauonius Iocundis P. Fauonij F. qui bello contra Viriatum occubui. Iocundum & Prudentem, filios è me, & Quintia Fabia cõiuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorum, quæ mihi ipſe acquiſiui, hæredes relinquo. hac tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc veniant, & oſſa hinc mea intra quinquennium exportent, & via Latina condant, in ſepulcro iuſſu meo condito, & mea voluntate.

In quo

In quo velim neminem mecum, neque ſeruum, neque libertum inferri. Et velim oſſa quorumcunque ſepulcro ſtatim meo eruantur, & iura Rom. ſeruentur in ſepulcris ritu maiorũ retinendis voluntatem teſtatoris. Et ſi ſecus fecerint, niſi legitimę oriantur cauſæ, velim ea omnia, quæ filiis meis relinquo, pro reparãdo templo dei Siluani, quod ſub Viminali monte eſt, attribui, Manesq; mei à Pont. Max. & à Flaminibus Dialibus, qui in Capitolio ſunt, opem implorent ad liberorum meorum impietatem vlciſcendam. Teneanturq; ſacerdotes dei Siluani me in Vrbem referre, & ſepulcro me meo condere. Volo quoque Vernas, qui domi meæ ſunt, omnes à Prætore vrbano liberos cum matribus dimitti, ſingulisq; libram argenti puri, & veſtem vnam dari. In Luſitania in agro. VIII. Cal. Quintiles, bello Viriatino. De templo Siluani meminit Vopiſcus. In eadem autem valle fuere decem Tabernę, ita à numero denominatæ, quemadmodum apud ædem S. Agathæ effoſſi tiburtini lapides indicarunt. Puteus diuæ Probæ, quem Proba fecit, iuxta ædem S. Mariæ, cognomento in Campo.

CAP. XCI.

De Viminali, Palatio Decij, Lauacro Agrippinæ, Thermis Olympiadis & Nouati, ac de Domo Q. Catuli, Craßi, & C. Aquilij.

VIMINALIS autem inter Exquilias à M. Var. connumeratur, collemq; non montem appellat, à Ioue Vimineo, quòd eius aræ ibi eſſent, & quod ibi Vimina nata. Anguſtam ſed oblongam formam habere in ſitus Vrbis expoſitione viſum eſt. In primo autem cliuo, apud S. Laurentij in panis perna ædem, Decij Imper. Palatium fuiſſe inuenio, & ruinę ingentes oſtendunt. Hinc haud procul, in ea parte, quę S. Vitalis deſpicit eccleſiam. Lauacrum Agrippinæ matris Neronis. vbi ſuperioribus annis duo ſimulacra Bacchi reperta fuere, cum hoc indice.

IN LAVACRO AGRIPPINÆ.

At quæ Suburram, Thermæ Olympiadis ponuntur ab iis, qui beati Laurentij geſta narrant. Nouatianæ verò vbi S. Pudentianæ templum. Blon. tamen vnas potius putat, quam duas. Sed Olympiadis in montis ſupercilio exſtant veſtigia, ad radices verò Nouati: quas paruas fuiſſe canales fuliginoſi, qui nunc ſunt in eadem, apertè oſtendunt. Habuit Viminalis inter cætera, tres nobiliſſimas domos, vnam M. Craſſi, aliam Q. Catuli illius, qui cum Mario Cimbròs fudit, ac Capitolij tegulas inaurauit. Tertiam verò C. Aquilij equitis Romani, quem clariſſimum iuris Ciuilis ſcientia fecit. harum domorum veſtigia ex fundamentis vinetis contectis in dorſo eiuſdem montis adhuc cernuntur. In eodem colle fiebat olim ſacrificium nomine Fagutal, vt memoriæ prodidit Antiſtius Labeo.

CAP. XCII.

De Thermis Diocletiani, Bibliotheca vulpia, Campo Viminali, Porta inter aggeres, & valle Quirinali.

THERMÆ Diocletiani in dorſo Viminalis maiori ex parte dirutæ adhuc cernũtur. Fornices tamen ampliſſimi exiſtentes, & colũnæ, atq; concamerata loca miræ amplitudinis & capacitatis, operis magnificentiam ſatis declarant. Has Diocletianus, & Maximianus Herculeus Impp. inchoarunt, in quibus exſtruendis memorant XL. millia Chriſtianorum pluribus annis in modum ſeruitij habuiſſe. Inchoatæ igitur à veteribus principibus a nouis Conſtantio, & Maximiano dedicatæ fuere, & ſtatuis propriis, conditorumq; erectis exornatæ, vt marmor ibi effoſſum offendit huiuſmodi titulo.

M. AVRELIVS VAL. MAXIMIANO INVICTO AVG. PONT. MAX. IMP. VIII. COS. III. P. P. P.

In altero verò hæc legimus.

THERMAS DIOCLITIANVS A VETERIBVS PRINCIPIB. INSTITVTAS OMN. Itèm. D. D. N. N. DIOCLITIANVS ET MAXIMIANVS INVICTI SENIORES AVGVSTI PATRES IMPERATORVM ET CÆSARVM CONSTANTIVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGG. ET SEVERVS ET MAXIMIANVS NOBILISS. CÆSARES THERMAS FELICES DIOCLITIANI AVG. FRATRIS SVI NOMINE CONSECRAVIT COEPTIS ÆDIFICIIS PRO TANTI OPERIS MAGNITVDINE OMNI CVLTV PERFECTAS ROMANIS SVIS DEDICA.

Quàm autem inſano ſumptu exſtruerentur, docet Sem. his verbis: At nunc quis eſt, qui ſic lauari ſuſtineat? pauper ſibi videtur, & ſobrius, niſi parietes magnis & pretioſis orbibus refulſerunt, niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſunt, niſi thaſius lapis, quondam rarum in aliquo ſpectaculum templo, piſcinas noſtras circumdedit; in quas multa ſudatione corpora exanimata dimittimus, niſi aquam argentea epitonia fuderint: & adhuc plebeias fiſtulas loquor. Quid cum ad Balnea libertinorum peruenero? quantum ſtatuarum? quantum columnarum eſt? nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum, impenſæ cauſa. quantum aquarum per gradus cum frigore labentium? Hinc Iulius Capitolinus. Lauacra in modum prouinciarum exſtructa. Bibliothecam autem Vulpiam Hadrianus in Diocletiani thermas poſuit, & in ea libros linteos, elephantinoſq; principum geſta, & S. C. conſcripta, author. Pollione. Locus hic, quoniam obſcuritatem fortè haud paruam legentibus parere potuerit, habito reſpectu & temporum & Imperatorum; quippe cum Hadrianus ex Eutropij numeratione, annis fermè centum ſeptuaginta ante Diocletiani tempora exſtiterit; ideo ita forte legendum videtur. Bibliothecam autem Vulpiam Hadrianus eo in loco ſtatuit, vbi longo tempore poſt Diocletianus thermas excitauit; & in ea libros linteos, Elephantinoſq;, principum geſta, & S. C. conſcripta, auctore Pollione, poſuit. De hac etiã Vopiſcus ita meminit. Vſus ſum præcipuè libris ex Bibliotheca Vulpia, ætate mea thermis Diocletianis, & alibi. Bibliotheca Vulpia elephantini pugilares in ſexto armario ſiti. Sunt qui huiuſmodi conſtitutionem Traiano adſcribant. In vinea enim poſita inter ipſas thermas, & viam ad portam Numentanam ducentem, me ſpectante repertum eſt Sacellum, cuius teſtudo in morem conchæ marinæ ſculpta, ex duobus fruſtis marmoris candidiſſimi,

conſtabat. huius autem ornamenta contemplatus, cui Deo eſſet dicatus nullo potui ſigno comprehēdere. Poſt thermas, ſub aggere Tarquinij, Viminalis campus vſque ad mœnia diffunditur, vbi porta Interaggeres clauſa adhuc cernitur. quanquam nobis placet ipſam in Exquilino campo ſitam eſſe. Inibi autem fuerat Puteus aquæ ſalientis, qui dicebatur puteus Viuarij, quo nomine nunc appellatur campus ille ab incolis, quia in eo loco apud antiquos animalia includerentur. Exſtant adhuc ad mœnia cauernæ opera hominum ad id factæ, veluti ferarum latibula. Hæc de Viminali, qui licet à thermis Diocletiani ad mœnia, hinc cum Exquiliis, inde cum Quirinali iungatur, pars tamen, quæ eſt à Diocletiani vſque ad Conſtantini thermas, diuiditur valle, quæ Quirinalis dicitur: de qua meminit Iuu. cum inquit. Officium cras, primo ſole mihi peragendum valle Quirini. Et alibi. In vallem deſcendo Quirini. In hac ferunt Romulum cum cœlum aſcenderet, Iulio Proculo Alba redeunti ante lucem apparuiſſe. Sunt autem qui velint in cliuo montis, ſupra ædem nunc S. Vitalis. In eadem valle fuit Fortunæ Publicæ Ædes. de qua Ouid. ſunt hæc carmina.

Qui decet quondam ſacrata in valle Quirini,
Hac fortuna die publica, ver vt erit.

CAP. XCIII.

Montem nunc Caballum Quirinalem eſſe, contra Blondi opinionem.

DEſcriptis quinq; montibus ex ſeptem, quos Vrbs Roma complexa eſt, reſtat citra Tyberim vltimus Quirinalis, cuius ædificia priuſquam attingamus, libet cōtra Blon. opinionem eum eſſe, qui vulgo mons Caballus dicitur, demonſtrare, & quamquam diligenter conſideratis iis, quæ de Vrbis ampliatione ſcripta ſunt, quiſque in noſtram ſententiam facillimè veniet, tamen ad ea, hæc addimus: quod P. Victor, poſtquam Exquilinam regionem, cum turri, & colle Viminali in quinto regionum ſtatuit ordine: in ſexto altam ſemitã ponit, & in eo Domum Pomponij Attici, cæteraq; omnia, quæ ex variis rationibus, & authoribus in Quirinali fuiſſe traduntur, in ea inquam parte, quæ à Blond. inter Exquilias eſt comprehēſa. Quod ſi, vt ipſe vult, accipimus collem, quem nos hortulorum dicimus, Quirinalem eſſe, multa ſequentur inconuenientia: verum illud maxime, quòd Campus intra Vrbem receptus videretur, quem extra fuiſſe dubium eſt nemini: vnde Appianus ait Cæſarem exercitum propius Vrbi admouiſſe, in campum qui Martius diceretur. Præterea cum Diony. libro ſecundo inquit, inter Quirinalem & Capitolium caſtra poſuit, ſatis innuit Caballum montem Quirinalem eſſe. non enim aliter procederet, caſtra inter ipſos montes poſita eſſe, ſi eum in Exquiliis ſtatueremus. Huic opinioni ſuffragantur, & quæ ſequuntur, eiuſdem authoris verba. Vrbem maiorem effecere, adiicientes Quirinalem & Cœlium. Romulus quidem Palatinum occupans, & Cœlium Palatio propinquum, Tatius verò Capitolium, quod ab initio cœperat, & Quirinalem rupem. Quare non fit veriſimile Tatium interiecta, ſecundum Blon. Exquiliarum parte, ſecundum nos Quirinali, collem hortulorum occupauiſſe. Inſuper ſi Mecœnatis horti in monte Caballo fuerant, qui erat neceſſe, vt ait Sueton. Tiberio deducto filo in forum, inde in Carinas, & in domum Pompeianam peruenire, vt hinc in illos transmigraret; cum rectior, breuiorque eſſet via à ſiniſtra, quàm à dextera. Adhæc natura loci ſatis oſtendit Blondum non bene de Quirinali ſentire. Miror autem Pomp. Lætum in frontiſpicio Domus ſuæ, in Exquiliis ſcripſiſſe, cum in eius moni-

mentis eum collem, vt Quirinalem, agnoſcat. Sed iam ipſius etymologiam, & quid in eo ſit, aut fuerit, videamus.

CAP. XCIV.

De Quirinalis etymologia, Turri Militiarum, Balneis Pauli, Sacello Neptuni, Thermis Conſtantini, & de Domo, & Vico Corneliorum.

MONTIS Quirinalis etymologiam docet Var. his verbis. Tertiæ regionis colles quinq;, à deorum fanis appellati, è queis nobiliſſimi Viminalis, à Ioue vimineo; Quirinalis à Quirini Fano. Var. ſecutus Ouid. in faſt. ait.

Templa deo faciunt, collis quoq; dictus ab illo eſt.
Et referunt certi ſacra paterna dies.

Sunt autem qui à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus venientes ibi caſtra poſuerunt, eam denominationem accepiſſe velint. Collis eſt oblongus, ſicut Viminalis, ſed eo ampliorem habẽs ambitum, quod etiam (vt quibuſdam placet) complectitur eum collem, qui eſt à Collina ad Collatinam portam, in quo iacet obeliſcus Ægyptiacis literis inſcriptus, Lunæ, vt ferunt, dicatus. Et ſecundum verò latitudinem Viminalis porrigitur à Septẽtrione in meridiem, inſtar curuati ad cubitum brachij, vſque ad turrim nunc Comitum, vnde exordiri ex ſitus Vrbis deſcriptione optimè conuenit. In primo igitur cliuo, ſupra forum Traiani, ſtatim occurrit Turris Militiarum, cui milites Traiani, ibi ſtationem olim habentes, nomen fecere. quo in loco, inferius tamen, exſtant triplici concameratione fornices, & in hemicycli forma cryptoporticus, à fronte caueam theatralem reddentes, propè quæ loca effoſſa fuere marmora hoc titulo notata.

POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS, ET CLEMENTIA.

Haud ita multo poſt, eodem cliuo Balnea Pauli ſtetiſſe ferunt. qui locus corrupto vocabulo Bagnanapoli nunc dicitur. In deſcenſu verò eius partis Quirinalis, cui planam Suburram ſubiacere ſcriptum eſt, in hortis Leonardi Bartholini ſtat adhuc Sacellum variorum piſcium, marinarumq; concharum nobili pictura elegãter exornatum, quod ex ipſa pictura Neptuno ſacrum fuiſſe ſuſpicari licet. Hinc autem in ſeptẽtrionem quis progrediens, in maximi olim ædificij illico incidet ruinas, quas, licet domum Corneliorum reliquias eſſe multi opinẽtur, fornices tamen ampliſſimi, & concamerata loca ingentia, non aliam, quam thermarum oſtendunt formam. quòd ſi conſueuere principes omnia ſui monimenta vno in loco ædificare, dicimus ſtatuas Conſtantini pedeſtres, militari habitu, quales in numiſmatibus ipſius vidimus, nunc in angulis baſis equorũ Phidiæ, & Praxitelis ſtantes, argumento eſſe thermas Conſtantini ibi fuiſſe. Domus vero Corneliorum in vico eiuſdem gentis adhuc retinenti nomen. Sed ad thermas redeamus, quas Ful. auth. Apollodoro & Marcellino aſſerit à Conſtantino exſtructas eſſe. At Marcellinus de Lauacro Conſtantiano tantum meminit, neq; apud veterem ſcriptorem vlla apparet ratio cur pro certo teneamus, has Conſtantinum excitauiſſe, præter illam, quam diximus, & quod in his olim legebatur talis inſcriptio.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS. V. C. MI. PRÆF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA ET ABOLENDÆ CIVILIS. VEL POTIVS FOEDALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER

AFFLICTAS ITA AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONE CVNCTIS REPARATIONIS ADFERANT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICÆ PATIEBANTVR ANGVSTIÆ AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQ. RESTITVIT.

Et quod inuentum eſt marmor continens ipſius Conſtantini memoriam huiuſmodi.

Q. FABIVS HONORA-
TVS. T. ANNÆVS
PLACIDVS AMPLIFI-
CATORI VRBIS ROMÆ
DOMINO NOSTRO
CONSTANTINO MA-
XIMO PIO FELICI VI-
CTORI AC TRIVM-
PHATORI SEMPER
AVG. ANITIVS PAVLI-
NVS IVN. V. C. CON-
SORDANIVS PRÆF.
VRBIS ET IVDEX SA-
CRARVM CONSTITV-
TIONVM PIETATI EIVS
SEMPER DEDICATIS-
SIMVS.

CAP. XCV.

De Saturni, Bacchi, Solis, & Quirini Templo & Porticu; Capitolio Veteri, Sacello Iouis, Iunonis, & Mineruæ, ac de Domo Pomp. Attici.

APOLLODORVS, de quo proximè eſt mentio, memoriæ prodidit, in vico Corneliorum fuiſſe ſtatuas duas Coloſſeas ſenum ſeminudorum, qui cum reliquo corpore iacerent, pectore fuerãt erecti, alteraq; manu cornucopiam tenerent, quas Saturno & Baccho adiudicauit, addiditq; in proximis ruinis, quorum frontiſpicium non omnino corruiſſet, eorum deorum extitiſſe templa. E regione autem thermarum Conſtantini, in montis ſupercilio planam Vrbem deſpiciente, ſurgit marmorea dimidiata Turris, Meſa vulgò appellata, quam Blon. Mecœnatis eſſe putat, quod meſa ſincopato nomine pro Mecœnatiana dicatur. At multis rationibus ſupra patuit, Mecœnatis turrim ſub Aggeribus Tarquinij fuiſſe. Non deſunt enim qui hanc turrim ponant inter ornamenta templi Solis ab Aureliano Imperatore excitati, quòd ſi non ibi, haud inde procul certè fuit, de quo Vopiſc. ita ſcribit: Aurelianus Romæ Soli templum poſuit in maiori honorificentia conſecratum. Ferunt quidam eius matrem Solis ſacerdotem, & ob id Solis templum in eius gratiã excitauiſſe. Nos verò in huius principis numiſmatibus legimus. SOLI INVICTO. In dorſo montis, propè dictas thermas, Equi duo marmorei, Praxitelis vnus, alter verò Phidiæ, vt tituli indicant. quibus equis aſtant viri nudi loro eos trahen-

trahentes. Tiridatis regis hos fuiſſe Sex. Ruffi Vrbis deſcriptio admonet. Romã enim delati, quo tempore Nero, vt laute ipſum regem exciperet, vno die Pompei theatrum inaurauit. Ea autem Quirinalis pars, quę vallem Martiam deſpicit, Mons cum templo Clatræ, & Apollinis vocitata eſt. Haud ita multo poſt ſurgit collis alter, vbi Capitolium vetus, Sacellum Iouis, Iunonis & Mineruæ fuiſſe literis traditur, eaq; prius capitolinis condita. A dextera, eregione horum locorũ, propè S. Vitalis ædem Pomponius Atticus Domum habuit, cognomento Pamphilianam, ab auunculo hæreditate relictam, cuius amœnitas non ædificio, ſed ſylua conſtabat. auth. Cor. Nepos, quo in loco Quirini templum poſtea conditũ fuit. ex cuius ornamentis in vinea Hieronym. Genutij effoſſis ſtructi ſunt gradus in Capitolio, ad Aræcœli eccleſiam. Quirini autem templum omni tempore erat clauſum, quod aperire non licebat, quaſi arcanum habere vellent, humi ne iaceret, an in deorum numerum relatus eſſet. Quidam propè Quirini templum, volunt fuiſſe Porticum eiuſdem nominis, quo conueniebant homines componendorum negociorum cauſa, ibiq; aliquando ſponſalia eſſe peracta, de qua porticu Mart. ita meminit:

Vicini pete porticum Quirini.

ADNOTATIO.

Cum de equis (vulgo) Tiridatis regis Ponti ſeu Armeniæ, hic ageretur, is enim Romam Neroni aſportandos curauit; non piguit hic pauca ſubnectere: Simulacra namq; ipſa marmorea alterũ Phidiæ, alterum Praxitelis præſtantiſſimorum artificum opus, quæ equos regere videtur, pro certo eſt inter antiquarum rerum peritos eſſe ipſius Alexandri Macedonum regis effigiem ad viuum repreſentantia, vt ex eiuſdem aureis argenteis, æreisq; numiſmatibus compertum eſt.

CAP. XCVI.

De Alta Semita, Domo Sabini, Vico & Statua Mamurri, Foro & Hortis Salluſtij; ac de campo Scelerato.

ALta autem Semita à thermis Conſtantini ad portam Viminalem per Quirinalis dorſum erat producta, cuius veſtigia (erat enim ex quadrato lapide ſtrata) nuper in vinea Sodoleti vidimus ipſi. in eademq; ad Malum Punicum fuiſſe Domum Flauij Sabini, in qua Domitianum natum eſſe ſcribit Suet. ex Tiburtino lapide ibi effoſſo didicimus. In eo enim legi Indicem huiuſmodi.

INTER DVOS PARIETES PRIVATVS ANDITVS FLAVI SABINI.

Exſtant in eadem vinea, vno lapide ſculpta, tria deorum ſimulacra, quorum à ſiniſtra ſedens vnum, Genio Cœlimonteis, vt titulus oſtendit, erat cõſecratum. alterum à ſiniſtra ſtans, Herculi Iulio. Tertium Ioui Cœlimonteis. Viſuntur ibidẽ, in radice montis antiqui aquæductus veſtigia, cum aquis limpidiſſimis, & potui non ingratis. Vicus autem Mamurri, in quo illi ſtatua fuerat poſita, apud eccleſiam S. Suſannæ à diuo Ambroſio collocatur. fuit enim haud procul à Salluſtij foro, cuius Horti ab eadem eccleſia ad campum Sceleratum, propè portam Collinam exiſtentem, diffundebantur: in quibus hortis volũt fuiſſe aquas ſubterraneas hominum opera ſcaturientes, ad irrigandum ipſos hortos commodiſſimos. At de Hortis Cor. Tac. meminit his verbis: Ventitabat Nero ad pontem Miluiũ, quo ſolutius Vrbem extra laſciuiret. Igitur regrediente per viam Flaminiam compoſitas inſidias fatoq; euitatas, quoniam diuerſo itinere Salluſtianos in hortos remeauerit. & Vopiſcus de Aureliano loquens ſic. Diſplicebat ei, cum eſſet Romę, habitare in Palatio, ac magis placebat in hortis Salluſt. vel Domitij viuere.

Salluſtius enim patrocinio & Cæſaris fauore conſecutus dicitur prætutam Africæ interioris, ex qua diues factus hos hortos comparauit, & villam Tiburtinam, quæ illi à Cic. identidem obiicitur. Exſtant adhuc hortorum veſtigia in profunda valle inter montem, & viam quæ ducit ad portam Salariam, cuius vallis partem hi horti cum ciſternis occupabant. vnde collis, in quo quota pars Domus Salluſtij conſpicitur, ab incolis Salluſtricum dicitur. quo in loco effoſſum fuit marmor cum hoc indice.

M. AVRELIVS PACORVS ET M. COCCEIVS STRATOCLES ÆDITVI VENERIS HORTORVM SALLVSTIANORVM BASEM CVM PAVIMENTO MARMORATO DIANÆ. D. D.

Vltra autem hos hortos, propè portam Collinam, locus eſt editus, vbi olim Veſtales, quæ inceſtum commiſiſſent, viuæ ſepeliebantur, & totus ille campus, ſicut & via ad eum, Sceleratus appellatus, auth. Sex. Pomp. Liuius; Eo anno, inquit, Mutia Veſtalis facto inditio viua ſub terra ad portam Collinam dextera via ſtrata defoſſa ſcelerato campo; ab inceſto id ei loco nomen factum.

CAP. XCVII.

De Templo Salutis, Dij Fidij, Fortunæ primigeniæ, Gentis Flauiæ, Honoris, Herculis, Quirini, ac de natali loco Domitiani, & Senatulo mulierum.

QVIRINALIS habuit multas ædes ſacras, quibus non eſt certus in eo locus, veluti Apis Salutis, à Fabio pictore depicta, Claudij verò tempore incenſa. hanc cum Iunius Bibaculus dictator de Equis triumphans vouiſſet, Cenſor locauit, & Dictator dicauit.

Sanctus, Fidius dij fuerunt Sabinorum; quos domo demigrantes in collem Quirinalem cum cætera ſuppellectile detulerunt, idq; nomen verbis trinum, re vnicum eſſe dixerunt. vnde licet tribus ipſis eſſet in eodem colle Templum dicatum, vnius tamen ſancti vocabulo appellabantur, obtinuitq; huiuſmodi nominis opinio ſanctitatis magnam vim habere iuſiurandum, quo in trino & vnico numine medium eſſe quis Fidium affirmaret. Plaut. Per deum fidium credis iurato mihi. Fortunæ primigeniæ Ædes in eodem monte à Domitio prætore vrbano poſita fuit. Herculis Templum in eodem, e regione Quirini. ſimiliter Honoris, vt teſtatur Cicero de leg. Senatulum mulierum. inquit Lampridius in Heliogabali vita, id eſt, mulierum ſenatum, in Quirinali fecit, in quo ante fuerat conuentus matronalis ſolennis duntaxat diebus. Agonalia etiam in Quirinali celebrata fuiſſe legimus.

CAP.

CAP. XCVIII.

De Foro Archimonij, pila Tiburtina, Domo Martialis, Circo Floralium, Floræ Templo, Officinis minij; & Cliuo publico.

INSTAVRATIS Vrbis Romæ reliquiis, iis quæ ad ſex mõtes citra Tyberim pertinere videbantur, reliquum fuerat in Tranſtyberinam tranſire regionem, & Ianiculũ, ſeptimum antiquæ Vrbis montem, his adiungere. verùm cum multis iam annis, ne dicam ſeculis, collis Hortulorũ cum campo Martio intra pomerium ſit receptus, prius hunc, totamq; Vrbem planam percurrere optimum fore arbitramur. Inter igitur ipſum collem & Quirinalem, vallem quadrangularem, ſed oblongam formam habentem iacere, in deſcriptione ſitus vrbis declaratum eſt, in cuius parte ſub Clatræ, & Apollinis monte, Archimonium forum fuiſſe memorant. argumento quòd ibi ſit ædes S. Nicolai cognomento de Archimoniis. Haud ita multo poſt fuit locus, Pila Tiburtina, quaſi Tibur, denominatus: vbi Mart. ſe Domum habuiſſe, his teſtatur carminibus.

Sed Tiburtinæ ſum proximus accola pilæ,
Qua videt antiquum ruſtica Flora Iouem.

Sequebatur deinceps Circus vbi Floralia in honorem deæ Floræ agitabantur. Flora enim cum magnas opes ex arte meretricia quæſiuiſſet, Popul. Roman. ſcripſit hæredẽ, certamq; pecuniã reliquit, cuius ex annuo fœnore ſuus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellabant Floralia. quod quia Senatui flagitioſum videbatur, vt pudendæ rei quædam dignitas adderetur, deam finxerunt eſſe, quæ floribus præeſſet, eamq; oportere placari, vt fruges cum arboribus bene, proſpereq; floreſcerent. Sunt autem qui huiuſce deæ templum in Quirinali ſtatuant: ſed ſiue in colle, ſiue in valle, omnino fuit prope circum. Paulo vltra circum, Officinæ conficiendi minium occurrebant, vt ſcribit Vitruuius. propè quas Publicum cliuum fuiſſe ſic docet Var. Cliuus proximus ad florales, verſus Capitolium Vetus.

CAP. XCIX.

De Colle Hortulorum, Templo Solis, & Sepulcro Neronis.

EXPOSITIS iis, quæ videbantur pertinere ad vallem ſupradictam, ipſum aſcendamus Hortulorum collem, qui licet magnum habeat ambitum, tamen ob eam rationem, quòd priſcis temporibus extra pomerium fuerat, pauca memoratu digna complectitur, inter quæ Domum Pincij Senatoris, qui & colli, & portæ cognomen fecit. hodie enim mons Pincius, Pincianaq; dicitur porta. Huius autem domus veſtigia exſtare traduntur apud partem antiqui muri laxata compage inclinati, cadentiq; ſimilis. Hinc autem ſecundum muros progrediens longo interuallo occurrit moles in hemicycli formam, quam Solis templum quidam fuiſſe autumant. In hoc ipſo colle fermè eregione, ſecundum aliquos, ſepulcri Marcelli in via Flaminia poſiti, Nero ſuum ſortitus eſt, vt docet Suet. his verbis. Reliquias Ægloge, & Alexandria nutrices, cum Actia concubina gentili Domitiorum monumento condiderunt, quod conſpicitur è Martio campo, impoſitum colle Hortulorum. in eo monumento ſolium porphyretici marmori ſuperſtanti lunenſi ara circumſeptum

ptum è lapide thaſio. Hic collis Hortulorum quidem obtinuit cognomen, quod ſub ipſo olim fertiliſſimi, & perpetuis aquis irrigui fuerant horti, vt vbi de Augu-ſti Mauſoleo mentionem facimus, infra apparebit. Ex hortulorum colle magi-ſtratus petituri in Martium campum olim deſcendebant. Deſcendamus nos in eundem Vrbemq; planam.

CAP. C.

De Vrbe plana, & Theatro in genere.

IN Vrbis planæ deſcriptione vt quid, quoue loco ſit, aut fuerit certis ſedibus collocatis magis pateat, à Capitolio per Pantheona (eſt enim Pantheon huius Vrbis vmbilicus) ad fluminis ripam, propè S. Rochi ædem, linea recta deducatur, quæ ita deducta in duas propemodum æquales partes hanc vrbem interſecabit. quarum altera à fronte, & à latere ad Tyberim, altera vero à foro Traiani, vſque ad portam Flumentanam, ad Quirinalis, hortulorumq; collis radices, iacebit. Illud autem in primis ſciendum, difficillimum eſſe omnia ad huius partis cognitionem pertinentia ad vnguem explicare, quòd prioris ſeculi homines priſca illa, & diuina quodammodo Vrbis ornamenta, quo ſordidiſſimas exornarent domunculas, ita diſtraxere, aut viliſſimis oppreſſere ædificiis, vt veteris fundamenti veſtigia paucis in locis agnoſcantur. Quare velim doctos, Vrbisq; priſcæ ſtudioſos non mihi magis, quàm impiis iſtorum manibus iraſci, ſi pauca videbor attigiſſe. Sed iam ad locorum declarationem aggrediamur. & quia à Theatro Marcelli principium rectè facturi videmur, pauca de theatro prælibanda ſunt. Theatri igitur originem huiuſmodi tradit Caſſiodorus. Cum agricultores feriatis diebus ſacra diuerſis numinibus per lucos vicoſque celebrarent, Athenienſes primum agreſte principium in vrbanum ſpectaculum collegerunt, Theatrum græco vocabulo viſorium appellantes, quod eminus aſtans turba conueniens ſine aliquo impedimento videatur. Et infra: Ritus Romani, ſicut cætera externa, ad ſuam remp. non inutiliter trahentes, ædificium alta cogitatione conceptum magnanimitate mirabili condiderunt. Theatra prius ad tempus lignea poſita fuere: poſtea verſatilia inuenta, quæ modo vnam, modo alteram faciem oſtéderent, qualia duo M. Curius in funebri patris munere iuxta fecit. Primum autem theatrum Romę fecit M. Scaurus in ædilitate ſua XXX. dierum ſpacio duraturum, omnium maximum quæ vnquam humana manu facta fuere. cauea enim hominum octuaginta millia capiebat. L. Mumius primus, theatro temporaneo ludos ſuo triumpho dediſſe dicitur, deinde Scaurus. Vitruuius autem ſcribit poſt Scænam porticus eſſe conſtituendas, vti cum imbres repentini interpellarint, habeat populus quo ſe recipiat ex theatro, & non modo porticus, ſed etiam ambulationes, quæ ita collocabantur, vt duplices eſſent, haberentque exteriores columnas doricas, cum epiſtyliis & ornamētis ex ratione modulationis perfectas. & alibi: Tectum, inquit, porticus quod futurum eſt, in ſumma gradatione cum ſcænæ altitudine librarum perſpiciatur, ideo quod vox creſcens æqualiter ad ſummas gradationes, & tectum perueniet. Sed ſymmetrias, & locorum diſtinctiones docet libro quinto.

CAP. CI.

De Theatro Marcelli, & Bibliotheca, ac de Porticu, & Curia Octauiæ.

AVGVSTVS multa ſub alieno nomine condidit, & inprimis Theatrum Marcelli nepotis ex ſorore Octauia, cuius pars vetuſtate, igneque corrupta, vbi nunc eſt Palatium Sabelliorum inter Capitolium & Tyberim, adhuc cernitur. Capiebat autem loca octuaginta millia, opus ſane maximum, ſimul & pulcerrimum, vtpote ab eo excitatum, qui maxime exoptabat multis & præclaris ornamentis Vrbem illuſtrare. In hoc, ſcena reſtituta, Veſpaſianus ludos edidit: at de hoc theatro lege Aſconium. Iuxta theatrum Porticum Octauiam in gratiam Octauiæ ſororis idem Auguſtus condidit, quam mox incendio deformatam, reſtituit. In hac porticu raptus Proſerpinæ, Bacchus, & Satyrus fuere, Praxitelis opera. In eadem Apollinem, Dianam, nouem Muſas fecit Timarchites. Intra hanc ipſam porticum Iunonis Ædem ponit Plin. in qua eiuſdem deæ ſimulacrum Dionyſius, & Polycles fecere. Idem auth. de Octauiæ curia meminit, & in ea Cupidinem fulmen tenentem ponit. Conſentaneum autem eſt hanc curiam fuiſſe vbi porticus, quã ante theatrum ſtatuit Appianus. Includebatur autem inter ædes ſacras D. Nicolai in carcere, & S. Mariæ, quæ ab ea in porticu cognomen obtinuit, qui locus ex ruinis, & curiæ, & porticus eminentior cernitur, ibiq; ſaxa tiburtina, & marmora plurima effodiuntur. Defuncto vero Marcello prope theatrum Octauia mater Bibliothecam inſtituit, id eſt, librorum repoſitorium, quæ Liberaria etiam dicitur. Gellius: forte, inquit, in liberaria ego, & L. Paulus poeta vir memoria noſtra clariſſimus conſederamus. Tradunt autem Piſiſtratum tyrannũ primum omnium Athenis diſciplinarum liberaliũ libros publicè legendos poſuiſſe, Romæ verò Aſinium Pollionem.

CAP. CII.

De Circo Flaminio, & Templo Apollinis.

CIRCVS autem Flaminius vbi fuerit, permagna eſt inter ſcriptores dubitatio, & contentio, Blo. namq; quibuſdam coniecturis admodum leuibus conatur oſtendere, quem nunc Agona, olim Circum Flaminium appellatum, cuius rei nullum habens argumentum, Pandulphum Lateranẽſis Eccleſiæ oſtiarium tantum adducit, qui ſcribit Hadrianum Pontificem S. Apollinaris ædem ædificauiſſe, vbi prius Apollinis fuerat. Po. vero Let. quẽ deĩde ſecutus eſt Ful. eũ eſſe vult, cuius veſtigia quibuſdã in locis adhuc extant apud Apothecas obſcuras, in cuius medio nunc ædes S. Catharinæ eſt ſita, & funes torquentur. Quidam vero Blon. opinionem approbantes Balbi Theatrum hoc in loco fuiſſe contendunt. Quare in re tam antiqua, tam dubia, in tantaq; ſcriptorum varietate, quem potiſſimũ ſequeremur, nulla erat certa ratio, coniecturæ vero non valde probabiles, in his animi anxietatibus diu verſatus, tandem forte fortuna, quid probarem, invenimus. Sedebamus enim nuper in Liberaria Pontificis Max. Ego, IOHANNES Moronus Epiſcopus Mutinen. magni ingenii, magnæq; probitatis iuuenis nobiliſſimus, nec non THOMAS Cadamuſtus patricius Lauden. iiſdem ornatus animi virtutibus, humanarumq; literarum ſtudio virorum doctorum fautor & ſingulare præſidiũ. Sedebant & quidam prudentes viri, inciderátq; mentio de Mario iuniore, de cuius morte cum quidã dubitarent, quid, inquit Epiſc. dubitatis de re omnibus

nota: heus puer affer M.T.Ciceronis orationes. Legebatur in toga candida. Catilinam caput Marii plenum adhuc animæ, & ſpiritus geſtauiſſe ab Ianiculo ad ædem Apoll. tunc Thom. antiquitatis vrbis ſtudioſiſſimus, & in medicina alter Apollo, in me conuerſus: vbi inquit, erat Apollinis ędes. Iube inquam Aſc.Ped. afferri, apud ipſum quædam vidi, quæ nunc memoriæ non occurrunt, eo allato hæc legimus. Omnia ſunt manifeſta, ſed tamen ne erreris, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio fuit nobiliſſima, admonendi eſtis, non hanc à Cicer. ſignificari, quam poſt mortem Ciceronis multis annis Imp. Cæſar, quem nunc D. Auguſtum dicimus, poſt actiacam victoriam fecerit: ſed illam demonſtrari, quæ eſt extra portam Carmentalem, inter forum Holitorium, & circum Flaminium. Quibus verbis obſeruaui nullo modo Agonium campum circum Flaminium eſſe. Et ſi quis conſideret forum Holitorium, ædemq; Apollinis inter ipſum & circum Flaminium voluerit collocare, certe Pomponii opinionem facilime probabit: non enim procul à porta Carmentali fuit Apollinis ædes. Liuius. Ab æde Apollinis boues fœminæ duæ, albæ, porta Carmentali in vrbem ductæ. Quæ vero à Blon. adducuntur, ea omnia, præter Pandulphi argumentum, non magis ſuam confirmant, quam deſtruunt opinionem. Quid enim ſibi volunt hæc Liuii verba? Itaque inde Conſules ne criminationi locus eſſet, in prata Flaminia, vbi nunc ædes Apollinis eſt, iam tum Apollinarem appellabant, aduocauere Senatum, nempe nihil aliud, quam ſæpenumero Romanos è proximo Capitolio conſultandi gratia in circum Flaminium deſcendiſſe. Vnde alibi Liuius: Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio. Quid Caſſiodori? ſolitos eſſe ab Augusti Mauſoleo ſex portis dimitti iunctos currus, qui per Equiria in Flaminium circum currerent? nihil, niſi ab Equiriis, vbi ædes S. Mariæ in Equiro recta currus ſolitos eſſe venire ad Apothecas obſcuras, & per portam antiquam, cuius veſtigia adhuc exiſtũt, circum ingreſſos, metas circuire, quod ſi de Agonio intelligatur campo, non recta à Mauſoleo Auguſti, verum ad dexrram neceſſe erit currus flectere, vt in Agonium peruenias campum, quem in Martio, cum in pratis Flaminiis, circus Flaminius eſſe conſter. Circus Flaminius, inquit M.Var. dicitur, qui ædificatus eſt circum Flaminium campum, & quod ibi quoque ludis tauricis equi circum metas currunt. Sex. vero Pom. à Flaminio Coſ. apud lacum Traſumenũ ab Hannibale interfecto circum, ſimul & viam, denominationem cœpiſſe refert. Plut. vero in probl. de huius nominis etymologia dubitare videtur. Quid eſt, inquit, quod circus Flam. dictus eſt, an quod Flami. quidam priſcus, cum ciuitati agrum reliquiſſet equeſtribus ludis eius fructu, & vectigalibus vtebantur, nam cum pecunia ſuppeteret, viam quoque Flaminiam munierunt. Cui autem vſui eſſet illa indicant Var. verba paulo anre adducta, & quæ retulimus ex Liuio, quod circo Flaminio mundato ludi Apollinares extra portam Collinam portati ſunt. Inter S. nunc Angeli, olim, vt quidam putant, Iunonis Ædem, & Citranguli turrim, marmoreæ columnæ tres miræ altitudinis, & craſſitudinis adhuc extant, quo in loco Martis templum fuiſſe tenemus, columnæ enim reliquiæ videntur earum, quæ in huius diui templo ab Ouidio mirum in modum celebrantur. Apollinis vero Ædes, vbi nunc Eccleſia diuæ Mariæ cognomento ſub Capitolio, inter forum Holitorium, & circum Flaminium, ſecundum Aſc. & prope portam Carmentalem, quod innuit Liuius. qui primo dec. quintæ docet S. C. in ea ſæpe factum eſſe, eius ſunt hæc verba: Cn. Cornelio Scipione Hiſpalo, & Q. Petilio Spurino Coſ. ſenatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis, ſupplicationem in biduum decreuit. In eodem circo etiam Neptunum ædem habuiſſe teſtatur epitaphium quod ſequitur.

ABSCANTO AVG. LIB. ÆDITVO ÆDIS NEPTVNI QVÆ EST IN CIRCO FLAMINIO FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS CÆS.

CÆS. N. SER. ADIVTOR A RATIONIBVS PATRI PIISSIMO FEC.

CAP. CIII.

De Vulcani, Martis, Bellonæ, Herculis, Iouis Statoris Templo; ac de Columna Bellica, Ara Neptuni, Porticu Corinthia, & Coloſſo Martis.

FVERE autem cum in circo Flaminio, tum apud, aliæ celeberrimæ deorum ædes ſacræ, veluti Vulcani, in qua pro edituis canes fuiſſe fabulantur, ſacrilegis tãtum allatrantes. Martia iuxta eundem circum, vt diximus: Simul & Bellonæ: verſus portam Carmentalem inquit P. Victor. inter Martis & Apollinis templum, ac portam Carmentalem, qui locus ex ruinis eminentior nunc cernitur, vbi frequenter Senatus habebantur. Liuius quinto dec. quintæ: M. inquit, Pompilius Coſ. Romani rediit, Senatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato. Ante Bellonæ exiſtentis, auth. Sex. Pom. ante portam Carmentalem, fuerat Columna marmorea index belli inferendi, Bellica denominata, à qua Romani in bellum profecturi haſtam in eam partem verſus mittebant, in quam ituri erant, quia laborioſum admodum videbatur propagato imperio ad hoſtium fines ex inſtituto peruenire, in eorũq; agros iacere.

Hanc Columnam Blon. iuxta circum Maximum perperam ſtatuit, deceptus illis Ouidii carminibus, quæ ſunt ſupra à nobis adducta, vbi de ipſo circo, & iis, quæ in eo erant, ſumus locuti. Ædis Bellonæ Appium Claudium cæcum authorem Ouid. ſic facit.

Hac ſacrata die thuſco Bellona duello
Dicitur, & Latio proſpera ſemper adeſt.
Appius eſt author Pyrrho qui pace negata
Multum animo vidit, lumine cæcus erat.

Herculi magno cuſtodi circi Flaminii Ædis ponitur à P. Victore, de qua idẽ author vt quidam aiunt, ſic meminit.

Altera pars circi cuſtode ſub Hercule tuta eſt,
Quod Deus Euboico carmine munus habet.

Steterat autem in aditu circi, vbi nunc eccleſia diuæ Luciæ in Apothecis obſcuris, & propterea Ouidius cuſtodem illius ipſum Herculem appellauit, argumento etiã, quod aperiẽtibus Veſpillonib. ſepulchrũ quoddam, legimus in fruſto marmoris reperto cognomentum, quod in antiquis monimentis vbiq; Herculi datur, videlicet: INVICTO. Decoratus eſt arcus Flamin. altera æde cognomento Herculis Muſarum, quod cum Muſis eſſet communis, à M. Fuluio Nobiliori ex pecunia cenſoris ædificata, ea ratione quod in Græcia acceperat Herculem Muſagetem eſſe, id eſt comitem, ducemque Muſarum, idemque primus nouem ſigna, hoc eſt omnium Camœnarum ſimulacra, ex Ambracienſi oppido tranſlata ſub tutela fortiſſimi numinis conſecrauit, quia mutuis operibus, & præmiis ornari, iuuariq; deberent, Muſarum quies defenſione Herculis, & virtus Herculis voce Muſarum: lege Eumenium. Ædem autem hanc vetuſtate deformatam, Martius Philippus Auguſti vitricus refecit, quod Oui. in faſt. ſic detegit.

Sic ego, ſic Clio, clari monimenta Philippi
Aſpicis, vnde trahit martia caſta genus.

In eodem Circo Macro. Iouis Statoris ſtatuit delubrum. Et calices fieri ſolitos, ſic teſtatur Mar.

Accipe de circo pocula Flaminio.

Plin. vero aram Neptuni fuiſſe ait, eamque olim ſudore manaſſe. Et à Conſulatu Octauii, qui de Perſeo rege triumphum nauale egit, factam Porticum duplicem apud eundem circum, quæ à capitulis æreis columnarum Corinthia, & ab authore Octauia eſt appellata. Fuit autem inter ipſum circum, & eccleſiam S. Nic. cognomẽto in chalcaria, quod ab ipſa porticu cognomẽ retinuiſſe videtur, χαλκὶς enim ædes dicitur. Idem tradit Coloſſum Martis fuiſſe in templo Bruti Callaici apud circum Flaminium.

CAP. CIIII.

De porticu Mercurij, & Octauij, Pompei theatro, Domo, Atrio, & Porticu eiuſdem, ac de Templo Veneris Victricis.

INTER Flaminium circum, & Tyberim extat porticus in veſtibulo ædis nunc S. Angeli in piſcina, olim Mercurio, vel, vt alii, Iunoni ſacra, quam igne exhauſtam L. Septimium Seuerum reſtituiſſe inſcriptio oſtendit huiuſmodi.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS
SEVERVS PIVS PERTI-
NAX AVG. ARABIC.
ADIABENIC. PARTHIC.
MAXIM. TRIB. POTE-
STAT. XI. IMP. XI. COS.
III. P. P. &
IMP. CAES. M. AVRELIVS
ANTONINVS PIVS FELIX
AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. VI. COS. PROCOS. IN
CENDIO CONSVMPTAM
RESTITVERVNT.

Porticum autem illam, quæ nunc diruta apud plateam Iudæorum Ceuram appellant, Seueri Impera. fuiſſe tenet fama, nos vero de hac nihil certi habemus. Sequitur Theatrum Pompei, inter Marcelli, & molem Hadriani fere medium, quod manſurum primus omnium ipſe Pompeius extruxit. Quin, inquit, Cornelius Tacit. Cn. quoque Pompeium accuſatum à ſenioribus ferunt, quod manſuram theatri ſedem poſuiſſet: Nam antea ſubitariis gradibus, ſcæna in tempus ſtructa. Sed conſultum parſimoniæ, quod perpetua theatro ſedes locata ſit, potius quam immenſo ſumptu per ſingulos annos conſurgeret, ac ſtrueretur. Et licet Pompeius inchoauerit, magnaque ex parte extruxerit, C. Caligulam tamen abſoluiſſe ſcribit Sueton. cum fortuito igne conſumptum ſe extructurum pollicitus eſt Tyberius. Longo autem tempore poſt, Theodoricus Oſtrogothorum rex magna ex parte diſturbatum inſtaurauit, ſicuti Caſſio. verba ad Senatum indicant, quæ ſunt: Et ideo theatri fabricam ſe mole ſoluente, conſilio veſtro credimus eſſe roborandam, vt quod ab authoribus noſtris in ornatum patriæ conſtat eſſe conceſſum, non videatur ſub melioribus poſteris immunitum. Quid nõ ſoluas ſenectus, quæ tam robuſta quaſſaſti? Montes facilius cadere putarentur, quam ſoliditas illa, quæ tenetur, quando moles ipſa ſic tecta cautibus fuit, vt præter artem additam, & ipſa quoque naturalis eſſe credatur. Hoc potuiſſemus for-

te negligere ſi nos contigiſſet talia non videre: & reliqua. Huius magnitudinem ex eo etiam coniicimus, quod Nero nobilibus Germanis Po.Ro. multitudinem oſtenſurus, eos in hoc theatrum populo plenum introduxit. Capiebat enim loca LXXX. millia cuius veſtigia in cella vinaria, & in ſtabulo Vrſinorum in campo Floræ adhuc cernuntur. Veneris Victricis ædem in eo fuiſſe ſcribit Porphyrio, & Plutar. in ipſius Pompei vita. Ego vero anno M. D. XXV. poſt ædem S. Mariæ cognomento in cripta picta, vidi effodi marmor in quo erat index talis. VENERIS VICTRICIS. Prope theatrum autē Atrium, ſiue curiam, & domū, & ante ipſam porticum Pompeius habuiſſe dicitur. Plutarchus. Atqui inquit, Pompeius ipſe vſque ad tertium triumphum modice, atque incompoſite habitauit, pulcrum deinde theatrum longe à Romanis diffamatum cum ſtruxiſſet, ſplendidiorem domum, veluti theatro appendicem, ædificauit. Curia ea fuit, in qua C. Cæſarem occiſum eſſe docet Sueton. Is locus nunc Satrium addita litera ſ. pro atrium appellatur. De porticu vero Ouid. ſic meminit.

Tu modo Pompeia lentus ſpaciare ſub vmbra,
Dum ſol herculei terga leonis adit.

Campum, quem Floreum vocitant, à Flora à Pompeio adamata, ita denominatum putauerim, non a loci præſtantia, quaſi floreum, vt autumat Ful. Hæc autem Pompei monimenta Philippo, qui poſt Gordianum imperauit, regnante, igni abſumpta ſunt, auth. Pomp. lætus: Nam cum Philippus ipſe in theatro ludos ſcenicos celebraret tribus diebus, totidemq́ue noctibus peruigil populus ſpectauit, funalibus atque lychnis tenebras vincentibus, & cum multitudo ſolennibus ludis intenta eſſet, incendium, aut ex luminaribus, aut ex ignibus coalitum, in Curiam deuagatum eſt, arſit theatrum, & ei propinquum hecatonſtylon, id eſt centum columnarum porticum. Iuxta theatrum Tyberio Cæſaris arcum marmoreum, prius à Senatu decretum, ſed omiſſum, peregit Diuus Claudius. Suetonius.

CAP. CV.

De Thermis Agrippinis, Pantheone, eiusq́; Porticu, ac Boni Euentus Templo.

DISCEDENS quis à Pompei theatro in ſeptentrionem ad locum perueniet, qui nunc Cyambella dicitur, prope Pantheona, vbi M. Agrippæ Thermarum reliquiæ adhuc extant: eis namq́ue Agrippinis à ſuo nomine nomen impoſuit Agrippa, de quibus meminit Plin. his verbis: M. Agrippa ruſticitati, quam deliciis propior, vnicumq́; felicitatis exemplum multa, & egregia in vrbe perfecit opera, Auguſto eius ſocero imperante. Idem thermas de ſuo nomine excitauit, has lithoſtrato, & encauſto pinxit, arcus, & pauimenta ex vitro poſuit. Et rurſus: Lithoſtrata, & pauimenta cæptauere iam ſub Syl. paruulis certe cruſtis, exſtatq́; hodie quod in Fortunæ delubro Prę neſte fecit: pulſa deinde ex humo pauimēta in cameras trāſiuere, vt pronū vitium, & hoc certe inuentum ab Agrippa in thermis, quas Romæ fecit, figlinum opus encauſto pinxit, reliqua albaria adornauit, non dubie vitreas facturus cameras, ſi prius inuentū fuiſſet. Conſpicitur prope thermas templū inter antiqua vrbis ædificia valde cōſpicuū, & ferme integrū: ab antiquis, quaſi omnibus diis ſacrum, Pantheona, à noſtris, à circulari forma S. Maria rotūda, nūcupatū. Eſt enim ſphęrica forma, & veteri ſtructura, quod Ioui vltori ab eodē Agripp. poſitū

eſſe teſtatur Plin. Dion. vero, ſiue quod Matri deum, atque omnibus diis ſacrum eſſet, ſiue quod mundi formam haberet, Pantheona appellatum tradit. Id cum Agrippa Auguſto vellet dedicare, ac ille reſpueret, Marti & Veneri conſecrauit. Huius autem magnificentiam, & pulcritudinem non facile verbis quis exprimeret. Habet enim intrinſecus lithoſtratum variis marmoribus perpulcrè exornatum, columnasq; circumquaq; nobili ſtructura, & epiſtyliis optime cōcinnatas, ac inter ipſas, ſacella, in quibus per ambitum ſtatuæ olim erant collocatæ: Syracuſana, inquit Pli. ſunt in Pantheo capita columnarum à M. Agrippa poſita, in columnis templi eius probantur inter pauca eius opera, ſicut in faſtigio poſita ſigna, ſed propter altitudinem loci minus celebrata. Altitudo enim bracchia cōtinet LXXVII. & totidem latitudo. Huius templi concamerata teſtudo, mira arte laqueata, habet in ſummo vertice circulare foramen, quo ſolo liberum lumē cœli admittitur, & ad huius imbres excipiendos recto diametro in ipſo lithoſtrato impluuium. Verum ne teſtudo immenſo pondere grauaretur, vacui circumquaque ſpecus ab imo ad ſummum relicti ſunt. Intus tota ædes, aut marmorata, aut marmoreis cruſtis exornata eſt, exterius tectorio illita, à fronte vero æreis laminis argento, auroq; illitis tecta. Teſtudo nunc plumbeis, olim argenteis laminis cooperta fuerat, quas Conſtantinus tertius Heraclii nepos Romam veniens ſuſtulit, ſimulque omnes ſtatuas ex ære, & marmore ad vrbis ornatum poſitas, omniaque templorum ornamenta paulò decentiora detraxit, nauibusq; ad id paratis impoſitis aſportauit. Portæ vero templi æreæ, miræ magnitudinis, veteri ſtructura, cum æreis ſupra valuas cancellis. In pronao Auguſti, & Agrippæ fuere ſimulacra. In ipſo vero templo Martis, & Veneris, ex cuius auribus pendebat vnio miræ magnitudinis, & taxationis, quem, vt ſcribit Macro. Cleopatra in auribus gerebat, cuius magnam partem, aceto conſumpſerat in cōuiuio, quo M. Antonium ſumptibus ſuperare contendebat, quæ vno hauſtu centies ſeſtertium ebibit, ſed qui ſuperfluit victa regina, capta Ægypto Romam delatus, diſſectusq; eſt, & factæ ex vna margaritæ duæ, poſitæ, vt diximus, Veneris ſimulacro: Phidias, inquit Plin. fecit ex ebore Mineruam Athenis, quæ eſt in Pantheo. aſtans. Hercules in Pantheone, ad quem Pœni omnibus annis humanas ſacrificant victimas humi ſtans. Virg. enim Didonis deſcribens templum alludere videtur ad hoc, in quo tot gradibus nunc deſcenditur, quot olim aſcēdebatur, vt columnarum baſis in porticu ipſius exiſtentium oſtendit, ſimul & area ex quadrato lapide ſuperioribus annis detecta, ex quo deprehendi poteſt quantum ruinis creuerit Vrbis ſolum. Notandumque etiam hoc in loco omnia templa apud veteres in ſublimi condita gradibus aſcendi, atq; vnum tantum habuiſſe aditum. Vnde Var. Omne enim templum debet eſſe continuo ſeptum, nec pluſquam vnum introitum habere. Agrippa autem templo porticum addidit, à quibuſdam prothyrum appellatam, cuius verbi ſignificationem Accurſius Iurecon. ſe ignorare fatetur. Eſt autem locus ornamenti cauſa ante ianuam, veluti veſtibulum, aut porticum, quaſi πρὸ τῆς θύρας. Hæc vero porticus pulcerrima, & ferme integra adhuc ſtat, cuius tectum æreis, ac inauratis trabibus canalium modo compactis ſuſtentatur: rotundis, ingentibusq; attollitur columnis, de qua Baptiſta Leo hæc habet verba: Extant in hunc vſque diem ad porticum Agrippæ contignationes æneis trabibus pedum XL. opus in quo neſcias impenſam ne magis, an artificis ingenium, mirere. Præter columnas rotundas, habet quaſdam alias quadratas, quæ dicuntur anthæ, anthes quadraturam ſignificare Nonius affirmat. In huius frontiſpicio literæ cubitales, operis authorem oſtendentes, ſunt hæ.

M. AGRIPPA L. F. COS. TERTIVM FECIT.

De inſtauratione vero eiuſdem templi infra minores literæ leguntur, hæ.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX ARABICVS

ADIA-

ADIABENICVS PARTHICVS MAXIMVS PONTIF. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. PP. PROCOS.

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. TRIB. POTEST. V. COS. PROCOS. PANTHEON VETVSTATE CORRVPTVM CVM OMNI CVLTV RESTITVERVNT.

Spartianus autem ait Hadrianum prius Pantheum inſtauraſſe. Iulius Capit. in vita ipſius Antonini pii de ipſa inſtauratione ita meminit: Opera eius hæc extãt, templum Hadriani honori patris dicatum, inſtauratum Amphitheatrum, ſepulcrum Hadriani, templum Agrippæ. Porticus autem numinibus priſcos dedicare conſueuiſſe, probat in marmore exciſus hic index.

SILVANO SANCTO L. VALLIVS SOLON PORTICVM EX VOTO FECIT DEDICAVITQVE KAL. APRILIB. PISONE ET BOLANO COSS.

In area autem Pantheonis viſuntur pari forma duo leonum ſimulacra ex marmaridum lapide ſubnigro, ſub ſuis baſibus collocata, cum hierogliphicis literis, inter duo porphyretica labra, quæ in proximis Agrippæ, aut Neronis thermis fuiſſe multi opinantur. Templi Boni euentus veſtigia quadrata, & oblonga ſpectantur inter Mineruæ, & Sancti Euſtachii plateas. Colebatur autem Euentus, vt omnia proſpere, feliciterq́; euenirent: quare Var. ad Fundaniam ſcribens ipſum inuocauit, cuius ſimulacrum erat habitu pauperis, dextera manu pateram, ſiniſtra vero tenens ſpicam. Praxitelem huius diui ſimulacrum in Capitolio feciſſe, teſtatur Plinius.

CAP. CVI.

De Thermis Neronianis, & Alexandrinis, ac de Circo, qui Agon dicitur.

THERMARVM olim Neron. fornices, & arcus quidã adhuc extare videmus, poſt S. Euſtac. ędẽ, inter Pantheonis & Longobardorum plateas: de quibus Mar. Quid Nerone peius, quid thermis melius Neronianis? Has Alexandrum inſtauraſſe nõnulli arbitrantur. Lampridius vero nouas iuxta Neronianas Alexandrum excitauiſſe: cuius ſunt hæc verba: Thermas ſui nominis fecit, iuxta eas, quæ Neronianæ fuerũt, aqua inducta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemus thermis de priuatis ędibus ſuis, quas emerat, diruptis ędificiis fecit. Pulcherrimum fere omniũ artium vectigal inſtituit: ex eoque iuſſit thermas, & quas ipſe fundauerat, & ſuperiores populi vſui exhiberi. Syluas & in thermis publicis deputauit, & quia thermarum veſtigia late patent, à S. Euſtachio vſque ad domum Gregorii Narnien. viri optimi & humaniſſimi, in cella vinaria, cuius vidimus thermarum pauimenta, & plumbeas fiſtulas, Lampridii opinionem potius probamus, videlicet Alexandrum nouas prope Neronianas excitauiſſe thermas, præſertim quod in eadem domo, & in proximis, ſunt putei aquis limpidiſſimis, qui nulla arte poſſunt exiccari, vt exiſtimem eſſe ductum illius aquæ, quæ ab Alexandro inducta, eiuſdem adquiſiuit nomen. Iuxta autem has P. Victor thermas Hadriani poſuit: quidam ferunt fuiſſe, vbi nunc S. Aloyſii templum, ſed cum nulla ibi appareant Thermarum veſtigia, certum locum illis non audeo aſſignare. Viſuntur hodie in celeberrima Vrbis planæ parte veſtigia ſpacioſiſſimi Circi, quem nunc Agonem vocitant, quod in eo ad nonum diem Ianuarii Agonalia Iano ſacra celebrarentur, à Numa, vt ſcriptum reliquit Antias, inſtituta. Is enim Deus rebus agen-

agendis præſidere credebatur. Ego vero crediderim ibi non ſolum Agonalia, verum varios ludos, variaq́; edita ſpectacula, & communi nomine Agonem denominatum, quo nomine cuiuſlibet generis ſpectacula appellant Gręci. Non enim placet, quod vult Ful. huic loco Equiriæ nomen fuiſſe, quia, vt diximus, rectior erat via ab Auguſti Mauſol. ad S. Mariæ in Equiro ædem, vt inde currus in circum Flaminiũ, ſicuti Caſſio. ait, dimitterentur. Præterea ædes ipſa in Equiro dicitur, non in Aquiro, neq; legitur vſquam, locum ibi fuiſſe paludoſum, vt ab aquis ædes ipſa nomen ſit adepta. Leue ſane eſt argumentũ, quod æreæ anates in ea fuiſſe dicantur, ſolent enim antiqua hominum, & deorum ſigna ſimul, & animalium ad locorum ornatum, huc, illuc transferri, ſicuti videmus æneos pauones in S. Petri baſilica, quos olim in pinu ænea ad Scipionũ ſepulcrum fuiſſe memorant. Quare cum ſolerent principes, vt ſupra patuit, omnia ſui monimenta vno in loco extruere, Neronis, ſiue Alexand. circum exiſtimauerim. Sunt enim horum thermarum veſtigia prope, & ferme contigua. Non negamus tamē in eo Equiria ſicut alia certamina, fuiſſe celebrata. Sunt autem Equiria ludi, quos apud Elidē Græcię ciuitatē Oenomaum primum omniũ edidiſſe ſcribit Sex. Pom. & Pindari interpretes. Romulus poſtea eum imitatus eòſdem in raptu Sabinarum Italiæ oſtendit, de quibus Ouid. 2. faſt. ita meminit.

Iamq́; duæ reſtant noctes de menſe ſecundo,
Marsq́; citos iunctis curribus vrget equos.
Ex vero poſitis permanſit equiria nomen.
Quæ Deus in campo præſtitit ipſe ſuo.

Quidam autem aiunt in via triumphali Arcum Theodoſii, Valentiniani, & Gratian. Im. fuiſſe, quo in loco nũc pecunia ſignatur, nos vero de his nil certi inuenimus, niſi quod fragmenta quædam ſuperioribus annis apud ædem S. Celſi inuenta dicuntur, horum principium de arcu inditium facientia. Aliqui dicunt in eo arcu titulum inſculptum eſſe huiuſmodi.

IMPP. CÆSSS. D. D. D. N. N. N. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS PII FELICES ET SEMP. AVGG. ARCVM AD CONCLVDENDVM OPVS OMNE PORTICVM MAXIMARVM ÆTERNI NOMINIS SVI PECVNIA PROPRIA FIERI ORNARIQ. IVSSERVNT.

CAP. CVII.

De Templo Neptuni, Terento, Ara Ditis ac Palude Caprea.

IN ripa autem Tyberis, vbi nunc S. Baſilii, olim Neptuni ſtabat Ædes, ab Hadriano reſtituta, quemadmodũ in marmore ibi inuento titulus nobis ſignificauit. In Neptuni naufragio ſeruati ſolebant tabellas naufragium ipſum pictum habentes ponere, auth. Fulgentius: Terentus, inquit Pom. locus in cãpo dictus quod eo loco ara Ditis patris occultaretur, vel quod profluētis Tyber. ripas aquarũ curſus tereret. Quo in loco Euand. ex Arcadia profectus cũ claſſe ſubſtitiſſe dicitur, hinc Ouid.

Iamq́; ratem doctæ monitu Carmentis in amnem
Egerat, & thuſcis obuius ibat aquis.
Fluminis illa latus, cui ſunt vada iuncta Terenti
Aſpicit, & ſparſas per loca ſola caſas.

Notãdum autem non ſolum Ditis, ſed & Proſerpinæ aram ſubterraneam fuiſſe quam Val. Max. tradit egeſta terra ad XX. pedum altitudinem, apud Terentum inuentam Valeſio quodam authore, è Sabinis locuplete, & ruſticæ vitæ homine

mine

mine, qui liberatis tribus filiis ibi trinoctium furuæ hoſtiæ ſacrificium exhibuit. vnde Auſonius.

Terna terentino celebrata trinoctia ludo.

Ipſam quidam aram Romani bello Albano conſtituerant, atque alta occultauerant terra, vt omnibus, prætERquam ipſis, eſſet ignobilis. Capream Paludem in campo Martio ante Vrbem ſtatuit Liuius. Plut. verò locum eſſe dicit verſus mare in rheumatibus Tyberis, ad quem vnus erat aditus, & propterea tutus; vbi Romulus cum exercitum recenſeret, ſubita orta tempeſtate, ſublatus è medio apparere deſiit.

CAP. CVIII.

De Domo Coruina, Via Lata, & Templo Iſidis.

ALTERÆ autem pars Vrbis planæ, ſecundum radices Quirinalis, à foro Traiani ad portam Flaminiam producta, habuit prope Capitolium Domum Coruinam: à qua locus in hanc vſq; diem nomen ſeruat, Macellum enim Coruorum vulgo dicitur. vbi in pariete domus Virgilij de Mantaco tiburtinis ſaxis inſculpta leguntur hæc.

C. POBLITIO. L. F. BIBVLO ÆD. PL. HONORIS VIRTVTISQVE CAVSA SENATVS CONSVLTO POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS INFERRENTVR PVBLICE DATVS EST.

Vbi notandum honoris, virtutiſq; cauſa additum, quia Duellio Coſ. cautum fuerat S. C. ne quis in Vrbe ſepeliretur niſi, qui virtutis cauſa, legibus non tenerentur. Vnde Cic. Hominem mortuum, inquit, lex in XII. tabulis, in Vrbe ne ſepelito, neve urito. credo propter ignis periculum, atqui in Vrbe ſepulti ſunt clari viri. Credimus eos, quibus ante hanc legem, virtutis cauſa tributum eſt, vt Publicolæ, vt Tiburtæ, quod eorum poſteri iure tenuerũt: aut eos, ſi quibus hoc, vt C. Fabricius virtutis cauſa ſoluti legibus non ſunt ſecuti. Propterea Imperatores, & virgines Veſtę, quia legibus non tenerentur, in ciuitate habebant ſepulcra. Denique etiam nocentes virgines Veſtæ, licet viuæ, tamen intra Vrbem campo Scelerato obruebantur. Sed vnde digreſſi, eo reuertamur. A Macello Coruorum ad ſepta campi Martij via Lata, adhuc priſcum obtinens nomen, producitur: à qua ædes S. Mariæ in via lata nomen accepit: propè quam nunc multa eruuntur marmora, in quibus trophœa, triumphaleſq; imagines vidi, cum hac inſcriptione. VOTIS. X. ET. XX. qualem eſſe in arcu Conſtantini dictum eſt ſupra, ex quo coniicimus arcum triumphalem ibi ſteriſſe. hactenus tamen nihil aliud apparuit, vt cuius eſſet, iudicaremus. Ferunt Innocentium octauum Pontificem, in renouatione prædictæ ædis, hunc diruiſſe. In hac ipſa via Iſidis Templum extitit. Blo. autẽ ex Sex. Ruff. deſcriptione, vbi ædes nũc S. Marcelli ponit: in quo Veſpaſinum & Titum nocte illa, quæ triumphum præceſſit, quieuiſſe memorat Suet. Iuuenalis verò propè ſepta ſtatuit, cum inquit.

A meroe portabat aquas, quas ſpargat in ædem
Iſidis, antiquo quæ proxima ſurgit ouili.

Et licet ædes prædicta non multum à Septis diſtet, non tamen proxima dicetur. Vnde alij poſuere Iſidis in Platea nunc Sciarræ, nonnulli apud ædem S. Mariæ in Equiro. At certũ locum nobis non licet aſſignare, niſi quod propè S. Marcelli templum inuentum eſt marmor hoc titulo inſculptum.

TEMPLVM ISIDIS EXORATÆ.

Fuit autem Iſis Ægyptiorum dea, & in magna apud ipſos veneratione, cuius ſacra Romam aduecta eſſe teſtatur Lucanus. Lampridius in Com. Ant. Imp. vita Sacra, inquit, Iſidis ita coaluit, vt & caput raderet, Iſiacos vero pineis vſque ad perniciem pectus tūdere iubebat. Colebatur autem Iſis cum Oſiride viro, qui Serapis eſt nominatus; à quibus Iſeum & Serapeum loca publica in regione Flaminia nomen ſumpſere. In Iſidis autem templo magna dabatur adulteriorum occaſio, vnde Ouid. ad amantem.

Ne fuge niliacæ memphitica ſacra iuuencæ,
Multas illa facit, quod fuit ipſa Ioui.

Quò in loco non de latrociniis, quemadmodum opinatur Fuluius, verùm de adulteriis & ſtupris intelligit. Ouid. Nam & Ioſephus commemorat iuuenem quendam nomine Mundum Paulinam generoſam, & pudicam alioquin matronam, cum impatienter amaret, ſacerdotes Iſidis pecunia corrupiſſe, qui nouo religionis commento mulierem in templum vocarent, eosq; finxiſſe, per noctem cum Oſiride collocutos, perſuaſiſſeq; eam à deo deſiderari, illam vero cum in templum veniſſet à iuuene, tanquam ab Oſiride, compreſſam, & cum mox petulātius ſtuprum ei exprobraſſet, mulierē marito rem detuliſſe Tiberio, atq; ipſum indignatum ſacerdotes cū Mundi liberta, quæ facinoris fuerat conciliatrix, crucibus affixiſſe, temploq; Iſidis euerſo; ſimulacrū eius in Tyberim præcipirari iuſſiſſe. De incendio autem huius templi meminit Dion. his verbis: Ignis diuinitus, potius quam ab homine Romæ excitatus, eamq; depopulatus. Nam Serapis & Iſidis templum, & Sepra, Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheum, Diribitorium, Balbi theatrum, Pompei Porticum, Octauiæ domum cum Bibliotheca, Templum Iouis Capitolini cum ædibus & ſacellis coniunctis exhauſit. Pluribus autem in locis fuiſſe Iſidis templum teſtatur Spartianus in vita Caracallæ. Idem ait ſacra Iſidis Romam deportauiſſe, & templa vbique magnifice eidem deæ feciſſe.

ADNOTATIO.

Cum de viis, quæ noſtris temporibus in Vrbe apertæ ſunt, aliquid non ab re fuerit hic inſerere: ſciendum itaq; eſt anno 1561. à Pio IIII. Pont. Max. vbi olim alta ſemita fuerat, ductam & ſtratam eſſe viam, quæ de ſuo nomine Pia vocata, hæc autem ab equis Tiridatis incipiens in ipſo Quirinali, vſque ad portam eiuſdem quoque nominis ducit, & inde etiam recta ad pontem qui Nomentanus, vulgo Lamentano, dicitur, trium circiter mill. paſſ. Tempore verò Gregorij Papæ XIII. anno 1575. via quæ à diuæ Mariæ Maioris ad baſilicam Lateranēſem ducit, aperta eſt, vt ex inſcriptione in porticu illius Eccleſiæ ab Eugenio III. extructo apparet. At S. D. N. Sixtus V. qui nunc viget Viam Felicem de ſuo nomine, quæ ab ipſius diuæ Mariæ Maioris templo ad ædes Sanctiſſimæ Trinitatis in colle Hortulorum, ſeu monte Pincio, duxit. Aperuit & eam qua à diuæ Mariæ Maioris ad Sanctę Crucis in Ieruſalem in agro Seſoriano recta tenditur, eamque pariter, qua ab ædibus diuæ Mariæ Maioris ad portam S. Laurentij recto tramite itur. Dum vero hæc ſcribebamus agebatur de aperienda via, quæ à Capitolio recta ad Lateranum duceret, ac etiam alia, quę à templo diui Pauli extra mœnia in via Hoſtienſi ad Lateranum ipſum pariter deueniret, quæ Deo adiuuante quamprimum aperiendas fore creditur.

CAP.

CAP. CIX.

De Arcu Camilli, Templo Mineruæ, & Foro Suario.

DISCEDENS quis à via Lata verſus Pantheona, non multò poſt illi occurret rudis, nullisque ornamentis inſignis arcus: cæterum, vt videtur, antiquiſſimus, quem Camillianum, tanquam Camillo erectum, nunc vocitant. At neſcio quo modo velint Camillum arcum habuiſſe triumphalem, cuius vſus multis ſeculis poſt Camillum inuentus à multis dicitur. prius enim triumphalia tantum ſigna cum ſtatuis, & trophæis, ducibus & triumphatoribus erigi ſolebant, qualia Marij eſſe adhuc videmus. quòd ſi, vt par eſt, triumphalem arcum eſſe concedimus, non alicuius imperatoris, aut ducis fuit, quam ex ijs, qui poſt C. Cæſarem fuerunt. Sequitur ſtatim inter Pantheona, & hunc arcum, Templū Mineruæ, à quo nunc diuæ Mariæ ſacrum, nomen retinet. Illius autem antiqui exſtant in cœnobio fratrum parietes, oblongam & quadratam formam templi oſtendentes, ſed non magnam. Quod templum olim teſtudinatum, multisque ornamentis inſignitum Pompeius condidit; in quo triumphalia, & geſtorum breuiarium poſuit, vt in marmorea tabula legimus, & eiſdem ferè verbis Plin. ſic teſtatur. Toties Imperator antequam miles, poſtea ad tot maria, & deinde ſolis ad ortus miſſus hos retulit patriæ titulos, more ſacris certaminibus vincentium, neque ipſi coronantur, ſed patrias ſuas coronant. hos ergo honores Vrbi tribuit in Delubro Mineruæ, quod ex Manubiis dedicabat Cn. Pompeius Magnus Imperator. Bello XXX. annorum confecto, fuſis, fugatis, occiſis, & in deditionem acceptis hominum centies vicies ſemel LXXXIII. millibus, depreſſis aut captis nauibus DCCCXLVI. Oppidis, caſtellis mille quingentis. XXXVIII. in fidem receptis. terris à Mæotis lacu ad Rubrum mare ſubactis, votum merito Mineruæ. hoc breuiarium eius ab oriente. Ad radices autem Quirinalis in hortis Columnenſium propè cliuum, qui nunc in montem Caballum ducit, Forum Suarium olim fuerat, ita denominatum, quod eo in loco ſues venundarentur. quapropter Sancti Nicolai ædes inibi nunc ſita, in Porcilibus cognomentum retinet. M. quidem Var. docet antiquos habuiſſe loca conſtituta, vbi res peculiariter venderentur, quæ loca nomen ſortirentur ab ipſis rebus, vt Boarium vbi boues, Piſcarium vbi piſces, Holitorium vbi holera, Suarium vbi ſues. Quidam in radice eiuſdem montis, in regione viæ Latæ, campum Agrippæ, & Septa fuiſſe, authore Lampridio, aſſerunt. Sed certum locum non oſtendunt Lampridij verba, quæ ſunt hæc. Inſtituerat & Alexander Seuerus baſilicam Alexandrinam inter campum Martium & ſepta Agrippina.

CAP. CX.

De Campo Martio ſiue Tyberino.

QVANQVAM in eo capite, quod eſt de vario Vrbis ambitu, ſatis declaratum arbitror, quid de campi Martij terminis, finibuſq; ſentirem: tamen cum ad eum peruenerimus, libet quædam inter ſeſe contraria quæ videntur, addere, quo euidentioribus coniecturis, & argumētis pateat Ful. haud rectè hunc montium radicibus, fluminiſque ripa terminauiſſe. licet Liuius, quem habet authorem, agrum Tarquiniorum Marti conſecratum inter Vrbem & Tyberim iacere dicat. quia aliud eſt inter Vrbem & Tyberim, ab eo, quod ipſe vult, inter montes & Tyberim. ex quo Liuij verba non repugnant iis, quæ diximus, videlicet mœnia à porta Collina deducta per mediam Vrbem planam ad ripam Tyberis fuiſſe, e regione murorum ſtructorum ab Anco rege in Tranſtyberina regione. At melior eſt ratio. Si Vrbis mœnia montes non excedebant, cur idem Liuius in pratis Flaminiis ea omnia acta dixit, & non in campo Martio, cum Flaminij prata inter montes & Tyberim quin iaceant, negare poſſit nemo, nempe, quia non erant campi Martij pars. Non fit quippe veriſimile eum agrum, qui fuerat Marti ſacer, in ius priuatum tranſiuiſſe. Præterea cum Diony. omnia circum Vrbem habitata commemoret, domuſque priuatas in hac planitie fuiſſe legerimus, vt Coruinorum, Pompei, Martialis, in campo Martio hàs ſtatuemus; iuſq; priuatis hominibus ſtruendi domos in loco ſacro dabitur, aut forum in quo ſues venundentur inſtituetur. Quare huius planiciei partem ædificiis, tanquam Fo. Rom. proximiorem, ſecundum Diony. occupatam, Martij campi non eſſe partem, tenemus. Nunquid Vrbis? & intra mœnia receptam? Licet locorum natura, quibuſdamve coniecturis quandoque muris ſeptam coniicere videar; Liuius tamen ſexto belli pu. facit, vt quo tempore fuerit ſepta, non auſim affirmare. Scribit enim ab æde Apollinis boues fœminas duas, albas, porta Carmentali in Vrbem ductas. cui portæ cum ſub Capitolio fuerit locus, omnia ab ipſo ad Tyberim extra Vrbem extitiſſe videntur. Illud autem non prætereundum. Ful. non ſatis de campo Martio ſibi conſtare. Nam in eo capite, quod eſt de Quirinali, ex Suet. refert Domitianum natum ad malum Punicum in domo, quam poſtea in Templum gentis Flauię conuertit, iuxta hortos Salluſtianos, quorum, inquit, veſtigia adhuc exſtant in profunda valle inter portam Salariam, montem Quirinalem, & collem Hortulorum; & ſic ipſos hortos in Vrbe ponit. vbi verò de obeliſcis agit: Alter, ait, obeliſcus Lunæ dicatus adhuc cernitur in colle Hortulorum, in hortis Salluſtianis, qui locus Gyrlus ab incolis nunc dicitur. & cum collis Hortulorum fuerit extra Vrbem, neceſſe eſt eoſdem hortos extra fuiſſe. & ita non ſolum de loco, verum & de vulgari nomine titubat. Hic enim Gyrlum: illic Salluſtricum ait. Quinimo campum ipſum Martium totum, nedum partem, mœnibus modo excludit, modo, portam Aureliam prope Hadriani molem transferendo, intra Vrbem recipit. Sed ad Campi deſcriptionem aggrediamur, qui Martius ideo cognominatus dicitur, quia Marti à maioribus fuerat conſecratus. Nam cum cæteri campi regis Tarquinij, qui ob iuſtitiæ contemptum dictus eſt ſuperbus, poſt eius exilium dati iis eſſent, qui agros non haberent, vnus hic ager Marti fuit conſecratus, campuſq; Martius dictus auth. Liuius & Dionyſ. meminit & Strabo in hæc verba: Veteres illi Romani neceſſariis rebus magis intenti, Vrbis pulchritudinem contempſere. Poſteri verò, & ij præſertim qui noſtris fuere temporibus, innumerabilibus, & præclariſſimis

riſſimis impleuerunt inſignibus. Pompeius enim & D.Cæſar,& Octauius,& eius filij & familiares, & vxor,& ſoror cunctorum ſtudium ſimul,& impenſas ad præparanda decora ſuperauerunt. Maximam autem horum partem Martius campus habet, præter natiuam locorum amœnitatem,artis, & ſolertiæ exercitationes admittens.Campi enim admirabilis magnitudo,ſimul & curules pariter curſus, & alia equeſtria certamina expedita ſuppeditat. nec minus tam multis, pilam, circulum, palæſtram exercitatione tractantibus aliaq; incumbentia ſimul opera. Quid perennes ſolo herbas, coronatoſque ad fluminis alueum colles? Scœnicarum oſtentatio picturarum, eiuſq; generis ſpectacula, præſtant, vt difficulter, & inuitus abſcedas. Priuſquam enim Marti conſecraretur, Tyberinus, auth. Gellio, dicebatur Campus, ſicut Tyberis Martius, vt teſtis eſt Statius ſecundo Syl.Beliſarium autem huius campi partem (erat enim ad pontem Miluium vſque productus) muris per radices collis hortulorum,& inde ad Tyberim ductis, intra Vrbem recepiſſe, ſcribit Procopius. Sciendum quod in campo Martio, veluti in Capitolio, ſtatuæ virorum illuſtrium erigebantur. Vnde Caligula quaſdam ab Auguſto ex capitolina area, propter anguſtias illo tranſlatas, ita ſubuertit, atque diiecit, vt reſtitui ſaluis titulis non valuerint. Sed alia eius ornamenta iam percurramus.

CAP. CXI.

De Porticu, Templo, Columna, & palatio Antonini Pij, ac de Septis, ſiue Ouilibus.

EXSTAT hodie inter Sciarræ, Pantheoniſq; plateas, iuxta ædem S. Stephani de Trullio, Porticus, cuius principium & finis licet non appareat, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero vndecim, quæ ſuperſunt, ita diſpoſitæ cernuntur, vt ſtadiatam porticum Antonini Pij Impe. fuiſſe multi arbitrentur. quo in loco Templum etiam habuiſſe dicitur, argumento quod literæ cubitales, in marmore ibi inuento inciſæ, huius templi memoriam continerent. Sunt tamen qui Martis templum ibidem fuiſſe contendunt. Hinc enim ipſius Antonini cochlidis Columnam parum diſtare videmus, quam inſtar Traiani ipſe ſibi erexit. altitudinis pedum CLXXVI. cum interiore cochlea, & gradibus CVI. ac feneſtellis LVI. incendio parum deformatam, circumquaq; res à ſe geſtæ inciſæ nunc ſpectantur. in vertice vero eius olim ſimulacrum nudum, quale in ipſius numiſmatibus cernere licet. Columnam aūt Sex. Ruffus in ara Flaminij eſſe ſcribit. inter quam, & porticum Imper. ipſe Palatium habuit. ex cuius ruinis locus paulo eminentior factus videtur. Inter ipſam autem columnam, & aquam Virginem Septa fuere. Erant enim ſepta loca tabulis incluſa, & vallata, in quibus Po. Ro. ſuffragia laturus claudebatur. Martialis. In ſeptis Mamurra diu multumq; rogatus. Ouilia etiā ſumpta ſimilitudine ab ouiū ſeptis, ſunt appellata. licet Blon. velit Ouilia fuiſſe minoris ambitus loca, in quibus centuriæ à tota tribu ſeparatæ de agendis, priuſquam citarentur, conſultabant. de iis Lucanus. Et miſeræ maculauit Ouilia Romæ. Hæc iuxta viam Fornicatam, Flaminiamq; a Liuio ponuntur. Notandum & hoc in loco Fuluij contrarietatem. Lucanus, inquit, non de Septis, vt creditur, ſed de villa Publica intellexit, vbi IX. debitorum millia cæſa dicuntur authore Sylla. Demus autem in villa Publica iſtos cęſos fuiſſe, nunquid ipſam villam Ouilia appellauit Lucanus: certè non: ſed ideò Ouilia maculaſſe ait Syllam, quia ex ea nonnulli fugientes in Oui-

libus ſunt interfecti, niſi dicemus ratione vicinitatis locum pro loco poſuiſſe. cui opinioni verba ipſius Fuluij apertè repugnant, quæ ſunt: Satis conſtat ſepta fuiſſe in eo ambitu, vbi nunc columna cochlidis Antonini pij. Supra verò villam Publicam ſub Capitolio ponit, quæ, ex verbis Ciceronis, per ipſum etiam adducta, prope ſepta fuiſſe, mox apparebit.

CAP. CXII.

De Monte Citatorum, Villa Publica, Templo Neptuni, & Ponte in Campo Martio.

SVRGIT inter columnam Antoninam, & S. Laurentij in Lucina ædem tumulus, nunc Citorus mons, pro, Citatorum, vocatus. non quòd ibi eſſet mons, verum quod eo Po. Rom. ad creandos magiſtratus citatus olim conueniret. Sunt qui Acceptorium ab acceptandis ſuffragiis, ſiue Septorum à proximis ſeptis, nomē obtinuiſſe volunt. Non placet autem, quod putat Fuluius, locum editum factum ex egeſtione terrę ex fundamentis columnæ Antonini. quia non fit quippe veriſimile tumulo terræ, & ruderibus eum locum occupatum eſſe, qui celeberrimus erat ædificiis & comitiis, aliiſq; publicis negociis deſtinatus. Et cum planities illa æqualis latè pateat, niſi ab ea parte, vbi mōs ipſe Citorus attollitur, abſurdum eſt etiam dicere, quod Fuluius, poſitum pro aggere ad reprimendum Tyberis inundationes. quia circularem propemodum habens formam, nullā præ ſe fert aggeris ſpeciem. Quare credimus potius ex ruinis alicuius ædificij, veluti porticus, Amphitheatri, aut villę publicę locum excreuiſſe. Erat enim Villa Publica domus ampla, veluti Curia, in qua hoſtium legati, quibus neque in Vrbem aditus patebat, neque in Græcoſtaſi hoſpitium concedebatur, recipiebantur; & de publico alebantur. Liuius. Macedones deducti extra Vrbem in villā Publicam, ibiq; iis locus, & lautia præbita. Quod autem hoſtium legati intra Vrbem non ſuſciperentur, Rhodiorum legati apud eundem Liuium quinto dec. quintæ conquerentes, ita probant. Antea Carthaginenſibus victis, Philippo, Antiocho ſuperatis, cum Romam veniſſemus, ex publico hoſpitio in curiam gratulatum vobis P. C. ex Curia in Capitolium ad deos veſtros dona ferentes, nunc ex ſordidiſſimo diuerſorio vix mercede recepti, ac propè hoſtium more extra Vrbem manere iuſſi, in hoc ſqualore venimus in Curiam Romanam Rhodij. Notandum eſt etiam, eodem authore, Romanos conſueuiſſe ſumptum, & locum præbere de publico, nō ſolum legatis verum etiam amicis Pop. Roma. eius ſunt hæc verba ex quarto eiuſdem dec. Oneſimo Pythonis filio nobili Macedoni ad Romanos cum transfugiſſet Senatus locum, Lautiam præberi iuſſit. Sed ad Villam Publicam reuertamur, in qua etiam cenſum haberi ſolitum ferunt. Sylla, inquit Val. Max. in Publica villa, quæ in campo Martio erat, quatuor legiones contrariæ partis fidem ſuam ſecutas, obtruncari iuſſit. Meminit etiā L. Florus, & Cic. ad Atticum his verbis. Efficiemus rem glorioſam. nam in campo Martio Septa tribuniciis comitiis marmorea ſumus, & tecta facturi, eaq; cingemus excelſa porticu, vt mille paſſuum conficiatur, ſimul adiungetur huic operi Villa Publica. Quo in loco innuit villam publicam propè Septa excitari ſolitam eſſe. neq; intelligit Cicero ſe ſepta alibi, quam vbi prius erant, ſed lignea, quæ erant ex marmore, facturum. Quod tamen nec Cicero ipſe, neque alius poſtea fecit, bello ciuili, poſt eam epiſtolam ſuborto, prohibente. Iuxta autem Septa Neptuni Templum cum Porticu pulcherrima fuiſſe, ſcri-

ſe, ſcribit Dionyſ. quem locum M. Agrippa multis decorauit ornamentis. Erat autem apud Citatorum montem, Antoniniq; columnam Pons, per quem citati, poſtquā tulerant ſuffragia, ne laturis ſe immiſcerent, & cui fauiſſent dicere poſſent, tranſeuntes ſeparabantur. de quo Sueto. intelligit, vbi de conſiliis coniuratorum his diſſerit verbis. Qui primi cunctati vtrum illum in campo per comitia, & tribus ad ſuffragia vocantem partibus diuiſis è ponte deiicerent, atque exceptum trucidarent, an in Sacra via, vel in aditu theatri adorirentur. Nonius Mar. refert ſexagenarios per pontem non mittendos, quia ſuffragium non ferant, quod pro ponte fiebat.

CAP. CXIII.

De Aqua Virgine, Lacu, & Æde Iuturnæ, ac Pietatis.

AQVA autem Virgo, quæ nunc potu ſuauis antiquum retinet nomen, propè pontem Solarium concipitur, & profundiſſimo fluēs cuniculo, per Collatinamq; ingrediens portam, ſub colle Hortulorum attollitur. opere deinde arcuato per Marcium campum deducta multis fiſtulis priuatis ędibus, & accolis commodiſſimè aquam ſubminiſtrat. Sub hortis verò Lucullanis in eodē campo, ſicut Appia & Alſietina olim finiebatur. In eius aquæductu marmor incluſum, hunc indicem inciſum continet.

TIBERIVS CLAVDIVS DRVSI FILIVS CÆSAR AVG. DVCTVS AQVÆ VIRGINIS DESTINATOS PER CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS REFECIT AC RESTITVIT.

In hortulo vero Angeli Colotij antiquitatis viri ſtudioſiſſimi, tiburtino lapide ſculpta huiuſmodi leguntur.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIFEX MAXIM. TRIB. POT. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIG. IIII. ARCVS AQVÆ DVCTVS VIRGINIS DISTVRBATOS PER C. CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT AC RESTITVIT.

Suetoni. tamen aquæ Virginis in Vrbem perductæ M. Agrippæ laudem attribuit, vt infra oſtendemus. Forma autem huius aquæ magnam Martij campi obibat partem. Ouidius.

Te quoque lux eadem Turni ſoror æde recepit.
Hic, vbi virginea campus obitur aqua.

Ex quo apparet Iuturnam Ædem in campo habuiſſe, iuxta eiuſdem nominis lacum. Fuit enim Iuturna Turni ſoror, quæ lacui, in quo ſubmerſa eſt, nomen dedit, qui locus nunc pro Iuturna corrupto nomine dicitur Lotreglio. Hæc autem aqua apud veteres ſalubris habebatur. Vnde Varr. Nympha, inquit, Iuturna quę iuuaret: Quare ægroti propter id nomen ex eo fonte aquam petere ſolebant. Pietatis Templum, vt quidam tradidere, fuit in campo Martio, vbi nunc ædes Sancti Saluatoris de Pietate.

CAP

CAP. CXIV.

De Arcu Domitiani, Obeliſco Campi Martij, Amphitheatroq́; Claudij Imperator.

TRIVMPHALIS arcus mutilatus, ſuisq́; ſpoliatus ornamentis & titulis inter S. Syluestri & Laurẽ. in Lucin. ſacras ædes, viam amplexus Flaminiam, Domitiano Imper. adiudicatur, argumento, quod in ipſo cernitur talis, qualis à Suet. deſcribitur, videlicet ſomnians ſe à Minerua deſtitutum, & illam excedere ſacratio, negantemq́; ſe vltra tueri eum poſſe, quod exarmata eſſet à Ioue. De arcu autem ipſo ſic meminit Mart. Stat ſacer, & domitis gentibus arcus ouans. Domitianus enim per omnes regiones fecit Ianos, arcusq́; cum inſignibus triumphalibus. quos in ipſius vnius titulum, ac nomen ſubſtructos, poſtea diſturbatos eſſe affirmat Dion. Qui verò nunc exſtat arcus Tripholi vulgo appellatur, quaſi tripolis, vt quibuſdam placet, ob victoriam trium vrbium. vel, vt aliis, à deuicta Tripoli Theſſaliæ ciuitate; de qua Liuius ſecundo 5. dec. ſic meminit: Conſul cum III. milia fermè abeſſet à Tripoli (Sccam vocant) ſuper Peneum amnem poſuit caſtra. Vetus autem huius arcus inſcriptio patrum noſtrorum memoria adhuc legebatur. Auguſtus ex vrbe Hieropoli duos Obeliſcos Romam tranſtulit, quorum maiorem in circo Maximo iacere dictum eſt. Alter verò minor ped. IX. in campo Martio, propè S. Laurentij in Lucina ædem, in cella vinaria cuiuſdam ciuis Rom. viſitur confractus; in cuius baſe huiuſmodi legitur titulus.

CÆSAR. DIVI. IVL. F. AVGVSTVS
PONTIFEX MAXIMVS IMP.
XII. COS. XI. TRIB. POT.
XIV. ÆGYPTO IN POTESTATEM.
POPVLI
ROMANI REDACT.
SOLI DONVM DEDIT.

De quo loquitur Plin. his verbis. Is obeliſcus, qui eſt in campo Martio centum decem pedum eſt à Merſodide inſcriptus, rerumq́; interpretationem Ægyptiorum philoſophiæ continet. cui Auguſtus addidit mirabilem vſum ad deprehendendas ſolis vmbras, dierumq́; ac noctium magnitudines, ſtrato lapide ad obeliſci magnitudinem, cui par fieret vmbra Romæ, cõfecto die, ſexta hora, paulatim per regulas, quæ ſunt ex ære incluſæ, ſingulis diebus decreſcerent, ac rurſus augeſceret. digna cognitu res, & ingenio fœcundo. Manlius mathematicus apici pilam auratam addidit: cuius vertice vmbra colligeretur in ſemetipſam alia, atque alia incrementa iaculante apice, ratione, vt ferunt, à capite hominis intellecta. hæc dierum obſeruatio triginta ferè annis non congruit, ſiue ſolis ipſius diſſono curſu, & cœli aliqua ratione mutato, ſiue vniuerſa tellure aliquid à centro ſuo dimota, vt deprehendi, & in aliis locis accipio, ſiue Vrbis tremoribus ibi tantum gnomone intorto, ſiue inundatione Tyberis ſedimento molis facto. Ibidem autem effoſſum fuit Horologium cum lineis, & gradibus deauratis. in ſingulis verò quatuor ventorum imagines ex opere muſiuo ſculptæ viſebãtur, cum hac inſcriptione. VT BOREAS. SPIRAT. Claudium autẽ Imp. Amphitheatrũ iuxta ſepta ædificauiſſe ſtatuis, & columnis pulcherrimè exornatum, quod à Tiberio imperfectum fuerat relictum, ſcribit Suet. item, Neronem ludos ſpectauiſſe è proſcenij faſtigio munere, quod in amphitheatro ligneo, in regione Martij campi intra anni ſpacium fabricato, dedit. Iunonis Lucinæ ædes vbi nunc Sancti Laurentij in Lucina.

CAP. CXV.

De Valle Martia, Palatio & Porticu Auguſti, & de Domitiani Naumachia, ac Flauiæ gentis Templo.

VALLIS autem Martia à campo, cui cohæret, vel in quo eſt, nomen ſortita, iacet inter Tyberim & collem Hortulorum. In hac autem ad radices eiuſdem collis, loco maximè depreſſo, apparent Naumachiæ Domitiani veſtigia. Nam Suet. ait ipſum edidiſſe nauales pugnas penè iuſtarum claſſium effoſſo, & circumſtructo iuxta Tyberim lacu, atque inter magnos imbres ſpectauiſſe; ſtruxiſſeq; Stadium Methodeum, & Naumachiam, ac ex eius lapide poſtea circum Maximum, deuſtis vtrinq; lateribus, exſtructum. Hanc quidem Domitiani Naumachiam, vbi prius Auguſti, fuiſſe opinamur, Auguſtiq; ſtagnum longa diſſuetudine limo repletum, ab ipſo expurgatum, denominationemq; accepiſſe. Sed cum circa Tyberim dicat Suet. non ſub colle hortulorum, de loco dubium facere videtur. Solutio eſt. Quod parum diſtat, iuxta dici poteſt. Nam & Strabo colles, qui plus diſtare cernuntur, coronatos ad fluminis alueum dixit. Legimus autem Auguſti, & Domitiani monimenta quædam circa hunc locum fuiſſe, vt par ſit credere (ſicut & natura loci oſtendit) ibi vtriuſque Naumachiam ſtetiſſe. Iuxta quam idem Suet. gentis Flauiæ Templum collocauit. cuius quadratos lateres ampliſſimos ex ruinis, quæ eccleſiam S. Sylueſtri, eiusq; monialium monaſterium ſepiunt, extractos ſe vidiſſe ait Blon. quorum nonnulli literas haberent in hæc verba. DOMITIANA MAIOR PARS. DOMITIANA MINOR.

Ex quo ſe coniicere dicit, quidquid, ſiue Thermæ, ſiue Methodeum, ſiue Naumachia fuerit, Domitiani opera omnia, quæ ad S. Sylueſtrum vndiq; nunc cernuntur, vſq; ad S. Laurentij in Lucina ædem. Illud autem incertum, Naumachia & lacus vnum & idem, vno in loco: an nomine & loco diuerſa. Iulius Capitolinus refert Auguſtum inſtituiſſe Porticum in campo ſub colle pedum mille, ita vt ab altera parte porticus mille pedū fieret, atque inter eas ſpatium hinc inde viridaria eſſent, lauro, myrto, & buxo frequentata: medium vero lithoſtratum breuibus columnis intrinſecus poſitis, & ſingulis per pedum mille, quod eſſet deambulatorium, ita vt à capite eſſet Baſilica pedum quingentorum. cuius veſtigia in radicibus collis Hortulorum ſecus Naumachiam adhuc apparere dicūtur. Sunt qui putant eiuſdem principis Palatium fuiſſe inter ædem S. Felicis in pincis & Auguſtam.

CAP. CXVI.

De Auguſti Mauſoleo, & ad eum de duobus Obeliſcis; ac de Marcelli ſepulcro.

AVGVSTVS in valle Martia, interq; viam Flaminiam, & ripam Tyberis, ſexto ſuo conſulatu Mauſoleum, non ſuum modo, ſed omnium Imperatorum & cognatorū ſepulcrum, exſtruxit. Hinc Sueton. in ipſius Auguſti funere: Reliquias, inquit, Mauſoleo cōdiderunt. de eodem Caſſio. ita ſcribit: Sed mundi dominus ad potentiam ſuam opus extollens mirandum Romanis, etiam erigens fabricam in vallem Martiam tetendit Auguſtus, immenſa moles firmiter præcincta montib. cōtinetur, vbi magna-

rum rerum inditia clauderentur. Biſſena quippe oſtia ad XII. ſigna poſuerunt. Commemoratione, inquit Strabo, digniſſimum eſt, quod Mauſoleum appellant, in excelſis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuæ viriditatis arboribus coopertum. in ſummum vſque ad verticem cubitorum CCL. ad fluminis ripam aggeratum. In ſummo autem poſitum eſt Cæſ. Auguſti ſimulacrum ex ære fabricatum. Sub aggere ipſo ſunt eius loculi, & cognatorum & neceſſariorum. A tergo verò locus eſt mirifica continens ambulacra. In medio autem campi ſpacio buſti exſtat ambitus, & hic ipſe niueo perfectus lapide, in circuitu ferreos cancellos habens, & plantatas interius præ ſe ferētes populos. Huius autem Mauſolei meminit & Hierony. primo contra Iouianum. Exſtat adhuc vbi vulgo Auguſta dicitur, iuxta S. Rochi eccleſiam interior circumferentia reticulato opere. olim verò tres circumferentias fuiſſe, veſtigia ſatis oſtēdunt, inuicem ita diſtantes, vt in plures partes interſecarentur, pluresq; efficerent loculos, quo quiſq; ſeorſum à cæteris ſepeliretur. Habuit enim hic locus in honorem Auguſti, Pacis, ac Victoriæ, & P. P. inſcriptionem. Quod verò cognati, & non modo Imperatores in eo conderentur, probat Virg. in Marcelli funere, cum ait.

Quantos ille virum magnam Mauortis ad Vrbem
Campus aget gemitus? vel quæ Tyberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem?

Quamquam nonnulli molem illam inſtar turris, quæ eſt ad portam nunc Populi ornamentis ſpoliatam, Marcelli ſepulcrum eſſe putent. ſed cum vltra Scorpionis iactum diſtet à Tyberi, rectius intelligemus de Mauſoleo Tyberi incumbenti. Nam poeta eo verbo præterlabere, innuit Marcelli ſepulcrum iuxta fluuium. Et in Mauſoleo etiam libertos, vel certè apud, conditos eſſe probat epitaphium cuiuſdam liberti Auguſti in marmore exciſum, ibique inuentum, quod eſt.

D. M.
VVLPIO MARTIALI AVGVSTI LIBERTO A MARMORIBVS.

Mauſolei autem nomen impoſuit Auguſtus, quia ad ſimilitudinem ſepulcri Mauſolei regis Cariæ ab Artemiſia eius vxore ſtructi fabricauerat. Apud hoc enim duo fuere Obeliſci magnitudine pares, ſinguli pedum XLII. quorum alterum inter ipſum Mauſoleum & Tyberim confractum iacere in via videmus. Alter verò inuentus, nec effoſſus, poſt S. Rochi ædem ſub tellure latet.

ADNOTATIO.

Iacuit ad noſtram vſque ætatem, per multa ſæcula (vt creditur) vnus ex obeliſcis Mauſolei Auguſti Cæſaris fractus ante ædes diui Rochi, in ipſa valle Martia, ſeu via Flaminia, quem inde Anno 1586. Sixtus V. Pon. Max. ornandæ baſilicæ D. Mariæ Maioris gratia, vbi etiam ſacellū eminens inſtar templi, maximo ſumptu & ornatu erexerat, ac Natali Saluatoris Domini noſtri ad Preſepe, inſigni pietate dicauerat, aſportari iuſſit, Dominico Fontanio Architecto vehente & erigente; qui hodie ante ipſas ædes è conſpectu viæ Felicis, quam idem ſummus Pontifex de ſuo nomine eodem anno aperuit, & ſtrauit, ſublatus cernitur.

CAP.

CAP. CXVII.

De Via Flaminia, Trophæis Marij, & quibuſdam aliis ornamentis campi Martij in genere.

VIAM Flaminiam, quæ olim iuxta Antonini Pij columnam inchoabat, Cn. Flaminius M. Lepidi collega in conſulatu victor Ligurum ſtrauit. Hæc autem per Narniam, Fulignum, Nuceriam, Callium, Fanum fortunæ, Piſaurum, Ariminum ducebat. Liuius verò ſcribit: M. Æmilium Coſ. Liguribus ſubactis, viam à Placentia productam Flaminiæ coniunxiſſe, & Q. Flaminium viam, quam flaminiam appellauit, ſtrauiſſe, innuitq; habuiſſe fines ab Iſauro, nũc Folia, ad Vaternum Fori Cornelij amnem. Æmiliam verò inde ad Trebiã Placentiæ vrbis fluuium. Sed Flaminia erat conſularis; de qua Suet. in Auguſto ita meminit: Quo facilius vndiq; Vrbs adiretur, deſumpta ſibi Flaminia via Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex nauali pecunia ſternendas curauit. Et Cicer. ad Atticum; Propterea, inquit, quod Thermus curator eſt viæ Flaminiæ, quæ cum erit abſoluta; & reliqua. In hac autem Auguſti Mauſoleum inter, & collem Hortulorum Trophæa Marij de Iugurtha fuere, argumento quòd ibi marmorea tabula inuenta eſt, cum indice C. Marij de triumpho Iugurthino huiuſmodi.

PR. TR. PL. Q. AVGVR. TR. MIL. EX SORTEM BELLVM CVM IVGVRTHA NVMID. VEL PROCOS. GESSIT. EVM COEPIT ET TRIVMPHANS IN IOVIS AVTEM SECVNDO CONSVLATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI IVSSIT. III. CONSVL. APSENS CREATVS EST. IIII. TEVTONORVM EXERCITVM DELEVIT. V. CONSVL CIMBROS FVGAVIT EX EIS ET TEVTONIS ITERVM TRIVMPHAVIT. REMP. TVRBATAM SEDITIONIBVS ET TR. PL. ET PRÆTOR QVI ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVERANT. VI. COSS. VINDICAVIT POST LXX. ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA PVLSVS ARMIS RESTITVTVS. VII. COS. FACTVS EST DE MANVBIIS CIMBRICIS ET TEVTONICIS ÆDEM HONORI ET VIRTVTI VICTOR VESTE TRIVMPHALI CALCEIS PVNICEIS.

Trophæi autem ſignificatio à V.. Humarco ita traditur. Fuga hoſtium græcè vocatur τροπὴ, hinc ſpolia capta fixa ſtipitibus appellantur trophæa. Syllæ ſepulchrum Martio in campo ſtatuit Appianus, Liuius Hircij & Panſæ, Florus vero Iuliæ. Nam Auguſtus Iulias filiam, neptemq;, ſi quid eis accidiſſet, vetuit ſepulchro ſuo inferri. auth. Suet. In eodem campo Cor. Tac. Britanici ſepulcrum poſuit, in quo prius expugnationem fecerat. Suet. Druſi, diui Claudij patris. In domo autem & hortulo Angeli Colotij hæc viſuntur, Socratis Statua Alcibiadem amplexantis. Iouis Hammonis, Protheique & Æſculapij ſimulacra. Menſes cum ſignis, & diis tutelaribus. Scyphius, & Arion equi, quos in Theſſalia, percuſſa terra tridente, Neptunus eduxit, Menſuraq; pedis Romani, qua nos Vrbem ſumus dimenſi. Verũ in priuatis ædibus, quæ nunc ſunt ex priſcis ornamentis ſi numerare vellemus, longũ ſimul, & laborioſum vtiq; foret, fructus verò pertenuis: cum ibi non ſint inuenta, ſed hinc, inde tranſlata. Quare hæc plus ſatis curioſis relinquimus. Martio autem alterum minorem campum proximum fuiſſe quidam volunt, propter, qui ſequuntur, Catulli verſus.

Si me quæſieris minore Campo.

Tum innumerabiles circum circa porticus, horti numeroſi, theatra tria, ſimul & amphitheatrũ, templa magnificentiſſima inter ſe contigua, vt quaſi aliud agentia, reliquam vrbis venuſtatem oſtentare videantur. Viam rectam appellatam, in campo Martio fuiſſe ſcribit Sen.

CAP. CXVIII.

De Tyberino Flumine.

TEMPVS erat in Ianiculum, ſiue, vt nunc aiunt, in Tranſtyberinam regionem tranſeuntes antiquę Vrbis monumentis extremam manum imponere: occurrente aũt Tyberino flumine, quem regionem ab Vrbe diſterminare ſupra declaratum eſt, nõ videtur alienum de eius etymologia, variis nominibus, latitudine, altitudine, natura & lapſu, pauca quędam prius exponere. Tyberis igitur vnde dictus varia eſt opinio. Aliqui dicunt quodam tempore Syracuſanos victores cœpiſſe Athenienſium hoſtium ingentem multitudinem, & eam cœſis montibus feciſſe, vt adderent munimenta ciuitati, & tunc auctis muris, & foſſam intrinſecus factam eſſe, quæ flumine admiſſo repleta munitiorem reddidit Vrbem, hancq; foſſam per hoſtium pœnam, & contumeliam factam Thybrim vocaſſe ἀπὸ τῆς ὕβρεως. i. à contumelia, & poſtea profectos Siculos ad Italiam, eam tenuiſſe partem, vbi nunc Roma eſt, Albulamq; flumẽ ad imaginem foſſæ Syracuſanæ Thybrim, quaſi ὑβρεῖν vocauiſſe. Alij vero Thybrim regem Thuſcorum fuiſſe, & iuxta hunc fluuium pugnãtem cecidiſſe, feciſſeq; ei nomen. Alij volunt iſtũ ipſum regem latrocinatũ eſſe circa huius fluminis ripas, & tranſeuntib. crebras iniurias intuliſſe, Thybrimq; quaſi ὑβρεῖν dictum. Quidam à Tyberi vicino regulo Veientum Tebrim appellatum putant, auth. Varr. Quod autẽ à Tiberino Albanorum rege ſit Tiberinus nuncupatus, vt ſcribit Ful. non procedit, ideo quia etiam ante Albam Tybris dictus inuenitur. In ſacris quidem Tyberinus: in communi ſermone Tyberis; in poemate Tybris vocatur. Sed quod prius Albula diceretur, oſtendit Virg. cum inquit. Amiſit verum vetus Albula nomen, quod à colore aquarum prius obtinuerat. Antea vero Rumon vocabatur, quaſi ripas ruminans & exedens, & in ſacris Serra. vnde eſt. Et pinguia culta ſecantem. In aliqua etiam Vrbis parte, Terentum, eo quod ripas tereret. Idem poeta cęruleum, Horatius verò flauum appellat. Oritur autem ex Apennino paulo ſupra Arnum, tenuis primum, deinde XLII. amnibus auctus, excreſcit, præcipuè Nare & Aniene. Thuſciam primum ab Vmbris, deinde à Sabinis, nouiſſimè à Latinis dirimens, Vrbemq; à ſeptentrione ingrediens, à meridie inter Hoſtienſem & Portuenſem viam à dextris Ianiculum, à ſiniſtris Vrbem relinquens, egreditur, in mareq; Tyrrhenum propè Hoſtiam vno legitimo oſtio ſe exonerat; qualibet magnarum nauium mercator placidiſſimus: hinc Dion. Ex Ianiculo conſpicua eſt Roma, latitudo Tyberis quatuor eſt iugerum, altitudo tanta, vt poſſit magnas perferre naues, neq; pedibus tranſiri queat, niſi per pontem, qui Coſ. L. Ebutio. & P. Seruilio vnicus erat. Sinum autem, vt dictum eſt, Tyberis effundebat vſque ad radices Capitolij, Tarquinius enim primus omnium Alueum direxit. Poſtea Agrippa ædilis, & curſum direxit, & alueum mutauit, magniſq; ſaxorum molibus in vtraque ripa locatis ſolidauit. Auguſtus verò ad coercendas inundationes eundem laxauit ac repurgauit. Longo tempore poſt Aurelianus Imperator firmiſſimo muro vtrinque vſque ad mare extructo, coercuit; cuius operis veſtigia multis in locis adhuc cernuntur. Ancum autem Martium naualia exſtruxiſſe commemorat Dionyſ. his verbis: Cumque eſſet amnis vſque ad pontes fluuialibus ſcaphis latis, magnis nauigari idoneus: ad Romam autem maritimis quoq; nauibus, onerariis, magnis, nauale aliquod excogitauit ad egreſſum eius exſtruere, vtens, vt portu, oſtio amnis ipſius. Panditur autem multum in latitudine coniungens ſe mari, ſinuſq; concipit magnos, quales portuum maritimorum illuſtrium, nec diſtruitur ad oſtium marino litore, incorruptus ſicut pleraque alia flumina, nec paludibus, aut ſtagnis errans aliquo in

loco

loco conſumitur priuſquam mare contingat riuus: ſed eſt peruius vbique nauibus, vno tantum effluit oſtio legitimo, perſecans dorſum maris. Naues igitur actuariæ per oſtium eius intrant, & Romam vſque remigio, & funibus tractæ adducuntur, maiores vero ante oſtium & anchoram fluctuantes fluuialibus euacuatæ ſcaphis exonerantur. Plinius. Pluribus propè ſolus in omnibus terris amnis accolitur, aſpiciturq; villis, nulliq; fluuiorum minus licet incluſus vtrinque lateribus, nec tamen ipſe pugnat, quanquam creber, & nunquam magnis aquas, quam in ipſa Vrbe, reſtagnantibus. quinimmo vates intelligitur potius monitor auctu ſemper religioſus. Plura autem erant hoc in loco dicenda de huius flu. natura, & cur Plin. auctu ſuo religioſum eſſe velit. Sed cum LVDOVICVS Gometius (quem iuris diuini, & humani ſcientia, ac vitæ integritas præſtantiſſimum Rotæ auditorē fecere) de his libellum elegāti oratione in lucem ediderit, eadem in noſtrum transferre ſuperuacaneum eſſe duximus. Quare de Tyberino flu. hactenus. Illud tamen vos monitos velim, priſcis temporibus non licuiſſe in huius ripa quidpiam ædificare, tanquam numini ſacra, fuiſſeq; aluei & riparum curatores, vt ex indice, apud pontem Ælium reperto habetur huiuſmodi.

EX AVCTORITATE IMP. CÆS. VESPASIANI AVG. P. M. TRIB. POT. IIII. IMP. X. P. P. COS. IIII. V. CENSOR. CAIVS CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS. VALERIVS CESTIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TYBERIS TERMINAVIT. R. R. PROXI. CL. P. P. CLXXIIII.

CAP. CXIX.

De pontibus ſupra Tyberim exſtructis.

CVM Tyberis, niſi per pontes, in tranſtyberinam regionem tranſmittat, operæpretium erit videre, quis omnium primus ſupra Tyberim pontem ſtruxerit, quot nunc exſtent, quibus appellentur nominibus, à quibusve excitati ſinguli dicantur. Epicardus enim memoriæ prodidit Herculem, occiſo Gerione cum victor per Italiam armenta duxiſſet, pontem ſupra Tyberim ad tempus ſtruxiſſe. Vnde ſi quis ſitū locorum & ea, quæ de Caco, ipſoq; Hercule narrantur, conſideret, facillimè iudicabit non alibi Herculem ipſum poſuiſſe, quam ad radices Auentini, vbi poſtea Sublicius fuit. Ful. autem ſcribit ante Vrbem conditam fuiſſe pontem Sacrum, ex authoritate Dionyſ cuius ſunt hæc verba: Nam cum per cædes hominum Saturno ſacrificaretur, ad placādam dei iram, hoc more ſublato ab Hercule, factum eſt pro hominibus, qui in Tyberim deiiciebantur, ſimulacra eorum ſcirpea deiicerent, quos argeos vocabāt. creditur ibi ante fuiſſe, vbi poſtea Sublicius, vel idem pons, argumēto eſt, quod etiam inde ſimulacra ſcirpea eodē more in Tyberim deiecta ſcribit M. Var. cum inquit: Argei fiunt ex ſcirpeis virgultis ſimulacra hominum, & quotannos è ponte Sublicio à ſacerdotibus iaci ſolent. Ouid. in Faſt.

Tum quoq; priſcorum virgo ſimulacra virorum,
Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet.

Sed in his verbis nulla fit mentio de ponte Sacro. Sublicium verò poſt Vrbem conditam poſitum eſſe ſatis conſtat. Lactantius verò de ponte Miluio præcipitari ſolere ait, in hæc verba: Saturnus in Latio ita cultus eſt, vt homo in Tyberim de ponte Miluio mitteretur, quod ex reſponſo quodam factitatum Varro eſt author. Sunt autem pontes numero octo; Miluius, Ælius, Vaticanus, Ianiculenſis, Ceſtius, Fabricius, Palatinus, Sublicius, quos præter Sublicium, Totilas olim demolitus eſt.

CAP. CXX.

De ponte Miluio.

MILVIVS Pons, quem nunc vulgo Mollium vocitant, in via Flaminia ſitus, vltra primum lapidem diſtat ab Vrbe. Ferunt autem hunc ſæpius euerſum, ſæpiusq; inſtauratum, nihil ex veteri ſtructura, præter fundamenta retinere. de quo meminit Plinius de viris illuſtribus, & Ammianus Marcellinus, atque à M. Scauro (qui fuit tempore Syllæ) in cenſura exſtructum: ad quem pontem Neronem ventitaſſe, ſupra demonſtratum eſt. In eodem legati Allobrogum nocturno tempore cum literis ad Catilinam deprehenſi ſunt, quibus coniurationem patefactam eſſe ſcribit Cicero. Apud eundem pontem Conſtantinus Magnus Imper. Maxentium tyrannum Maximiani filium magicis artibus deditum, militari ſtratagemate, materia, ac nauibus ſupra Tyberim diſpoſitis certaſſet præliis, conſpecto demum in æthere crucis vexillo, clamantisq; voce audita, ἐν τούτῳ νικῆ, id eſt, in hoc victoria: tandem victor fuit, quæ victoria exſtat in eius triumphali arcu ſculpta, & in aureis numiſmatibus ſæpe vidimus ipſi.

CAP. CXXI.

De ponte Ælio, nunc S. Angeli, Vaticano, ſiue Triumphali; ac Ianiculenſi, ſiue Aurelio.

SEQVITVR, poſt Miluium, Pons nunc S. Angeli, olim Ælius, ab Ælio Hadriano, qui eum iuxta ſui ſepulcri molem excitauit, denominatus. Spartianus; Fecit, inquit, & ſui nominis pontem, & ſepulchrum iuxta Tyberim. Quem pontem nulla alia de cauſa poſuiſſe credendum eſt, quam vt per ipſum tranſeuntes propius molem ipſum ſpectarent; eo maximè, quod inferius erat pōs, quod in Vaticanũ montem & campũ mitteret, Vaticanus, alio verò nomine Triumphalis nuncupatus: quia per ipſum triumphantes tranſeuntes via eiuſdem nominis, in Capitolium Ioui gratulatum aſcenderent. & cum nobilium tantum eſſet, nulli ruricolæ per ipſum tranſire licebat. Huius pontis pilæ e regione hoſpitalis S. Spiritus in Tyberi adhuc exſtant. Tertius eſt in ordine, à proximo Ianiculo, Ianiculenſis, qui & Aurelij, à via, vel portu Aurelia, nomen obtinuit. Legebatur olim in eo titulus huiuſmodi.

IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIANI ET HADRIANI AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IMP. IIII. COS. III. DERESIVS RVSTICVS CVRATOR VALETRIARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS. R. R. RESTITVIT SECVNDVM PRÆSIDENT. TERMINATIONEM PROXIMAM. CC. P. P. C. II.

Tradunt autem Antoninum Pium marmoreum feciſſe, & ciuilibus bellis demolitum, pontem ruptum vocitatum. Longitudo eſt pedum CCXV. Xyſtus verò quartus Pon. Max. multis poſt ſeculis in eam, quam cernimus, magnificentiam & pulchritudinem inſtaurauit, quemadmodum titulus ibidem in marmore exciſus oſtendit. vnde ab eodem nomen accepit.

CAP.

CAP. CXXII.

De Ponte Fabricio & Ceſtio.

POST Aurelium pontem ad ſtadium, eregione theatri Marcelli, ſurgit in mediis Tyberinis fluctibus inſula, quam vrbi cõiungit Pons prius Tarpeius à Tarpeia rupe propinqua: deinde Fabricius à L. Fabricio, qui eum faciendum curauit, denominatus. vt teſtatur index in arcu pontis inſculptus huiuſmodi.

L. FABRICIVS. C. F. CVR. VIAR. FACIVNDVM COERAVIT. IDEMQVE PROBAVIT. Q. LEPIDVS. M. F. M. LOLLIVS. M. F. COS. S. C. PROBAVERVNT.

Nunc dicitur pons quatuor Capitum, à quatuor marmoreis ſimulacris quadrifrontibus in aditu pontis collocatis. Qui verò eandem inſulam tranſtyberinæ regioni connectit, Exquilinus, ſiue Ceſtius olim, nunc verò Pons S. Bartholomæi, à propinquo huius diui templo, nuncupatur, quem Valentinianum & Valentem inſtauraſſe à dextris & ſiniſtris, in tabulis marmoreis ibi collocatis hæ inſcriptiones teſtantur.

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CÆSARES FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAXIMVS GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRAN. MAX. GOTH. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. PPP. II. &
FL. VALENS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. P. P. P.
&
FL. GRATIANVS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III. IMP. II. COS. PRIMVM. P. P. P.
PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIANI IN VSVM SENATVS AC POPVLI ROM. CONSTITVI DEDICARIQ. IVSSERVNT.

Longitudinem autem paſſuum noſtratium LX. habere dicitur, ſuperior verò LXX.

CAP. CXXIII.

De Inſula Tyberina.

PRIVSQVAM autem ad reliquos pontes deueniamus, videndum eſt, vnde origo Inſulæ tyberinæ, quam formam habeat, quanta ſit, quidue in ea fuerit. Principium vero huius nihil magis cognoſcitur, quã ex verbis Dio. Poſtquam .n. Tarquinij in Lucretiam ſtuprum commemorat, ob idq; Tarquinios omnes ad vnum vrbe eiectos oſtẽdit, ſubdit: Decretum conſilium, deinde bona omnia tyrannorum ferentes in publicũ ciuibus omnibus expoſuerunt, vt quicunque ex eis caperent, quiſquis obtineret, agrumq; omnem, quantum illi poſſederant, iis, qui nullam haberent ſortem, diuiſerunt; vnum tantum capientes campum, inter Vrbem & Tyberim iacentem, quem ſacrum eſſe Marti antea decreuerunt, equis gratum, atque iuuenibus ad bellicas exercitationes ludum opportuniſſimum. Hunc campum, priuſquam Marti ſacrum, aſcribens ſibi Tarquinius fuerat. Nam cum cætera tyrannorum

norum bona populo auferenda conceſſiſſent, ſed quod in campo illo natum erat frumentum, aliud in areis adhuc iacens, aliud in culmis, & quoddam tritum erat auferre nemini permiſerunt, ſed vt execrabile, nec idoneum quod in ædes portaretur, iaciendum furcis in flumen eſſe decreuerunt, vnde inſula creuit Tyberina: Liuius etiam eadem ferè, quæ Dion. de origine inſulæ dicit. Formam autem biremis habet, vt malus ſit inter ipſos pontes, parsq; ſuperior in acutum magis tendens prora, inferior vero tanquam latior puppis. Latitudo, vbi maior, teli iactum non excedit. longitudo verò ſtadiorum duorum, vel circa. Hanc quidem deſcribit Ouid. his carminibus.

Scinditur in geminas partes circumfluus amnis.
Inſula nomen habet, laterum quà à parte duorum
Porrigit æquales media tellure lacertos.

Priſcis autem temporibus Inſula lycaonia vocabatur, licet tota Æſculapio eſſet ſacra, propter eius ſimulacrum ex Epidauro in eam aduectum, vnde formam eius nauis, qua aduectum eſt, locus accepiſſe dicitur. Quum enim ciuitas peſtilentia vexaretur, inſpectis libris ſibyllinis ſacerdotes animaduerterunt non aliter priſtinam recuperari ſalubritatem poſſe, quam ſi ab Epidauro Æſculapius eſſet accerſitus. Itaq; miſſi legati Epidaurum in templum Æſculapij perducti, benigniſſimè deum inuitarunt. Numen autem ipſius ſubſecutum eſt. Siquidem is anguis, quem Epidaurij venerabantur, in triremem Romanorum perrexit, vbi Q. Ogulnij legati tabernaculum erat. Legati læti Vrbi aduexere in inſulam, vbi ei templum dedicatum. Plin. Atqui inquit, anguis Æſculapius Romam aduectus eſt, vulgoq; paſcitur, & in domibus. Viſitur adhuc in hortis S. Bartholomei forma nauit ex lapide taſio, & in eius latere reptantis ſerpentis ſimulacrum. Ædis verò Æſculapij exſtant adhuc veſtigia quædam in eiſdem hortis, cui iuncta erat aui ſui Iouis Ædes. Ouid.

Quod tamen ex ipſis licuit mihi dicere faſtis
Sacrauere patres hæc duo templa die.
Accepit phœbo, nymphaq; Coronide natum
Inſula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iuppiter in parte eſt, cœpit locus vnus vtrumq;,
Iunctaq; ſunt magno templa nepotis auo.

Iouis autem C. Seruilius duumuir dedicauit, votam ſex annis ante Gallico bello à L. Furio Purpurione prætore, & ab eodem conſule locatam. In inſula ideo ægroti exponebantur, quia Æſculapius medicinæ deus habetur: & ob hanc ſcientiam in deorum numerum acceptus, auth. Cor. Celſus. Ad Æſculapij templum, fuit Noſocomion, id eſt, locus vbi ægroti curabantur. Vnde Ariſtophanes in Pluto inducit languentes in æde Æſculapij, vt medelarum fomentis refocillentur, & Plut. in Curt. Lenonem Capadocem, lienoſum, iecoroſum, pulmonarium in eiuſdem dei ædem incubantem. Sunt qui velint Æſculapio ædem in inſula, ideo conſtitutã, quod ægroti in primis aqua indigere arbitrarẽtur, vel auth. Plut. quod fluxu, motuq; aquarum aer eſſet ſalubrior, nam alioquin huius ſacræ ædes extra Vrbem excitari ſolebant. Claudius Imper. quum quidam ægra & affecta mancipia in inſula tædio medendi exponerent: liberos eſſe ſanxit. Liuius tertio quintæ dec. commemorat Lucretium prætorem tabulis pictis ex præda fanum Æſculapij exornauiſſe. Habuit hæc inſula in prora, & Fauni ædẽ, quæ ita fluctibus ceſſit, vt, ne veſtigia quidem, appareãt. Meminit huius Vitruuius, in hæc verba: Proſtyli exemplar eſt in inſula Tyberina, in æde Iouis & Fauni. Ouidius.

Idibus agreſtis fumant altaria Fauni
Hic, vbi diſcretas inſula rumpit aquas.

Liuius autem ait Cn. Domitium Ænobarbum, & Cn. Scribonium ædiles

multos

multos pecuarios ad populi iudicium adduxiſſe, tresq; ex his damnatos eſſe, & ex eorum multatitia pecunia ædem Fauni in inſula feciſſe. Probus ſcribit Faunum primum ædificia numinibus, lucosq; ſacraſſe, & ab eo Fana dicta eſſe. In hac inſula fuit Statua D. Iulij, quæ ſereno & immoto die ab occidente in orientem conuerſa eſt: ſicuti Cor. Tac. & Sueton. teſtantur.

CAP. CXXIV.

De Ponte Senatorum, ſiue Palatino, & Sublicio.

INFRA inſulam autem ſuccedit, ad teli iactum, ſeptimus pons, à Senatoribus Senatorum, qui & Palatinus à Palatino monte propinquo eſt denominatus. Nam aucta Vrbe & mœnibus, & ciuium numero, cum Sublicius non ſatis videretur facere, hunc, qui via Aurelia in maritima, Thuſciamq; mitteret, addidere; de quo intellexiſſe opinantur Liuium, cum inquit: M. Fuluius maioris vſus locauit portum, & pilas ponti in Tyberi, quibus pilis fornices poſt aliquot annos P. Scipio, & L. Mumius cenſores locauerunt imponendos. Eſt enim pons multiplici fornice compactus ad excipiendos bifidos proximæ imminentis inſulæ alucos, hodie Pons S. Mariæ Ægyptiacæ à propinqua eius æde nuncupatur, in eo autem inſculpta ſunt hæc, videlicet.

NVMINI DEORVM AVG. IOVI OPT. MAX. ÆDEM VOTO SVSCEPTO.
Q. LEPIDVS. M. F. M. CVRIVS. M. F. COS. III.
S. P. Q. R.
IMP. CÆSAR DIVI TRAIANI PARTHICI NERVÆ NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II. QVOVIS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS REMITTENDO SEXTERTIVM NAVES MILLIES CENTENA MILLIA ENIM DEBITVM FISCI PATRES EIVS SVAQ. ET POSTEROS SVOS RESTITVIT HAC LIBERTATE SECVROS IVLIA AVG. MATER AVGG. ET CASTORVM MATRONIS RESTITVIT.
SABINA AVGVSTA
MATRONIS
DIVVS AVG. PON. MAX. EX. S. C. REFECIT.

Vltimus vero & antiquiſſimus omnium ſequitur Sublicius, ab Anco Martio rege non ad tempus, vt prius Hercules, at in vſu Po. Rom. perpetuò manſurus, exſtructus, licet totus ligneus. Nam ſine ferreo clauo, ſine fulturis ita diſpoſitus erat contignatione, vt trabes per bella eximerentur, ac reponerentur. quod quidem ſic facere religioſum fuerat, poſtquam Coclite defendente ægrè reuulſus eſt, auth. Plin. Sublicius autem dictus, quia ilex ſpecies eſt quercus, ex qua confici ſolebat. vel, vt alij, à ſublicibus lignis. lingua enim Volſca magnæ trabes ſublices vocantur. Lapideum deinde Æmilium Lepidum prætorem feciſſe memorant, & ab eo Æmilium pontem denominatum. Vnde Ant. in itin. Poſt iterum, inquit, vnus effectus (de Tyberi enim loquitur) per pontem Lepidi, qui nunc abuſiuè lapideus dicitur, & reliqua. Hunc tyberinis fluctibus læſum reſtituit Tiberius. Cor. Tac. refert Othone imperāte ſubita inundatione fuiſſe perruptum. quem longo tempore poſt Antoninum Pium reſtituiſſe, author eſt Iulius Capitolinus. Quidam marmoreum poſuiſſe dicunt, & in hunc vſque diem pontem marmoratum appellari. Huius enim veſtigia in medio alueo ipſius fluminis, pa-

rum ſupra Naualia, adhuc cernuntur. Et quanquam de loco varia traduntur, conſtat tamen ad Auentini montis radices fuiſſe, quod innuit Appianus, cum inquit: Auentinum aſcenderat Gracchus; mox inde fugiens per pontem ligneũ ad alteram fluminis partem euectus eſt. In Sublicio autem ponte conſidebant pauperes ſtipem à tranſeuntibus petentes. Sen. In ſublicium pontem me transfer, & inter egenos abige, non ideo tamen me deſpiciam, quod in illorum numero conſedero, qui manum ad ſtipem porrigunt. Ex eodem facinoroſi præcipitabantur in Tyberim: ex quo & Heliogabali Imp. cadauer annexo pondere, ne fluitaret, deiectum eſt. Poſt vero incenſam à Gallis Vrbem ob inopiam cibariorum decretum tulerunt, vt ſexagenarij è ponte Sublicio in Tyberim, tanquam patriæ inutiles, deiicerentur, vnde depontanei ſexagenarij dicebantur. Veritas tamen hoc habet, quòd ſexagenarij à ſuffragio repellebantur, & ita eos ponte deiici ſolitos ferunt. qui pons, vt retuli, olim erat apud Septa. Illud autem ſciendum pontes, tam qui extra, quàm qui in Vrbe erant, variis temporibus à diuerſis fuiſſe reſtitutos hominibus, & inter alios ab Vrſo Alo, vt hoc eius epitaphium teſtatur.

VRSVS ALVS CIVIS SATRAPES EX VMBRIA IN ARMIS FLORVIT ADVLESCENS VERO POSTQVAM FACTVS EST ÆQVATVM CAPITOLIVM RECONDIDIT TABVLARIVM LEGES SERVAVIT. R. P. A FALISCIS LIBERAVIT QVIRITES IN EXILIVM PONTES REFECIT PLEBEM PACAVIT DIVISVM IMPERIVM RECONCILIAVIT.
VIX. AN. XLIII. MEN. X. D. IIII.

ADDITIO.

Pons Senatorius, ſeu Palatinus nunc Sanctæ Mariæ, qui vi & impetu fluminis Anno M.D LVII. deiectus ferè medius fuerat. S.P.Q.R. Anno M.D.LXI. tempore Pij Papæ IIII. ex ligneis machinis illum reficere curauit. Sed cum opus iam abſolutum eſſet, dum hinc illuc, ex latere nempe ad latus conantur attrahere, perfracto vno ex validioribus rudentibus, quod maxime tota machina ſubnitebatur, præceps in Tybrim proruit, quaſſata mole, & abrupta; in qua ad nummum octonum millium impenſum fuiſſe conſtat; ſicq; ad vſque tempora Gregorij XIII. hoc eſt, Anno M.D.LXXIIII. inuius perſtitit. quo demum tempore, cum ſacri Iubilei annus aduentaret, idem Pop.Rom. auctoritate Pontificis, ſubſtructione arcuata, ingenti ſolidaq; paraſtata Flumini iniecta, duobusque eminentibus fornicibus è Tiburtino lapide ſuperimpoſitis, ad priſtinam formam, & decorem reſtituendum curauit: in quo opere impẽſi ſumma ad quatuor & quinquaginta millia nummum aureorum extitit; vt ex Matthæo Typhernate illius fabricæ Architecto accepimus. In cuius lateribus vtrinq; legitur in tabulis marmoreis ſequens inſcriptio.

EX AVCTORITATE GREGORII XIII.
PONT. MAX.
S. P. Q. R.
PONTEM SENATORIVM CVIVS FORNICES VETVSTATE COLLAPSOS ET IAMPRIDEM REFECTOS FLVMINIS IMPETVS DENVO DEIECERAT IN PRISTINAM FIRMITATEM AC PVLCHRITVDINEM RESTITVIT ANNO IVBILEI M. D. LXXV.

Sed pontibus exſtructis, in Tranſtyberinam regionem tranſeamus.

CAP.

CAP. CXXV.

De Tranſtyberina regione, Rauennatium, & Fortis Fortunæ Templo; Thermis Seuerianis, Hortis Cæſaris, ac de Aqua Alſietina, & de Pratis Mutiis.

REGIO TRANSTYBERINA priſcis temporibus Ianiculi, à monte, qui plurimus ei imminet, nomen accepit. Rauennatium etiam Vrbem nominatam inuenio. Auguſtus enim contra Antonium & Cleopatram victoria potitus, binã inſtituit claſſem, vnam apud Meſenium Lucanię portum, qua Italiæ inſula, oramq; Galliarum maritimam, Hiſpanias, Africam, Mauritaniasq; tueretur. Alteram apud Rauennam, cuius partes eſſent Adriatici ſinus, Illyrici, Dalmatiæ, Græciæ, Thraciæ, Ponti & Aſiæ, atque Ægypti oræ neceſſitatibus ſubuenire. Cum itaque Romano Senatui ea in primis eſſet cura, vt nulla poſſet Romam frequentare multitudo, cui non eſſet habitandi locus publice aſſignatus, attributa eſt Rauennatis claſſis militibus regio Tranſtyberina, quæ exinde vrbs Rauennatium dicta eſt, ſicut & Templum, Meritoriaq; taberna; vbi nunc S. Mariæ ædes. In hac autem regione pauca admodum memoratu digna extitere, quia addita cum fuiſſet Vrbi non inopia loci, ſed ne Ianiculus mons arx hoſtium quandoque eſſet, propter peſtiferos auſtros, quibus infeſtabatur, à viliſſimis tantum hominibus, ſordidiſſimasq; exercentibus artes, culta erat. Quare minime mirum videri poteſt, ſi paucis tranſigi verbis videbitur. Spartianus tradit Seuerum Imp. Thermas ſui nominis in regione Tranſtyberina feciſſe. & Vopiſcus, Aurelianum hyemales, quod aquæ frigidi aeris illic deeſſent. Quarum veſtigia, licet quidam inter montem aureum, & S. Franciſci ædem eſſe dicant, nullibi tamen certa apparent. Cæſar Hortos, & Naumachiam iuxta Tyberim habuiſſe dicitur, vbi Fortis Fortunæ templum, Tiberij tempore dicatum. Alſietina aqua, quæ & Auguſta dicebarur, ex lacu Alſietino via Claudia miliario XIIII. ab Auguſto in hortos & naumachiam perducta Tranſtyberinę ſeruiebat regioni, de qua ita ſcribit Fron. Quæ ratio mouit Auguſtum prouidentiſſimum Principem, producere Alſietinã aquam, quæ vocatur Auguſta, non ſatis perſpicio nullius gratię, imò & parum ſalubrem, & nuſquam in vſus populi fluentem; niſi fortè cum opus naumachiæ aggrederetur, ne quis ſalubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit, & quod naumachię cœperat ſupereſſe, hortis ſubiacentibus, & priuatorum vſibus conceſſit. Solet tamen ex Tranſtyberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripa aquæ ex neceſſitate in ſubſidium publicarum ſalientium dari. Hanc autem aquam Hadrianum primum Pontificem reſtituiſſe, eiusq; aquę fontem in platea S. Marię tranſtyberinæ exſtare, tenet fama; Albionamq; in hac regione agrum ab Albionarũ luco, quo in loco bos alba immolabatur fuiſſe. Prataq; Mutia e regione Naualium. Dionyſ. Mutium autem mori eligentem pro patria regionem Tranſtyberim donauere de publico. hic locus prata Mutia vſque ad hanc ætatem vocatur. Ludi piſcatorij in ripa Tiberis, propè vbi nunc Naualia, olim celebrabantur, auth. Sex. Pomp.

CAP. CXXVI.

De Sepulcro Numæ & Cecilij poetæ, Tribunali Aurelio, Ianiculo, & Hortis Martialis.

NVMA rex ſub Ianiculo ſepultus eſt, inquit Solinus. Dionyſ. Iacet autem Numa in Ianiculo tranſtyberim. Caſſius Hemina quarto annalium libro prodidit. Cn. Terentium ſcribam agrum ſuum in Ianiculo repaſtinantem offendiſſe arcam, in qua Numa ſitus fuiſſet, in eademq; libros eius repertos P. Cornelio L. filio Cethego M. Bebio Q. filio Pãphilo Coſ. ad quos à regno Numæ colliguntur anni D. XXXV. & hos fuiſſe ex Cartha. De Numæ libris & ſepulcro Liuius hæc habet verba: In agro L. Petilij Scribæ ſub Ianiculo, dum cultores altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos fermè pedes longæ, quaternos latæ, inuentæ ſunt; operculis plumbo deuinctis, literis latinis, græcisq; vtraque arca inſcripta erat. in altera Numam Pompilium regem ſepultum eſſe, in altera libros Numæ ineſſe. Eas arcas cum ex amicorum ſententia dominus aperuiſſet, quæ titulum ſepulti regis habuerat, inanis inuenta: ſine vllo corporis humani veſtigio: aut alterius rei, per tabem tot annorum omnibus abſumptis. in altera duo faſces candelis inuoluti ſeptenos habuere libros, non integros modo, ſed recentiſſima ſpecie. ſeptem libri latini de iure Pontificio, ſeptem græci de diſciplina ſapientiæ: in quibus cum animaduerteretur pleraq; friuolas religionum cauſas continere, ex S.C. in Comitio cremati ſunt. Tribunal Aurelium in tranſtyberina regione fuiſſe arbitramur. de quo Cicero ad Quirites ita meminit: Ego cum homines in tribunali Aurelio palã conſcribiq; vidiſſem. Naualia autem priſcis temporibus vbi & nunc, de quibus Liuius quinto quintæ dec. hæc ſcribit L. milio Coſ. naues, quæ in Tyberi paratæ, inſtructæq; ſtabant, vt ſi rex poſſet reſiſtere in Macedoniam mitterentur, ſubduci, & in naualibus collocari, Senatus iuſſit. Sed in Ianiculum tempus eſt aſcendere, quem montem Ouid. arcem appellauit, his carminibus.

Arx mea collis erat, quem cultrix nomine noſtri
Nuncupat hæc ætas, Ianiculumq; vocat.

Hoc illi nomen fuiſſe putant, quod Ianus ibi, vel ſit ſepultus, vel habitauerit, Virgilius.

Hic duo præterea diſiectis oppida muris
Relliquias, veterumq; vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit vrbem.
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Alij quod ex Ianiculo Romani primum iter in Hetruriã fecere, & ab eo tranſitu Ianiculum dictum. Ianus enim tranſitus vocatur, vt viſum eſt ſupra. Plinius: Saturnia, inquit, vbi nunc Roma eſt, Antipolis, vbi Ianiculus, in parte Romæ. In hoc colle Martialis hortos amœniſſimos habuit, quos ipſemet libro primo multis celebrat verſibus. Idem Plin. tradit Q. Hortenſium dictatorem, cum in Ianiculum ſeceſſiſſet legem in æſculeto tuliſſe. Euſebius verò Cecilium Statium, poetam, in eodem ſepultum eſſe. Huius autem collis forma in longum porrigitur, auſpicatur à porta nunc Turrionis, & ſex plus minus ſtadiis in meridiem extenditur: aſſurgit plurimus ad portam Aureliam.

CAP.

CAP. CXXVII.

De Monte & Campo Vaticano, Templo Apollinis & Martis, Naumachia, Circo; & hortis Neronis, ac de Obeliſco Cæſaris.

EXPOSITIS iis, quæ ad Tranſtyberinam regionem, ſiue Ianiculum, pertinere videbantur, Vaticanum dico montem, & campum (quanquam extra Vrbem) his proximum addere, ex ſitus deſcriptione, admonemur. Vaticanus igitur Mõs is eſt, in quo S. Petri templum, Pontificisq; Palatium ſpectatur. Vaticani autem varia traditur etymologia. Gellius enim ſcribit, agrum Vaticanum, & eiuſdem agri deum præſidem appellatum à Vaticiniis, quæ vi & inſtinctu dei eius in eo agro fieri ſolita eſſent. Var. in libris diuinarum aliam tradit iſtius nominis rationem. Nam ſicut Aius, inquit, deus, araq; ei ſtatuta, quę eſt in infima Noua via, quod in eo loco diuinitus vox edita erat, ita Vaticanus deus nominatus, penes quem eſſent vocis humanę initia, quoniam pueri ſimulatq; parti ſunt, eam primum vocem edunt, quæ prima in Vaticano ſyllaba eſt. Sex. vero Pompeius, vult collem hunc Vaticanum nuncupatum, quod pulſis Hetruſcis eo potitus ſit Po. Rom. vatum reſponſis. Plinius refert tempeſtate ſua Ilicem in Vaticano fuiſſe, in qua titulus æneis literis, Hetruſcis religione iam tum dignum arborem fuiſſe, ſignaret. Apollinis templum eo in loco ſtatuunt, vbi nunc ſacellum S. Petronillæ, ſicut Martis, vbi Sanctæ Mariæ cognomẽto de Febribus, in via olim triumphali Iulium Paulum Poetam, Prædiolum in Vaticano poſſediſſe commemorat Gellius. Cor. autem Tac. Neronem clauſiſſe in valle Vaticani ſpacium in quo equos regeret, apudque nemus, quod nauali ſtagno circumpoſuit, conſueuiſſe. Conuenticula & cauponas exſtruxiſſe, obtuliſſeq; hortos ſuos ad varia in Chriſtianos tormentorum genera; ſpaciumq; illud circum appellatum. In quo idem Nero circenſe ludicrum habitu aurigæ edebat, permixtus plebi, vel * circulo inſiſtens. Et quia Plinius Obeliſcum Vaticani in Caij & Neronis Circo ponit, arbitrantur nonnulli nauale ſtagnum, ſiue Naumachiam ſecus ipſum montem, qua ad portam Pertuſam itur, fuiſſe: Hortos verò à clauſura illius circi ad Tyberim. Obeliſcus autem ſecus eccleſiam Apoſtolorum in via olim triumphali, ſolus ex maioribus omnibus, nunc eſt erectus, his titulis inſcriptus.

DIVO CÆSARI DIVI IVLII F. AVGVSTO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM. Ab altero vero latere.

DIVO CÆSARI DIVI IVLII. F. AVGVSTO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM.

In cuius vertice pila aurata poſita eſt. De hoc autem obeliſcô Plin. ita ſcribit. Tertius eſt in Vaticano Caij, & Neronis principiũ circo, ex omnibus vnus omnino fractus in molitudine eius, quem fecerat Soſtridis filius Nuncoreus, & poſt cœcitatem, viſu reddito, Soli ſacrauit, altitudine cubitorum cẽtum. Idem vbi de magnitudine arborum tractat hæc habet verba: Abies admirationis præcipuę viſa eſt in naui, quæ ex Ægypto Caij principis iuſſu Obeliſcum in Vaticano circo ſtatutum, quatuorq; truncos lapidis eiuſdem ad ſuſtinendum eum adduxit. qua naui nihil admirabilius viſum in mari certum eſt: centum viginti modij lentis pro ſaburra ei fuere. Longitudo ſpatium obtinuit magna ex parte Hoſtiẽſis portus, latere læuo: ibi namq; demerſa eſt à Claudio principe. Arboris eius craſſitudo quatuor hominum vlnas complectentium implebat.

ADNOTATIO.

Obeliſcus Vaticanus qui vnicus ad ætatem vſque noſtram erectus permanſit, antequam è priori illa ſua ſede amoueretur, in eo ſtabat loco qui ſacrario baſilicæ Principis Apoſtolorum eſt proximus, è regione celeberrimi Vrbis cœmeterij, totumq; baſi, & vltra obrutus, quod vulgo Campi Sancti fertur via publica; At Sixtus V. Pont. Max. Pontificatus ſui anno primo, qui fuit ſalutis humanæ 1585. de eo transferendo in forum Principis Apoſtolorum, ſanctiſſimæque Cruci conſecrando ſtatuit, gentium ſuperſtitione amota. Itaque paratis iis quæ ad tantam molem amouendam, vehendamq; neceſſaria erant, anno ſequenti 1586. ingenti ſumptu eſt tranſlatus, ingenio, & opera Dominici Fontanij Architecti è pago Mili Agri Monocomenſis, impoſita Cruce, magna populi frequentia, & deuotione.

CAP. CXXVIII.

De via Triumphali, Aqua Sabbatina, & ſepulcro Scipionis.

TRIVMPHALIS aũt viæ mentio licet facta ſit ſupra, tamen libet hic oſtẽdere quo tramite in Capitoliũ ꝑduceret. Parata igitur triumphali pōpa in territorio triũphali, per viã procedebant triumphalẽ, cuius ſtratæ ſilicib. particula adhuc cernitur ſub S. Spiritus hoſpitali, vt per nunc dirutũ pōtem Tyberis triumphalẽ, cuius ampla cernere eſt fundamẽta, in vrbem, & ad Capitolium duceretur. Cōtinuabatur autem via triumphalis ad poſteriorem olim porticum S. Celſi. inde S. Laurentij in Damaſo eccleſiam, & poſt Floræ campum petebat. idque hinc maximè proximis temporibus cernere fuit, quod in continuatis ſuper eam domibus fundamenta iacere, aut puteos effodere molientes, ſiliceam veterem offenderunt, ſpacioſiſſimam, à campo Florę ad nunc plateam Iudæorum, inde Iunonis templum, nunc S. Angeli eccleſiam, poſtea ad S. Georg. in velabro procedens via, ſub nouis ædibus, ruiniſq; ab effodientibus inuenitur, quouſq; Iani templo, velabroq; proxima in cliuum deſitura capitolinum detecta cernitur, Blon. In hortis Pontificis viſitur hodie Nili ſimulacrum, & circumquaque animalium genera in eo flu. naſcentium, ac Tyberis, cum pueris vrbis conditoribus lupæ mammam tractantibus. Apollinis cum arcu & ſpiculis Signum, Laocoontiſq; Virgiliani cum duobus filiis, de quo ſupra facta eſt mentio: Veneris paruum Cupidinem iuxta ſe deſpicientis, & Cleopatræ fonti appoſitum, exangui ſimilis. Quæ omnia exornandi locum gratia hinc inde eo ſunt tranſlata. Exſtant & multa alia antiqua monimenta in porticu eiuſdem Pontificis, ac in vinea ad primum lapidem fermè eregione pontis Miluij, quæ, cum ibi non ſint inuenta, nullam antiquorum locorum præbent cognitionem. Quare his omiſſis ad vtiliora veniamus. Sabbatina aqua à Sabbatino Anguillariæ lacu Romam perducta erat, cuius formæ veſtigia quędam extra portam Aureliam exſtare dicuntur. hanc Adrianus primus pontifex reſtituit, perduxitque in Baſilicam diui Petri ad vſum ſacerdotum, & ad lauandos pauperum pedes in cœna domini. In campo Vaticano, haud procul à mole Hadriani fuit ingens Meta, ſiue Pyramis, quam Alexander ſextus Pontifex deſtruxit, vt viam ad eandem baſilicam aperiret, vel ne eſſet hoſtibus, tanquam propugnaculum contra propinquam arcem, cuius fundamenta vidimus effodi ſuperioribus annis. Sunt autem qui velint Septem Epulonum fuiſſe ſepulcrum, vel Scipionis de quo Acron. Horatij interpres ſic meminit. Deuicta Carthagine virtute Scipionis Africani, cum Afri aduerſus Romanos denuò rebellarent, conſulto oraculo reſponſum eſt, vt Sepulcrum Scipionis fieret, quod Carthaginem reſpiceret, tunc le-

uati

uati cineres ſunt de pyramide in Vaticano,& humati in ſepulcro eius in portu,vt Carthaginem reſpiceret.Gentile tamen Scipionum ſepulcrum in via Appia fuiſſe declarabimus. Huius autem pyramidis forma viſitur in porta ænea eccleſiæ Apoſtolorum celata.

CAP. CXXIX.

De iis quæ extra portam Flumentanam, & Collatinam fuere, vel nunc ſunt.

QVANQVAM ex ſitus deſcriptione antiquæ Vrbi, & nouæ iure optimo finem imponere liceret, tamē cum maiorē quandoq; ambitum adepta ſit,ſuburbiaq; in eum producta eſſent ſpacium, vt hinc Tyrrhenum mare,inde Ocriculi attingeret pontem, multa memoratu digna extra relinquuntur,ex quibus & temporis vetuſtate,& bellorum iniuria pauca quędam in noſtram peruenere cognitionem,quę percurriſſe non minus conducere,grataq; fore arbitramur iis,quæ intra Vrbis mœnia ſunt comprehenſa. Quare,ex ordine inſtituto, à porta Flumentana exordium ſumamus: à qua vltra primum lapidem occurrit Miluius pons: de quo paulo ante ſatis declaratum eſt,ſicut de ortu,naturaq; Tyberis,ac via Flaminia: quæ,vt diximus, à Cn. Flaminio Ariminum vſque ſtrata,ab eodem etiā denominationem accepit. Vias enim vrbis ex ſilice fermè omnes ſtratas fuiſſe indicant veſtigia, tam extra,quam intra Vrbem multis in locis exiſtentia. Ideo,fermè omnes, dictum eſt,quia Liu. primo dec.quintæ ait, M. Æmilio Coſ. Cenſores vias ſternendas ſilice in Vrbe, glarea extra vrbem ſubſtruendas, marginandasq; omnium primos locauiſſe. & Plutarch. Cn. Gracchum certis regionibus vias direxiſſe,& eas paſſim lapide ſtrauiſſe, partimq; arenæ muniuiſſe aggeribus,iniqua adæquantem,& quantum valles, torrentesq; abrumpebant pontibus æquali altitudine coniungentem. Quibus verbis patet non omnes ſilice fuiſſe ſtratas. Idem autem Gracchus dimenſo viarum ſpacio ſingulis miliariis columnas lapideas,ſpacij ſigna præferentes,conſtituit,lapidesq; parum inter ſe diſtantes ex vtraq; viarum parte diſpoſuit,vt ex illis facile in equos eſſet aſcenſus. In Flaminia Auguſtus quatuor pontes, præter minorum pontium turbam,maximo exſtruxit opere, atque impendio, ex quibus nunc integer ſolus exſtat, qui Ariminum,ſuburbiumq; coniungit. Miluius multa, quæ ab eo accepit ornamenta, prorſus amiſit: & qui Tyberim item ſub Ocriculo iungebat parte vnam ſucciſus, in arcis fundamenta conceſſit. Is verò qui ſub Narnea Narem amplectabatur Flu. multis, vt videtur, ſeculis, vel ſucciſum, vel collapſum vetuſtate,fornicem medium amiſit,Blon. In eadem autem via ſepeliebantur defuncti. Iuu.

Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

Viſuntur & hodie in ea magnæ ſepulcrorum moles. Plinius docet in Flaminia Cæſaris villam, quæ ad Gallinas dicebatur, poſitam eſſe, eius ſunt hæc verba:Sed & circa diuum Auguſtum cuncta eius digna memoratu. Namq; Liuiæ Druſillæ, quæ poſtea Auguſta matrimonij nomen accepit,cum pacta eſſet illa Cæſari, gallinam conſpicui candoris ſedenti aquila ex alto abiecit in gremium, illæſam: intrepideq; miranti acceſſit miraculum, quoniam tenentem roſtro laureum ramum onuſtus ſuis baccis: cōſeruari alitem,& ſobolem iuſſere aruſpices, ramumque eum ſeri, ac rite cuſtodiri, quodq; factum eſt in villa Cæſarum fluuio Tyberi impoſita, iuxta nonum lapidem Flaminia via,quæ ob id vocatur ad Gallinas. Eadem fermè ſcribit Suet. in Galbæ vita. Huic autem viæ iuncta erat Claudia, vbi Horti Ouidij, vt ipſe teſtatur his verſibus.

Nec quæ pomiferis poſitos in collibus hortos
Spectat flaminiæ Claudia iuncta via.

Æmilia via à Lepido Flaminij collega ſtrata, vt quorundam eſt opinio, ab Æmilia regione Bononiam vſque, cuius veſtigia multis in locis adhuc cernuntur. Fuerunt autem Æmiliæ duæ, altera, quæ Flaminiam excipiebat, altera quam ſtrauit Scaurus per Piſas, & Lunam in Sabatios vſque. Fuit & Tyberina via, & Caſſia extra portam nunc Vicilariam, quæ Sutrium, Vetrallam, Viterbiumq́; & Vulſinenſem mittebat, cuius quota pars, ex ſaxo quadrato ſtrata, alicubi adhuc videtur. Clitellæ, inquit Sextus Pompeius, dicuntur non tam hæ, quibus ſarcinæ colligatæ mulis portantur, ſed etiam locus Romæ per ſimilitudinem, & in via Flaminia loca quædam deuexa, & accliuia. Galienus autem Imperator parauerat porticum Flaminium vſq; ad pontem Miluium, vt tetraſtice fieret, ſiue pentaſtice, vt primus ordo pilas haberet, & ante ſe columnas cum ſtatuis, ſecundus & tertius deinde diateſſaron columnas, auth. Tremellius. Perfecerit ne, incertum. Extra autem portam Collatinam via eiuſdem nominis exit, in qua Virgo aqua concipitur: Collatiam olim mittebat, nunc verò, haud procul à porta, Salariæ viæ iungitur. Et quia mœnia Collinam portam non excedebant, Collatina priſcæ Vrbis porta non erat, ideo pauca, quæ extra hanc fuere, in cognitionem noſtram poſſunt peruenire.

CAP. CXXX.

De iis quæ extra Portam Collinam fuiſſe traduntur.

SEQVITVR porta Collina, cuius via nunc, vt olim, Salaria nuncupatur, quod per eam Sabini ſalem in Vrbem deferebant: ducit in Sabinos, & apud Ererum in ipſam incidit Numentana. De Salaria meminit Cor. Tac. hoc modo: Tertium agmen per Salariam Collinæ portæ appropinquabat. In hac Veneris Erycinæ Templum fuiſſe diximus, vbi reſtagnante Tyberi Apollinares celebrabātur. hoc autem templum prope portā fuiſſe Appianus ſic docet. Cum copiis ſubinde prouectus Sylla ad Collinam portam caſtra locat, non longe à Veneris templo. & Ouid. ſic.

Templa frequentari collina proxima portæ
Nunc decet, à Siculo nomina rege tenet.
Vtq́; Syracuſias Aretuſidas abſtulit armis
Claudius, & bello te quoque cœpit Erys.

Votum quidem ferunt à Fabio dictatore: dicatum verò L. Portio, idq; inſignē Porticum habuiſſe ſcribit Strabo. Veneri autem virgines paruas imagunculas, quas in delitias habebant, olim offerebant. Perſius. Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine Pupæ. Ad id etiam matronæ virilis membri figurā diuinis præcolentes honoribus, magna ſacrorum pompa perferebant. vbi fuit & ſimulachrum Veneris Verticordiæ, quod homines ab effuſa libidine auerteret. Ouidius.

Roma pudicitia proauorum tempore lapſa
Cumæam veteres conſuluiſtis anum.
Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis
Inde Venus verſo nomine corda tenet.

Pudiciſſima, inquit Plin. fœmina ſemel matronarum ſententia iudicata eſt Sulpicia Paterculi filia, vxor Fuluij Flacci, electa ex centum præcipuis, quæ ſimulacrum Veneris ex Sibyllinis carminibus dedicaret. Eadem via, ad II. lapidem inſigni

ſigni monumento ſepultus fuit Licinus tonſor Auguſti, prædiues. Secus eandem viam extat ſepulcrum quoddam, in templi formam conſtructum, in quo Cereris, Bacchique picturæ cum vitibus, & hydriis cernuntur. Extra vero Collinam portam Honoris templum ſtatuit Cic. ſecundo de le. cum inquit: Noſtis extra portam Collinam Ædem Honoris? & aram in eo loco fuiſſe memoriæ proditũ eſt: Ad eam cum Lamina fuiſſet inuenta, in qua ſcriptum, domina honoris, ea cauſa fuit ædis eius ædificãdæ. Sed cum multa in eo loco ſepulcra fuiſſent, exarata ſunt. Statuit enim Collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Per Collinam autem memorant Gallos Senonas ingreſſos, vrbem diripuiſſe. Ab ipſa porta tertio miliario procul Annibal caſtra cum poſuiſſet, ad Herculis templum progreſſus eſt, vrbem expugnaturus, ſed ter imbribus, & grãdine repulſus, obſidione Vrbem ſoluit. Via ſalaria ad III. lapidem ſupra Anienem occurrit pons Salarius, priſcum adhuc ſeruans nomen, ſicut & via: In eo autem inciſa ſunt huiuſmodi.

IMPERANTE. D. N. PIISSIMO. AC. TRIVMPHALI. SEMPER. IVSTINIANO. P. P. AVG. ANN. XXXVIII. NARSES. VIR. GLORIOSVS. EX. PRÆPOSITO. SACRI. PALATII. EX. CONS. ATQVE. PATRICIVS. POST. VICTORIAM. GOTHICAM. IPSIS. EORVM. REGIBVS. CELERITATE. MIRABILI. CONFLICTV. PVBLICO. SVPERATIS. ATQVE. PROSTRATIS. LIBERTATE. VRBIS. ROMÆ. AC. TOTIVS. ITALIÆ. RESTITVTA. PONTEM. VIÆ. SALARIÆ. VSQVE. ADAQVAM. A. NEFANDISSIMO. TOTILA. TYRANNO. DISTRVCTVM. PVRGATO. FLVMINIS. ALVEO. IN. MELIOREM. STATVM. QVAM. QVONDAM. FVERAT. RENOVAVIT.

Item carmina hæc.

Quàm bene turbati directa eſt ſemita pontis,
Atq; interruptum continuatur iter.
Calcamus rapidas ſubiecti gurgitis vndas,
Et libet iratæ cernere murmur aquæ.
Ite igitur faciles per gaudia veſtra Quirites,
Et Narſin reſonans plauſus vbiq; canat,
Qui potuit rigidas Gothorum ſubdere mentes,
Hic docuit durum flumina ferre iugum.

Anio, inquit Dionyſ. ex vrbe Tybure effuſus per excelſum ſcopulum multus per planiciem Sabinorum, Romanorumq; fertur, diſterminans vtranque regionem, influitque in Tybcrim parum infra pontem Salarium, aſpectu pulcher, & potu dulcis. Et quia ex ſublimi in vallem ſubiectam fertur, & præcipitem Horatius appellauit: ſicut & Statius primo Syl. In hoc ſepultam fuiſſe Iliam ſcribit Acron. Apud eundem pugnauit Torquatus. Meriique ſepulcrum fuiſſe teſtis eſt Cic. de legib. Simulacrum Sibyllæ Tiburtinæ, quæ Tiburi colebatur, vt dea, in gurgite Anienis inuentum eſt, tenens in manu librum, cuius ſacra ſenatus in Capitolium tranſtulit.

CAP. CXXXI.

De ijs quæ extra portam Numentanam, & Interaggeres fuere, vel hodie ſunt.

QVARTO ordine ſuccedit porta Numentana, ab ipſa incipit eiuſdem nominis via, qua itur Numentum, quod eſt in Sabinis. Dicta eſt etiam Ficulnenſis via. Liuius: Decemuiri Numentana, cui tum ficulnenſis nomen fuit, profecti, caſtra in monte Sacro locauere. Ficulnenſem autem appellauit à loco vbi figulinæ, ſicut apud Teſtac. fiebant. Extra eandem portã Neniæ, quæ cantu quærulo funeribus adeſſet, templum fuiſſe legitur. Nam Deorum, quos obeſſe putabant, Templa, extra Vrbem, vt plurimum, ponebantur, ideo, vt plurimum dicimus, quia in Palatio Febris Fanum, in Exquiliis Malæ Fortunæ, ad radices Auentini Socordiæ, & apud Auguſti forum Martis Vltoris templum fuiſſe, viſum eſt, quæ numina, non vt opem ferrent, ſed ne obeſſent, colebantur. Via Numentana, citra ſecundum lapidem, occurrit à ſiniſtra S. Agnetis ædes, prope quam viſitur vetuſtiſſimum Bacchi Templum, Sphærica forma, columnis circumquaque in gyrum diſpoſitis, templiq; teſtudinem ſuſtinentibus, vbi è muſiuo opere ornamenta picturæ, & ipſius Dei geſta effigiata cernuntur, & Porphyreticum ſepulcrum vitibus, & vuis inſculptum, quod Bacchi eſſe multi fabulantur. Apparent autem apud hoc templum, verſus ſeptentrionem, magni cuiuſdam ædificii ruinæ, vbi theatrum extitiſſe memorant, nos vero nihil certi habemus, quod de ipſo dicatur. Hinc vero ad ſtadia quatuor iterum ſe offert Anio, ſuper quo eſt pons Numentanus, priſcũ retinens nomẽ, ſicut & via, quem pontẽ Narſes eunuchus exſtruxit. Inter hanc quidem viam, & Salariam ad IIII. miliarium fuit Suburbanum liberti Neronis, quo fugiens ipſe Princeps, ſe ipſum interfecit, auth. Suet. Extra autem portam Interaggeres occurrit ſtatim locus planus, inſtar magnæ areæ, quadrata forma, parietibus circumſeptus, qui dicebatur Caſtrum Cuſtodiæ, vbi fuerant olim in ſtatione milites prætoriani Dioclitiani Imp. Procopius verò ſcribit e regione Viuarii forinſecus veteres Romanos alterum breuem murum modico interuallo adieciſſe, non ad tutelam, ſed ad delicias, vt leones eò loco, & alias beſtias ſeruarent. Vnde olim locum ipſum Viuarium, hodie vero Viuariolum vocant.

CAP. CXXXII.

De ijs quæ extra portam Exquilinam, Næuiam, Cœlimontanam, & Gabiuſam fuere, vel ſunt.

EXIT á porta Tyburtina eiuſdem nominis via, quæ Tybur mittit. In hac apud S. Laurentium iacet Obeliſcus in vinetis confractus, haud ita multo poſt obuius fit ſupra Anienem pons Mammeus, vulgo Mammolo appellatus, ab Antonino Pio extructus, qui à Mammea Alexandri matre inſtauratus, eius nomen acquiſiuit. Quartus pons ſuper eundem fluuium Lucanus nuncupatur, qui propior eſt Tiburi, quam Romæ, ibiq; eſt ſphærica moles. In ponte vero legitur index Ti. Plantii authoris. Supra Tibur autẽ XX. miliar. cõcipitur Anio vetus, partim in Tiburtinũ vſum, partim Romam deductus, qui minus ſalubris in hortorũ rigatorem, atq; vrbis ſordidiora extaret miniſteria: hanc aquam poſt annos XL. quam Appia perducta eſt, an. ab vr. co. CCCCLXXX. Curius enim dẽtatus cenſor cũ L. Papir. deducendam

curauit

curauit ex manubiis de Pirrho captis. Item poſt biennium actum eſt in Senatu de conſũmatione eius, tamen ex S.C. duumuiri aquam perducentes creati, Curius,& Fuluius Flaccus locauerant. Curius intra quintum diem deceſſit, gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Sed quoniam duæ Anienis aquæ in vrbem fluebant,vt facilius dignoſcerentur, Anio nouus cœpit vocari, priori vero cognomẽ vetus adiectum. Nouus autem Anio Sublacenſi concipitur via,ad miliar. X L I I. iungitur ei riuus Herculaneus,oriens eadem via ad miliarium XLIII. Ductus Anienis noui efficit paſ. L V I I I. milia,cuius riuum Frontinus à Nerua Imp. procurator aquarum conſtitutus, reſtituit, & in vrbem deduxit.. Strabo extra Exquilinam portam Labicanam, & Prœneſtinam viã egredi oſtendit,his verbis. Porro in vnum cadit Labicana via à porta quidem exquilina, à qua & Prœneſtina, à ſiniſtra vero hanc, & Exquilinum campum omittas, vltra centum viginti ſtadia pergit, tum & Labio propinquat, & Thuſculum relinquit. Ab hac eadem porta haud procul, erat locus, qui olim Puticulæ dicebatur, quod ibi eſſent frequentes putei in quibus condebantur combuſtorum oſſa ex propinquo campo Exquilino. Puticulæ inquit Elius, quod putreſcant ibi cadauera proiecta, qui locus publicus vltra Exquilias. Via prœneſtina, inter ſextum, & octauum miliarium, in agro Lucullano concipitur aqua Appia, diuerticulo ſiniſtrorſus paſſuum DCCLXXX. habet longitudinem à capite vſque ad Salinas, hæc M. Valerio Max. P. Decio Mure Coſ. anno X X. poſt initium Samnitici belli inducta eſt ab Appio Claudio cenſore, cui poſtea Ægro fuit cognomen. Collegam autem habuit C. Plautium, cui ob inqueſitas eius venas Venocis cognomen datum eſt, ſed is intra annum,& ſex menſes deceptus à collega, tanquam idem facturo, abdicauit à cenſura, nomen aquæ ad Appii honorem tantum pertinuit, qui multis tergiuerſationib. extraxiſſe cenſuram traditur, donec & viam, & aqueductum conſummaret. Plin. Agrippa, inquit, & Virginem adduxit ab octauo lapide diuerticulo I I. mil. paſ. via prœneſtina, iuxta Herculaneum riuum, quem refugiens Virginis nomen obtinuit,& rurſus: Agrip. in ædilitate ſua adiecta virginea aqua, cæteriſq; corriuatis, atq; emendatis lacus ſeptingentos fecit. Ex quo Auguſtũ Po. Ro. vinum petenti ſubiratum reſpondiſſe ferunt: Tot aquas introduxit Agrippa gener meus,& vinum quæritis: Addidit autem Agrippa omnibus aquis ſigna ærea, aut marmorea, vtpote dei aquarum, qualia nunc quædam in vrbe cernuntur. Quod etiam teſtantur carmina inſculpta in marmore, iacenti inter ſpineta, in platea S. Pauli, quæ ſunt hæc:

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA IN CVRIA CVRSVS.
QVOS TIBI NVNC PLENO CANTHARVS ORE VOMIT. & Propertij hæc.

Et leuiter lymphis tota crepitantibus vrbe,
Cum ſubito Triton ore recondit aquam.

Ædicula, inquit Frontinus, fonti appoſita hanc virginem pictam oſtendit. Alii autem Virginem appellatam tradunt, quod quærentibus aquam militibus, Virguncula venas quaſdam mõſtrauit, quas ſecuti ingentem aquę modum inuenerunt. Fuluius autem ab ea porta, quæ maior nunc vocatur, tanquam olim ab Exquilina, aut certe prope quæ fuerit, Labicanam, & Prœneſtinam viam nunc egredi, ſcribit. Labicana à dextris, iuxta formam aquæ Claud. ad Columnam oppidum, Prœneſtina vero Gallicanum nunc, olim Gabios, deinde Prœneſte, à quo nomen accepit, tendit. A Cœlimontana vero incipit, via Campana, quæ ſtatim extra portam in duas dirimitur ſemitas, ſed poſt pauca ſtadia vtraq; Latinæ iungitur. Inter Cœlimontanam,& Latinam Gabiuſam locauimus portam, á qua olim exibat via Gabina, de ea ita meminit Liuius: P. Valerius T. Herminium cum modicis copiis ad II lapidem Gabina via occultatum obſidere iubet. Idem:

ad III. lapidem venere via Gabina, fuerunt autem Gabii, vt diximus, via prænestina, Strabo: Sunt & Romanorum oppida à ſiniſtra Latinæ, inter eam, & Valeriam Gabii extant, in via præneſtina, vbi lathomiæ ſunt pluſquam reliquæ, lapides Romæ ſuppeditantes, diſtantes Roma, & Præneſte ex æquo ſtadiis centum.

CAP. CXXXIII.

De ijs quæ extra portam Latinam; & Capenam fuere, vel ſunt.

A LATINA autem porta Via, eiuſdem nominis exit, quæ in Latinos populos ducit, videlicet per Leuicanum, nunc Valmontonum, & nunc Campaniam vſque ad Caſinatem S. Germani Saltum, de qua Strabo ſic ſcribit: Præclariſſimæ ſunt viæ, Appia, & Valeria, media inter has Latina eſt, ad Caſinum oppidum iungitur Appiæ XIX. à Capua diſtans ſtadiis. In hac IIII. ab Vrbe lapide, fuit Templum Fortunæ Muliebris, eiuſdemque deæ ſimulacrum, nephas attingi niſi ab ea, quæ ſemel nupſit, Valer. Max. Muliebre inquit, Fortunæ ſimulacrum, quod eſt in via Latina ad quartum miliarium eo tempore cum in æde ſua conſecratum Cal. Decembris, quo Coriolanum ab excidio Vrbis maternæ præces repulerunt, non ſemel, ſed bis locutum conſtitit, his verbis: Rite me vidiſtis: Rite me dedicaſtis. Eadem concipitur aqua Tepula XI. miliario diuerticulo euntibus ab Roma dextrorſus, ſub terra prius: deinde arcuato opere, Iuliæ poſt admiſta. M. Agrippa ædilis proprias vires collegit, & Tepulæ riuum intercœpit, acquiſitæque ab inuentore nomen Iuliæ datum. Iulia autem reuocatis deriuationibus, per quas ſubripiebatur, modum ſuum, quamuis notabili ſiccitate, ſeruauit. Tepula igitur inuenta, & deducta ab Agrippa eſt, anno ab Vrbe co. DCCXIX. Imp. Cæſ. Iulia vero ab Aureliano, vt ſcribit Ant. in Itinerario. Via autem Valeria ad miliarium XXXIII. Fron. aquam Marciã concipi ſcribit, de qua plura ſuperius locuti ſumus. Penultimam enim omniũ portarum cis Tyberim, Appiam appellauimus, à qua eiuſdem nominis, cuius & portæ, egreditur via; Ab Appio Claudio Cenſore, qui Capuam vſque eam ſtrauit, denominationem accepit, ea latitudine, vt plauſtra duo, ex aduerſo inuicem occurrentia, libere exciperet. Liuius: Memoriæ felicitatis nomen Appii, & viam muniuit, & Appiam aquam in Vrbem deduxit. Quam quidem viam Cæſar Dictator, vel exornauit, vel reſtituit. Plut. Commiſſa dehinc illi Appiæ viæ cura, ingentes prodegit pecunias. Nouiſſime vero Traianus eam reſtituens Brunduſium vſque ſtrauit, deſiccatis paludibus, exciſis collibus, aggeratis vallibus, ſaxis conſtratis reliquis iis circum, ac pontibus magnificentiſſimi operis excitatis, permeabilis fecit. auth. Dionyſ. Traianum autem quamplurima ædificia reſtituiſſe, ex literis in marmore apud circum Maximum inuento inciſis, ſatis apparet, quæ ſunt huiuſmodi.

IMP. CÆS. DIVI NERVÆ, F. TRAIANO GERMANICO DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. IX. COS. PP.* TRIB. QVOD LIBERALITATE OPTIMI PRINCIPIS COMMODA EARVM ETIAM LOCORVM ADIECTIONE AMPLIATA SINT.

Appia, inquit Strabo, ad mare protendit: prius tamen in Albæ, Aritiæque ruinas perducit, & muros olim Pontinæ paludis ad Terracinam, inde per Fundos, Molas, & poſtea Sinueſſam, & medium ſtellatum campum vſque Brunduſium, mox tranſuerſo itinere per Atellam nunc aduerſam, Puteolis, & circum Baianum olim ſinum, nunc Tripergulæ Balneas vſque Cumas. Huic viæ & Claudiæ nomen datum inuenio. Sen. in ludo mortis Claudii ait, Auguſtum, & Tiberium

rium Cæſ. Appia via ad deos iuiſſe. Templum Martis celeberrimum eadem via. Ouidius.

Lux eadem Marti feſta eſt, quem proſpicit extra
Appoſitum recta porta Capena via.

Liuius. Viam Cenſores ſternendam à porta Capena ad Martis templum locauere, ſemitamq; ſaxo quadrato ſtrauerunt, hoc templum à Sylla in ædilitate ſua conſecratum fuit, ſupra centum columnas poſitum. Memorant autem Martis duo fuiſſe templa, vnum intra vrbem Quirini, quaſi cuſtodis, & tranquilli, alterũ, de quo nunc, extra vrbem, quaſi bellatoris vel gradiui. In Mart. Ancyle fuiſſe ſcribit Ser. gram. Verum cum præter hoc, & in vrbe, & in Campo Martio fuerint Martis Templa, de quo intelligat Ser. ignoratur, ſicuti & de Senatulo, quod erat apud Bellonæ, iuxta Martis fuit Manalis lapis, quo per ſiccitatem in Vrbem relato, pluuia ſtatim manabat, hinc Manalem dixere, Sextus Pomp. author. Martis Signum in via Appia, idque Cneio Seruilio, & Flaminio Coſſ. ſudaſſe memorat Liuius. In eadem fuit Bonæ deæ Sacrarium, apud quod Clodium & M. Papirium interfectum fuiſſe, ait Cic. Lucus, & ædes Camœnarum extra portam Appiam à Fuluio Nobiliori condita fuit, auth. Aſcan. Ara Apollinis Ædis ſpei, Mineruæ, extra eandem portam præterea Lucus Honoris, Virtutis Ædes: Liuius. Ædem Virtutis ad portam Capenam Marcellus dedicauit. At Honoris, & Virtutis intra vrbem fuiſſe crediderim, ad ipſam tamen portam, vt dixi. Sunt enim hæc numina optimi ominis, quorum templa in vrbe excitanda venirent, potiuſquam extra. Ad portam autem quaſi admonerent proficiſcentes ad bella, niſi per virtutem res ſtrenue geſſiſſent, aditum ſibi non futurum ad honorem, & gloriam, hoc eſt ad triumphum: Hinc eſt quod Auguſtinus ait Neminem honoris templum ingredi poſſe, niſi prius virtutis eſſet ingreſſus. Marcel. autem in Corſicam & Sardiniam nauigans, grauiſſimam paſſus eſt tempeſtatem: cumq; naufragio eſſet ſeruatus, Romam reuerſus Tempeſtatis Ædẽ extra portam Capenam excitauit. Ouidius.

Te quoq; tempeſtas meritam delubra fatentur,
Cum penè eſt Corſis obruta puppis aquis.

Extra eandem portam, ad II lapidem, Templum Ridiculi, cui nomen inditum eſt, quod ibi Annibal caſtrametatus illuſus reuerſus eſſet. Via Appia hortos Terentianos XX. iugerum fuiſſe legimus. Eadem via ad ſecundum lapidem inter ædem Sancti Sebaſtiani, & Caput Bouis in prælonga conualle extat Circus, ſiue Hippodromus, ſatis rudis, ab Antonino Baſſiano (vt creditur) extructus, vbi in medio adhuc apparent metarum ſigna, & Obeliſcus miræ magnitudinis, in plures confractus partes, cum notis Aegyptiorum, vbi olympici olim fiebant ludi, ad exercendos milites prætorianos, qui illic contubernia à Tyberio Cæſare conſtituta habebant. Calori amni ſecundo ſupra Sabbatum miliario Valentinus pons fuit, in via Appia poſitus, & appellatus à Valente Imperatore, nunc dirutus. In eadem via vbi ea primum attingit Maſicum montem, vrbs eſt Sinueſſa, olim Pometia. Fuit priſcis temporibus Appia veterum ſepulchris à dextris & ſiniſtris frequentiſſima, quorum multa adhuc cernuntur veſtigia, velut ex Tyburtino lapide extructa ſphærica forma ſine apice meta, cognomento nunc caput bouis, quod illic vndiq; bubulorum capitũ ſimulacra lapide cęlata viderentur, vbi ſepulcrum Metellæ vxoris Craſſi fuiſſe hic index oſtendit.

CÆCILIÆ. Q. CRETICI. F.
METELLÆ CRASSI.

Cic. primo Tuſc. an tu egreſſus, inquit, porta Capena cum Colatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum ſepulcra vides, miſeros putas illos? in eadem Appia. VI. ab vrbe lapide M. Tullii, & Tullior. monumenta fuere, vt marmora

inſcripta ibiq; inuenta aperte ſignificarunt. In gentili autem Scipionum ſepulcro Ennium poſitum commemorat Cic. pro Archia. Charus, inquit, fuit Africano ſuperiori noſter Ennius, itaque in ſepulcro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus. Ad huius ſepulcri ornamentum tres fuerant ſtatuæ, duæ P. & L. Scipionum, tertia ipſius Ennii, auth. Liuius, qui de loco vbi Publius mortuus, & ſepultus anceps, ſic ſequitur. Alii Romæ, alii Literni, & mortuum, & ſepultum, vtrobique monimenta oſtenduntur, & ſtatuæ. Nam & Literni monimentum monimentoque ſtatua ſuperimpoſita fuit, quam tempeſtate diſiectam nuper vidimus ipſi, & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monimento tres ſtatuæ ſunt, duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe, tertia Poetæ Q. Ennii. Et tamen quinto quintæ dec. pro certo videtur tenere Africanum Literni eſſe ſepultum. Sunt enim apud ipſum M. Seruilii Coſſ. contra Ser. Galbam pro L. Paulo Æmilio verba hæc. Satis peccatum in Camillo à maioribus noſtris eſt, quem tamen ante receptam per eum à Gallis vrbem violauerunt. Satis inſuper vobis in P. Africano, Literni domicilium, & ſedem fuiſſe domitoris Africæ, Lit. ſepulcrum oſtendi. In baſi autem ſtatuę Ennii, hæc erant inciſa carmina.

ASPICITE. O. CIVES. SENIS. ENNII. IMAGINIS. FORMAM. HEIC. VOSTRVM. PANXIT. MAXIMA. FACTA. PATRVM. NEMO. ME. LACRVMIS. DECORET. NEQVE. FVNERA. FLETV. FAXIT. CVR. VOLITO. VIVVS. PER. ORA. VIRVM.

Sepulcrum ſororis Horatii, eius qui ex tergeminis ſuperſtes ipſam interfecit, ex ſaxo quadrato conſtructum fuit ante portam Capenam, quo in loco ipſa ceciderat. Extra eandem portam Horatiorum ſepulcra, Campusque vbi pugnauerunt collocatur, & locus Mercurio ſacer, Aquaque Mercurii appellata, ad quam cum conueniſſet Po. Ro. vnuſquiſq; lauri ramo alterius caput ea aſpergebat aqua, Mercurium inuocans vt aſperſis peccata, pręſertim periuria dilueret.

Eſt aqua Mercurii portæ vicina Capenæ.
Si iuuat expertis credere, numen habet.

Statius autem Appiam omnium aliarum viarum reginam appellauit, in qua ad quintum lapidem ſepultus eſt Pomponius Atticus, in monimento Q. Cecilii auunculi ſui, vt inquit Cor. Nepos. Cæditiæ Tabernæ in via Appia, Domini nomine ſunt vocatæ. Sextus Pom. Lucus Egeriæ extra portam Capenam, quod Camœnis ſacrauit Numa. Via Laurentina in Appiam incidebat, in qua ſexto ab Vrbe miliario, ferme vbi S. Sebaſtiani eſt paſſionis locus, Terminalia, id eſt feſta Termino Deo ſacra, magno populi concurſu celebrabantur. Eſtque is Terminus, qui cum in Capitolio ædes Iouis dedicaretur, cæteris diis cedentibus cedere noluit.

CAP. CXXXIV.

De iis quæ extra portam Hoſtienſem, & reliquas in genere.

VLTIMA Vrbis porta cis Tyberim, & ab ea, quæ egreditur via Hoſtienſis dicitur: quod Hoſtiam Tyberinam, ab Anco rege conditam, mittat, hæc autem porta prius Tergeminorum ſortita nomen ad radices Auentini, vt viſum eſt, ſteterat, extra quam Liuius primo dec. quintæ Emporium ſic ponit. Ædiles extra portam Tergeminam Emporium lapide ſtrauerunt, ſtipitibusque ſepſerunt, & Porticum Æmiliam reficiendam curarunt, gradibusq; aſcenſum ab Tyberi in Emporium fecerunt. Sed nunc locum intra vrbem eſſe opinamur, quod innuunt verba Li. vltimo loco poſita,

ſita,emporium ipſum prope Tyberim oſtendentia. In Tranſtyberina regione tres extant portæ:Portuenſis, Aurelia, Fontinalis,ſiue,vt alii volunt,Septimiana. A Portuenſi inchoat via eiuſdem nominis, quæ ducit ad portum Hoſtienſem: à quo, ſicut & porta, nomen accepiſſe fertur. In eo autem portu fuit ædes Portumni, qui portubus præeſt, in cuius ædis ædificatione portumnalia celebrata eſſe traditur. Via autem Aurelia egreditur à porta eiuſdem nominis,quæ vt diximus, tendit per maritima Thuſciæ,Piſas verſus, ab Aurelio conſulari viro, & ſtrata, & denominata, vnde conſularis erat via, huius meminit Cic. in Catil. & Eutropius ſic. Etruriæ per Aureliam vſque ad Alpes maritimas ingentes agri ſunt. Traiana etiam eſt dicta à Traiano Imper. qui eam reſtituit: In hac fuerunt Horti Galbæ Imp. vbi idem princeps ſepultus fuit auth. Suet. Fontinalis,ſiue Septimiana porta, in Campum Vaticanum olim mittebat, & Ianiculum, ſicut Vaticana, ſeu Triumphalis, de qua ſupra facta eſt mentio: Sueto. tradit viam Viteliam fuiſſe ab Ianiculo vſque ad mare.

CAP. CXXXV.

Zethi, Amphionis & Dirces fabula, quam egregia ſimulacra vnico ſaxo ab Apollonio, & Taurisco præſtantiſsimis artificibus olim inſculpta repræſentant, ſic ſe habet.

LYcus Bæotiæ rex, Antiopam Nictei regis filiam, vxorem duxit: quam poſtea, cum à Ioue in ſatyrum conuerſo compreſſam cognouiſſet, repudiauit, Dircenque vxorem duxit, quæ verita ne Antiope cum Lyco in gratiam rediret, arctiſſimis eam vinculis aſſeruauit, quibus Iouis miſeratione diſſolutis, in Cithæronem profugit, vbi Amphionem & Zethum peperit: qui poſtea à paſtore, qui ipſos nutrierat, de Lyci iniuriis edocti,eum interfecerunt,Dircē vero caudæ indomiti equi,vel,vt alii malunt, cornibus ferociſſimi tauri alligarunt, quæ diu ita per terram raptata, tandē Deorum commiſeratione in ſui nominis fontem conuerſa eſt. De qua Proper. lib.3.eleg.13.fere per totam,ſic meminit:

Teſtis erit Dirce tam verò crimine ſæua
Nycteos Antiopem accubuiſſe Lyco.

Et paulo inferius ſic ſubſequitur:

Tu reddis pueris matrem,puerięꝫ trahendam
Vinxerunt Dircem ſub trucis ora bouis.
Antiope cognoſce Iouem,tibi gloria Dirce
Ducitur in multis mortem habitura locis.&c.

Amphionem vero Dirces filium, adeo lyra ſuauiter ceciniſſe traditur, vt ſaxa ad ſtruendos muros Thebanos traxiſſe dicatur: de quo Horatius de arte poetica:

*Dictus & Amphion Thebanæ conditor * vrbis * al.arcis*
Saxa mouere ſono teſtudinis,&c.

Quod ideo fictum,quia eloquii ſuauitate homines rudes, & incultis moribus ad obſequii ciuilis pellexerit diſciplinam. Item de Amphione habetur in Apollonii Rhodii Argonaut.lib.1.Sed,vt eò quò cœpi pergam,ſimulacra hæc,quæ C. Aſinii Pollionis fuerunt, commemorauit Plin. lib.36.cap.5. his verbis: Pollio Aſinius, vt fuit acris vehementiæ, ſic quoque ſpectari monumenta ſua voluit. In iis ſunt Centauri nymphas gerētes Archeſitę, Theſpiades Cleomenis, Oceanus,

& Iupi-

& Iupiter Eutochi, Hippiades Stephani, Hermerotes Tauriſci, non cælatoris, ſed Tralliani, Iupiter Hoſpitalis Pamphili Praxitelis diſcipuli: Zethus, & Amphion & Dirce & Taurus, vinculumque ex eodem lapide à Rhodo aduecta opera Apollonii, & Tauriſci. Parentum ij certamen de ſe fecere, Menecratem videri profeſſi, ſed eſſe naturalem Artemidorum &c. Hactenus Plinius de huiuſmodi ſimulacris, qui ad oſtendendam eorum, & artificum excellentiam, pluribus in iis verbis immoratus eſt. Verum cum hæc variis temporum caſibus agitarentur tandem M. Antonini Pii L. Septimii Seueri filii temporibus, cum Thermas, quæ in hunc vſque diem Antonianæ dicuntur, prope piſcinam publicam ſub Auentino conſtruxiſſet, eadem ornatus cauſa adhibuit, quæ tandem ibi reperta ſunt in effodiendis ruinis, & ruderibus Thermarum earundem Pauli III. Pontificis Max. tempore, ac reſtaurata: nunc vero in ædibus celeberrimis Illuſtriſſ. Alexādri Cardinalis Farneſii, maxima admiratione, tum præſtantiſſimorum artificum opere, tum & auctoris celeberrimi mentione, nempe Plinii, qui eorum, vt ſuperius vidimus, commeminit, viſuntur in poſteriori atrio ipſarum ædium Farneſiorum, & licet vndique clauſa ſint, venia tamen impetrata, ad introſpiciendum perhumaniter patet aditus.

CAP. CXXXVI.

Taberna meritoria.

TABERNA meritoria inſigne legitur ædificium fuiſſe Tranſtiberina in regione, vbi præſens templum ingens beatæ Mariæ Virginis cernitur, à populo Rom. pietatis ergo olim erectum, quaſi Noſocomium, aut Xenodochium quoddam eſſet veteranis militibus, qui pro Romana republica aliquandiu meruiſſent, vnde forte meritoriæ nomẽ ſibi vendicauit, in ea namq; milites ij, qui aut ſenio confecti, aut vulneribus in prælio ſuſceptis, claudi ſeu māci quoquomodo effecti fuiſſent, quoad reliquũ ſupererant alebantur, ne victum emendicare cogerentur, aut à mereo forte meritoria dicta eſt, eò quod in ea non niſi ſenes & claudi degerent, qui vt plurimum meſti & triſtes eſſe ſolent: alii vero exiſtimant, hanc militibus tantum prætorianis erectam fuiſſe, ac inibi tanquam in caſtris conſtitiſſe, atque caſtra Rauennatum diu poſtea appellata. Hic autem Deum Opt. Max. eius pietatis, & miſericordiæ ſigna oſtendiſſe pro comperto eſt: nocte enim ea qua Saluator noſter in mundum prodiit, fontem ibi olei vberrimum ſcaturiſſe teſtantur, quem toto inſequenti die, populo inſpectante & admirāte, ad Tyberim vſque procurriſſe: quod ſignum & inditium fuit, natum eſſe in mundo Dominum Ieſum, nempe Saluatorem mundi, cuius nomen oleum effuſum eſt, teſtante ſcriptura Cantic. 1. de fama Domini; atque ita ex tanti memoria miraculi, templum ibi primum à Calliſto ſummo Pontific. huius nominis primo, beatæ Virgini eſt erectum, quo poſtea diruto, à Gregorio Papa III. à fundamentis denuo eſt conſtructum, quod templum S. Mariæ in Tranſtyberim vocitatum eſt. Sed quid de hoc dixerit Marlianus, videndum: ille enim lib. 5. cap. 19. loquens de Tranſtyberina regione, ſic ſcriptum reliquit: Rauennatum etiam vrbem nominatam inuenio. Nam Auguſtus victoria contra Antonium, & Cleopatram potitus, binam inſtituit claſſem, vnam apud Meſenium Lucaniæ portum, alteram vero apud Rauennam. Cumque Senatui eſſet cura, vt nulla Romam frequentaret multitudo, cui non eſſet habitandi locus publice aſſignatus, militibus Rauennatis claſſis hæc regio fuit aſſignata, quæ exinde Rauennatium vrbs cœpit appellari: quo nomine appellatum eſt templum, & meritoria taberna: quam vbi nũc eſt ędes diuæ Mariæ fuiſſe legimus.

legimus. Ex quo templo Augusti tempore fons olei ex terra exundauit, ac per totum diem largiſſimo riuo fluxit, ſignificans ex gentibus gratiam Chriſti, vt ſcribit Eutropius. Sed hæc regio propter peſtiferos auſtros, à viliſſimis ſordidasq; artes exercentibus habitabatur: vnde pauca memoratu digna continet, &c. Hactenus Marlianus.

CAP. CXXXVII.

Domus Flauiorum.

FLAVIORVM domus in Exquiliis fuiſſe, authorum teſtimonio comprobatur, Marlianus enim lib. 4. cap. 23. de Flauii Sabini domo hæc innuit: Alta ſemita à thermis Conſtantini ad portam Viminalem vſque per dorſum Quirinalis erat producta, cuius veſtigia ſæpe nec vno tantum loco vidimus: & prope eum locum, qui dicebatur ad Malum Punicum, fuit Flauii Sabini domus, in qua natum eſſe Domitianum teſtatur Suet. conſentitq; hic titulus ibidem repertus, & adhuc iacens

INTER DVOS
PARIETES
AMBITVS PRIVAT.
FLAVI SABINI

C. enim Suetonius Tranquillus in initio vitæ ipſius Domitiani, hæc habet verba: Domitianus natus eſt IX. Calend. Nouembris, patre Coſ. deſignato, inituroque menſe inſequenti honorem, Regione vrbis ſexta, ad Malum Punicum, domo, quam poſtea in templum gentis Flauiæ conuertit, &c.

CAP. CXXXVIII.

Aſylus.

ASYLVS quidnam fuerit, quo tempore, vbi & à quo inſtitutũ, facile innuere videntur Liuii verba libro primo circa principium, ita ſcribentis: Creſcebat interim vrbs munitionibus cum alia atque alia appetẽdo loca, in ſpem magis futuræ multitudinis, quam ad id, quod tum hominum erat, munirent. Deinde ne vana vrbis magnitudo eſſet, adiiciendæ multitudinis cauſa vetere conſilio condentium vrbes, qui obſcuram, atque humilem conciendo ad ſe multitudinem natam è terra ſibi prolem mẽtiebantur, locum, qui nunc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos eſt, Aſylum aperit, eò ex finitimis populis turba omnis ſine diſcrimine liber an ſeruus eſſet, auida nouarum rerum perfugit: idq; primum ad ceptam magnitudinem roboris fuit, &c. Hactenus Liu. Plut. vero in vita Romuli de Aſylo Romano hæc inquit: Primis deinde Vrbi fundamentis iactis, ſacrum quendam locum eò cõfugientibus perfugium ſtatuentes, Aſylum vocarunt: eòque omnes ſine vllo diſcrimine exceperunt, nec domino ſeruus, nec debitor creditoribus, nec homicida magiſtratibus debebatur, cum dicerent firmum ac ratum id omnibus Pythico oraculo eſſe oportere. Itaque quàm celeberrimè Vrbs hominibus abundabat, &c. Marlianus autem cum de colle Capitolino ageret, libro 2. cap. 2. oſtendens Aſylum fuiſſe in ſummo Capitolio, diffuſius in hæc verba protulit: Veiouis ædem in area nunc Capitolina locum obtinuiſſe hec verba Gellii docent. Eſt autem etiam ædes Veiouis Romæ inter arcem, & Capitolium, & mox ſubdit: Cum Iouem igitur, & Diiouem à iuuando nominaſſent, eum quoq; contra, Deum qui

non iuuandi, ſed vim nocendi haberet (nam deos quoſdam, vt prodeſſent, celebrabant, quoſdam ne obeſſent placabant) Veiouem appellauerunt, dempta atq; detracta iuuandi facultate. Eius ſimulacrum, quod eſt in æde de qua ſupra dixi, ſagittas tenet, quæ ſunt videlicet paratæ ad nocendum. Quapropter eum Deum plerique Apollinem eſſe dixerunt: immolaturq; illi ritu humano capra, eiusq; animalis figmentum iuxta ſimulacrum ſtat: & paulo poſt ſubdit: Aſylũ templum in dicta area fuiſſe ſignificat Dionyſius, ſic enim inquit: Lucum vmbroſum medium Capitoliique & arcis, quod vocatur inter montium duorum quercetorum templum Romulus conſtituit, de eodem Strabo: Romulus Aſylum aperiens inter collem & Capitolium, huc perfugientes ciuitate donatos deſignat, & Liuius (quem ſupra citauimus) locum, inquit, qui nũc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos, Aſylum appellat. Ex eo finitimus populus omnis turba ſine diſcrimine, & ſeruus & liber, auida nouarum rerum perfugit, & hunc locum Ouidius attigit his verſibus:

Romulus, vt ſaxo lucum circundedit alto
Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Varios autem terminos habuiſſe teſtatur Strabo his verbis: Templum & nunc, & olim Aſylum erat, cuius libertatis termini ſunt mutati: Alexander ad ſtadium extendit: Mitridati vero dimiſſa ab angulo Cerami ſagitta viſum eſt paululum ipſum ſtadium tranſcendere: Antonius huic proxime acceſſit, & cum eo termino Vrbis partem comprehendit. Poſtea Cæſ. Aug. cum id damnoſum exiſtimaret, & nihil aliud eſſe, quam multis malefaciendi cauſam exhibere, irritum fecit. Suet. de Tiberio loquens: Aboleuit, inquit, & vim moremq; Aſylorum, quæ vſquam erant. Primi autem omnium Herculis nepotes timentes inſidias illorum, quos auus, priuſquam è terris migraret aſflixerat, Aſylum inſtituiſſe dicuntur, hinc Statius:

Aſylum herculeos fama eſt fundaſſe nepotes.

Et quia nonnulli ex quibuſdam Ouidii carminibus, ſub rupe Tarpeia Aſylum ſteti ſſe volunt, quid de hac opinione ſentiam, vbi de baſilica Sempronii erit ſermo, dicetur. Et ſubdit poſtea idem auctor lib. 4. cap. 13. vbi de ipſa baſilica & de aliis agit, in hæc verba: Apud ædem nunc D. Georgii fuit domus P. Africani, vbi deinde T. Sempronius baſilicam fecit, de qua Liuius quarto decadis quintæ ſic loquitur: T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipſi attributa erat, ædes P. Africani pone veteres ad Vertumni ſignum laneasque & tabernas coniunctas in publicũ emit, baſilicamque faciendam curauit, quæ Sempronia appellata eſt. Qui autem volunt Aſylum, de quo dictum eſt, fuiſſe ſub rupe Tarpeia, vt id comprobent citant Ouidii hæc carmina:

Tum quoq; vicini lucus celebratur Aſyli,
Qua petit æquoreas aduena Tybris aquas.

Et quanquam hi verſus non faciunt de loco Aſyli certam fidem, tamen cum in Capitolio, in quo prius fuerat conſtitutus, fuiſſent multa templa, atque ædificia excitata, credendum omnino eſſe cenſemus, in alium locum eſſe tranſlatum, atque in eum quem dicunt totum id ſpatii occupauiſſe, quod eſt à rupe Tarpeia, hinc ad forum boarium vſque, inde ad pontem Senatorium, & ad radices vſque Auentini montis. Hactenus Marlianus de Aſylo, nos autem quod de hac re apud auctores ſcriptum inuenimus, retulimus: quod ſatis eſſe factum deſiderio legentium exiſtimauimus

CAP.

CAP. CXXXIX.

Templum Carmentæ.

DICTVRI de templo, ſeu Fano Carmentæ, non ab re videtur aliquid prius de ipſius Carmentę nomine, & quænam ea fuerit, attingere: Plutarchus namque in vita Romuli ſic habet: Carmentam quidam proprium hominum procreationis fatum opinantur eſſe, ob id hæc ſacra matres agitare. Alii Euãdri Arcad. matrẽ fatidicã, eam Phæb. dicatã fuiſſe tradunt, & Carmentam, quod carmine reſponſa ederet nuncupatam: Nicoſtratæ enim proprium illi nomen fuerat: hæc communior de Carm. opinio eſt, quæ plurimos auctores habet. Nonnulli tamen nomen Carm. ſane haud inepte interpretantur, vt ſit Carmenta amens & mente carens quod numine afflata furere, atq; inſanire ſit ſolita. Hactenus Plutarchus de nomine ipſius Carmentæ, Marlianus vero lib. 1. cap. 3. vbi de portis vrbis Romuli agit, poſtquam de porta Carmentali nonnulla diſſeruit, citat Solinum his verbis: pars infima Capitolini montis habitaculum Carmentæ fuit, vbi Carmentale fanum nunc eſt, à qua Carmentalis portæ nomen eſt, &c. Deinde vero libro tertio, capite duodecimo, vbi de Foro Holitorio, & de quibuſdam Templis agit, hæc infert: Fanum Carmentæ ſub Capitolio eſſe ſcribit Dionyſius: meminit & Gellius libr. 18. ca. 7. Obiter tangens Fanum Carmentis (vt ipſe ait) Poſitum autem fuit apud portam Carmentalem à Carmenta, vt ſupra diximus, nuncupatam: vbi reliquiæ S. Catharinæ hodie cernuntur. Quod ſi fanum mulieres Romanæ ei deæ ædificarunt, gratiam referentes, quod vehiculo, quibus S. C. priuatæ fuerant, ipſis eſt reſtituta. Carmenta enim Euandri mater fuit, Nicoſtrata prius appellata: quæ quia carminibus oracula edebat, Carmenta poſtea eſt dicta, ab eaque carmina auctore Plutarch. in problem.

CAP. CXL.

Templum Æſculapij in Inſula Tiberina.

MARLIANVS de templo Æſculapii in Inſula Licaonia (ſic enim vocitata eſt Inſula Tyberis, à templo nempe Iouis Licaonii ibidem conſtructo) ſic ſcriptum reliquit, collectis ex authoribus fidedignis iis, quæ ſequuntur: ait enim lib. 2. cap. 16. loquens de Inſula Tyberina, ac templis quæ in ea fuere in hunc qui ſequitur ordinem: Tota erat Æſculapio ſacra, propter eius ſimulacrum ex Epidauro in eam aduectum, vt refert Liuius. De eo autem Plin. lib. 29. cap. 4. n. 50. ſic meminit: atqui anguis Æſculapius Romam aduectus eſt, vulgoque paſcitur, & in domibus. Vnde forma nauis, qua ſimulacrum aduectum dicitur, non modo Inſulæ eſt data, verum memoria eius rei cauſa, nauis etiam ex lapide thaſio ſculpta in eiuſdem Inſulæ puppi collocata fuit, quæ etiam hodie viſitur, & in altero eius latere ſerpentis ſimulacrum. Ædes eiuſdem Dei poſita erat vbi nunc S. Bartholomei eſt templum: de qua Sex. Pom. ſic meminit: In Inſula Æſculapio facta fuit ædes, quòd ægroti à medicis aqua maxime ſuſtententur: Eiuſdem eſſe tutelæ draconem aiunt, quod vigilantiſſimum ſit animal: quæ res ad tuendam valetudinem ægroti maxima eſt. Canes adhibentur eius templo, quia is vberibus canis ſit nutritus: bacillum habet nodoſum, quod difficultatem ſignificat artis. Laurea coronatur, quod ea arbor ſit plurimorum remediorũ. Huic gallinæ immolabantur, eo quod infirmis eiuſmodi præcipue altilibus opus ſit. Aliqui vero volunt ædem hanc in Inſula fuiſſe conſtitutam, quod fluxu & motu

aquarum aer ſit ſalubrior: alioquin extra vrbem collocari ſolebat, quod Plin. etiã affirmat lib.29.c.1. his verbis: Ideo Romani templum Æſculapii, etiam cum reciperetur is deus, extra vrbem feciſſe, iterumque in Inſula traduntur. Hoc templum Lucretium Prætorem tabulis pictis ex præda exornauiſſe cõmemorat Liu. tertio decad. quintæ. Prope ipſum fuit Noſocomion, vbi ægroti curabantur. Quo in loco cũ quidã ægra, & affecta mancipia tædio medendi expoſuiſſent, Claudius Imp. liberos eſſe ſanxit. Ad Æſculapii autem fuiſſe Iouis templum docent Ouidii hæc carmina.

Quod tamen ex ipſis licuit mihi dicere Faſtis
Sacrauere patres hæc duo templa die.
Accepit Phœbo, nymphaq; Coronide natum
Inſula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iupiter in parte eſt, cœpit locus vnus vtrunq;
Iunctaq; ſunt magno templa nepotis auo.

Hæc à Marliano de templo Æſculapii, quod in Inſula Tyberina fuit.

CAP. CXLI.

Balnea Pauli Æmilij.

Pavli Aemilii Balnea prope Quirinalem fuerunt, qui locus olim dicebatur, Mons ad balnea Pauli, nunc autem corrupto vocabulo Mons ad bagnanapoli, vel magnanapoli vulgo dicitur: in eo maxime loco vbi ad præſens cœnobium monialium Sancti Sixti, & in ſequenti cliuo vergens ad Eccleſiam Sanctæ Agathæ, quo loci dum in exequanda via, quæ ſtrata eſt à Sixto Papa V. de menſe Septembri anni 1586. reperta ſunt balinea quædam tabulis marmoreis incruſtata: prope hæc ſunt ædes hinc Vitellior. inde Comitum, ac turris quæ militiarum dicitur: ſed videndum quid de illis ſpecifice Marl. dicat, ipſe enim lib. 4. cap. 22. eius Vrbis Topographię loquens de monte Quirinali, ſic ait: Balinea Pauli Aemilii in proximo fuere, vbi nunc Monialium eſt habitaculum, locusq; dicitur Bagnanapoli. In deſcenſu cliui qui ad Viminalem vergit, à dextra annis ab hinc duodecim vidimus ſacellum variorum piſcium, marinarumq; concharum nobili pictura adornatum, quibus inditiis Neptuni fuiſſe omnes aſſerebant, &c.

CAP. CXLII.

Baſilica Diui Antonini.

Basilica principio dicta fuit domus ampla & ſpatioſa, cauſarũ cognitioni deſtinata, ab eo (vt creditur) dicta, quòd principes eò ad ius dicendum conuenirent, aut quod Græci τοῦ βασιλέος appellatione, etiam iudicem intelligerent, aſtipulante etiam Heſiod. qui δωροφαγῆς appellat βασιλῆας hoc eſt, doniuoros iudices interprete Budæo. Plinius in epiſtol. Deſcenderam in baſilic. Iuliam auditurus, quibus proxima comperendinatione reſpondere debeam. Erat autem baſilica templo perſimilis, ambulationibus ampliſſimis inſtructa, ad quam multi tota ex vrbe, alii cauſas agendi, alii conſultandi, alii aliud agendi gratia confluebant, Cic. ad Attic. li. 2. Baſilicam habeo, non villam frequentia formianorum. Poſtea etiam baſilicæ ædificatæ in vſum negotiorum, eæque in locis foro proximis, de quo videndus Vitru. li. 5. Ba-

ſilica autem Antonina, quam Marlianus porticum, ſeu palatium Antonini Pii vocitat, ita de ea lib. 5. cap. 4. aſſerit: Extat, inquit, iuxta ædem Sanct. Stephani de Trullio porticus, cuius principiū & finis non apparet: columnæ tamen marmoreæ ingentes numero vndecim ſtantes ita diſpoſitæ cernuntur, vt ex his, aliiſque eiuſdem generis nuper à tergo harum effoſſis, porticum quadratā fuiſſe dubium non ſit: ſiquidem ſub ipſis columnis locus eſt ampliſſimus concameratus in modum cellæ vinariæ, vt falſum eſſe conſtet, quod aliqui dicunt, ibi fuiſſe templum eiuſdem Antonini vel Martis, &c. De hac porticu ſeu Baſilica hactenus habet Marlianus, quem primum ex recentioribus in hac re ſequendum duxi, cum explicatius præ cunctis de vrbis locis, ac cæteris aliis agat.

CAP. CXLIII.

Caſtra Prætoria.

CASTRVM quid ſit, vel potius caſtra multitudinis numero, ipſe nominum compilator ſic docet: Caſtra, inquit, appellantur loca in quibus milites tentoria fixerunt, vel ipſa tentoria vbi milites diuerſantur. Cic. ad Atti. Cum Cæſar ad oppidum caſtra haberet: Vnde & de nauibus Virgil. dixit: Nos caſtra mouemus, quoniam in illis milites eſſent. Cæſar 5. bell. Gall. imperat, vt caſtra naualia adoriantur, dicta à caſtri ſimilitudine, quod foſſa valloque quaſi muro circundari ſolent. Hinc Caſtra Prætoria dicta vbi prætoriæ cohortis milites diuerſabantur, Prætorii dicti à Prætore, id eſt, Imper. corporis ſui cuſtodiæ cauſa delecti Cicer. pro Cœlio. Nemini vnquam Præt. maiores honores habuerunt. & Plin. lib. 9. c. 6. ſic meminit. Prætendi iuſſit Cæſ. plagas multiplices inter ora portus, profectusq; ipſe cum Pretorianis cohortib. pop. Romano ſpectaculum præbuit, &c. Marlian. vero de his caſtris li. 5. c. 27. loquens de via Appia, ac de aliis quæ in ea fuerunt, ſic ait: Circus Antonini Caracallæ is eſt, vt pleriq; omnes conſentiunt, cuius ingentes ruinæ, & inter eas Obeliſcus metarumq; veſtigia non procul ab æde S. Sebaſtiani cernuntur, vbi aiunt, prius Prætoria caſtra à Tiberio Cæſare fuiſſe conſtituta. Nam Suetonius ſcribit, hunc Romæ caſtra conſtituiſſe, quibus Prætorianæ cohortes vagæ ante ea tempora, & per hoſpitia diſperſæ continerentur. Hactenus Marlianus. At Pyrrhus Ligorius Neapolitanus, qui noſtra tempeſtate pictor, antiquarius, & architectus non contemnendus extitit, in chorographia quam protulit antiquæ vrbis, quæ in hunc vſque diem multis in locis cernitur, Caſtra Prætoria intra vrbis mœnia locauit. Sed iam videamus quid de hiſce caſtris diffuſius quam cæteri Blondus Flauius ſcriptum reliquerit, ipſe enim libro ſecundo, numero 87. & ſeq. agens de re militari, ita proſequitur: Res militaris, cuius diſciplina rem auxit, & tutata eſt Romanam, nullum ante violatam à principibus libertatem, locum in vrbe habuit. Nam etſi Capit. Arcē videmus vbiq; appellari: tamen Romani nullo vnquam præter inuaſionis Gallor. Senonum tempore, pro munitione & tutela ſunt vſi. Etſi vero Octauianus Auguſtus locum caſtris in vrbe primus omnium principum conſtituit, nulla tamen alia ratione id fecit, quam ne milites vagi, & per vrbem diſperſi, rapinis, tumultu, & contentionibus ciuitatem redderent inquietam. Hinc Rauennatium in Ianiculo, & Miſenatium, peregrinorumq; militum in Cœlio monte caſtra ſunt ab illo conſtituta. Tiberius autem pernicioſiſſimam ciuitati libertatiq; etiam impiorum exorſus, caſtra, ſicut ait Suet. Romæ conſtituit, quibus Prætorianæ cohortes vagæ ante id tempus, & per hoſpitia diſperſæ continerentur. Fuitq; eius arcis, & tyrannidum fomitis locus, quem apud S. Sebaſtiā. via Appia, ad caput bouis appellant. Primus autem qui horum Caſtrorum

& corruptę præmio eius militiæ præſidio, Conſulibus, Senatuque renitentibus, imperium aſſumpſerit, fuit Claudius, quod Sueto. verbis oſtendere libet: Claudium latentem forte diſcurrens gregarius miles animaduerſis pedibus ex ſtudio ſciſcitandi quiſnam eſſet agnouit, exauctumque & præ metu ad genua ſibi accedentem Imperatorem ſalutauit. Hinc ad alios cōmilitones fluctuātes, nec quicquam adhuc, quam frementes perduxit, ab his lecticæ impoſitus, & quia ſui diffugerant, viciſſim ſuccolantibus, in caſtra delatus eſt triſtis ac trepidus, miſerante obuia turba, quaſi ad pœnam raperetur inſons. Receptus intra vallum, inter excubias multum pernoctauit, aliquanto minori ſpe quam fiducia. Nam Coſſ. cum Senatu cohortibusq; vrbanis forum Capitoliumq; occupauerant, aſſerturi Romā in libertatem: accitusq; & ipſe per Trib. Pl. in curiam, ad ſuadenda quæ viderentur, vi & neceſſitate teneri reſpondit. Verum poſtero die & Senatu ſegniore in exequendis conatibus, per tædium, & defenſionem diuerſa creſcentium, & multitudine quæ circumſtabat, vnum rectorem iam, & nominatum expoſcente, armatos pro concione in nomen ſuum iurare paſſus eſt, promiſitq; ſingulis quindena ſeſtertia, primus Cæſarum fidem militis etiam pręmio pignoratus. Hactenus Suetoni. & proſequitur idem Flauius. Si quis autem Caſtra Prætoriana, vtrum in Vrbe ſicut aliqui contendunt, an extra Vrbem, ſicut diximus fuerint, certius noſſe cupit, Corne. Tacitum legat, vbi de Galbæ morte, & nouo Othonis Imperio tractans, prælium narrat, quod acerrimum eſt commiſſum in Circo Maximo, in Capitolio, & Palatio, vbi apertiſſime apparet prætorianos milites munimento Caſtrorum innixos Coſſ. Senatui, & Romano Populo aliter ſentientibus, quos voluerunt tyrannos effeciſſe, & multorum bonorum cædem in Vrbe cōmiſiſſe. Helius Spartian. ingreſſum Seueri Imperatoris in vrbem Romam talem deſcribit: Quum Romam veniſſet Seuerus, Prætorianis cum ſubarmalibus inermes iuſſit ſibi occurrere: eoſdem ſic ad tribunal vocauit armatis vndique circundatus. Eo autem proceſſit Prætorianorum militum, ſiue auctoritas, ſiue audacia, vt quem vellent Imperatorē facerent, factumq; Imperio deturbarent. Helius Lampridius narratis Heliogabali flagitiis, talia ſcribit, per quæ oſtendit Imperii ac vitæ, & necis illius arbitrium in Prætorianos fuiſſe conſtitutum. Suntque hæc Lampridii verba: In caſtris vero milites precanti Præfecto dixerunt, ſe parſuros eſſe Heliogabalo ſic, vt impuros homines, & aurigas ab ſe dimoueret, atq; ad bonam frugem rediret, & Iul. Capitolinus in Maximor. vita oſtendit ędē fuiſſe in Prætorianis caſtris, in quam Senatus aliquādo vocari conſueuerit, præſertim cum de abrogando alicui Imperio agendum eſſet. Sicq; abrogato Imperio Maximinis patri & filio, Gordiani duo pater item & filius in æde Caſtrorum declarati ſunt Auguſti: cuius Senatus conſulti hanc formam Lampridius ponit. Quum ventum eſſet in ędem caſtrorum ſexto Calendarum Iuliarum &c. Iul. Capitolinus Pupieni, & Balbini Imperatorum geſta deſcribens, quantum Caſtra Prætoria Romæ obfuerint oſtendit his verbis: Et Maximino quidem ad bellum profecto, Romæ Prætoriani remanſerunt, inter quos & populum tanta ſeditio fuit, vt ad bellum veniretur inteſtinum, Romæ pars maxima incenderetur, templa fœdarentur, omnes plateæ cruore polluerentur, & infra; Interea Romæ iterum ſeditiones inter populum, & milites ortæ, vt nec cum edicta proponeret Balbinus audiretur. Veterani ſe in caſtra Prætoria contulerunt cum ipſis Prætorianis, quos cœpit populus obſidere; nec vnquam ad amicitiam eſſent reducti, niſi fiſtulas aquarias populis incidiſſet. Et idem Capitolinus prædictorum Imperatorum vitæ exitum narrans, hæc habet verba, quæ Caſtra Prætoria extra Vrbem fuiſſe demonſtrant; In hac contradictione illis contendentibus, milites ſuperuenerunt, atque eos nudatos ambos veſtibus regalibus, de Palatio cum iniuriis perduxerunt, & per mediam ciuitatem ad caſtra raptare voluerunt magna

ex parte

ex parte laniatos. Sed vbi compertum eſt Germanos ad defenſionem illorum ſuperuenire, ambos occiderunt, & in itinere medio reliquerunt. Inter hæc Gordianus Cæſar ſublatus à militibus, Imperator eſt appellatus Auguſtus, quia non erat alius in præſenti, inſultantibus militibus Senatui, & Pop. Rom. qui ſe ſtatim in caſtra receperunt. Idem quoque Capitolinus ſcribit, Senatuſconſultum de Imperio Valeriani principis optimi in Prætorianis caſtris factum fuiſſe, &c. Hactenus Blondus Flauius de Caſtris Prætoriis: quæ vti ipſe ſcribit, & ex superius narratis, nulli dubium eſſe puto, quin bina fuerint Caſtra Prætoria, altera nēpe Vrbana, ſcilicet in ipſa vrbe erant: altera vero externa, quæ extra Vrbem, ſeu mœnia ipſius Vrbis, & via Appia fuiſſe traditur.

CAP. CXLIV.

Circus Antonini Pij Seueri, qui & Caracalla.

CIRCVS M. Antonini Pii Aug. L. Septimii Seueri Imp. filii, qui & Caracalla vocitatus eſt, exſtat adhuc pene integer via Appia ſecundo ab vrbe lapide, vbi Caſtra Prætoria fuiſſe nonnulli prodidere, inter eccleſiam S. Sebaſtiani, & ſepulcrum Ceciliæ Metellæ M. Craſſi vxoris, qui locus hodie dicitur caput bouis, in quo etiam noſtra ætate cernitur iacens obeliſcus confractus, notisq; hieroglyphicis inciſus, ac metarum ſigna, & ſedilia circumiacentia: de quo Marlianus lib. 5. c. 27. loquens de via Appia, ita ſcribit: Via præterea Appia hortos Terentianos fuiſſe legimus X X. iugerum. Circus Antonini Caracallæ is eſt, vt plerique omnes conſentiunt, cuius ingentes ruinæ, & inter eos obeliſcus, metarumq; veſtigia non procul ab æde D. Sebaſtiani cernuntur: vbi aiunt prius Prætoria Caſtra à Tyber. Cæſ. fuiſſe conſtituta, &c. Raphael Volaterranus putat circum hunc ob Prætorianorum exercitationem fuiſſe conditum, lib. 6. Comm. Vrban.

CAP. CXLV.

Amphitheatrum Statilij Tauri.

STATILII Tauri Ampitheatrum, qui inter primarios ciues Roman. Auguſti tempore floruit, videtur adhuc dirutum in cœnobio baſilicæ S. Crucis in Hieruſalem in agro Seſſor. & in ipſis mœnibus vrbis, quod lateritium, vt plurimum eſt. De hoc Marl. lib. 4. c. 9. loquens de Palatio Seſſoriani, & cęteris ibi proximis, in hęc habet verba: In proximo loco extant Statilii Tauri Amphitheatri reliquiæ, quod Statilius poſuit, Auguſto ciues Roman. hortante, vt pro viribus quiſq; conaretur vrbem exornare, auth. Sueton. qui etiam commemorat Caligulam munera gladiatoria partim in Statilii Amphitheatro, partim in ſeptis aliquot egiſſe, &c. Blondus Flauius Romę iuſtauratæ libro 1. numero 87. de hoc Amphitheatro obiter, ſic ait. Viſitur quoque in Cælio monte portam inter nunc dictam Maiorem, quam olim diximus fuiſſe Neuiam, & Amphitheatrum ſemidirutum, quod Statilii Tauri maiores appellauerunt S. Crucis in Hieruſal. eccleſia, Helenæ Conſtantini Flauii genitricis opus, &c. & Raphael Volaterranus Commentariorum Vrbanorum, lib. 5. ſic infert. Amphitheatra duo, primum Titi notiſſimum fontes habebat duos ad recreandum æſtu laborantē turbam: alterius ſane fontis, nunc in via inter Amphit. & Arcū Conſt. ſuperſunt veſtigia, habuiq; ego iam vetus numiſma habens à tergo Amphitheatrum cum his fontibus. Alterum Tauri Statilii ex hortis cœnobii S. Crucis oſtenditur, &c. Sed de his hactenus.

CAP. CXLVI.

Templum Fortunæ Virilis.

NONNVLLI ſcriptorum ex recentioribus opinati ſunt, templum Fortunæ Virilis fuiſſe pudicitiæ dicatum, inter quos & Marlianus lib.3.cap.16. in figura Vrbis, vt ipſe ait, communē eſt opinionem ſecutus. Sed tamen ipſe quoque fatetur eſſe fortunæ, quod præter verba Dionyſii eius quoque ſtructura ſuadeat, cum ſit Ionica, quæ media eſt inter Corinthiam, & Doricam: Nam ex Vitruuii ſententia, huic potius Deæ conuenit. Nam & ipſa media eſt, bona ſcilicet & mala, cuius templi longitudo eſt pedum 56. latitudo 26. De hoc itidem ipſe Marlianus eodem ferme loco, poſtquam de foro piſcario commeminit, ita ſcribit: Diuæ autem Mariæ Ægyptiacæ hodie ſacratum, olim vero Fortunæ Virili Templum pene integrum etiam nunc extat. De eo Dionyſius ſic ait: Duobus extructis templis Fortunæ, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyb. quam appellauit virilem. Et quanquam de hoc variæ opiniones ſint, nemo tamen ſuam ſententiam probato auctore tuetur. Subdit deinde idem auctor, in hoc templo fuiſſe ſtatuam ligneam Ser. Tullii auro ſuperfuſam, quæ, orto incendio cæteris concrematis, ſola incorrupta permanſit, auctore Val. Max. Legimus apud Strabonem, Lucull. Fortunæ templum ſtruxiſſe, eius ſunt hæc verba: Lucullus cum ædem Fortunæ cōſtruxiſſet, & porticum quandam, ſtatuas, quas Mamius habebat, petiuit in eum vſum, vt ædem exornaret ad oſtentationem: mox deinde fore, vt reſtitueret, minime reſtituit, ſed eas, vt dona deæ poſuit. De qua autem Fortunæ æde Strabo intelligat, dubium eſt, &c. Hactenus Marlianus.

CAP. CXLVII.

Viuarium.

QVo loco Viuarium fuerit multi ex Romauis incolis probe norunt, nam & idipſum nomen adhuc retinet, (extat enim prope Vrbis mœnia intra portam quæ nunc Pia vocatur, & S. Laurentii) quid autem fuerit oppidò, quam pauci. Nam putant nonnulli hoc fuiſſe viridarium quoddam, aut huiuſmodi quidpiam virens, arboribusq; conſitum: ſed horum nihil in eo, tantum enim abeſt virentis quicquam in eo fuiſſe, vt Sylueſtrium animalium belluarumq; cubilia & diuerſoria totum id ſpatii paſſim occupauerit. Nam Pop. Roman. publica cum edere ſpectacula ſoleret, in quibus multa variaque animantium belluarumque ſilueſtrium genera, vtputa leones pardos, pantheras, tygres, rhinocerotas, elephantosque, & id genus ſimilia producere vellet, hæc in aliquo loco publico, ſuo tempore emittenda, alere, & aſſeruare conſueuit: & quoniam ibi animalia quæque viua ſeruabantur ad huiuſmodi ſpectacula, hinc locus ille Viuarium eſt appellatus. Sed quid Marlianus de eo ſcripſerit, iam videamus. Ille enim libro quinto capite 25. loquens de Via Nomentana, & aliis, quæ in ea ſunt, ſic ait: Extra Querquetulanam autē portam, locus eſt quadratus, parietibus circumſeptus, qui dicebatur Caſtrum Cuſtodiæ, vbi fuerant olim in ſtatione milites prætoriani Diocletiani, vt quidam teſtatur. Procopius ſcribit: E regione Viuarii extra muros veteres alterum breuem murum modico interuallo adieciſſe, non ad tutelam, ſed ad delicias, vt leones, & alias feras ibi ſeruarent, quem locum olim Viuarium, nunc vero qui ibi prædia habent, Viuariolum vocant. Hactenus Marlianus.

CAP. CXLVIII.

Campus Exquilinus.

CAMPVM Exquilinum, in ſummitate Exquiliarum fuiſſe conſtat, vnde nomen ſumpſit, in ea parte qua domus poſtea Mecœnatis exſtructa eſt: Campus namque locus patens, & apertus eſſe videtur, quaſi à capiendo dictus, quod longe lateque in planum pateat. Campus Iudæorum etiam Romæ ætate noſtra, dicitur ager ille Tranſtyberinus ſub Ianiculo poſitus, ac prope portam olim Naualem, quæ & Portuenſis hodie dicitur, vbi Iudæi defunctorum ſuorum cadauera humantur. In Exquilino igitur Campo pauperes qui ob inopiam funus ſibi efferre, & conflare non erat, hic publico officio cremabantur, ac buſta eorum in puticulis, quos vocabãt, eodem fermè loco circumquaque diſpoſitis deiiciebantur. Sed cum nidor vſtrinæ huius diu multumq; Vrbem affeciſſet, tandem Auguſtus Cæſar ex eo loco funus hoc amouendum curauit, Mecænatiq; tradidit locum hunc. Sed quid de hac tota re Marlianus dicat, quæſo videamus; ipſe enim libro 4. cap. 19. dum loquitur de aggere Tarquinij Superbi, & hortis Mecœnatianis, quæ in Exquiliis fuerunt, ita ſcribit: Hi horti fuerunt in Campo Exquilino, inter dictum aggerem & mœnia Vrbis ſito, vbi prius cadauera ſepeliebantur. Locum innuit Sex. Pomp. his verbis: Puticuli ſunt appellati, quod vetuſtiſſimum genus ſepulturæ, vt puteus fuerit: & dicti puticuli, quia ibi cadauera putreſcunt: quem locum publicum vltra Exquilias fuiſſe prodidit Helius. Eundem locum attingit Cic. vbi inquit: Senatum cenſere, atque è Repub. exiſtimare Ædilium Curulium edictum, quod de funeribus habeant Ser. Sulpitij Q. Fil. Lemonię Rufi funeri mittere vtique locum ſepulcro in campo Exquilino C. Panſa Coſ. ſeu quo in loco videtur pedes triginta quoquo verſus deſignet, quo Ser. Sulpitius inferatur: quod ſepulcrum ipſius, liberorum, poſterumq; eius ſit. Fuit autem poſtea conſuetudo, vt ibidem cadauera comburerentur. Sed cum nidor eſſet Vrbi perniciosus, Auguſtus ſtudens aerem emendare S. P. Q. R. conſenſu Campum hunc Mecœnati conceſſit, vbi fecit hortos, quos ſuperius demonſtrauimus. In eodem Campo plurima variaq; ſepulcra effodi vidimus variis exornata marmoribus. Quædam erant concamerata vnica teſtudine, alia duplici concameratione, vt ex ſuperiore in inferius ſepulcrum eſſet deſcenſus. Erant & pauimenta teſellata vermiculataq; in parietibus per ambitum loculi, in ſingulis vrnę binę: extra cameram ſepulcri longitudinis latitudinisq; inſcriptio. Quædam verò ſepulcra ex pluribus conſtabant parietibus parum inuicem diſtantibus, in quibus vrnæ ſimiliter binæ ferè contiguæ, modicoq; interuallo aliæ binæ, & ſuper his totidem, ita vt ex ordine decedentium vrnæ additæ nouo includerentur muro. Hæc pauperum, illa diuitum ſepulcra fuiſſe opinamur. In vrnis autem oſſa, cineres & carbones adhuc erant. Erat & vas vſtrinum appellatum, quod in eo cadauera comburerentur, in quo & vitreum vaſculum fuit repertum, in eoq; ſuauiſſimos liquores multi fuiſſe aſſerebant, quibus etiam cadauera aſpergerentur, &c. Hactenus Marlianus de Campo Exquilino. Ego verò Campum hunc extitiſſe crediderim, vbi ad præſens ætate noſtra viſuntur vineta Cœnobij Monachorum Sanctę Praxedis, qui vallis Vmbroſæ dicuntur; quibus ex multis Carinarum locis patet proſpectus; nam & ea Campi ſuperficies plana eſt & ampla, ac (quod maxime ad rem facit) ſupra ipſarum ædium ruinas, quæ Mecœnatis exiſtimantur, poſita eſt.

CAP. CXLIX.

De Agricultura.

SI figuram hanc ritè rectéq; conſideremus, neutiquam prorſus aliud innuere videbitur, quàm quod à præſtanti aliquo viro, cuius nomen ignorare me tædet, quod & hic appoſuiſſemus, ſequenti interpretatione oſtendiſſe videmus, & licet pluribus locis in Vrbe huiuſce ſimulacri videantur fragmenta, nempe vnum affixum muris ædium S. Marci ſub turri in ipſa platea, alterum pene integrũ in ædibus Cæſianis prope Vaticanum; tertium vero perfectius aliis vnde hęc ſumpta ſunt, ex ædibus (vt ipſe interpres ait) quondam Octauiani Zeni, propè Theatrum Pompeij integrum adhuc cernitur, cuius tenor talis eſt, vt ſequitur.

Hac vetuſta marmorea tabula, quæ Romæ in ædibus Octauiani Zeno prope Theatrum Pompeij, & Campum Floræ exſtat, vbi ſatrium dicitur, hiſce ſignis ornata; veteres rerum naturalium periti, optimi Agricolæ munus ſignificare voluerunt.

K M G H C A F D B
Qui aſſiduo labore die noctuque tribus Solis, quatuor Lunæ ſtationibus, & na-
E Q P O I
turali vtriuſque ſideris curſu obſeruatis, fortitudine, prouidentia, fide, & dili-
L N T
gentia terram fatigando, rem agrariam tractat: & proinde earum frugum, quæ
X V R S
lucis & tenebrarum tempore creantur, oriuntur, excolunturq; vberrimum prouentum fert.

Declaratio ſpecifica omnium imaginum in hac Tabella contentarum.

A. Sol oriens.
B. Rerum natura ſolis comes.
C. Tria ſolis tempora Oriens, Meridies, Occidens.
D. Luna occidens.
E. Rerum natura velox Lunæ ſideri præcipiti comes: ideò alata.
F. Quatuor Lunæ tempora, noua, ſemiplena, plena, iterũ ſemiplena.
G. Dies facem extollens.
H. Nox facem deiiciens.
I. Coruus, qui diligentiam ſignificat.
K. Terræ laborator optimus & diligens agricola.
L. Bos ſiue taurus, qui terrã deſignat.
M. Gladius tauro infixus, qui laborem oſtendit.
N. Sanguis qui terræ fructus demonſtrat.
O. Canis quo amor & fides.
P. Serpens quo prouidentia.
Q. Leo quo robur vel fortitudo ſignificatur.
R. Cancer qui creationem.
S. Scorpio, qui generationem.
T. Spicæ, quæ terræ fructus deſignant.
V. Arbor nocturna cũ Scorpione, quæ generationem.
X. Arbor diurna cum bouis capite laborem ſignificant.

Hactenus de ſignis quibus totius Agriculturæ ſcopus deſignatur.

CAP.

CAP. CL.

Obeliſcus Sanctæ Mariæ Maioris in Exquiliis.

OBeliscvs qui ætate noſtra hoc anno M. D. LXXXVII. erectus eſt à Sixto V. Pont. Max. ante baſilicam S. Mariȩ Maioris in Exquilils, diu iacuit ante fores eccleſiæ Sancti Rochi; vnus enim eſt è duobus qui erecti erant in Mauſoleo Auguſti prope eandem eccleſiam, multaſq; erat fractus in partes; cui ſuperimpoſitum eſt ſacroſanctæ Crucis ſignum, vna cum ſtigmatibus, ſeu inſigniis ipſius Pontificis, tribus nempe montibus & ſtella; ac è conſpectu viæ Felicis ab ipſo ſummo Pontifice apertæ & ſtratæ cernitur: cuique quaterna latera talibus ſunt ad memoriam, & perpetuum monumentum inſcriptionibus obſignata, videlicet.

In eo latere qui Orientem ſeu Eccleſiam ipſam ſpectat, ſic habet.

CHRISTVS PER INVICTAM CRVCEM POPVLO PACEM PRÆBEAT QVI AVGVSTI PACE IN PRÆSEPE NASCI VOLVIT.

In eo verò, qui Meridiem Carina verſus.

SIXTVS V. PONT. MAX. OBELISCVM ÆGYPTO ADVECTVM AVGVSTO IN EIVS MAVSOLEO DICATVM EVERSVM DEINDE AC IN PLVRES CONFRACTVM PARTES IN VIA AD SANCTVM ROCHVM IACENTEM IN PRISTINAM FACIEM RESTITVTVM SALVTIFERÆ CRVCI FELICIVS HIC ERIGI IVSSIT AN. M. D. LXXXVII. PONT. III.

In latere Occidentis viam Felicem verſus, hæc leguntur.

CHRISTVM DOMINVM QVEM AVGVSTVS DE VIRGINE NASCITVRVM VIVENS ADORAVIT SEQ. DEINCEPS DOMINVM DICI VETVIT ADORO.

Ea verò quæ Septentrionalem plagam, ac aggerem Tarquinij, & Suburbanum ingens ipſius ſummi Pontificis ſpectant, hæc ſunt, in perſonam ipſius Obeliſci.

CHRISTI DEI IN ÆTERNVM VIVENTIS CVNABVLA LÆTISSIME COLO QVI MORTVI SEPVLCRO AVGVSTI TRISTIS SERVIEBAM.

CAP. CLI.

Statua Herculis ænea.

INfantis Herculis ſerpentis occidentis duo quam mirà antiqua ſimulacra Romæ viſuntur, alterum æneum, alterum marmoreum, illud olim Reuerendiſs. Antonij Fuſconij Nurſini Epiſcopi Aquinatis, vt ferunt; hoc verè quond. Reuerendiſs. D. Hieronymi Garimberti Parmenſis Epiſcopi Galleſani, omnigenæ dum viueret ſelectȩ antiquitatis excultoris: quȩ ambo inter ſe operis excellentia æquè certare videntur. Sed quid hæc ſimulacra velint, iam videamus. de hiſce enim auctorem non habeo quem ſequar: ſed quod ad hiſtoriam pertinet agamus. Macrobius Saturn. lib. 3. c. 6. vbi de ſacris quæ teſte Virg. Apollini Delio & Herculi fieri ſolita ſcribit, ſic ait: Idem curauit Herculem vocando victorem.

. . . *hæc (inquit) limina victor.*

Alcides ſubiit. Varro rerum humanarum lib. 4. victorem Herculem putat dictum, quòd omne animalium genus vicerit, & infert: Romæ autem victoris Herculis ædes duæ ſunt, vna ad portam Trigeminam, altera in foro Boario, &c. Hæc Macrobius. Sed cum de ſtatua hac ænea Herculis, in infantia conſtituti noſtrum

ſit inſtitutum ediſſerere,& quid ſibi velit labor ille in ea ætate cum ſerpentibus dimicare,ac eius hiſtoria, eam rem totam ordine pendamus. Nam vt prætereamus id quod M. Varronem ſcripſiſſe conſtat, nempe 43. quos ipſe nominauit, Hercules fuiſſe,ac quod idem Macrobius,omnes quotquot robore præſtiterunt Hercules fuiſſe vocatos, & quod Cic.lib.3.de Nat.Deor. ſex hoc nomine appellatos fuiſſe commemorauerit: vnum tantum nobis Herculem Thebanum, Iouis nempe & Alcmenæ filium, qui ob fortitudinem & gloriam creditus fuit inter deos eſſe relatus,ac duodecim eius præcipuos labores quos viriliter ſuſtinuit ad præſens enitendam. Primò itaque cum adhuc in cunabulis infans iaceret, geminos angues (vt in hoc ſimulacro cernitur) à Iunone immiſſos,vt eum occiderent, eliſit. Sed vt paulo altius id tractemus, ſic ſe res habet. Cum Iuno reſciuiſſet Alcmenam Electrionis filiam Amphitrionisq; Thebanorum regis vxorem, à Ioue cognitam, atque ex eo Herculem infantem eſſe prognatum, odio accenſa, miſit duos angues, vt puerulum ſtatim deuorarent; quos Hercules in cunabulis adhuc vagiens vtraque manu comprehenſos occidit: vt in hoc ſimulacro oſtenditur,& ſic primas à Iunone ſibi paratas inſidias euaſit: Secundo verò iam adultus Hydram colubris & capitibus pullulantem, face & ferro in lerna palude oppreſſit. Tertio Ceruam æripedem, aureaq; habentem cornua in Menalo monte curſu comprehendit,atque interfecit. Quarto in Nemea ſilua,iuxta Cleonas inuſitatę magnitudinis leonem iugulauit,& detractam pellem pro inſigni geſtauit. Quinto Diomedem Thraciæ regem,qui equos ſuos hoſpitum carnibus & ſanguine paſcebat,deuicit,victumq; ipſius equis in pabulū dedit.Sexto in Erimātho Arcadiæ monte terribilem aprum,& omnia circa illum locum deuaſtantem,cepit,eumq; viuum ad Euryſtheum Stheneli Mycenarum regis filium attulit. Septimo Stymphalides aues,ſagittis,vt quidam volunt,interfecit,vt alij ſonitu ahenei crepitaculi,vſq; ad inſulam Aretiada fugauit. Octauo Taurum cui Neptunus furorem immiſerat,eo quod Minos Neptuno ſacrificaturus, optaſſet victimam maieſtati illius dignam, cui cum pulcherrimus taurus ab eodem deo fuiſſet oblatus ipſum Minos ſeruare voluiſſet inſulam Cretam fere totā deuaſtantem, domuit,eumq; vinctum ad Euryſtheum attulit,qui poſtea eum Atticæ regione immiſit,cui plurimum damni intulit, ſed à Theſeo interfectus fuit apud Marathonem, vt canit Ouid. lib. 7. Metam. Nono Buſiridem Ægypti regem hoſpites ſuos mactantem occidit. Decimo Antæum gigantem in Lybia,luctu victum ſuffocauit. Vndecimo Calpen & Abilan montes antea coniunctos diuiſit. Duodecimo Aurea mala in Heſperidum hortis, interempto prius dracone peruigili, qui ea cuſtodiebat, ſuſtulit, & tandem vt Decimumtertium addamus, Cœlum iam feſſo,& ſuccūbente ponderi Atlante,humeris tulit. Multos aliosq; tulit Hercules labores, ob quos Alcides eſt appellatus,hoc eſt viribus, robore & fortitudine præſtans: nam & Geryonem Hiſpaniæ regem tricorporem, bello ſuperauit, eiusq; armenta abduxit. Cacum latronem Vulcani filium ſemihominem & flammiuorum oppreſſit. Centauros domuit, Heſionem Laomedontis filiam monſtro marino expoſitā liberauit,occiſo prius Ceto: Amazonas debellauit, earumque reginam Hippolyten cepit,cui baltheum abſtulit,Euryſtheoq; regi tradidit: captam vero Amazonem Theſeo bellorum ſocio dedit. Ad inferos deſcendit, & Cerberum iter prohibentem triplici catena vinctum ad ſuperos traxit. Tandem Eurytum Oechaliæ regem occidit, ipſamq; Oechaliam Vrbem deleuit ac Iolem Euryti filiam ſibi in vxorem denegatam (quam tamen parens antea ei deſponderat) vi obtinuit eamq; ſecum in Euboiam adduxit. Quod cum Deianira cōiux reſciuiſſet, maritum ſuum Ioles amore detineri, per Lycham ſeruum veſtem illi miſit, Neſſi Centauri ſanguine infectam, futurum rata, vt ea ratione languentem viri amorem excitaret,eumq; ab aliis auulſum ad ſe vnam reuocaret,quem-

ret, quemadmodum Centaurus ipſi perſuaſerat. Cum itaque Hercules veſtem ſacrificaturus induiſſet, in tantam rabiem verſus eſt, vt conſtructa pyra ſeipſum combuſſerit. Poſt mortem verò in deorum numerum relatus eſt. Habentur & aliæ res ab eo geſtæ apud Diodorum Siculum, quas inde cupidus lector haurire poterit.

CAP. CLII.

Pinea ænea quæ in atrio principis Apoſtolorum cernitur.

PYRRHVS Ligorius, qui noſtra tempeſtate floruit, quiq; dum viueret pictor egregius, necnon Architectonicæ artis & antiquarius præſtantiſſimus fuit, in ſua quam protulit antiquæ vrbis chorographia, in Hadrianicæ molis ſummitate pineam æneam miro artificio fabrefactam locauit; quam ad præſens, ac diu ab hinc in medio atrio principis Apoſtolorum in Vaticano videmus, altitudinis pedum duodecim, latitudinis ſex. Et licet alias vulgo prædicetur, hæc tamen coniectura veriſimilis fit, cũ hactenus auctorum neminem reperimus, qui de huiuſmodi ſingulatim ad vnguẽ perſcripſerit: & ſi de mole Hadriani multi ſunt qui tractent, inter quos Marlian. adeundus, qui lib. 5. cap. 22. loquens de aqua Sabatina, ſeu Sabbatia, ac de ſepulcro Scipionis & Hadriani, ſic proſequitur: Inter hunc fontem & Hadriani ſepulcrum fuit ingens meta, cuius fundamenta nonnullis ab hinc annis effodi vidimus. Sunt qui velint ſeptem Epulonum fuiſſe ſepulcrum, vel Scipionis de quo Acron ſic inquit: deuicta Carthagine virtute Scipionis Africani; cum Afri aduerſus Romanos denuo rebellarent, conſulto oraculo reſponſum eſt, vt ſepulcrũ Scipionis fieret, quod Carthaginem reſpiceret: tunc leuati cineres ſunt de pyramide in Vaticano, & humati in ſepulcro eius in portu, vt Carthaginem reſpiceret. Gentile tamen Scipionum ſepulcrum in via Appia fuiſſe oſtendemus. Huius autem pyramidis & molis Hadriani forma, ſiue ſimulacrum viſitur in porta ænea ædis S. Petri. Sepulcrum Hadriani iuxta ſui nominis pontem poſitum eſſe adhuc videtur, licet ſuis ornamentis expoliatum, in quo legitur titulus, qui ſequitur.

L. HÆLIO CÆS. DIVI HADRIANI AVG. F. COS. II. F.

Spartianus: Fecit, inquit, & ſui nominis ſepulcrum iuxta Tyberim. In hoc autem ipſe primus omnium ſepultus dicitur. Et deinde omnium Antoninorum cineres conditos eſſe oſtendunt epitaphia quædam in ipſo ſepulcro inciſa, quæ hic apponere ſuperfluum eſſe putauimus. Lampridius etiam refert Commodum iuſſu Pertinacis in monumentum Hadriani tranſlatum. Iulius vero Capitolinus Seueri cadauer illatum in Hadriani ſepulcrum in quo & Cæſar pater eius naturalis fuerat ſepultus. Idem ait, Antoninum Pium Hadriani patris ſepulcrum inſtauraviſſe, eiq; templum dedicaſſe. Hanc autem molẽ deſcribit Procopius his verbis: Hadriani quondam Imperatoris ſepulcrum extra portam Aureliam iactu lapidis impoſitum: primus eius ambitus quadrati figuram habet. Conſtat enim totus ex marmore pario, ſumma artificum diligentia ædificatus. In medio huius quadrati rotunda moles aſſurgit excelſa altitudine, & tanta, vt in ſuprema eius parte area ſit, cuius diameter vix iactu lapidis tranſigitur. Hæc moles in arcis formam redacta eſt, caſtellumq; Sancti Angeli vocitant, &c. Hactenus Marlianus de Hadriani mole. Sed nõ ab re appoſuimus de Scipionis ſepulcro mentionem: circum enim pineam, de qua loquimur, ſuperimpoſita ſunt ſimulacra aliquot ænea pauonum, ac delphinorum, quæ inaurata olim fuiſſe videntur: quæq; ad ornatum huiuſmodi ſepulcri Scipionis fuiſſe inter antiquarũ rerum exiſtimatores

creduntur. Cæterum de pinea ænea ſatis ſit dictum, quam, vt ſuperius demonſtrauimus, in ipſa ſummitate Molis Hadriani ad pulchritudinem & ornatum extitiſſe traditur.

CAP. CLIII.

Forma molis, ſeu ligneæ machinæ, quod caſtellum vocitatum eſt, quo ſubductus eſt Obeliſcus Vaticanus, ac tum idem, & Circenſes, & qui in Mauſoleo Auguſti fuerat, ſublati ſunt.

CVM Sixtus V. Pont. Max. in ipſis initiis ſui pontificatus anno nempe M. D. LXXXV. de transferendo Obeliſco Vaticano a ſua priori ſede (abditus enim quodammodo erat, ac ſemiſepultus in latenti, & anguſtiori loco) in forum principis Apoſtolorum, vbi ad præſens cernitur, ageret: multi ex præcipuis architectonicę diſciplinæ artificibus, nedum Vrbis verum etiam variis ex Italiæ locis (fama audita) conuenere; ſpectaculum enim ingens, & nouum mirandumq; in Vrbe parabatur, qui ſingula ſinguli, & plaſticen, & modulum (vt aiunt) certatim producentes, varios pro ſuo quiſque ingenio & viribus oſtendere modos, & ſtructuras Obeliſcum huiuſmodi amouendi, atque euehendi. Verum tandem iuſſu Pontificis negocium, & tota rei ſumma Dominico Fontanio ex pago Mili agri Nouocomenſis demandata eſt, vtpote qui illius ædificiis longè ante quam ad Pontificatum eueheretur præfuiſſet: atque ita vt in imagine cernitur erecta eſt machina ad tollendam, curuandam, erigendamq; molem maximam, Vaticani nempè Obeliſci. Primum enim quaternæ vtrinque maximæq; antennæ ſublicesve erectæ ſunt, ab vno ſcilicet & altero obeliſci latere; dein totidem ſingulæ ſuffultæ ſunt trabibus à ſummo ad imum, ne huc illuc cederent, aut quaterentur: eæ verò quatuor quæ in angulis extitere, duplicatis fulturis pronis à duobus nempè lateribus ſunt innixæ. Tum variæ diſpoſitæ ſunt hinc inde ligneæ colligationes, transuerſis vndiq; intrinſecus & extrinſecus ligaminibus ex arte, & ingenio architectonico; rudentibusq; demum in ſummitatibus antennarum alligatis, easq; contra fulcimenta trahentibus. Superius verò ad totius molis attollendæ ſuſtentationem compoſitæ ſunt trabes arculeatæ quatuor, antennis ſuperimpoſitæ, laquearium ſeu tignorum inſtar, quos equos ligneos artifices vocitant: ac multa alia inſtrumenta & machinę. quod non facile in hac plaſtice delineare omnia fuit. Atque ita primum amoueri Vaticanum Obeliſcum vidimus pridie Cal. Maij, Anno 1586. tum itidem non diu poſt, eodem nempe anno, ac die quarto Iduum Septembris, eodemque armamento, ſeu caſtello eundem aſſurgere: quod quidem maius conſtructum eſt in erectione, quam in declinatione. Nam prius, quàm e ſua ſede amoueretur, baſes ambæ, ſeu columina ex eodem met lapide, quæ eundem ſuſtinent, ſepultæ erant, adeo quod vnuſquiſque hominum manibus ferè antiquam inſcriptionem illius Obeliſci attingebat, quæ talis eſt:

DIVO CÆSARI DIVI IVLII F. AVGVSTO TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI F. AVGVSTO SACRVM.

qua oſtenditur, cui primum dicatus fuerit, à C. Cæſare, vt creditur, qui Caligula eſt appellatus. Sed vt nonnihil etiam de ipſo amotionis actu eiuſdem Obeliſci pro viribus, & ingenio ediſſeramus, vnum erit nobis agendum, vt de quantitate rotarum equorumque, quibus motus illius molis eſt actus breui tangamus, vt poſte-

Vt poſteri (ſi tamen tenuia ſcripta hæc tamdiu viuent, vt ad manus eorum perueniant) qui huiuſce rei ſpectaculo non interfuerunt, hiſce ſaltem aliquatenus ſcriptum inueniant, aut ſecum perpendant, quonam hoc fieri pacto potuerit. Mane namque ſummo, fuit autem hoc nonis Maij eiuſdem anni, cum parata eſſent omnia, quæ ad amotionem tanti ſaxi opportuna erant, circumquaq; Obeliſcum pro loci & ſitus opportunitate quadraginta machinarũ volubilium inſtrumenta, ſeu rotæ, vt Ammia. Marcell. vocitat (argana noſtrates appellant) ſunt diſpoſita, ſingula ſingulos triplicatos habentia rudentes, quaternosq; equos validos, qui ea in gyrum agerent, vicinosq; viros in ſingulis itidem, qui & auxilium diuerticulis, & vbi eſſet opus ferrent, ac ad alia ſuppeditandum extra adminicula præſto eſſent, nam & ipſis machinis, centum & ſexaginta equi, quatuor nempe in ſingula, ac octingẽti homines diuerticulis ipſis aſtitere. Sed vt ordine quodam præuio ad hanc rem procederetur, ac vno eodemq; tempore tum ſimul verterent, tum etiam vbi eſſet opus ſiſterent, adhibitus eſt tibicen ex cohorte equitum leuis armaturæ, à cuſtodia ſummi Pontificis, vt omnes ſimul dato ſigno ad tubæ ſonitum equos inceſſerent: tum interim, ſi quid non æqui proceſſiſſet, ipſe operis auctor & caput, pulſata campana, quæ ad hoc in ſummitate molis locata erat, omnes ſimul conſiſtebant. Inter vertendum vero adeo ingens trochlearum, ac poliarum ſtrepitus, ſtridorq; rudentum & rotarum erat, vt terræmotui aut tonitrui ſimile quidpiam eſſe videretur, & vix humanæ voces exaudirentur: ſed & campana, & manibus, & pileis ad conſiſtendum annuerent. Deinde cum exactum eſſet, quod reſarciendum & colligendum erat, tum denuo ſigno dato ab ipſo architecto, ad tubæ ſonitum opus inſtaurabatur, atque adeo viciſſim pluries, prout opus erat, tum ad motum, tum etiam ad conſiſtentiam eſt proceſſum, donec primo die ternos circiter pedes à columine ſublatus eſt: atque lignea eidem fulcimenta ſuppoſita, vt inde ad vehendum curuaretur. Octauo deinde ſubſequenti die, qui fuit Nonis Maij, ad id peragendum paratis eodem ordine ſtructuris: ſed magna ex parte dies ea actione conſumptus, tandem veſperi incolumis Obeliſcus, & illæſus in via ſtratus, & coæquatus eſt. Verum in ipſa coæquatione hic ordo, vt memini, ſeruatus: cum enim lapis hic erectus eſſet prope antiquam tribunam, quod ſacrarium hodiè eſt baſilicę principis Apoſtolorum, frangendus fuit paries eiuſdem ſacrarij ab vtroque latere, (ex eoque ſepulcrum Caliſti III. ſummi Pontificis, quod in ea ſacrarij parte intrinſecus exſtabat tollendum, atque in Eccleſia reponendum) vt dum curuaretur calx Obeliſci ſenſim retrotraheretur, ſenis (ſi probè memini) rotis ſeu arganis; quò mox paulatim in ipſa declinatione pondus machinæ ad terram vergentis tum diminueretur, tum etiam quo rectius res procederet, vt penitus ſcilicet proſtrata mole, radix Obeliſci leniter in columine reperiretur; ſicq; ita demum ex animi ſententia res proceſſit, vt manibus propemodum in planum repoſita, & collocata moles videretur. De euectione à ſuo priori loco ad forum vſque nihil referre attinet, tum modicum ob interuallum, tum etiam ob facilitatem euehendi, nam via qua vectus eſt, ab vna ad alteram ſedem in æquum ſtrata ac complanata eſt, aggeribus vbi eſſet opus additis, qui ad duorum columinum ipſius Obeliſci coæquationem extitere, vt facilius eleuaretur. In ſubleuatione deinde, quæ acta eſt die quarto Iduum Septembris ſequentis, poſtquam in forum eſt deuectus, vbi ad præſens exſtat; fabricata denuo eadem mole lignea, ſeu caſtello aliquatenus altiori, ob altitudinem nempe duorum columinum, ſeu baſarum, quibus ſuperimponi debebat, eodem ordine, forma, machinis, & inſtrumentis, quibus ad declinationem ſunt vſi, in priſtinam faciem reſtituerunt. Iam verò quàm à primæua ſede conſpicuus appareat, Leonumque inauratorum ſimulacris æneis quatuor, quaſi in Obeliſci fulcimentum additis, in ſingulisq; angulis diſpoſitis,

facilè

facilè ſecernere licet, quãtum ab eo quo prius vidimus ſtatu diſtet, honorificentiorq; ſit; ſuperimpoſito maximè ſtigmatibus ſummi Pontificis ſacratiſſimæ crucis ſigno, in quo eſt ſalus, vita, & reſurrectio noſtra. Nam etſi antea pila ænea impoſita ei erat, (in qua Iulij Cæſaris extitiſſe circunferebant) quæ nempe figura eſt orbis, & mundi huius: nunc demum pila ablata, & cruce repoſita. Hæc eſt quæ vincit mũdum & poteſtatem diaboli, in qua Saluator noſter triumphauit; quam vtinam ſic recipiamus, vt gloriam in ea triumphati videamus.

Inſcriptio autem quæ vndiq; poſt Obeliſci tranſlationem à ſummo Pontifice addita eſt, talis exſtat.

In ſuperiori primum parte ab occiduo latere, qui nempe baſilicæ principis Apoſtolorum opponitur, ſic habet.

SANCTISSIMÆ CRVCI SIXTVS V. PONT. MAX. SACRAVIT E PRIORI SEDE AVVLSVM ET CÆSS. AVG. AC TIB. I. L. ABLATVM. M. D. LXXXVI.

In eodem latere in cippo, ſeu baſi, qua Obeliſcus ſuſtinetur.

CHRISTVS VINCIT CHRISTVS REGNAT CHRISTVS IMPERAT CHRISTVS AB OMNI MALO PLEBEM SVAM DEFENDAT.

In eo latere, qui Meridiem ſpectat.

SIXTVS V. PONT. MAX. OBELISCVM VATICANVM DIS GENTIVM IMPIO CVLTV DICATVM AD APOSTOLORVM LIMINA OPEROSO LABORE TRANSTVLIT, ANNO. M. D. LXXXVI. PONT. II.

In eo qui ad Orientem vergit.

ECCE CRVX DOMINI FVGITE PARTES ADVERSÆ VICIT LEO DE TRIBV IVDA.

In ea parte, quæ Septentrioni opponitur.

SIXTVS V. PONT. MAX. CRVCI INVICTÆ OBELISCVM VATICANVM AB IMPVRA SVPERSTITIONE EXPIATVM IVSTIVS ET FELICIVS CONSECRAVIT ANNO M. D. LXXXVI. PONT. II.

Inferius verò minoribus litteris, ſic habet.

Dominicus Fontana ex pago Mili agri Nouocomenſis, tranſtulit & erexit.

CAP. CLIV.

Equi ænei ſimulacrum in ædibus Oricellariorum.

EQVI ænei ſimulacrum ingens, quod ad præſens in ædibus Oricellariorum viſitur, prope arcum Domitiani (decem enim cubitorum, ſeu maius viginti palmorum altitudinis, totidemq; lõgitudinis exſtat) de anno 1563. & 1564. pro Henrici II. Galliarũ regis memoria, & monumento in ſummitate montis Quirinalis, in ipſis Thermis Conſtantinianis, ac domo Martij Cæcij, prope paruam Eccleſiam S. Hieronymi conflatus eſt à Daniele Ricciarello Volaterrano, præſtanti illius temporis artifice, cui cum Michaele Angelo Bonarota artifice celeberrimo, ac præſtantiſſimo ſumma familiaritas interceſſit: qui cum plaſticen, ſeu formam ipſius equi, antequam conflaretur animaduertiſſet, plurimum collaudaſſe ferunt præſtãtiam ingenij viri illius ex eo opere; Nam cum ipſi Michaeli Angelo negocium hoc equi conficiendi demandatum eſſet; ipſeq; iam ſenio confectum ſe videret, nonagenarius

narius enim &vltra tunc degebat,huius operis prouinciam cum regiis agentibus Danieli demandandam curauit: fore enim vti ipſa cōflatio egregia prodiret: Sed eo fere tempore quo ſimulacrum id eſt conflatum, ipſe Michael Angelus vita functus eſt,ac paulo poſt ipſe etiā Daniel eum eſt ſequutus. neuter enim eorum conflatū vidit opus. Interea mortuo Henrico Galliarum rege,ac bellis inteſtinis & tumultibus vexata Gallia, manſit idem equus eo quo conflatus fuerat loco,annos fermè duos & viginti: Luterias enim Pariſiorum aſportandus erat,ac in principali illius ciuitatis foro locandus,ob ipſius Henrici regis monumentum, vna cum eius itidem æneo ſimulacro aſſidente, vti videmus in equeſtri ſtatua ænea M. Aurelij Antonini in area Capitolina locata,ad cuius ferè imitationem exemplar effictum eſt,præter id,quod Antoninus pedem dextrum,hic verò ſiniſtrum attollit, ne vnum & idem opus artificem cōfeciſſe videretur: ſub cuius ſolea ſublati pedis, auctoris nomen inſculptum cernere licet. Verum cum ob diutina bella (vt diximus) quæ in Galliis diu conſequuta ſunt, regij ſimulacri opus deſtitutum eſſet: cumq; Horatius Oricellarius negociator primarius Florentinus, quo Henricus III. Galliarum rex,eiuſdem Henrici cuius ſupra meminimus,filius,in publicis aliquot regni negociis vtebatur,bene de ipſo rege commeruiſſet: ob ingenij præſtantiam fideiq; integritatem, ab eodem, (vt ferunt) equi ipſius quem diximus ſimulacro liberaliter donatus eſt, quod anno 1586. è Quirinali ad ſuas ædes deuehendum curauit,vbi ad præſens ſub vna ex porticibus domus paraſtatæ impoſitum extat. Ferunt in hoc ſimulacro ad ſex millium & quingentorum numorum aureorum ſummam impenſum: ac quinque & viginti millium pondò conſtare, quod à Michaele Albertio, qui & operi equi illius interfuit, & totius negotij & impenſæ notitiam habebat, nobis relatum eſt.

CAP. CLV.

Fons in Platea Matthæiorum.

POSTEAQVAM aqua quæ Salonia dicitur, Gregorij XIII. Pon. Max. tempore in vrbē ad fontes producēdos,aliosq; varios vſus cœpta eſt deriuari; inter alios qui ſumpto publico ad eiuſdem vrbis ornatum & commodum,fabricati ſunt fontes, præſtantiſſimus, ob artificij excellentiam Pop. Rom. iubente, ac Mutio Matthæio viro inter Romanos ciues primario curante, ille videtur,qui in foro Matthæiorum cernitur, vbi olim circum Flaminium fuiſſe ſcribitur. In eo namq; quatuor ſunt vaſa ad conchiliorum ſimilitudinem ex Africano marmore inſculpta,quibus totidem ænei Delphini ſuperſtant, ore in vaſis hiſce ſuppoſitis aquam promentes; ſuperq; his quaterna iuuenum ænea ſimulacra miro artificio conflata, quæ pedes alternos attollentia, delphinorum capita premunt, alternoſque extendunt, ſicut itidem manu altera caudam ipſius marinæ belluæ viciſſim attrectant, altera ad inuicem quaſi labrum, ſeu concham ſuperiorem fulcientia,eniti videntur. Hic inter cæteros,qui noſtra ætate Romæ conſtructi ſunt fontes,præſtantioris atque abſolutioris operis ſpectatur. Quæ ſimulacra ænea, anno 1585. conflata ſunt ab egregio artifice Thadæio Landino Florentino. In hoc toto fontis opere ad mille ducentos nummos aureos impenſum eſſe, nobis à fide dignis relatum eſt.

CAP. CLVI.

Hippodromus.

PYRRHVS Ligorius qui præſtans fuit noſtra tempeſtate ar-
tifex,& antiquitatum vrbis Romæ peritus, cuius etiam alibi
(vt decet) honeſte meminimus, ac eius ſententiæ plurimum
in hoc aſſentimur, in illius quam protulit antiquæ vrbis cho-
rographia, Hippodromum Caii & Neronis Cæſ. in ea Vati-
cani parte locauit, vbi ingens Obeliſcus (qui ad præſens me-
dia in area principis Apoſtolorum erectus cernitur) etiam ę-
tate noſtra fuerat locatus; qui locus prope ſacrarium, ac ingentem ipſius Baſi-
licæ fabricam extat, ac celebre cœmeterium, qui vulgo Campus Sanctus dicitur:
ibi namque equorum curſus & exercitatio habebatur, atque ludi, & ſpectacula
quadrigarum nonnunquam exhibebantur: Hippodromus enim ab ἵππος Græ-
cè hoc eſt equus,& δρόμος, hoc eſt curſus, dicitur, quaſi equorum curſus, ſeu agita-
tio, vt noſtrates aiunt. Locus hic latus ac patens in planum campum fuiſſe, nul-
li dubium eſſe opinor: de quo Martialis libro duodecimo, & Plaut. in Ciſtel-
laria meminere. Marlianus autem noſter in pratis Quintiis Hippodromum ex-
titiſſe ſcriptum reliquit, libro enim quinto, c.22. in fine, cum de pratis Quintiis
egiſſet in hæc ait verba: Prata autem Quintia à L. Quintio Cincinnato deno-
minata in Campo Vaticano fuiſſe, Pli. ſic commemorat. Aranti quatuor ſua iuge-
ra in Vaticano, quæ prata Quintia appellatur, viator attulit dictaturam. Nunc
hic locus, Prata, dicitur, nec longe diſtat à dicta Hadriani mole. In eodem campo
cernuntur adhuc veſtigia (vt videtur) cuiuſdam Circi ſiue Hippodromi. Hacte-
nus Marlianus: At idem auctor lib. eodem capit. ſuperiori, vbi de campo Vatica-
no tractat, ſic ſuggerit. Cornelius vero Tacit. ait Neronem clauſiſſe in valle Va-
ticana ſpacium, in quo equos regeret, atque permixtum plebi circenſe ludicrum
habitu aurigæ edidiſſe, obtuliſſeq; hortos ſuos ad varia in Chriſtianos tormen-
torum genera. Et quia Pli. Obeliſcum Vaticani in Neronis circo ſtare ſcribit, ar-
bitrantur nonnulli non tantum circum ipſum, ſed & nauale ſtagnum eo in loco
ſecus montem, qua ad portam itur nunc Pertuſam appellatum, hortosque eius à
clauſura Circi ad Tyberim fuiſſe, &c. Meminit & Circi Neronis Blon. Flau. lib. 1.
Romę inſtauratæ n. 45. & 46. his verbis: Hortos ſuos ei ſpectaculo Nero ob-
tulerat, & circenſe ludicrum edebat habitu aurigæ, permixtus plebi, vel curri-
culo inſidens. Vnde quanquam aduerſus ſontes, & nouiſſima exempla meritos
animaduerteretur miſeratio oriebatur, tanquã nõ vtilitate publica, ſed in ſęuitiã
vnius abſumerẽtur. Oſtendimus autem ſupra Cor. Tacitum ſcripſiſſe, Neronem
clauſiſſe in valle Vaticana ſpacium in quo equos regeret, haud promiſcuo ſpacio,
& hoc in loco dicit hortos illum ſuos ſpectaculo ſupplicii Chriſtianorum obtu-
liſſe, & circenſe ludicrum edidiſſe. Clauſum itaque in valle Vaticana ſpacium il-
lud non dubitamus eſſe, cuius nunc multis in partibus demoliti muros, & ſediliũ
dimidiatos fornices per vineas, quæ moli Hadriani ſubiacent, cernuntur, quan-
quam Plin. ſemper, vbi de Obeliſco, qui eſt in Vaticano mentionem facit, illum
deſignat in Caii & Neronis circo poſitum fuiſſe. Et cum neque ipſa Had. moles,
neq; coniunctus pons tunc eſſent, quæ anno ab inde centeſimo Hadriani Impe-
ratoris opera fuerunt, non immerito (vt mihi videor) crediderim circum Caii, &
Neronis partem ſuburbii, qui nunc eſt Vaticani, occupauiſſe, & hortos à Circi il-
lius clauſura, ad Tyberim pertinuiſſe. Hactenus Flauius: quibus verbis & ſupe-
ius citatis clare videtur Hippodromum in ipſo circo Caii, & Neronis pe-
nitus extitiſſe, licet vno tantum nomin Circus appellabatur.

CAP.

CAP. CLVII.

Templum Pudicitiæ.

QVOD duo fuerint templa Pudicitiæ, alterum nempe Patriciç alterum Plebeiæ ex variis auctoribus patet, licet ſatis fuerit ex vno Liuio hoc oſtendere, cuius locum totum hic ſubnectendum duxi, ait enim lib. 10. ab V.C. anno 456. de templo, ſeu ſacello Pudicitiæ, in hæc verba: Eo anno multa prodigia fuerunt, quorum auerruncandorum cauſa, ſupplicationes in biduũ Senatus decreuit: publice vinum ac thus ſacrificiis præbitum ſupplicatum iere frequentes viri fęminæq;. Inſignem ſupplicationem fecit certamen in ſacello pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario eſt ad ędem rotundam Herc. inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam patriciam plebeio nuptam L. Vol. Coſ. matronæ quòd è patribus enupſiſſet, ſacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarſit, cum ſe Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingreſſum, & vni nuptam, ad quem virgo deducta ſit, nec ſe viri honorumq; eius, ac rerũ geſtarum pœnitere, vero gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. In vico longo vbi habitabat ex parte ædium quod ſatis eſſet loci modico ſacello excluſit, aramq; ibi poſuit, & conuocatis plebeiis matronis, conqueſta iniuriam Patriciarum: Hanc ego aram, inquit, pudicitiæ plebeiæ dedico, voſq; hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas ſit, detiſquè operam, vt hæc ara, quam illa, ſi quid poteſt eſſe ſanctius, & à caſtioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & hæc ara quo illa antiquior culta eſt, vt nulla niſi ſpectatæ pudicitiæ matrona, & quæ vni viro nupta fuiſſet, ius ſacrificandi haberet. Vulgata deinde religio à pollutis, nec matronis ſolum, ſed omnis ordinis fęminis, poſtremo in obliuionem venit, &c. Hactenus de Pudicitiæ ſacellis habet Liuius, cuius etſi ſolo teſtimonio ſatis ſuperq; eſſet inniti, tamen Marliani etiam in hoc videnda eſt aſſertio, qui quidem eius vrbis Topographiæ libr. tertio, capite 15. cum ædis aræ, ac ſimulacri Herculis commeminiſſet, in hæc verba de templis ipſius Pudicitię ſubdit. Non procul ab hac ara fuit Pudicitiæ patriciæ ædes ab Æmilio condita, auctor Liuius: Cuius deæ plures ædes ſacras Romæ fuiſſe innuunt Prop. hæc carmina, lib. 2. Eleg. 6.

Templa Pudicitiæ quid opus ſtatuiſſe puellis?
Si cuiuis nuptæ quidlibet eſſe licet?

Et proſequitur idem author: Signum Pudicitiæ, quam quidem (vt refert Sex. Pompeius) fortunam eſſe exiſtimant, fuit in foro boario, vbi familia ſediſſet Herculis, cuius ſacra non obibant plebeiæ: quare in Vico longo Pudicitiæ ſacellum à Virginia plebeia excitatum eſt, vt in eo eius deæ ſacra plebeiæ peragerent. Hactenus Marlianus, quibus colligitur vbi fuerint Pudicitiæ templa, & à quanam alterum eorum, plebeiæ nimirum, excitatum fuerit.

CAP. CLVIII.

Pons Triumphalis.

DE Ponte Triumphali quicquid apud probatos authores ſcriptum inuenimus, & quo nempe loci, & ad quem finem & effectum erectum fuerit, in medium nunc afferamus. Blondus enim Flauius lib. 1. eius Romæ inſtauratæ num. 41. de eo ſic habet: Pons cuius pilarum fundamenta nunc ad Sancti Spiritus hoſpitale in Tyberi cernuntur; & porta in intimam Tyberis ripam cuius fundamentorum moles extat, & via ab

eo ponte ad Cæſaris Obeliſcum ad aream Baſilicæ S. Petri ſubiectum: ſecundum radius montis Vaticani protenſa triumphali nomine appellabantur, nec alterius quam ad Beati Petri Baſilicam, ea via (quod coniicere potuerim) protendebatur. Quin mihi conſtat, viam ipſam nullatenus fuiſſe largiorem, quicquid ſoli prædictam Baſilicam, aut Obeliſcum, & Apollinis Templum adiacebat, Triumphale appellabatur. De porta autem quod diximus, clare & copioſe probat Ioſephus in libro ſeptimo de captiuitate Iudaica, vbi Veſpaſiani, & Titi Imperatorum deſcribit Triumphum. Dicit enim ipſos Imperatores, qui non in Palatio maiori, ſed in Iſidis templo nocte quieuerant, ad Octauianas deambulationes tranſiuiſſe, vbi eos Senatus, & honorati equites præſtolabantur. Et cum fauor militaris eoſdem meritis ornaſſet laudibus, votis rite celebratis, ad portam receſſiſſe, quæ ab eo quod per illam ſemper triumphorum pompa duceretur, nomen accepit, finiſque pompæ fuit Capitolini Iouis templum. Territorii etiam triumphalis non leue teſtimonium habet vita Beati Petri Apoſtolorum principis à beato Hieronymo presbytero, vt titulus præfert, ſiue, vt aliqui volunt à Damaſo Papa ſcripta, vbi dicitur beatum Petrum fuiſſe ſepultum in Eccleſia ſui nominis, quæ ad templum Apollinis, iuxta territorium Triumphale fuerit ædificata, & conſtantem retinet famam ætas noſtra, pontem de quo diximus, nobilium fuiſſe, nec ille vnquam ruricolas tranſiuiſſe. Habet etiam incidenter monumenta commutationis factæ Calendis menſis Aug. ſiue Sextilis à memoria victoriæ Octauiani Cæſaris Auguſti de Anton. & Cleopatra, ad liberationem Beati Petri à carcere, & catenis Herodis: Vnde feſtũ ipſius D. Petri ad Vincula celebramus. Cineres C. Cęſar. Obeliſco inſigni poſitos, qui cernitur in territorio triumphali. Hactenus Flauius de Ponte, Porta, Via, ac territorio Triumphali, quem diffuſius quam cæteri hanc rem ſequutum, hic ad verbum totumque eius locum apponendum cenſui. Marlianus autem fere ad verbum locum Flauii deſcribens libro ſecundo, capite 8. in hæc habet verba: Vrbis portis tandem deſcriptis, portæ etiam Triumphalis licet extra pomerium eſſet, operæpretium fuerit locum oſtendere. Pontem igitur cuius pilarum fundamenta infra pontem Hęlium cernuntur, & portam, cuius veſtigia ad intimam Tyberis ripam olim extabat, viamque ad Cæſaris Obeliſcum protenſam, Triumpali nomine appellatos eſſe nonnulli opinantur: quoniam Ioſephus Veſpaſiani, & Titi triumphum deſcribens, ait ipſos, non in palatio maiori, ſed in Iſidis templo nocte quieuiſſe, tranſiuiſſeque ad Octauianas ambulationes, votiſque rite celebratis, receſſiſſe ad portam, quæ ab eo, quod per illam ſemper triumphorum pompa duceretur nomen acceperit. Quibus verbis conſtat Capenam non eſſe eandem quæ triũphalis: Nam ambulationes Auguſti fuere ad Mauſoleum. Fit igitur veriſimile hinc per portam & pontem Triumphalem eò profectum eſſe, vbi nunc eſt hoſpitale Sancti Spiritus. Suetonius commemorat, quoſdam Senatores cenſuiſſe Auguſti funus porta Triumphali ducendum. Hactenus Marlianus. Sed idem auctor libro quinto cap. 18. cum de pontibus in ſpecie loqueretur, ac præcipue de ipſo Triumphali, ita ſubſcribit: Pontis autem Triumphalis pilæ in Tyberi adhuc cernuntur è regione hoſpitalis Sancti Spiritus. Triumphalis eſt nuncupatus, quod per ipſum triumphantes tranſirent, ſequitur ſupra hunc ad teli iactũ pons, nunc Sancti angeli dictus, olim vero Hælius ab Hælio Hadriano, qui eum prope ſui ſepulcri molem excitauit: Spartianus: Fecit, inquit, & ſui nominis põtem & ſepulchrum iuxta Tyberim: quem pontem nulla alia de cauſa poſuiſſe arbitramur, quam vt per ipſum tranſeuntes propius dictam Molem ſpectarent, cum Triumphalis publico vſui ſatisfacere videretur. Quibus verbis deprehenditur pontem Triumphalem non ad alium finem excitatum eſſe, quam vt per eam tantum Triumphantes vrbem ingredientes cum pompa, manubiis, &

captiuis tranſire ſolitos fuiſſe, non vt triumphantes tantum, & nobiles per ipſum vt Flauius innuere videtur, ſed (mea quidem ſententia) vt Triumphantes, Vrbem, vt diximus, ingreſſuri, cum pompa apparata, & captiuis per pontem illum tantum, & non aliunde tranſire deberent. Hunc autem quando, & à quo excitatum, nihil adhuc certi nobis eſt, niſi coniectari liceat Conſulum tempore, cum primum Romæ triumphari eſt cœptum, vt aliquis eſſet peculiaris triumphantibus in Vrbe locus, tum in ingreſſu ipſius Vrbis, tum etiam in tranſitu, ac demum acceſſu ad ipſum Capitolium, vbi certum eſt triumphantes Ioui Victori conſtitiſſe, ædificari ſit cœptus ad publicum Vrbis decorem & ornatum. Itaque & porta primum, & territorium, & pons, atque via, hac de cauſa Triumphalia vocitata fuiſſe. Pontem hunc vel fluminis impetu deiectum, prout Senatorium ætate noſtra vidimus, ac denuo refectum, ſeu barbarorum ſæuitia & feritate euerſum adhuc nobis exploratum eſt: iamdudum vero pro certo eſt eſſe deſiiſſe.

CAP. CLIX.

Pons Sublicius.

PONTEM Sublicium ab Anco Martio ligneum primo excitatum fuiſſe Liuius memorat, ab eoq; Sublicius dictus, quaſi ſubligatus: poſtea vero ab Æmilio lapideus factus, Æmilius dictus eſt, licet Sublicii nomen nunquam amiſerit. Super hunc pontem narrat idem Liuius Horatium Coclitem Romanum ciuem præſtantiſſima virtute, & robore virum, ſolum Hetruſcorum in vrbem irrumpentium impetum vſque adeò ſuſtinuiſſe, quoad Romani pontem ipſum poſt illius terga perfregiſſent: atque cum inde ſe vna cum equo in Tyberim præceps deiiceret, incolumis vterque vna cum patria ſeruatus eſt. Vnde pariter ob tanti viri, & facti memoriã egregiè veteres ex ponte illo Argeos, hoc eſt Scirpeas imagines quotannis per Virgines Veſtal. in Tyb. proiicere ſolitos fuiſſe, quod & teſtantur nonnulla argentea vetuſta, ac parua numiſmata Argeorum hac hiſtoria inſculpta: de quibus etiam Feſtus ſic ait: Argeos vocabant ſcirpeas effigies, quæ per Virgines Veſt. annis ſingulis iaciebantur in Tyberim. Põtis huius in hunc vſq; diem pilarum fundamenta cernuntur ad eam pertinentia Tyberis ripam, vbi naualia ſunt ad pręſens. De ponte hoc Pli. ita meminit lib. 36. c. 15. vbi de ædificiis ſine clauo & aliis mirabilibus ædificiorum Rom. agit, in hæc verba: Olympiæ autem arte, mirabili modo, in porticu, quam oppidani heptaphonon appellant, quoniam ſepties eadẽ redditur. Cyxici & buleutorium vocant ædificium amplũ ſine ferreo clauo, ita diſpoſita contignatione, vt eximantur trabes ſine fulturis, ac reponantur. Quod itẽ Romæ in Ponte Sublicio religioſum eſt, poſtquam Coclite Hor. defendente ægrè reuulſus eſt, &c. Hactenus Plin. Legitur etiam ex Blondi Flauii Rom. inſtauratæ lib. 1. num. 29. Antoninum Pium Imperatorem marmoreum feciſſe, ſeu potius iuſtauraſſe, nam ex Liuio Æmilium Lepidum marmoreum conſtruxiſſe conſtat. De eius pontis prima conſtructione ſic habet Liuius primo ab Vrbe condita in Anci Marcii geſtis: Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci, ſed nequando ea arua hoſtium eſſet id non muro ſolum, ſed etiam ob commoditatem itineris, Ponte Sublicio tum primum in Tyberi facto, iungi vrbi placuit, &c. Sed quid de hac tota re Liuius habeat, dum ne lectorem legere pigeat, totam huius rei ſeriem & hiſtoriam ex Liuio hic ſubtexuimus, quam ex libro 2. Annalium 246. ad V.C, ſic refert: Cum hoſtes adeſſent, pro ſe quiſque in vrbem ex agris emigrant: Vrbem ipſam ſæpiunt præſidiis, alia muris, alia Tyberi obiecto videbantur tuta. Pons Sublicius iter pene hoſtibus dedit, ni vnus vir fuiſſet Hor. Cocles id munimentũ illo die Fortuna vrbis R. habuit, qui poſitus forte in ſtatione põtis

cum captum repentino impetu Ianiculum, atque inde citatos decurrrre hoſtes vidiſſet, trepidamque turbam ſuorum, arma aditusque relinquere, reprehenſans ſingulos, obſiſtens obteſtansque Deum & hominum fidem, teſtabatur nequidquam, deſerto præſidio eos fugere, ſi tranſitum pontem à tergo reliquiſſent: iam plus hoſtium in Palatio Capitolioq; quam in Ianiculo fore, itaque monere, præcipere, vt pontem ferro, igni, & quacunque vi poſſent interrumpant: ſe impetũ hoſtium, quantum corpore vno poſſet obſiſti excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis, inſignisque inter conſpecta cedentium pugnæ terga obuerſis cominus ad ineundum prælium armis ipſo miraculo audaciç obſtupefacit hoſtes, duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Lartium, ac T. Herminium, ambos claros genere factisque, cum his primam periculi procellam, & quod tumultuoſiſſimum pugnæ erat, parumper ſuſtinuit: deinde eos quoque ipſos exigua parte pontis relicta, reuocantibus, qui reſcindebant cedere, in tutum coegit: circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruſcorum, nunc ſingulos prouocare, nunc increpare omnes: ſęuitia regum ſuperborum ſuæ libertatis immemores alienam oppugnatum venire. Cunctati aliquandiu ſunt, dum alius alium, vt prælium incipiant, circumſpectant. Pudor deinde commouit aciem, & clamore ſublato, vndique in vnum hoſtem tela coniiciunt, quæ cum in obiecto cuncta ſcuto hæſiſſent, neque ille minus obſtinatus, ingenti pontem obtineret gradu, iam impetu detrudere conabantur virum, cum ſimul fragor rupti pontis, ſimul clamor Romanorum alacritate perfecti operis ſublatus, pauore ſubito impetum ſuſtinuit. Tum Cocles; Tyberine pater, inquit, te ſancte precor, hæc arma, & hunc militem propitio flumine accipias. Inde ſic armatus in Tyberim deſiluit, multisq; ſuper incidẽtibus telis, incolumis ad ſuos tranſnauit, rem auſus plus famæ habituram ad poſteros, quam fidei. Grata erga tantam virtutem ciuitas fuit, ſtatua in Comitio poſita, agri quantum vno die circumarauit, datum: priuata quoque inter publicos honores ſtudia eminebant: nam in magna inopia pro domeſticis copiis vnuſquiſque ei aliquid fraudans ſe ipſe victu ſuo contulit. Porſenna primo conatu repulſus, conſiliis ab oppugnanda Vrbe ad obſidendam verſis, præſidio in Ianiculo locato, ipſe in plano ripisque Tyberis caſtra poſuit, nauibus vndique accitis, & ad cuſtodiam poſitis, ne quid Romam frumenti ſubuehi ſineret, &c. Hactenus Liu. de hiſtoria Hor. Cocli. ſuper ipſo ponte geſtorum. Marlianus vero de ponte hoc variis in locis ſubſcribit, primum namque libro primo capite 4. vbi de vario vrbis ambitu diſſerit, ſic habet; Ancus Vrbem ampliauit, nouæque multitudini Auentinum conceſſit. Multis poſtea Latinis in ciuitatem acceptis, Ianiculũ quoq; vrbi coniunxit, ponte Sublic. tunc primum facto, Quiritium foſſam in planioribus Vrbis circumduxit, &c. Idem auctor deinde li. quinto cap. 14. vbi ex profeſſo de ponte ſacro, & Sublicio ediſſerit, ſic apponit: Auſpicemur autem ab eo qui omnium primus poſitus eſt. Epicardus enim prodidit, Herculem, occiſo Gerione, cum victor per Italiam armenta duxiſſet, pontem ſupra Tyberim ad tempus ſtruxiſſe, quem pontem ſacrum appellatum eſſe ait Dionyſius: Fuitque ea parte, qua poſtea Sublicius ab Anc. rege perpetuo mãſurus extructus, licet totus ligneus. Nã ſine ferreo clauo, ſine fulturis ita diſpoſitus erat contignatione, vt trabes per bella eximerentur, ac reponerentur. Quod quidem ſic facere religioſum fuerat, poſtquam Coclite defendente ægrè reuulſus eſt, auctor Plinius. Hunc pontem Sublicium Lapideum, deinde Æmilium Lepidum Prætorem feciſſe memorant, & ab eo Æmilium pontem, Lepidiue denominatum. Vnde Antoninus imperator in Itinerario: Poſt iterum inquit vnus effectus per pontem Lepidi, qui nunc abuſiuè Lapideus dicitur. Hunc Tyberinis fluctibus læſum reſtituit Tiberius. Cornelius Tacit. refert Othone imperante, ſubita inundatione fuiſſe diruptum, quem longo tem-

go tempore poſt Antoninum Pium reſtituiſſe ſcribit Iul. Capitolin. Huius pontis ſupra naualia extant veſtigia ex magnis marmoreiſque ſaxis. Neque enim eſt cur non credamus hæc fuiſſe huius pontis veſtigia, quanquam de eius loco varia traduntur: conſtat enim ad Auentini radices ſtetiſſe, quod etiam innuit Appian. his verbis: Auentinus aſcenderat Gracchus mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus eſt. Sublicius autem dictus eſt quia ilex ſpecies eſt quercus ex qua confici ſolebat, vel vt alii à Sublicibus lignis, lingua enim Volſca magnæ trabes ad perpendiculum directæ Sublices vocantur, quales in pontium ſubſtructionibus fere defiguntur, quia pronæ nimio ſui pondere minus firmiter iacerent, & ideo Cęſar in pontis ſupra Rhenum inſtitutione ait ſe tigna poſuiſſe, non ſublice modo directa, ſed prona. Hactenus Marlianus de ponte Sublicio, cuius ne longior ſim, cætera omittenda duximus.

CAP. CLX.

Senaculum ſeu Senatulum.

VBi & quid fuerit Senaculum, facile innuitur (ſi Blondo Flauio credimus) ex eius libro ſecundo, nu. 62. & 65. his verbis: Varr. namque cum dixiſſet Tullum Hoſtilium regem curiam Hoſtiliam ædificaſſe, ſic ſequitur: Ante hanc Roſtra, ſub dextra huius Comitio ſubſtructus, vbi nationum ſubſiſterent legati, qui ad Senatum eſſent miſſi: hic Græcoſtaſis à parte vt multa, Senaculum ſupra Græcoſtaſim, vbi Ædes Concordiæ & Baſilica Opimia, Senaculum vocatum, vbi Senatus, aut vbi Seniores conſiſterent. Quatuor hic, Roſtra, Comitium, Græcoſtaſim, & Senaculum, quæ in Reipublicæ adminiſtratione maximo ſemper vſui fuerunt indicaturi, ordinem Varronis ſequimur: Et ſequitur idem auctor infra numero 65. Senaculi autem locus ſupra Græcoſtaſim exſtructus, vbi fuerit, vltra dicere non expedit, cum vtriuſq; ædificii ruinas in vineis coniunctas confuſaſque cernamus, &c. Sed cum hic de Senaculo mulierum dicere aggreſſi, nonnihil ediſſeramus, videndum nobis primum eſt quid de eo Marlianus ſcripſerit, is enim lib. quarto, cap. 23. Senaculum mulierum in colle Quirinali Lampridii teſtimonio fuiſſe ſubſcribit, dum ea quæ in eodem colle fuerant recenſet his verbis: Senatulum mulierum in Quirinali Heliogabalum feciſſe, eo in loco in quo antea fuerat conuentus matronalis ſolennibus duntaxat diebus refert Lampridius, &c. De Senaculo autem in genere idem auctor alibi inſinuat, & vbi ab initio fuerit, libro enim ſecundo capite ſecundo ſic ait, cum de nonnullis, quæ in Capitolino Colle fuerunt, ſermonem haberet, in hæc Vitruuii verba: Item in Capitolio commonefacere poteſt & ſignificare mores vetuſtatis, Romuli caſa in arcu ſacrorum ſtramentis tecta. Ad eandem autem, vel vbi illa fuerat, Senaculum ſtetiſſe innuit Liuius, cum ait, Cenſores porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senaculum, ac ſuper id Curiam ſtrauiſſe, &c. & alibi nempe libro tertio capite decimo, oſtendens Curiam & Senaculum idem prorſus eſſe, ait his verbis: Non enim omnes ædes ſacra erant templa: Curia augurato condita erat templum, ædes ſacræ non augurato conditæ, templa non dicebantur, neque in illis poterat haberi Senatus, auctor Varro, qui cum duo Curiarum genera fuiſſe oſtendat, videlicet Curiam vbi curarent Sacerdotes res diuinas, vt Curiæ veteres, & vbi Senatus humanas, vt Curia Hoſtilia, apparet Curiam & Senaculum idem eſſe, alterumque à cura, alterum à Senatu, id eſt ſeniorib. publicas res curantibus denominatū. Et quia in hoſtilia res humanæ tantū curabantur, ideo alibi ait eā eſſe quidē templū

& ſan-

ſa&nctum non eſſe. Verum quoniam Sex. Pompeius ex Nicoſtrato memoriæ prodidit, Senacula Romę tria fuiſſe: Vnum inquit, vbi nunc ædes Concordiæ inter Capitolium & forum, in quo ſolebant magiſtratus cum ſenioribus deliberare: alterum ad portam Capenam: tertium intra ædem Bellonæ, in quo exterarũ nationum legatis, quos in Vrbem admittere nolebant Senatus dabatur, ſignificat ſuo tempore deſiiſſe S. C. fieri in Concordiæ templo, alioquin ſolent, non ſolebant, dixiſſet, & templum nõ ædem appellauiſſet. Eius enim verba innuunt, Senaculum diuerſis temporibus variis in locis inſtitutum. Sed nec te moueat quod cum ipſe tria Senacula tantum cõmemorarit, nos quartum ex verbis Cor. Tac. in Capitolio fuiſſe oſtenderimus: Varroq; ſupra Græcoſtaſim quintum. Nã pleriq; augent, plerique fundant, & ad eos tranſeunt nomina; & in tam multis ſæculis: in tanta etiam rerum varietate, nomina, locaq; & numerus ipſorũ ſæpè eſt mutatus, &c. Idem etiam auctor alibi, eodẽ nempe li. 2. c. 16. cum de Græcoſtaſi, & aliis quæ in dorſo Palatini mõtis fuere, ſermocinaretur, in hæc ait verba: Quod autem ait Plin. in delubro Concordiæ cornu aureo Auguſtæ dono fuiſſe gemmam ſardonichen incluſam, Marſyamq; religatum, & Caſſandram à Theodoro pictam, de quo delubro intelligat dubium eſt. Senaculum autem fuiſſe ſupra Græcoſtaſim, vbi ædes Concordiæ, & Baſilica Opimij Senaculumq; vocatum, vbi Senatus, vel vbi Senatores conſiſterent; dictumq; à γερσία auctor eſt Varro. Hactenus Marlianus de Senaculo; cuius ſatis abundè ſit dictum ne longior ſit ſermo quàm res expoſcere videatur. Ego verò quid de Senaculo mulierum exiſtimem, breui ſubſcribam: Duplici namque ratione id mihi inſtitutum fuiſſe videtur publicum ædificium; primò quod inibi mulieres tantum, & fortè pauperculæ tanquam ad proprium tribunal in ius vocarentur, vel alias euocarent, vt quamprimum earum lites & cauſæ ſub certis iudicibus expedirentur, ne ad Curias, aut alia frequentiora Vrbis loca, ac tribunalia trahi cogerentur: vel ad hoc vt matronæ, & quæ moribus & ætate præſtantes in Vrbe erant, ſtatis quibuſdam diebus, vt Marlianus ipſe innuit, ad earum ſacra peragenda ſiſterent, quicquid alij de hoc ſenſerint.

Templum Serapidis.

EX Pub. Victoris, ſeu Fabij (vt nonnulli malunt) libello, quatuordecim in regiones Vrbem fuiſſe olim diuiſam accepimus; quod & antiquus lapis marmoreus, in area Capitolina adhuc noſtra tempeſtate exſtans, id pariter indicat, cuius inſcriptio talis eſt.

IMP. CÆSARI DIVI TRAIANI PARTHICI FIL. DIVI NERVÆ NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT: XX. IMPER. II. COS. III. P. P. MAGISTRI VICORVM VRBIS REGIONVM XIIII.

Cuius tertia regio, eodem auctore Iſidi & Serapidi tribuitur; ſic enim in eodem libello habetur; quem etiam & Blondus Flauius, & Raphael Volaterranus, & alij auctores citant, in hæc verba: Regio III. Iſis & Serapis continet Monetam, Amphitheatrum, quod capit loca 387. milia, Ludum magnum & Dacium, domum Bruti, Suburam, Lucum paſtorum, ſcholas quæſtorũ, & capulatorum, Thermas Titi & Traiani, Porticũ Liuiæ, Caſtra Miſenatium, &c. ex quo patet, ac pro comperto habetur, Serapidis templum in ipſa regione ſui nominis extitiſſe; quanquã nõ deſunt qui velint eodẽ in templo Iſidi & Serapidi ſacra olim veteres factitaſſe, Macrob. fulti teſtim. qui li. 1. Sat. c. 20. Iſida & Serapidem vnũ & idem cũ ſole eſſe oſtendit, nec ab eo diſtingui; illiusq; ſimulacrum tricipitis animãtis ſigno effingi: quod

quod exprimat medio eodemq; maximo capite leonis effigiem: à dextera parte caput canis manſueta ſpecie blandientis exoriri: pars verò leua ceruicis, rapacis lupi capite finiri: easq; formas animalium draconem ſuo volumine connectere, capite redeunte ad Dei dexteram, qua conſpicitur monſtrum: quodq; leonis capite præſens tempus demonſtretur, quia conditio eius inter præteritum futurumq; actu præſenti valida feruensq; ſit. Sed præteritum tempus lupi capite ſignari, quod memoria rerum tranſactarum rapiatur & auferatur. Item canis blandientis effigiem futuri temporis deſignare euentum, de quo nobis ſpes licet incerta blanditur. Tempora autem ritè proprio famulantur auctori, cuius vertex inſignitus calatho, & altitudinem ſideris, & potentiam capacitatis oſtendit, quia in eum omnia terrena redeunt. Hæc ex Macrob. Sed & vt aliquid etiam liceat de ipſo Serapide ſubnectere, quis nam fuerit, & vbi primum cultus, attendamus. Serapis igitur apud Ægyptios idem ſonat quod ſacer bos (apis enim bos appellatur eorum lingua) cuius hiſtoria fuſius tum apud Herodotum, ac Diodorum Siculũ, tum etiam Ammian. Marcellin. libro 22. innuitur. ſic namq; ſe habet. Apis nomen fuit bouis apud Ægyptios, quem pro deo colebant, alio nomine Serapis: corpore erat niger, candida fronte, in tergo alba nota inſignis, duplicibus pilis in cauda, & lingua cantharo notatus, quem certos vitæ annos excedere non licebat. Hunc in lacum demerſum Ægyptij indicto iuſtitio, veſte ſciſſa, & laceratis crinibus defunctum plangebant: inuento verò alio mirificè lætabantur. Reſponſa autem dare non vt cætera oracula ſolitus: ſed ſi manu oblatum pabulum ſumpſiſſet à conſulentibus, ſecundus euentus, atque omnia proſpera decernebat: ſi verò abnuerat, omnia ſiniſtra protendebat. Ideo cum à Germanico Cæſare pabulum oblatum renuiſſet, funeſtum omen & indubiam necem, quæ paulo poſt ſecuta eſt, pronunciauit.

Ipſe etiam Serapis Oſiris prius dictus eſt, qui fuit Iouis filius ex Niobe Phoronei filia: qui Phroneo in regnum Argiuorum ſucceſſit, qui poſtea Ægialem fratrem præfecit regno Achaię, & ad Ægyptios transfretauit gloriæ deſiderio, quos cum ſubegiſſet, Iſidem quæ & Io vocabatur, Inachi primi regis Argiuorum filiam duxit vxorem. Vbi cum illa literas, Oſiris varias artes Ægyptios docuiſſet, vterque diuinos honores meruerunt. Tandem à Sityphone Ægyptio, vel (vt Seruius ait) à Typhone fratre clam occiſus ab Iſide diu quæſitus eſt. Demum apud Phialam iuxta Syenem laceratus repertus eſt; curauitq; eum Iſis ſepeliendum in Abato inſula eius paludis, quæ Memphi proxima eſt, quam etiam Stygeni, id eſt, mœrorẽ appellauit, nec niſi ſacerdotes certis diebus, eosq; vittatos eò accedere voluit. Sed cum apparuiſſet Ægyptiis deinde bos quidã, Oſirim putarunt, adoraueruntq; vt deum, & vocauerunt Apim, id eſt bouem, eorum lingua; deinde verò dictus eſt Serapis, de quo Tibull. lib. 1. eleg. 7.

Te canit atque ſuum pubes miratur Oſirim
Barbara, Memphitem plangere docta bouem.

De Oſiride ſic habet Euſeb. lib. de Præpar. Euangel. Diodorum Siculum inducens: Ægyptios ferunt primos omnium motum, ordinemq; cœleſtium corporum admiratos, Solem & Lunam, deos putaſſe, ac Solem quidem Oſirim, Lunam Iſim nuncupaſſe. Ferunt Oſirim apud Ægyptios, inſitionem & aratrum, vinique vſum primum reperiſſe, aliaq; nonnulla, quæ latè proſequitur Tibull. loco ſuperius citato.

De templo quopiam Serapidis, quod Thebis fuit, meminit Plin. lib. 36. cap. 7. vbi de generibus marmorum & porphireticis agit in hæc verba: Nunquam hic maior repertus eſt, quàm in templo Pacis ab Imperatore Veſpaſiano Auguſto dicatus, argumento Nili 16. liberis circa ludentibus, per quos totidem cubiti ſummi incrementi augentis ſeaminis eius intelliguntur. Non abſimilis illi narratur in

Thebis delubro Serapis, vt putant Memnonis ſtatua dicatus, quem quotidiano ſolis ortu contactum radiis, crepare dicunt, &c. Idem etiam auctor lib. 38. cap. 5. de coloſſo quodam Serapis ſic habet: Apion cognominatus Pliſtonius paulo ante ſcriptum reliquit, eſſe etiam nunc in Labyrintho Ægypti coloſſeum Serapim à Smaragdo nouem cubitorum, &c. Sed vt de templo Serapidis quę nobis ſuperſunt complectamur, nonnulli inſinuant eo loci in Vrbe ſtetiſſe, vbi ad præſens in Cœnobio ſanctæ Mariæ Nouæ propè celeberrimum Templum Pacis extat fornix quædam ampla & ingens vtrinque, ſeu ab vtroque latere concamerata, in ea parte hortorum, quæ Amphitheatrum ſpectat; licet alij velint id Iano eſſe ſacrũ; quodq; auctore Tito Veſpaſiani Aug. filio erectum æſtimatur, ſicut & templum ipſum Pacis ab ipſo Veſpaſiano conſtructum, & Amphitheatrum ipſum ædificari cœptum, à Titoq; eius filio, debellatis Hieroſolymis perfectum: licet aliqui in cœnobio S. Crucis in agro Seſoriano, ac nonnulli in Exquiliis extitiſſe credant. Mihi autem, ex ſuperius deductis veriſimilius fit, fuiſſe in eius regione Vrbis III. vt ſupra docuimus; cum ab iiſdem Iſide & Serapide nomen ſumpſerit. Sed cum neminem adhuc legerimus qui Serapidis templo conſtanter locum præbuerit, opinamur id fuiſſe ſub monte ad balnea Pauli: nam & in ea regione quam P. Victor deſcribit fuiſſe compertum eſt, nempe Iſidis & Serapidis, cui opinioni adſtipulatur titulus ſequens in vetuſto marmoreo lapide inciſus, etſi ab vtroque latere mutilus, quique ad præſens hac noſtra ætate legitur palmulariis literis in pauimento Eccleſiæ S. Agathæ, ſub ipſo monte vel balnea Pauli, qui talis eſt.

SERAPIDI DEO
. . M. AVRELIVS ANTONINV . .
. . IFEX MAX. TRIBVNIC. POTE . .
ÆDEM . .

Comitium.

COMITIVM, hoc eſt, ipſe Comitiorum locus, nam noſtrum id primum inſtitutum eſt aggredi, vbi, quid, vnde dictum, & ad quid eſſet, reliquum eſt vt videamus. Ipſa namq; quæ ad Comitia & ad varia eorum genera ſpectant, tum Agellius lib. 15. cap. 27. tum etiam ex recentioribus accuratiſſimè Nicolaus Gruchius Rotomagenſis, vir noſtra ferè tempeſtate eruditiſſimus, ad vnguem perſcripſit. Ideo vt ad rem noſtram veniamus, Comitium fuit locus, ſeu ædificium latum & patens in foro, ſeu propè ipſum forum, in ea parte Palatini montis, mea quidem ſententia, quæ propè circũ Titi Imperatoris exſtat, ſeu parum infra ipſum arcum, vbi turris ſatis magnæ ac vetuſtæ fragmentum adhuc cernitur, quæ vulgo Pallaria nuncupatur, & infra ipſum Palladium, qui locus ſuperior fuit Comitio, vt ex ipſo aſpectu patet. Et videtur ab eo Comitij nomen deductum, quaſi à coeundo teſte Feſto, qui ſic ait: Comitiales dies appellabant, cum in Comitio conueniebant, qui locus à coeundo, id eſt, ſimul veniendo dictus eſt. Hactenus Feſtus, vel vt noſtro more loquamur à populi multitudine & frequentia, quæ ſtato quodam tempore & præſcriptis diebus illuc, vel ad magiſtratus eligendos, vel ad alias res quæ ad Rempubl. pertinerent acturi, ſe conferebant. Sed quid de ipſo auctores mei referant, videamus; Blondus namque Flauius in eius Romæ inſtauratæ libro ſecundo, numero 62. de Roſtris & aliis quæ in foro Romano erant, ſic pergit: Varro namque cum dixiſſet Tullum Hoſtilium regem Curiam Hoſtiliam ædificaſſe, ſic ſequitur: Ante hanc Roſtra, ſub dextra huius Comitio locus ſubſtructus; vbi nationũ ſubſiſterent legati, qui ad Senatum eſſent miſſi, hic Græcoſtaſis apertè vt multa;

Senaculum

Senaculum ſupra Græcoſtaſim, vbi ædes Concordiæ, & baſilica Opimia Senaculum vocatum, vbi Senatus, aut ſeniores conſiſterent. Quatuor hic Roſtra, Comitia, Græcoſtaſim, & Senaculũ, quæ in Reipub. adminiſtratione maximo ſemper vſui fuerunt, indicaturi, ordinem Varronis ſequimur, &c. & ſubdit idem auctor paulò inferius, numero nempe 67. de Comitio vbi fuerit, his verbis: Comitium fuiſſe in foro Romano inter turrim, quæ Pallata appellatur, & lacus Curtij locum, collisq; Palatini, quem foro imminere videmus, radices & Fauſtinæ monumenta, ſiue ſancti Laurentij in Miranda Eccleſiam, facilè intelligi poterit ex ſuperius dictis: de quo quid fuerit, priuſquam dicamus, doloris impetu nos trahente, noſtris & futurorum ſæculorum hominibus notum fore volumus: Porcos nunc ex publico ætatis noſtræ inſtituto, ibi, & nullo alio in loco (quod ſæpe vidimus) venundari, &c. & proſequitur infra numero 68. Comitij vocabulum, ſicut A. Gellius in noctibus Atticis oſtendit, & loco, & actui commune fuit. De loco quidem, quando ſatis dictum eſt, de actu plura dicamus. Duobus in locis, ſupradicto ſcilicet, & Campo Martio omnes deligebantur, ſiue Dictatores, ſiue Conſules & Prætores, ſiue alij Magiſtratus, &c. Hactenus Flauius: ſi quis autem plura de his noſſe cupiat, illum conſulat, & ſuperius citatos auctores. Marlianus vero noſter lib. 3. cap. 1. vult Comitium in ea parte Palatini montis extitiſſe, quæ vergit ad Arcum Titi, his verbis: Ab eadem autem Palatij parte ferè ad arcum Veſpaſiani, Comitij nomen obtinuit; & proſequitur inferius eodem cap. Nam quæ pars fori Comitium appellabatur, nomen fori obtinebat; & inferius ſic ſubdit: quod Plinius etiam ſignificat, qui lib. 14. ait, ficum arborem in foro atque Comitio coli; cum tamen vnica eſſet arbor, eaq; in Comitio. Verum tempore quo primum Hannibal in Italiam deſcendit, cum Comitium tectum eſſet, vt Liuius ſeptimo belli Punici prodidit à foro, cæpit diſtingui. Cur autem Suetonius non dixerit templum Pacis poſitum eſſe Comitio, ea videtur ratio, quia inter vtrunque media intercurrebat via ſacra, &c. Et ſubdit idem auctor de Comitio libro eod. cap. 6. vbi de his quæ in foro fuere agit in hæc verba: Comitiales dies appellabant, cum in Comitio conueniebant, qui locus à coeundo, id eſt, ſimul veniendo eſt dictus, auth. Sex. Pomp. Plutarch. verò, quod illuc Titus Tatius & Romulus coierint, & inter eos fœderis cõditiones ſancitę firmatæq; fuerint, Comitium dictum putat. Aſconius ait eſſe locum, quo coire equitibus Po. Rom. liceret, &c. Hactenus Marlianus de Comitio. Meminit & Comitiorum Sueton. in vita Cæſaris, vbi agit de coniuratis, qui Cæſarem ipſum interfecerunt, quænam eorum conſilia fuerint in conſtituendo ſeu deligendo occiſionis loco, in hæc verba: Conſpiratum eſt in eum à 60. amplius, C. Caſſio, Marcoq; & Decio Bruto principibus conſpirationis: qui primum cunctati, vſumne illum in Campo per Comitia tribus ad ſuffragia vocantem, partibus diuiſis è ponte deiicerent, atque exceptum trucidarent: an in ſacra via, vel in aditu theatri adorirentur poſtquam Senatus Idibus Martiis in Pompeij Curiam edictus eſt, facile tempus & locum prætulerunt. Hæc de Comitio ſatis dicta nobis ſufficiant.

FINIS.

INDEX ANTIQVITATVM ET INSCRIPTIONVM ROMANARVM, HOC I. VOLVMINE ORDINE PROPOSITARVM.

Numerus Præpoſitus ſeriem pagellarum notat, qui verò ſuis locis ad monumenta apponitur, is ordinem eorundem numerat.

Pagella.

43. In palatio Cardinalis Cæsij in ea Vaticani parte, quam Burgum vocant.

I. Siluano & Herculi ſanctiſsimis Diis ſacrum, &c. Caius Domitius Marcus donum fecit.

44. In palatio Cardinalis Cæsij in Burgo.

II. M.Fabio M.T.Gal.Coloni, &c. Mediolanēſes patrono.

45. In palatio Cæſiano.

III. P.Cœlio P.F.Ser. Balbino, &c. Decuriones ſua pecunia.

46. In palatio Cæſiano.

IV. Monumentum græcum.

47.

V. L.Cornelius Scipio Oreitus, V.C. augur, &c. Tuſco & Anulino Coſ.

48. In domo Cardinalis Cæsij.

VI. Epitaphium Mygdonis Carmine.

VII. Q.Cœcilio Feroci epitaphium M. Gauius Charinus ſtatuit.

49. In domo Cardinalis Cæsij.

VIII. Monumentum græcum.

50. *In palatio Caſiano.*

IX. P.Scanius Florus Herculi D. D.

51. *Jn domo Caſiana.*

X. Statua cum hac inſcriptione καλῶς τελωνήσαντι.

52. *In domo Card. Caſij in Burgo.*

XI. Ex autoritate Imp. Cæſaris Diui Neruæ F. Neruæ &c. Titus Iulius Ferox Curator aluei & riparum Tyberis & cloacarum vrbis terminauit, &c.

53. *Jn domo Caſiana.*

XII. Diua Plotina Aug. ſtatua.

54. *Jn domo Cardinalis Caſij.*

XIII. Caio Heluio Caij filio Cor. Celeri & Heluio felici patri, &c.

55. *In domo Caſiana.*

XIV. Imp. Cæſaris Diui F. Auguſtus pontifex maxim. &c.

56. *In domo Cardinalis Caſij.*

XV. Colleg. II. Augurum autore Imp. Cæſari Diui Traiani Parthici F. &c. terminos pomerij reſtituendos curauit.

57. *In domo Cardinalis Caſij.*

XVI. Anubis in forma matronæ Statua cum literis Hieroglyphicis.

58. *In domo Caſiana.*

XVII Lemno Aug. l. proc. patrimoni & Hered. & Domitiæ Phyllidi, L. Domitius Lemnus.

59. *In palatio Cardinalis Caſij.*

XIIX. C. Domiti C. F. Pal. Veri vixit annis XXXXI. Menſibus VII. Dieb. XII. Voluſia Seuera Coniunx Marito optumo & indulgentiſsimo.

60. *In palatio Cardinalis Caſij.*

XIX. Des Manibus. Cn. Ofillio Cn. F. &c. Cn. Ofillius Succeſſus & Antonia Reſtituta parentes filiis pientiſsimis fecerunt; & ſibi & ſuis libertis libertabusq; poſterisque eorum.

61. *In domo Cardinalis Caſij.*

XX. D. M. Q. Val. Q. F. Poſtimio Romulo patri dulciſſimo equo publico, &c. Poſtimius Romulus filius & nepotes.

62. *In domo Cardinalis Caſij.*

 XXI. D.M.

XXI. D. M. Otacilia L. L. primigenia fecit ſibi & colli-
bertis,&c.

63. *In palatio Caſiano.*

XXII. Statuæ matronæ. EAE. Pyrallidi.

64. *In palatio Cardinalis Caſij.*

XXIII. De M. L. Iauoleno Phœbi marito optimo Lici-
nia Cynegis fecit.

65. *In domo Cardinalis Caſij.*

XXIV. D. M. Eugrapho F. Apate matri eius, Eugrapho
nepoti eius, Adeptus & ſibi & ſuis.

66.

XXV. D M M. Ogulnio ab Aſcanto vixit ann. L. &c.

67. *In ædibus Cardinalis Caſij.*

XXVI. Dis Man. M. Numiſio Loto, &c. patri optimo
indulgentiſsimo,&c.

68. *In ædibus Cardinalis Caſij.*

XXVII. D. M. Clodiæ Auitæ, hæredes ex teſtamento.

66. *In ædibus Cardinalis Caſij.*

XXVIII. Diis Manibus. Claudio Hylio, vixit ann. IIII.
&c. pater filio Kariſsimo.

70. *In ædibus Cardinalis Caſij.*

XXIX. Dis Mani. Sacr.

71. *In palatio Cardinalis Caſij.*

XXX. Dis Manibus, C. Vmbricius Veteranus, ſibi &
Vmbriclæ Delphidi coniugi ſuæ,&c.

72. *In domo Cardinalis Caſij.*

XXXI. L. Veturio Aug. L. ab Epiſtulis latinis, Manto
Vxor marito poſuit.

73. *In domo Cardinalis Caſij.*

XXXII. Flauiæ Aug. L. Doris fecit & ſuis,&c.

74. *Jn domo Cardinalis Caſij.*

XXXIV. Sexto Petronio Probo Anitianæ domus colu-
mni, &c. deuotiſsimi filij dedicarunt.

75. *In ædibus Caſianis.*

XXXV. Epitaphium M. Ogulinij primi.

XXXVI. Epitaph. Philippidis.

XXXVII.

XXXVII. Epitaph. Aniciæ Falconiæ probæ.

76. Apud Cardinalem Cæſium.

XXXVIII. D.M. Vllæ Secundinæ filiæ Corneliæ Tyches vxoris, &c.

77. Apud Cardinalem Cæſium.

XXXIX. Diis Man. Myſtil Voluſi &c. permiſſu Q.N.

78. In ædibus Cæſianis.

XL. P. Scantius Phieetus fecit, ſibi & Scantiæ Nice lib. requietorium. Amicis benefacere ſemper ſtudioſus fui.

XLI. Diis Manibus. Succeſsi Eil Cæſia Gemella mater piiſsimo filio de ſuo. Vixit ann. IX. Menſ. IIII. Dieb. XV.

Fatis peractis mater eodem eſt condita, quæ poſt obitum filij vix. ann. IIII. Menſ. XI. D. VIII.

XLII. Sexto Petronio Probo Prouinciæ Africæ præfecto.

XLIII. DIs Manibus. Libano Aug. L. à cura amicorũ. vix. ann. XXXIX.

79. In hortis Cæſianis.

XLIV. Cæſoniæ M.F. primæ, &c.

XLV. D.M. M. Cæſio Epaphrodito.

XLVI. T. Cæſius Priſcillæ L. Hermes, &c.

80. Apud Cardinalem Cæſium.

XLVII. Dis Manib. L. Munati. Plancinæ L. Polycliti.

81. Apud Cardinalem Cæſium.

XLVIII. Ingratæ Veneri ſpondebam munera ſupplex
Erepta Coniux virginitate tibi, &c.

82. In hortis Cæſianis.

XLIX. D.M. Cæſiæ Daphe Dianæ & coniugi optimus maritus.

L. I.O.M.D. Aur. Iulianus Eq. R. ſacerdos huius loci DD.

83. In ædibus Cardinalis Cæſij.

LI. Atimetus Pamphili Ti. Cæſaris Aug. L. L. Anterotianus ſibi & Claudiæ Homonoeæ collibertæ & cõtubernali, &c.

84. In domo Cæſiana.

LII. Dis Manibus Athaniæ Epierlidis, &c.

85. In domo Cæſiana.

LIII. D.M.L. Statio L.F. Aſclepiadæ, &c.

86. In

86. *In hortis Cæsij Cardinalis.*

LIV. Cn. Cæſio Zoſimo,&c.

LV. Magno & inuicto Imp.Cæſ.C.Val. Aurel.Conſtantino.

LVI. D.M. Cæſellæ Mauræ.

Ibid. In horto ſub Palladis Statua.

LVII. Vipſanam Vipſani Muſæi L.&c.

LVIII. D.M. Fabiæ Theophilæ.

87. *In Burgo in domo Cardinalis Pariſini.*

LIX. D.M. Timbræo Aug. L. Caſtellario & marito optimo.

LX. Imp.Cæſ. Diui Traiani Parthici,&c.

88. *In Burgo.*

LXI. Vrſus Alus Ciuis Satrapes ex Vmbria in armis.

89. *In Burgo.*

LXII. Dis. Man. L. Memmio, L. Fil. &c.

90. *In Burgo qua itur ad portam S. Honufrij.*

LXIII. Monumentum græcum.

91. *Ante ædes Alexandri Machinari.*

LXIV. Ap... us auct. Memmius &.

Ibid. Apud Euforium fratellum ad Templum S. Apollinaris.

LXV. M. Liuius Aug. Secondio Accenſus Druſi,&c.

Ibid. In templo S. Benedicti della Trinita, ſub Baptiſmatis fonte.

LXVI. D.M. Laberie Irene.

92. *In domo Euforij Fratelli.*

LXVII. Inutio Aeliano Euok, &c.

LXVIII. Dis Manibus C. Iulio C.F. &c. ſibi & ſuis, poſterisq; aeuoourum.

93. *Apud Euforium Fratellum.*

LXIX. Ti. Claudio Ti.F. Camil. &c.

LXX. Iunoni Iuliæ Aufidiæ Capitolinæ ſacrum,&c.

94. *In domo Euforij Fratelli.*

LXXI. M. Aur. Luciano militi coh. &c.

95. *Ad ingreſſum Palatij Capitolini annexa columnis.*

LXXII. Cæſari Auguſti F. Pontifici,&c.

LXXIII. L. Cæſaris Auguſti F. Auguri.&c.

LXXIV. Diis Manibus Iuliæ lib. Helpidis &c.
LXXV. Domino flagitatori factionis ruſſatæ.

96. Affixa parietibus porticus Palatij Capitolini.
LXXVI. C. Calpetanus Saſius &c.
LXXVII. M. Calpurnius M. F. Piſo Frugi &c.
LXXVIII. Oſſa Agrippinæ M. Agrippæ &c.

97. In area Capitolini Palatij.
LXXIX. Græcum monumentum.
LXXX. Græcum monumentum.
LXXXI. Mun. L. Reſtitutæ N. N. maiorum &c.
LXXXII. M. Sutorius Pamphilus Lictor Cur. &c.

98. Ante fores Palatij Capitolini inter Columnas porticus.
LXXXIII. MP. Cæſari Veſpaſiano &c.
LXXXIV. Imp. Cæſari Diui Traian.
LXXXV. Oſſa Neronis Cæſaris Germanici.

99. In area Palatij Capitolini.
LXXXVI. D. M. Maniliæ Gn. Fil.
LXXXVII. Fortunæ Auguſt. ſacrum.
LXXXVIII. Deo Herculi inuicto.
LXXXIX. Appio Annio Bradio.
XC. C. Cnoflonius ſucceſſus &c.

100. In Palatio Capitolino.
XCI. Ser. Galba II. Triuinio Coſ.

101. In Palatio Capitolino.
XCII. Q. Lucianus Q. F.
XCIII. Diis Manibus Aſelliæ A. L. Horæ &c.
XCIV. Herculi Romano D. D. L. Herodes.

102. In Palatio Capitolino.
XCV. Q. Oſtorius. Q. T. Licinianus &c.
XCVI. Nomina Leg.
XCVII. Oſſa Ti. Cæſaris Diui Aug.

103. In Capitolio.
XCVIII. P. Lentulus Cn. & Quintius &c.
XCIX. Q. Fabius Honoratus. &c.

Ibid. In Palatio Conſeruatorum ſub ſtatua Herculis.
C. Herculi inuicto C. Iunius Pomponius.

104. *In Capitolio.*

CI. Monumentum græcum.

105. *In Capitolio.*

CII. Monumentum græcum.

106. *Ad principium gradum Aræ Cœli.*

CIII. C.Terentio.C.L.Pamphilo.&c.

Ibid. In ara cœli vbi aqua luſtralis repoſita eſt.

CIV. Lu.Luſio Vrbano Nomenclatori cenſorio.

107. *In Capitolio.*

CV. Iunoni Reginæ Conſeruatrici, &c.

CVI. Antiſtia L.F.Priſcilla Abaſcanti,&c.

CVII. I.O.M.Numiſius Albanius,&c.

108. *Super Cœmeterio aræ cœli.*

CVIII. Eyhodi Diui Aug.I.libertæ.

Ibid. In ara cœli tertia columna ad læuam.

CIX. A cubiculo Auguſtorum.

CX. Diis Manibus ſacrum L.Seſti Eutropi.

109. *In ara cœli repoſitorium aquæ luſtralis.*

CXI. Locus ſacer Batoni Teleſphori.

Ibid. Ad arcum Septimianum.

CXII. Victoriæ Imp.Cæſ.Veſpaſiani.

Ibid. Ante arcum Septimij Seueri ſub Capitolio.

CXIII. Reſtitutori Vrbis Romæ &c.Neratius Cerealis &c.

110. *Sub Capitolio.*

CXIV. P.Atili P.F.Ouf.Septimiani Grammatici.

CXV. Imp.Cæſari Antonio Gordiano Felici.

111. *Ad Templum S.Martinæ prope Marforium.*

CXVI. Saluis D.D.NN.Honorio & Theodoſio Victorioſiſsimis Principibus &c.

Ibid. In frontiſpicio portæ S.Georgij, qui eſt arcus Boarius.

CXVII. Imp.Cæſ.L.Septimio Seuer.&c.

112. *In frontiſpicio Templi S.Angeli foro piſcatorio.*

CXVIII. Imp.Cæſ.L.Septimius Seuerus pius &c.

Ibid. In foro piſcatorio.

CXIX. P.Cæſar Diui Fil.Aug.pontifex,&c.

113. *In ponte Senatorio.*

CXX. Nu-

CXX. Numini Deorum Aug. Ioui Opt. Max. ædem voto ſuſcepto,&c.

114. In exteriori parte pontis Inſulæ Tyberinæ, qui Ponte di quatro Capi dicitur.

CXXI. L. Fabricius C.F. Curat. Viarum &c.

CXXII. Domini noſtri Imperatores Valentinianus pius felix maximus,&c.

In inferiori parte pontis S. Bartholomæi vtrinq; duæ inſcriptiones leguntur eiuſmodi.

115. Ad vtramq; partem arcus Septimij Seueri.

CXXIII. Imp. Cæſ. Lucio Septimio M. Fil. &c.

Ibid. Ad pontem Templi Concordiæ ſub Capitolio.

CXXIV. Senatus populusq; Romanus incendio conſumptum reſtituit.

CXXV. D.N. Conſtantino pio felici &c.

116. Ad porticum Faſtinæ.

CXXVI. Diuo Antonio & Diuæ Fauſtinæ.

Ibid. In arcu Veſpaſiani prope Templum S. Mariæ nouæ.

CXXVII. Senatus populusque Romanus Diuo Tito Diui Veſpaſiani F. Veſpaſiano Auguſto.

CXXVIII. S.P.Q.R. Imp. Tito Cæſ. Diui Veſpaſiani &c.

117. Ad Thermas Conſtantini.

CXXIX. Petronius Perpenna magnus perpent. &c.

CXXX. Impppp. Cæſſſ. D.D.D.N.N.N. Gratianus.

118. In Baſi Columnæ Traiani.

CXXXI. Senatus Populusque Romanus Imp. Cæſari Diui Neruæ &c.

CXXXII. Pr. Tr. Pl. Q. Augur Tr. Mil. ex ſorte bellum cum Iugurtha &c.

119. In foro Traiani.

CXXXIII. Annio Paulino Iunio procos. &c.

120. In foro Traiani.

CXXXIV. Pontificis votis annuant Dij Romani &c.

CXXXV. Imp. Cæſ. L. Aurelio Vero Aug.

121. In arcu Conſtantini qua itur ad Amphitheatrum.

CXXXVI. Imp. Cæſ. Flau. Conſtino &c.

Ibid. In arcu Galieni.

CXXXVII. Galieno Clementiſsimo Principi,&c.

122. Non procul ab arcu Conſtantini.

CXXXVIII. T.Sempronij Gracchi Coſ.Imperio auſpicioque Legio: &c.

123. Ad Thermas Veſpaſiani in vinea.

CXXXIX. Fortunæ reduci & Ioui Sereno Diis Deabusque ſub quorum tutela Augg. militant.

124. In via qua conſcenditur ab Amphitheatro ad Veſpaſiani thermas.

CXL. Lucius Stratonicus Elpidi,&c.

125. Ad aquarum receptacula thermarum Veſpaſiani,quæ Sotte Camarelle vocantur.

CXLI. D.M.L. Terentij Aſclepiadis, & L.Terentij Felicis filij.

126. Ad Thermas Veſpaſiani.

CLXII. Panes dij cum inſcriptione græca.

127. Ad arcum Septimianum.

CXLIII. Paci æternæ domus Veſpaſiani Cæſaris &c.

CXLIV. P.Vedio Diogeni, Fediæ Feliculæ &c.

128. Ad Amphitheatrum.

CXLV. I.O.M. & Iunoni Reginæ pro ſalute M. Aurelij Antonini.

129. Ad Amphitheatrum.

CXLVI. Iupiter Cuſtos Domus Auguſti &c.

130. Ante ædes Ruſticorum.

CXLVII. Autoritate Imp. Cæſaris Diui Traiani.

CXLVIII. Dacic.Germanic. Aug.Pont.Max.

CXLIX. Oſſa L.Cor.Lamiæ & Tyches &c.

131. In horto Alberinorum.

CL. Diis Manibus M.Cornelio Euhodo &c.

CLI. D.M.C. Sabino C. F. Solua Angula.

CLII. D.M.D. Vidio Parthaco Patrona.

CLIII. D. M. T. Claudio Felici patri & Claudiæ Priuatæ matri &c.

132. In domo Alberinorum.

CLIV. Sta-

CLIV. Statua, par coniugum. Titius fecit, Laomedon genuit, rapuit Tiryntinus heros: mi ſoboles Aiax & Telamone ſatus.

133. Apud Alberinos.

CLV. Statua trium imaginum. Matri Deum Martia Octacilla Aug. D.

134. Subiacentia hæc duo videntur in domo Epiſcopi Valſæi.

CLVI. Nemeſi ſanctæ. Campe Suri &c.

CLVII. D.M. Cn. Antonius Agathopus &c.

Ibid. In domo Albinorum.

CLVIII. D.M.L. Cæcilio Primogenio ſeniori.

CLIX. D.M. Coccetus Felix Cocceiæ Irene.

135. In domo Epiſcopi Vellæi.

CLX. Imp. Cæſari Diui Hadriani Aug. filio, Diui Traiani Parthici nep.

136. Apud Epiſcopum Vellæium.

CLXI. Fl. Eugenio præfecto prætorio conſuli ordinario deſignato &c.

CLXII. D. M. P. Ælij Callinici.

137. In domo Epiſcopi Vellæi.

CLXIII. L. Anteſtius Cn. F. Hor. Sarculo Salius Albanus.

CLXIV. L. Antiſtius C. F. Horſæculo &c.

138. In domo Epiſcopi Vellæi.

CLXV. Imp. Cæſari Diui Neruæ F. Neruæ Traiano Aug. Germanico.

CLXVI. D.M. Ælij Tamyri pueri oſſa.

CLXVII. C. Cærellio Fufidio Anniorauo.

CLXVIII. Stiliconis (nomen abraſum) viro bis Conſuli ordinario magiſtro vtriuſq; militiæ &c.

139. Ante ædes Epiſcopi Vellæi.

CLXIX. D.M. Venuſto, ſubſcriptio græca ſequitur.

140. Calendarium in marmore candidiſsimo, & quadrangulari ſcriptum, quod erectum eſt ad parietem minoris areæ domus Epiſcopi Vellæi.

CLXX. Ianuar. Febr. Mart. Aprilis. pars dextera.

141. Calendarij pars media.

CLXXI. Maius, Iunius, Iulius, Auguſt.

142. *Calendarij pars ſiniſtra.*

CLXXII. Sept. Octob. Nouemb. Decemb.

143. *In Palatio Epiſcopi Vellæi.*

CLXXIII. Ab Luco Libitinna Q. Coruncani Stati.

Ibid. Saxum hoc in partes duas eſt diuiſum & vtrunq; eandem habet formam & inſcriptionem.

CLXXIIII. Ti. Iulio Aug. L. Mneſteri.

144.

CLXXV. Petronia Nice, & Alcibiades, Alcibiadi Filio dulciſsimo, & deſideratiſsimo cuius mors decepit patrem ſuum, &c.

CLXXVI. Diis Manibus, Amempti Piuæ Auol.

145. *Apud* Epiſcopum *Vellæum.*

CLXXVII. D.M. Æliæ Diuæ Aug. L. Doridi & Atimeto fecit mœrore.

CLXXVIII. Diis Manibus ſacrum Q. Minuolus Felix.

146.

CLXXIX. Aſpaſiæ Dorkadi Matri ſanctiſs.

Ibid. In domo Epiſcopi Vellæi.

CLXXX. E.IO. Stiliconi illuſtriſsimo viro &c.

CLXXXI. Securitati cognationis ſuæ Fortunatus Aug. L. Verna paternus. &c.

147. *Apud Cardinalem Vellæum.*

CLXXXII. Statua matronæ Sabina Auguſta.

148. *Apud Cardinalem Vellæum.*

CLXXXIII. Anneæ Pyrallidi, L. Trophimus, &c.

CLXXXIV. Publius Decimius P.L. Heros Merula Medicus &c.

149. *In domo Epiſcopi Vellæi.*

CLXXXV. Pontificum monitu, Voto ſuſcepto, Libero patri Hecatæus D.

150. *Apud Cardinalem Vellæum.*

CLXXXVI. Statua matronæ. Lucilla Aug.

F I N I S.

FRANCFORDII
Typis Ioannis Saurij, Impenſis Theodori de
Bry Leodienſis, Ciuis Francoford.
ANNO M. D. XCVII.